

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції
(7 червня 2019 року,
Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ)

Дніпро
2019

УДК 343.13
ББК 67.9 (4 УКР) 312
А-43

*Рекомендовано до друку Вченою радою
факультету підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(протокол № 10 від 21 червня 2019 р.)*

А-43 Актуальні проблеми діяльності органів досудового розслідування: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 7 черв. 2019 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 255 с.

Збірник містить матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, в якій взяли участь науковці, викладачі та здобувачі закладів вищої освіти та наукових установ України, а також фахівці-практики правоохоронних органів. Тематика публікацій охоплює актуальні проблеми діяльності органів досудового розслідування.

Матеріали конференції можуть бути використані в науково-дослідній роботі та освітньому процесі спеціалізованих ЗВО, а також у законотворчості та правоохоронній діяльності.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

докт. юрид. наук, доц. **В.В. Дараган** (*голова*); канд. юрид. наук, доц. **В.М. Федченко** (*заст. голови*); канд. юрид. наук, доц. **А.В. Захарко** (*відп. секретар*).

УДК 343.13
ББК 67.9 (4 УКР)

© Автори, 2019

Баранова А.М.,
старший судовий експерт сектору
дактилоскопічних досліджень відділу кримі-
налістичних видів досліджень Запорізького
науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ПІДРОЗДІЛІВ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ

Україна на сьогоднішній день перебуває у складній політичній та соціально-економічній ситуації. Проведення антитерористичної операції на сході країни, анексія Криму, корупція у владних структурах, політичні, економічні та соціальні негаразди, все це спровокувало суттєве збільшення кількості злочинів. Зрозуміло, що боротьба із цими негативними криміногенними процесами неможлива без докорінної реформи всієї правоохоронної системи, очищення її від корупції і зловживань.

Початком процесу реформування стало прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України (КПК), Закону України «Про Національну поліцію», інших нормативно-правових актів, які внесли суттєві корективи як у теоретичну базу та і практичну діяльність правоохоронних органів.

Втілення концепції реформування передбачило реорганізацію і Експертної служби, яка не увійшла до складу Національної поліції України (НПУ), а її співробітники, пройшовши процедуру розатестації, набули цивільного статусу, що суттєво змінило характер службової діяльності експертів, які до того часу були працівниками міліції. Згідно з наказом МВС України від 3 листопада 2015 року № 1343 «Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України» Експертна служба є системою державних спеціалізованих установ судової експертизи, що підпорядковується Міністру внутрішніх справ України і діяльність якої спрямовується та координується Міністерством внутрішніх справ України [1].

Отже, з того моменту територіальні науково-дослідні експертно-криміналістичні центри МВС України (НДЕКЦ) не підпорядковуються управлінням НПУ на місцях, а безпосередньо Державному науково-дослідному експертно-криміналістичному центру (ДНДЕКЦ) МВС України з прямим підпорядкуванням МВС України. Це дозволило втілити на практиці принцип незалежності Експертної служби та виключити можливість будь-якого впливу на експертів з боку правоохоронних органів, але викликало в той же час і ряд недоліків, основним з яких є втрата ефективного механізму взаємодії органів досудового розслідування та експертних підрозділів.

Аналізуючи практичну діяльність можна виділити два основні напрями взаємодії органів досудового розслідування та експертних підрозділів: за-

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

лучення експертів як спеціалістів для участі у проведенні слідчих дій та безпосереднє призначення і проведення експертиз.

Відповідно до вимог реформи, наказом МВС України від 19 серпня 2015 року № 993 у структурі слідчих відділів (відділень) поліції створили сектора техніко-криміналістичного забезпечення з інспекторами-криміналістами, техніками-криміналістами у їх складі [2, с. 16]. Саме на них були покладені обов'язки спеціаліста під час виїзду на огляд місця події (ОМП) чи іншої слідчої дії, функції яких раніше виконувала Експертна служба

Відповідно до Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, затвердженої наказом МВС України від 03.11.2015 № 1339, до участі у проведенні ОМП можуть залучатись працівники Експертної служби МВС (тобто працівники НДЕКЦ) у складі спеціалізованої пересувної лабораторії, які володіють спеціальними знаннями та можуть надавати консультації під час досудового розслідування з питань, що потребують спеціальних знань і навичок, та залучені як спеціалісти для надання безпосередньої технічної допомоги сторонам кримінального провадження під час досудового розслідування [3].

В той же час, вказаною Інструкцією визначені конкретні умови залучення до ОМП працівників НДЕКЦ. Так, спеціалізована пересувна лабораторія НДЕКЦ може залучатися до участі у проведенні ОМП за письмовим клопотанням керівника органу досудового розслідування, у разі виникнення об'єктивних обставин, пов'язаних із вчиненням: вбивства або умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого із застосуванням вогнепальної зброї; розбійного нападу із застосуванням вогнепальної зброї з постраждалими особами; згвалтування неповнолітньої чи неповнолітнього, малолітньої чи малолітнього або такого, що спричинило особливо тяжкі наслідки; дорожньо-транспортної пригоди, під час якої загинуло двоє і більше осіб або госпіталізовано до медичних закладів п'ятеро і більше осіб; пожежі, під час якої загинуло двоє і більше осіб або госпіталізовано до медичних закладів п'ятеро і більше осіб; вибуху, загрози вибуху або виявлення саморобних вибухових пристроїв [3].

В свою чергу хочу наголосити, що ОМП – це дуже важлива складова у процесі розкриття та розслідування злочинів. Огляд місця події має бути проведений своєчасно, організовано, кваліфіковано, інакше – сліди можуть бути знищені внаслідок погодних умов чи дій сторонніх осіб, початкова обстановка порушується, втрачаються речові докази, без яких розслідування стає набагато важчим.

В той же час відповідно до реформування на сьогоднішній день у більшості випадків при ОМП в якості спеціаліста залучається інспектор-криміналіст органу досудового розслідування, який за своїм рівнем професійної підготовки наближається більше до слідчого або його помічника, а не

до експерта. Експертна служба залучається вкрай рідко та за особливих обставин. Отже, виходить, що перебуває на місці події та взаємодіє зі слідчим під час огляду одна особа, а проводить експертизу – інша [2, с. 17].

Виявлення, фіксація, вилучення, упакування речових доказів – це кінцева мета проведення огляду місця події. Речовими доказами, відповідно до ст. 98 КПК, є матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. [4]. Речовий доказ може зберігати на собі безпосередні сліди злочину в їх криміналістичному сенсі. Це сліди крові на одязі підозрюваного, сліди знарядь злочину на квартирній двері, відбиток пальця руки на рукоятці ножа і т. д. Доказове значення в цьому випадку мають властивості об'єкта (форма, колір, склад, кількість плям на одязі; вид, форма, розмір і характерне розташування подряпин і інших пошкоджень на двері; характер і малюнок папілярних ліній тощо).

З метою якісного вилучення речових доказів та подальшого направлення для проведення експертизи спеціаліст на ОМП повинен мати чітке уявлення про механізми слідоутворення, має розмежувати об'єкти за походженням, упевнитись в якості та стійкості характерних ознак, які вони містять [2, с. 18]. При цьому слід враховувати такі фактори, як час злочину, територія, пора року, вплив навколишнього середовища: температурного режиму, вологості повітря та інші. Спеціаліст на ОМП також має надати допомогу слідчому в належному упакуванні вилучених об'єктів та оформленні протоколу огляду.

Проте інспектори-криміналісти, як правило, не проводять повний, детальний огляд місця події, а зупиняються на вилученні окремих об'єктів та слідів без оцінювання їх походження, якості, стійкості ознак, та в подальшому пакуються з грубими порушеннями, що веде до втрати або пошкодження слідової інформації. У результаті до експертних підрозділів надходять об'єкти дослідження, значний відсоток яких за висновками проведених експертиз визнаються непридатними для ідентифікації чи проведення досліджень.

Тож, з певною мірою вірогідності можна стверджувати, що не всі інспектори-криміналісти на сьогоднішній день за своїм професійним рівнем готові як спеціалісти забезпечити кваліфіковану участь під час ОМП або іншої слідчої дії [2, с. 18].

З метою подолання труднощів та підвищення ефективності механізмів взаємодії органів досудового розслідування та експертних підрозділів актуальними питаннями залишаються: підготовка інспекторів-криміналістів у вищих навчальних закладах, підвищення кваліфікації працюючих інспекторів, повернення досвідчених фахівців, які, маючи величезний досвід і знання, але з тих чи інших причин у зв'язку з реформами залишилися поза межами своєї діяльності, залучення працівників експертної служби до

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

оглядів місць події та інших слідчих дій, проведення спільних практичних занять, конференцій, круглих столів, лекцій для обговорення нагальних проблем, що стосуються ОМП, виявлення, вилучення, пакування речових доказів та ін.

1. Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15>, 2-3-с. 3.

2. Пілюков Ю. О. Окремі питання взаємодії та нормативно-правового врегулювання діяльності Експертної служби МВС з підрозділами досудового розслідування Національної поліції в умовах реформування системи МВС України» / Ю. О. Пілюков // Криміналістичний вісник: наук.-практ. зб. – 2016. – Вип. № 2 (26). – С. 16-19.

3. Наказ МВС України № 1339 від 03.11.2015 «Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби МВС України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>, 1-3-с

4. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

Бублик Н.С.,

викладач кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Бобик М.В.,

курсантка факультету з підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ПОНЯТИЙ ЯК УЧАСНИК КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

На сьогодні однією з проблем кримінального судочинства, яка потребує нового теоретичного осмислення та практичного застосування є інститут понять. Кримінальне процесуальне законодавство зазнало суттєвих змін, які були спрямовані на реалізацію вимог Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Зокрема, це стосувалося забезпечення прав учасників кримінального провадження, розширення змагальності сторін, прав потерпілого, усунення обвинувального ухилу в діяльності суду, розширення судового контролю за обмеженням конституційних прав і свобод людини на досудовому слідстві і при оскарженні прийнятих рішень.

В даний час в кримінальному процесуальному кодексі (далі - КПК) України чітко не визначений процесуальний статус понятого як учасника кримінального провадження, а лише згадується в окремих статтях КПК України (п. 25 ч. 1 ст. 3, ч.3 ст. 66, ч.6 ст. 104, ч.7 ст. 223 КПК України), що в цілому потребує концептуального переосмислення, вдосконалення кримінального процесуального законодавства України, а також визначення нових підходів до процесуального статусу понятого та його ролі в кримінальному процесі.

При регулюванні кримінальних процесуальних відносин, понятому, як учаснику кримінального провадження, законодавець відводить дуже вирішальну роль. Завдання інституту понятих полягає в наступному: по-перше, він є важливим гарантом правильності фіксації змісту, ходу та результатів слідчих (розшукових) дій. По-друге, участь понятих призвана гарантувати дотримання процесуального порядку проведення слідчої (розшукової) дії, у тому числі дотримання прав людини і громадянина. По-третє, участь понятих може слугувати засобом уточнення фіксації слідчої дії, якщо при цьому були допущені будь-які прогалини та неточності. По-четверте, інститут понятих має важливе попереджувальне значення, який дисциплінує слідчого. Окрім цього, важливість участі понятого в проведенні слідчих (розшукових) дій полягає в тому, що він є допоміжним суб'єктом у збиранні доказів.

У сучасній теорії кримінального процесу існує ряд визначень поняття «понятий», зокрема, Л.М. Лобойко визначає його як фізичну особу, яка залучається до участі в кримінальному провадженні з метою засвідчення своєї м підписом відповідності записів виконаної процесуальної дії. В той же час, на думку А.П. Рижаківа, понятий - це не зацікавлена в результатах розслідування особа, яка залучається слідчим, прокурором для засвідчення факту проведення слідчої (розшукової) дії, а також змісту, ходу та результатів процесуальних дій. Трохи раніше М.Е. Павлов зазначив, що понятий - це особа, яка залучається владою під час обшуку, опису майна та ін. для засвідчення фактів. Дуже цікавим тлумачення цього поняття надає О.В. Хітрова, яка використала етимологічне визначення слова «понятий» («поятой»), що походить від російського дієслова «поять», тобто взяти. Виходячи з цього, поняті - це особи, які залучаються поліцією як свідки або на допомогу. З точки зору вчених -криміналістів, Р.С. Белкіна та А.Р. Белкіна, поняті за своїм процесуальним станом є своєрідними свідками дій слідчого, які направлені на виявлення та перевірку доказів. Тобто поняті засвідчують об'єктивність змісту слідчих процесуальних документів, відповідність цього змісту відображеним явищам, послідовність вчинених слідчим дій. Як бачимо, маючи таке розмаїття у визначеннях, учені й по теперішній час дискутують щодо доцільності існування інституту понятих у кримінальному провадженні. Прибічники цього інституту обґрунтовують його необхідністю забезпечення достовірності дій працівників органів досудового розслідування. В той же час, противники наполягають на тому, що має існувати довіра до працівників державних органів, що ґрунтується на презумпції порядності державного службовця [1, с.135].

На наш погляд, для визначення поняття понятого слід звернути увагу на громадянство особи, яка залучається слідчим або прокурором для засвідчення факту провадження слідчої (розшукової) дії. Законодавець не визначає цей момент, він зазначає тільки те, що особа повинна бути незацікавленим, і не говорить нічого про інші його ознаки, це визначення можна трактувати так, що особа яка притягається слідчим або прокурором для засвідчення факту провадження слідчої (розшукової) дії, може бути громадянин України, іноземець або особа без громадянства. Однак якщо в якості особи, яка залучається слідчим або прокурором для засвідчення факту провадження слідчої (розшукової) дії, може бути іноземець або особа без громадянства, то може виникнути проблема запрошення такого понятого в суд для допиту, якщо він, наприклад, знаходиться за кордоном і не має можливості прибути на територію України.

Законодавець визначає перелік осіб, які не можуть бути понятими: потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, заінтересовані в результатах кримінального провадження [2].

Саме в силу незацікавленості, а за частую через страх бути втягнутим в тривалий і заплутаний процес судочинства, у громадян немає бажання безпосередньо брати участь у слідчій (розшуковій) дії, а примусити їх до цього ніхто не має права. Тому проблема знайти понятих і залучити їх до участі в слідчих (розшукових) діях на практиці досить актуальна.

На думку Смокова С.М. та Кирилюк О.А. необхідно відносити такі права та обов'язки понятих. Понятий має право: знати, у якій слідчій (розшуковій) дії від буде брати участь, вимагати від слідчого, прокурора роз'яснення суті цієї дії та її перебігу; брати участь у проведенні відповідних слідчих (розшукових) дій від їх початку і до кінця; знайомитись з протоколом відповідної слідчої дії; у ході проведення слідчих дій як спостерігати за їх проведенням, так і на законне звернення слідчого, прокурора брати в них активну участь за його згодою; робити в ході проведення слідчих дій, а також під час ознайомлення з протоколом цих дій зауваження. Понятий зобов'язаний: на законне прохання слідчого, прокурора дати згоду на участь у проведенні слідчих (розшукових) дій за його участю; повідомити свої анкетні дані та підтвердити їх відповідним документом; підкорятись законним розпорядженням і зверненням особи, яка проводить слідчі (розшукові) дії; не покидати місце проведення слідчої (розшукової) дії без дозволу особи, яка її проводить; підписувати протокол відповідної слідчої (розшукової) дії із своїми зауваженнями на нього або без них; не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора та суду відомості, які стали йому відомі під час проведення слідчих (розшукових) дій [3, с. 105].

Отже, аналіз чинного кримінального процесуального законодавства України дозволяє сформулювати поняття понятого як незацікавленої в результатах кримінального провадження повнолітньої особи громадянина Ук-

раїни, яка залучається слідчим або прокурором для засвідчення факту провадження слідчої (розшукової) дії, а також її змісту, ходу і результатів. Адже інститут понятих у сучасному кримінальному провадженні є однією з умов дотримання процесуальної форми під час проведення слідчих (розшукових) дій, тому вважається дієвою процесуальною гарантією законності та обґрунтованості досудового розслідування. Участь понятих як представників громадськості під час здійснення слідчими, працівниками оперативних підрозділів та інших служб правоохоронних органів кримінальних процесуальних процедур зменшує ризики недотримання останніми процесуальної форми збирання доказів (що може призвести до визнання їх недопустимими), а також порушення прав учасників кримінального провадження.

1. Дворецький О.С. Роль понятих під час доказування в кримінальному провадженні. *Науковий вісник херсонського державного університету внутрішніх справ*. – 2017 - Випуск 5 том 2. – С. 134-138.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/> (дата звернення: 26.05.2019).

3. Смокова С.М. та Кирилюк О.А. Участь понятих у слідчих (розшукових) діях на стадії досудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства* • № 2/2017. – С. 101-106.

Бойко О.П.,
старший викладач кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧИХ З ПІДРОЗДІЛАМИ КАРНОГО РОЗШУКУ НА ДОСУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У науковій літературі дослідження форм взаємодії слідчих із підрозділами карного розшуку не здійснювалося, але досліджувалися форми взаємодії слідчих з оперативними підрозділами.

Так, у науковій юридичній літературі форми взаємодії між зазначеними вище суб'єктами поділяють за різними критеріями. Деякими вченими та практиками класифікація останніх здійснюється залежно від обов'язкового процесуального закріплення результатів спільної діяльності з урахуванням тих підстав, які впливають на факультативність чи обов'язковість даної співпраці, або за галуззю використання потенціалу зазначеної взаємодії та за складом взаємодіючих суб'єктів [1, с. 33-34].

Окремими науковцями також виділяються епізодичні та довготривалі

взаємодії, таким чином відрізняючи одну від одної залежно від визначеного проміжку часу, відповідно до якого здійснюється остання [2, с. 8].

Досліджуючи окремі форми взаємодії, Г.А. Матусовський за кількістю вирішуваних питань поділяє їх на дві групи. Так, до першої автор відносить: передачу слідчому матеріалів при виявленні шляхом оперативно-розшукових заходів ознак злочину для вирішення питання про порушення кримінальної справи; проведення слідчим процесуальних дій одночасно зі здійсненням органом дізнання погоджених оперативних заходів; проведення оперативно-розшукових заходів щодо справи, щодо якої не встановлено особа, яка вчинила злочин після передачі цієї справи слідчому; виконання доручень слідчого стосовно проведення розшукових дій; здійснення заходів для встановлення особи після зупинення досудового слідства; отримання інформації й документів з розслідуваного злочину. До другої форми він відносить такі: спільна розробка версій і планування слідчих дій та оперативно-розшукових заходів; організація СОГ, до складу якої входять слідчі та працівники оперативно-розшукових підрозділів [3, с. 174].

П.С. Яні виокремлює такі форми взаємодії, поклавши в основу класифікації стадії провадження у кримінальній справі: на стадії порушення кримінальної справи (спільний розгляд оперативних матеріалів); на стадії розслідування (виконання органом дізнання доручень і вказівок слідчого; надання допомоги органом дізнання слідчому при провадженні слідчих дій; виконання завдань слідчого з проведення оперативно-розшукових заходів (далі – ОРЗ); створення оперативно-слідчої групи для комплексного вирішення завдань, пов'язаних із розслідуванням кримінальної справи [4, с. 66-67].

На нашу думку, найбільш комплексним є поділ форм взаємодії залежно від правової регламентації та погоджуємося з науковцями Е.С. Безруким та О.А. Ритьковим щодо поділу форм взаємодії на процесуальні та непроцесуальні [5, с. 8], вважаючи за доцільне використовувати саме такий поділ при визначенні форм взаємодії між слідчими та працівниками карного розшуку.

Підтримуючи позицію науковців вважаємо, що процесуальні форми взаємодії повинні регламентуватися саме кримінально-процесуальним законодавством, яке, згідно зі ст. 1 КПК України, складається з положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, КПК України та інших законів України.

З прийняттям в Україні у 2012 р. кримінального процесуального законодавства науково-практичні дискусії навколо визначення переліку процесуальних форм взаємодії набули значно іншого підґрунтя.

Деякі науковці дотримуються інших поглядів та відносять до процесуальних форм взаємодії спільну діяльність слідчих та оперативних підрозділів, передбачену не лише кримінально-процесуальним законодавством, а й іншими НПА, у тому числі відомчими.

Так, М. Багрій до процесуальних форм взаємодії слідчого з працівниками підрозділів, які здійснюють ОРД, відносить : 1) передача слідчому ма-

теріалів про виявленні шляхом ОРЗ ознаки кримінального правопорушення; 2) проведення слідчим процесуальних дій одночасно зі здійсненням оперативним підрозділом оперативних заходів; 3) проведення ОРЗ у провадженні, в якому не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення; 4) виконання доручень слідчого щодо проведення СРД та НСРД; 5) здійснення заходів щодо встановлення особи підозрюваного (розшуку) після зупинення досудового розслідування; 6) привід підозрюваного, обвинуваченого, свідка [6, с. 318].

Ми підтримуємо позицію таких науковців, як А.Ф. Волобуєва, І.М. Осик, Р.Л. Степанюка тощо, які вважають, що способи співпраці суб'єктів взаємодії повинні закріплюватись лише у кримінальному процесуальному законодавстві. Отже, на нашу думку, за чинним КПК України до процесуальних форм взаємодії слідчих з підрозділами карного розшуку на досудовому провадженні належать: 1) взаємодія при проведенні підрозділами карного розшуку СРД та НСРД за дорученням слідчого; 2) взаємодія під час застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження [7, с. 137]; 3) взаємодія при оголошенні в розшук підозрюваного.

Проте дослідження наукової літератури, дозволив зробити висновок, що виділені нами процесуальні форми взаємодії слідчих із підрозділами карного розшуку на досудовому провадженні, які можна визначити відповідно до чинного КПК України, не можуть повністю забезпечити ефективну взаємодію слідчих із підрозділами карного розшуку на досудовому провадженні та не сприяють досягненню завдань, поставлених перед зазначеними суб'єктами, та вважаємо, що система процесуальних форм взаємодії слідчих із підрозділами карного розшуку на досудовому провадженні з урахуванням їх повноважень повинна бути такою:

1) під час проведення підрозділами карного розшуку процесуальних дій за дорученням слідчого;

2) під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

3) при оголошенні особи в розшук;

4) під час здійснення досудового розслідування у складі слідчо-оперативної групи;

5) під час процесуального сприяння працівниками підрозділів карного розшуку при провадженні слідчим процесуальних дій;

6) при виявленні ознак злочину та направленні підрозділами карного розшуку зібраних матеріалів за результатами оперативно-розшукової діяльності до слідчих для початку досудового розслідування.

1. Волобуєва О.О. Взаємодія слідчого з фахівцями під час збору інформації про особу, що скоїла злочин: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Донецьк. юрид. ін-т. Луганськ. держ. ун-ту внутр. справ. Донецьк, 2006.

236 с.

2. Хитра А.Я., Кучер В.О. Взаємодія слідчого та органу дізнання при провадженні кримінальних справ: Курс лекцій. Львів: Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2009. 100 с.

3. Матусовский Г.А. Экономические преступления: криминалистический анализ. Харьков: Консум, 1999. 480 с.

4. Яни П.С. Экономические и служебные преступления. М.: Бизнес-шк. "Интел-синтез", 1997. 201 с.

5. Безруких Е.С., Рытьков А.А. Взаимодействие при расследовании и раскрытии преступлений: Учеб.- практ. пособие. Калининград: Калининград. юрид. ин-т МВД России, 2010. 64 с.

6. Багрій М. Взаємодія слідчого з працівниками підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2013. Вип. 57. С. 315-321.

7. Бойко О.П. Форми взаємодії слідчих з підрозділами карного розшуку на досудовому провадженні. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2014. № 4. С. 136-139.

Бойко О.В.,

курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Гаркуша А.Г.,

старший викладач кафедри кримінального процесу

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

На сьогоднішній день питання щодо забезпечення прав і свобод людини під час проведення негласних слідчих розшукових дій (НСРД) в кримінальному провадженні є дуже актуальним.

Насамперед це пояснюється тим, що наразі в Україні з кожним роком ускладнюється криміногенна обстановка внаслідок збільшення рівня злочинності серед населення. Це викликає потребу швидкого, ефективного та неупередженого здійснення кримінального провадження. Одним з найдієвіших засобів розкриття кримінальних правопорушень є проведення НСРД.

Україна на сьогоднішній день є демократичною, правовою державою, Конституція якої проголошує права і свободи людини невідчужуваними та

непорушними [1]. Всі закони та інші нормативно-правові акти ґрунтуються на принципах верховенства права та законності, що означає недопустимість звуження змісту та обсягу існуючих, закріплених Основним Законом держави прав і свобод.

Важливим є забезпечення захисту осіб від кримінальних правопорушень, а також охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Відомо, що проведення НСРД пов'язане з певним втручанням в права та свободи людини, а тому необхідно все ж таки з'ясувати наскільки виправданим та правомірним є таке втручання.

По-перше, необхідно зазначити що ж саме являють собою негласні слідчі розшукові дії. Відповідно до Кримінального процесуального кодексу такі дії як і СРД є процесуальними діями, які застосовуються з метою отримання або перевірки вже отриманих доказів під час здійснення кримінального провадження. Головною відмінністю СРД від НСРД є нерозголошення відомостей про факти та методи проведення останніх, окрім випадків передбачених КПК України [2].

Але поряд з ефективністю застосування таких процесуальних дій, що сприяє швидкому розслідуванню злочинів, вони все ж таки пов'язані з певним обмеженням конституційних прав і свобод, таких як свобода спілкування, недоторканість житла чи іншого володіння особи, таємниця листування. А також певною мірою пов'язані з втручанням в особисте і сімейне життя.

Варто зазначити, що такі заходи можуть застосовуватися як до підозрюваного, так і до особи, яка ще не має чітко визначеного процесуального статусу, але відомості, пов'язані з нею, можуть бути важливими для використання слідчими під час проведення досудового розслідування.

Але незалежно відносно кого були проведені НСРД, особа, конституційні права якої були обмежені, а також підозрюваний та його захисник мають бути належним чином повідомлені про застосування відповідних процесуальних дій у рамках строку, визначеного прокурором.

Прокурор визначає час повідомлення даним особам з урахуванням того, чи не перешкоджатимуть такі відомості досягненню мети кримінального провадження, а також наявність або відсутність загрози життю чи здоров'ю осіб, які проводили НСРД.

Необхідно зазначити, що таке повідомлення прокурор або слідчий за дорученням прокурора зобов'язані здійснити не пізніше 12 місяців з моменту припинення таких процесуальних дій та не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом [3].

Важливо, що такі вимоги співпадають і з такою зарубіжною країною, як Литовська Республіка, Кримінальний процесуальний кодекс якої зазначає, що особа, до якої були застосовані відповідні процесуальні дії, що певним чином обмежували її конституційні права має бути про це повідомлена, а у

разі закриття кримінального провадження або його закінчення всі відомості, отримані в ході проведення НСРД мають бути знищені [4].

Таким чином, дана вимога не порушує конституційних прав особи, оскільки їй стає відомо про факт застосування до неї НСРД та відомості, що були отримані до направлення та використання матеріалів провадження в суді.

Варто зазначити, що чинний КПК України зазначає ще одну вимогу, що забезпечує дотримання принципу верховенства права та законності. Так, відповідно до ч. 2 ст. 254 КПК України, якщо в протоколі про проведення НСРД будуть міститися відомості про особисте або сімейне життя особи, то підозрюваний, а також його захисник належним чином повідомляються про кримінальну відповідальність у разі розголошення таких відомостей [2].

Отже, підсумовуючи та аналізуючи вищевикладений матеріал, законодавство України, а також праці видатних вчених можемо зробити висновок, що питання дотримання прав та свобод людини під час застосування до неї НСРД є дійсно важливим на даний момент як в нашій країні, так і в зарубіжних. Не дивлячись на те, що обмеження деяких конституційних прав і свобод людини є достатньо виправданим та законним, дане питання все ж таки потребує подальшого дослідження та удосконалення.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року: станом на 21 лютого 2019 р. Відомості Верховної Ради України. №1-рп/2016. Веб сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. : станом на 11 січня 2019 р. Відомості Верховної Ради України, 2013, № 9-10, №11-12, №13, ст. 88. Веб-сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

3. Кудінов С.С. Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні: навч.-практ. посіб. Харків : Оберіг, 2015. С. 424.

4. Lietuvos Respublikos Baudziamojo proceso kodeksas. Vilnius : Saulele, 2014. 222 p.

Бублик Н.С.,

викладач кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ОСОБИ, ЩОДО ЯКОЇ ОБВИНУВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ БЕЗ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ

Повідомлення особі про підозру є складною процедурою, яка до речі, є достатньо вразливою перед зловживаннями. З одного боку, в умовах залежності підстав повідомлення про підозру від внутрішнього переконання сторони обвинувачення, остання може «затягувати» з повідомленням про підозру, здійснюючи про цьому обвинувальну діяльність. З іншого боку, особа може уникати отримання письмового повідомлення про підозру, не даючи тим самим можливості належним чином зафіксувати факт його вручення.

Водночас, певна об'єктивність підстав затягування з моментом повідомлення про підозру не знімає питання про дотримання прав особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність.

У той же час, висновок про можливу причетність певної особи до вчинення злочину є наслідком діяльності сторони обвинувачення щодо збору, оцінки та перевірки доказів. Дуже часто особа, яка в подальшому набуває процесуальний статус підозрюваного, залучається до кримінального провадження як свідок, або як особа, у приміщенні якої проводиться обшук чи огляд, або як керівник чи інший працівник установи, до якої скеровується запит про надання інформації чи ухвала про тимчасовий доступ до речей і документів тощо. Такі дії також можуть здійснюватися щодо знайомих чи ділових партнерів «потенційного підозрюваного» або контрагентів підприємства, в якому «потенційний підозрюваний» є службовою особою. Тобто, у цих випадках особа сприймає таку діяльність як «обвинувальну», хоч і не має процесуального статусу підозрюваного.

У даному випадку виникає питання про особливості процесуального статусу особи, якій стало відомо, що стосовно неї здійснюється діяльність, що по-суті є обвинувальною.

З точки зору КПК України така особа формально не є підозрюваним. Однак, як відомо, кримінальне процесуальне законодавство включає в себе не тільки КПК та інші закони України, але й міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ч. 2 ст. 1 КПК України [1]). Одним з таких міжнародних договорів є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), яка ратифікована Законом України від 17.07.1997 [2].

При цьому кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (ч. 5 ст. 9 КПК України).

Слід враховувати, що Європейський суд з прав людини застосовує так зване «автономне тлумачення» окремих юридичних понять Конвенції [3, с. 91]. Одним з прикладів автономного тлумачення є розуміння Європейським судом терміну «обвинувачення» в контексті статті 6 Конвенції (Право на справедливий суд). Так, у справі «Deweert v. Belgium» термін «обвинувачення» був визначений як офіційне повідомлення особи компетентним органом державної влади про наявність припущення про те, що цією особою вчинене кримінально каране правопорушення» [4]. Прикладами форм «офіційного повідомлення» Європейським судом були визнані: наявність ордера на арешт [5], блокування банківських рахунків [6].

Виходячи з того, що в українському кримінальному провадженні судовий розгляд щодо обґрунтованості висунутого кримінального обвинувачення неможливий без попереднього повідомлення про підозру, права на публічний розгляд, незалежність, безсторонність суду тощо не є актуальними для особи, якій про підозру не повідомлялося. Однак право на розумний строк розгляду справи виникає не з моменту початку судового розгляду, а з моменту, коли особі було пред'явлене обвинувачення в розумінні ст. 6 Конвенції. Такий висновок міститься, зокрема у рішенні «Меріт проти України» [7].

У даному випадку виникає питання про те, чи наділена особа можливістю впливати на дотримання розумних строків під час проведення досудового розслідування.

Що стосується положень ч. 2 ст. 6 Конвенції, відповідно до яких кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку [8], то зазначена норма міститься у ст. 62 Конституції України, а також ст. 17 КПК України.

Крім того, згідно з п. б) ч. 3 ст. 6 Конвенції кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має право мати час і можливість, необхідні для підготовки свого захисту [8]. Стосовно даного права «обвинуваченого» можна зазначити, що до моменту повідомлення особі про підозру вона є достатньо обмеженою у користуванні цим правом. Не маючи процесуального статусу підозрюваного, особа не може подавати клопотання про проведення процесуальних дій в порядку ст. 220 КПК України (або ж у задоволенні цих клопотань буде відмовлено за формальними підставами подання їх неналежним учасником). Також не будучи підозрюваним особа не уповноважена знайомитися з матеріалами кримінального провадження в порядку ст. 221 КПК України.

Таким чином, кримінальне процесуальне законодавство України надає особі, щодо якої обвинувальна діяльність здійснюється до повідомлення їй про підозру, окремі гарантії реалізації нею прав, що зазначені в ст. 6 Конвенції, однак для повноцінного користування зазначеними правами потребує забезпечення своєчасного повідомлення про підозру.

Водночас, якщо без повідомлення особі про підозру їй було у певний спосіб офіційно повідомлено слідчим чи прокурором про те, що у них є достатні підстави вважати, що ця особа може бути причетною до вчинення злочину, то дана особа хоч і стає «обвинуваченою» з точки зору ст. 6 Конвенції, однак в кримінальному провадженні вона не набуває процесуального статусу підозрюваного. А тому вона не може користуватися такими правами підозрюваного, як подавання клопотань, скарг, заперечень, самостійне проведення процесуальних дій. Ті окремі права, якими користується така особа, є аналогічними тим, що є доступними для будь-якого учасника кримінального провадження.

У практиці Європейського суду факт здійснення обвинувальної діяльності стосовно особи (офіційне повідомлення такій особі компетентним органом державної влади про наявність припущення про те, що цією особою вчинене кримінально каране правопорушення) вважається достатнім для того, щоб така особа визнавалася «обвинуваченою» в розумінні ст. 6 Конвенції. При цьому Європейський суд не вимагає виконання будь-яких додаткових формальностей. Водночас, факт визнання особи «обвинуваченою» не означає автоматичного набуття нею процесуального статусу підозрюваного в кримінальному процесі України. Виходячи з цього, така особа не може користуватися процесуальними правами підозрюваного, а також до неї не можуть бути застосовані ті запобіжні заходи, які потребують попереднього повідомлення особі про підозру.

У даному напрямку доцільно аналізувати питання про те, які саме дії в кримінальному процесі України можуть трактуватися як такі, що містять офіційне повідомлення особі про наявність припущення про те, що цією особою вчинене кримінальне правопорушення.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/>

2. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80>

3. Манукян В.И. Международная защита прав человека: право, прецеденты, комментарии: Научно-практическое пособие. – : Истина, 2010. – 480 с.

4. Девеер против Бельгии (Deweer v. Belgium): Постановление Европейского Суда по правам человека от 27 февраля 1980 года (жалоба № 6903/75) URL: <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/deveer-protiv-belgii-postanovlenie-evropejskogo-suda/>

5. Неймайстер против Австрии (Neumeister v. Austria): Постановление Европейского Суда по правам человека от 27 июня 1968 года (жалоба № 1936/63). URL: <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/neumeister-protiv-avstrii-postanovlenie-evropejskogo-suda/>

russkom-yazyke/nejmajster-protiv-avstrii-neumeister-v-avstria-postanovlenie-evropejskogo-suda/

6. Функе против Франции (Funke v. France): Постановление Европейского Суда по правам человека от 25 февраля 1993 года (жалоба № 10828/84). URL: <http://europeancourt.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/funke-protiv-francii-postanovlenie-evropejskogo-suda/>

7. Меріт проти України: Рішення Європейського суду з прав людини від 30 березня 2004 року (заява № 66561/01). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_110

8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Міжнародний договір від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

Бублик О.В.,

науковий співробітник лабораторії інженерно-технічних, екологічних, військових досліджень та досліджень відео-, звукозапису Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса

ЕКСПЕРТНА ПРАКТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИЧИН НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ В ЕЛЕКТРОУСТАНОВКАХ

За статистичними даними фахівців ХНДІСЕ, електротравми складають менше 10% від загального числа нещасних випадків, проте вони є причинами більше 50% випадків загибелі і тяжких каліцтв людей.

Як правило, найбільший відсоток нещасних випадків пов'язаних із електротравматизмом відбувається при виконанні електротехнічним персоналом робіт в електроустановках.

Роботи в діючих електроустановках відносяться до робіт підвищеної небезпеки та вимагають застосування підвищених вимог до співробітників, які допускаються до виконання таких робіт. З такими працівниками необхідним є проведення попереднього навчання та перевірка знань вимог безпеки в спеціалізованих навчальних закладах, що мають ліцензію на проведення такого навчання, складання наряду-допуску та проведення інструктажів з питань охорони праці згідно розроблених інструкцій підприємства та визначений нормативно-технічними вимогами порядок організації цих робіт, підготовки робочих місць та допуск працівників до роботи з постійним наглядом за їх виконанням з боку відповідальних осіб.

Аналіз експертної практики дає можливість виділити серед причин настання нещасних випадків, пов'язаних з експлуатацією електроустановок, об'єктивні (технічні) та суб'єктивні (організаційні) фактори. До об'єктивних факторів відносяться створення безпечних виробничих процесів та упере-

дження небезпечних аварійних ситуацій шляхом використання ергономічних та комфортних виробничих приміщень, раціональним розміщенням виробничого обладнання, застосуванням відповідних засобів захисту. Суб'єктивними (організаційними) факторами є професійний відбір, навчання працюючих та перевірка їх знань і навиків безпечної праці, включення вимог безпеки в нормативно-технічну, проектно-конструкторську, технологічну документацію і дотримання цих вимог та забезпечення функціонування системи управління охороною праці шляхом створення відповідних служб і призначення посадових осіб для вирішення конкретних питань охорони праці. Створення роботодавцем на підприємстві дієвого контролю за функціонуванням системи управління охороною праці дозволяє запобігти настанню нещасних випадків.

Слід зазначити, що за нашою думкою небажані шкідливі наслідки мають причинно-наслідковий зв'язок з діями конкретних осіб лише у тому випадку, коли фактичні їх дії є невідповідними (суперечать вимогам нормативно-правових актів, нормативних актів підприємства або інших нормативних вимог), та ці дії призводять до виникнення таких обставин, при яких настання небажаних шкідливих наслідків могло відбутися з великим ступенем вірогідності і така небезпечна подія настала. Для наочності вищевикладеного приведемо декілька прикладів із експертної практики.

Так, під час виконання робіт з перевірки стану та регулювання контактної підвіски між опорами дільниці контактної мережі на перегоні Полтава Південна - Мала Перещепинська Південної залізниці по причині недотримання порядку виконання робіт та неузгоджених дій членів бригади електромонтер контактної мережі, знаходячись на ізолюючій площадці автотрисси АДМ-1420, дотягнувся рукою до консолі і був вражений електричним струмом.

Слід відмітити, що при виконанні робіт на діючих електроустановках часто трапляються нещасні випадки по причині незастосування та неналежного використання засобів індивідуального та колективного захисту.

В виробничому випадку на території трансформаторної підстанції в Дніпропетровській області співробітниками підрядної організації виконувались роботи з монтування панелей АВР. Головний енергетик підприємства-замовника робіт не виконав вимоги Правил [3], оскільки будучи допускателем електромонтерів підрядної організації до виконання робіт, та у відповідності до нормативно-технічних вимог повинен був обгородити розташовані поблизу робочого місця інші струмовідні частини, що перебувають під напругою, і до яких можливий випадковий дотик.

Електромонтер підрядної організації з свого боку не виконав вимоги Правил [3], оскільки під час роботи поблизу струмовідних частин електроустановки напругою до 1000 В не використовував діелектричне взуття та ізолювальну підставку (діелектричний килим), а під час роботи поблизу струмовідних частин не застосовував інструмент із ізолювальними руків'ями та не користувався діелектричними рукавичками.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Внаслідок випадкового дотику до струмовідних частин, що знаходились під напругою електромонтер підрядної організації від ураження струмом загинув.

На одному з машинобудівних заводів Сумської області директором підприємства для виконання профілактичних робіт на трансформаторній підстанції особисто була залучена стороння особа, яка виконувала роботи підвищеної небезпеки з недотриманням вимог Правил [3] без проведення будь-яких організаційних заходів та підготовки робочого місця. Внаслідок таких дій ця особа отримала електротравму, несумісну з життям.

Поширеними є нещасні випадки, пов'язані з виконанням робіт на діючих електроустановках та кабельних лініях без складання наряду-допуску та проведення на місці виконання робіт цільового інструктажу. Характерним прикладом можна привести нещасний випадок, що стався з електромонтером з експлуатації розподільчих мереж при виконанні ремонтних робіт лінії електропередач на підстанції ПрАТ «Львівобленерго». В супереч вимогам Правил [3] відповідними посадовими особами РЕМ та майстром виробничої ділянки не було проведено підготовку робочого місця, проігноровано проведення інструктажів та процедуру допуску до робіт підвищеної небезпеки та цільовий інструктаж членів бригади. Внаслідок таких дій електромонтер з експлуатації розподільчих мереж піднявся з допомогою лазів на електроопору, що знаходилась під напругою, та від ураження електрострумом загинув на місці. У даній виробничій ситуації безпосередньо як майстер виробничої ділянки так і головний інженер РЕМ ПрАТ «Львівобленерго» мали технічну можливість уникнути настання шкідливих наслідків події нещасного випадку, шляхом безумовного дотримання вищенаведених вимог нормативних документів з електробезпеки та охорони праці.

На території ТЕС ДТЕК «Західенерго» під час виконання робіт по від'єднанню шлейфів, розшинюванню і ошинюванню елегазових вимикачів 220 кВ трансформатора в наслідок недотримання вимог нормативно-технічних актів про охорону праці посадовими особами ПАТ «ДТЕК ЗАХІДЕНЕРГО» в частині допуску працівників бригади до роботи в діючій електроустановці без підготовки робочого місця виконавці робіт отримали ураження струмом.

Слід зазначити, що згідно інформації в джерелі [4] у вищенаведених виробничих ситуаціях безпосередньо посадові особи (майстер виробничої ділянки, головний енергетик, головний інженер підприємства), які організували до виконання роботи підвищеної небезпеки в електроустановках мали технічну можливість уникнути настання шкідливих наслідків події нещасного випадку, шляхом безумовного дотримання вимог нормативних документів з електробезпеки та охорони праці, а їх дії (бездіяльність) з технічної точки зору, знаходяться в причинному зв'язку з настанням досліджуваних нещасних випадків.

З урахуванням вищевикладеного слід зазначити, що настання на виробництві нещасних випадків, пов'язаних із електротравматизмом, свідчить у першу чергу про незадовільне функціонування системи управління охороною праці на підприємстві, низький рівень трудової та виробничої дисципліни та зобов'язує вжиття відповідних заходів посадовими особами, як того вимагає ст. 13 Закону [5].

1. Гордон Г. Ю. Электротравматизм и его предупреждение. М., 1984.
2. Манойлов В. Е. Основы электробезопасности. 5-е изд., перераб. и доп. Л.: Энергоатомиздат. Ленингр. отд-ние, 1991. 480 с: ил.
3. НПА ОП 40.1-1.01-97 «Правила безпечної експлуатації електроустановок». [Електронний ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0011-98> – (дата звернення 12.02.2019).
4. Методика експертного дослідження причинних зв'язків, реєстраційний код 10.5.01. [Електронний ресурс] URL: rmpse.minjust.gov.ua/page/9 – (дата звернення 04.02.2019).
5. Закон України "Про охорону праці". [Електронний ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2694-12> – (дата звернення 20.02.2019).

Булдакова К.Е.,
аспірант кафедри кримінального процесу
факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Федченко В.М.,
професор кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ ПИТАННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗАХИСТУ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Одним із актуальних питань кримінального провадження за участю неповнолітніх осіб в Україні є здійснення правосуддя з урахуванням особливостей притаманних судовому провадженню за участю осіб, які не досягли 18 років.

В ст. 3 КПК України законодавець надає визначення малолітньої та неповнолітньої осіб, зокрема малолітньою особою є дитина до досягнення нею чотирнадцяти років, неповнолітньою особою є малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Таким чином, в Україні неповнолітніми є діти до досягнення ними 18 років.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Категорія «дитина» (“діти”) має універсальне значення, що охоплює усі інші поняття і є підставою для формування самостійних видів Кримінальним процесуальним кодексом України на виконання вимог Конституції України щодо охорони дитинства (ст.51) та рівності дітей у своїх правах (ст. 52), передбачено право неповнолітніх осіб під час кримінального провадження користуватись додатковими гарантіями (ст. 10 КПК України). [2]

З прийняттям чинного КПК України були зроблені перші практичні кроки на шляху формування елементів нового кримінального судочинства, а саме кримінальної юстиції щодо неповнолітніх.

В широкому розумінні судовий контроль у кримінальному провадженні має на меті захист прав особи від незаконного обмеження конституційних прав і вторгнення в приватне життя. Судовий контроль передбачає перевірку законності та обґрунтованості дій і рішень сторони обвинувачення, яка наділена державно-владними повноваженнями (прокурора, органу досудового розслідування, керівника органу досудового розслідування, оперативних підрозділів), а тому роль судді, здійснення ним судового контролю у сфері захисту особи, суспільства, держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження набуває особливого значення.

Зважаючи на вікові та психологічні особливості дитини, вплив оточуючого середовища на формування її характеру, передбачено певні особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх, яке визначається як специфікою підходу до захисту їх прав, так і колом обставин, що обов'язково необхідно встановити у кримінальному провадженні.

Індивідуалізувати підхід щодо питання притягнення неповнолітнього до відповідальності за вчинене ним кримінальне правопорушення або суспільно небезпечне діяння, проведення процесуальних дій за його участю, прийняття процесуальних рішень дозволяє особливий порядок нормативного регулювання.

Оскільки законодавець виокремив кримінальні провадження щодо неповнолітніх у окрему главу Кримінально процесуального кодексу України це підтверджує важливе значення здійснення судового контролю з урахуванням особливостей притаманних судовому провадженню за участю осіб, які не досягли 18 років.

У національному законодавстві *судовим контролем в кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх* є однакове та правильне застосування положень Кримінального та Кримінально процесуального кодексів під час здійснення досудового розслідування, судового провадження, під час перегляду судових рішень, з метою дотримання захисту прав неповнолітніх.

Основними ознаками судового контролю в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх є застосування загальних засад кримінального провадження, зокрема: верховенство права, законність, рівність перед законом і судом, повага до людської гідності, забезпечення права на свободу та

особисту недоторканість, таємниця спілкування, презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини, забезпечення права на захист, змагальність сторін та свобода у поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, публічність, диспозитивність, розумність строків, мова, якою здійснюється кримінальне провадження.

Таким чином ми можемо говорити про те, що *функціональне призначення* здійснення судового контролю в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх можна визначити як забезпечення всебічного захисту прав та інтересів дитини, яка піддана кримінальному переслідуванню.

Наведена автором дефініція функціонального призначення здійснення судового контролю в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх узгоджується з практичною позицією висловленою у Листі ВССУ від 16.01.2017 р. N 223-66/0/4-17 «Про практику здійснення судами кримінального провадження щодо неповнолітніх» [2] та науковою думкою, яка визначає кримінальне провадження щодо неповнолітніх як провадження з особливим процесуальним режимом, правилами та процедурами та розширеною системою кримінальних процесуальних гарантій прав неповнолітніх підозрюваних, обвинувачених тощо.[3]

Важливим аспектом здійснення судового контролю в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх вбачається необхідність застосування Міжнародних стандартів, таких як: міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою, зокрема, ЕКПЛ, Правилах ООН, які стосуються захисту неповнолітніх, позбавлення волі (1990 року), Європейській конвенції про здійснення прав дітей (1996 року), у Керівних принципах ООН з попередження злочинності серед неповнолітніх (1990 року) Мінімальними стандартними правилами ООН, що стосується відправлення правосуддя щодо неповнолітніх від 29 листопада 1985 року («Пекінські правила»), практики Європейського суду з прав людини.

Недотримання судом міжнародних принципів здійснення кримінальних проваджень щодо неповнолітніх може призвести до порушення права на справедливий суд, гарантованого ст. 6 Конвенції Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод (Рішення ЄСПЛ від 16 грудня 1999 року у справі "Т. проти Великобританії"). [4,5]

Наведений аналіз загальнотеоретичних аспектів судового контролю кримінальних проваджень у справах щодо неповнолітніх в контексті його співставлення з нормами КПК, законами України та підзаконними нормативно-правовими актами, які регламентують діяльність учасників кримінального провадження потребує подальшого вдосконалення з точки зору використання в контексті практики критеріїв визначення ефективності судового контролю в кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх та розгляд цієї проблематики, яка охоплюється темою дослідження в ширшому контексті сучасних викликів, які постають перед кожним демократичним суспільством,

особливо коли це стосується такої специфічної категорії як неповнолітні і з врахуванням історичного, виховного, соціального та правозахисного аспекту.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. К. : Юстиніан. 324с

2. Буруковська Н. В. Становлення ювенальної юстиції в світлі нового Кримінального процесуального кодексу України. Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. 2013. № 1. С. 24–26. URL: https://vkksu.gov.ua/vkksu_announcer/vkksu_announcer_2013_1.pdf

3. Романюк В.В. Перспективи розвитку кримінального судочинства щодо неповнолітніх. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтевського (м. Харків, 8 листоп. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. 356 с. URL: <http://univd.edu.ua/uk/dir/1883>

4. Листі ВССУ від 16.01.2017 р. N 223-66/0/4-17 Про практику здійснення судами кримінального провадження щодо неповнолітніх. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/vrr00215?an=6>

5. Рішення ЄСПЛ у справі « Т. проти Великобританії». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_028.

Бурак М.В.,
старший науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем протидії злочинності
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

Шевчук О.Ю.,
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧИХ ТА ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ РОЗБОЇВ

Криміногенна ситуація в Україні залишається досить складною. Кризові явища в економіці супроводжуються нарощенням суспільних суперечностей. Має місце зростання кількості злочинних проявів, у тому числі тяжких і

особливо тяжких. При цьому велика їх кількість залишається нерозкритою. В окремих регіонах значно ускладнилася ситуація з попередженням злочинних посягань на життя і здоров'я громадян. У структурі злочинності домінують майнові посягання. Загострюється проблема вчинення злочинів у громадських місцях, насамперед розбійних нападів.

Водночас, значний суспільний резонанс, що виникає у зв'язку із проведенням Операції Об'єднаних сил на Сході України, загостренням економічної кризи, масовим безробіттям, зміною ціннісних пріоритетів суспільства, викликає зростання кількості вчинюваних розбоїв організованими злочинними групами, зниження результатів у встановленні осіб, причетних до їх вчинення, низький рівень їх розкриття, а також відсутність протидії вчиненню розбоїв.

Ефективність попередження, рівень розкриття та розслідування розбійних нападів перебуває на недостатньому рівні, це, на наш погляд, зумовлено відсутністю належної взаємодії оперативних та слідчих підрозділів при розслідуванні розбоїв.

Разом з тим, аналіз практичної діяльності підрозділів поліції свідчить, що при розслідуванні розбоїв формами взаємодії слідчих та оперативних підрозділів є: взаємний обмін інформацією; спільне аналітичне опрацювання початкових матеріалів та висунення основних версій; планування першочергових заходів, спрямованих на перевірку основних версій; визначення стратегії розслідування; спільне проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій; планування та вжиття заходів щодо захисту доказової бази [1].

Так, постійною формою співпраці між слідчими та оперативними підрозділами під час розслідування розбоїв є взаємний обмін інформацією. Зокрема, оперативні підрозділи надають слідчому наступну інформацію: щодо осіб, які раніше привертали увагу оперативних підрозділів і можуть бути причетні до вчинення розбійних нападів. Така інформація може бути отримана працівником оперативного підрозділу в результаті аналізу даних оперативних обліків; щодо місць збуту ймовірно викраденого майна та осіб, до цього причетних. Вкрай важливо зазначити, що саме в результаті якісної організації оперативного обслуговування території оперативні підрозділи володіють інформацією щодо осіб, які причетні до скупівлі майна, одержаного злочинним шляхом, і, виходячи з предмета конкретного кримінального правопорушення, можуть зорієнтувати слідчого на необхідність допиту конкретних осіб у межах кримінального провадження.

Наступною формою взаємодії слідчих та оперативних підрозділів при розслідуванні розбоїв є спільне аналітичне опрацювання початкових матеріалів та висунення основних версій. Така форма співпраці, як правило, використовується у випадку, коли нападники не затримані «по гарячих слідах» і інформація щодо них відсутня.

Відтак, об'єктами аналізу є: спосіб (механізм) учинення розбою та використання при цьому знаряддя; предмет злочинного посягання, оскільки в окремих випадках за відсутності інформації, саме ці дані дозволяють висунути версію щодо особи, яка вчинила напад; поведінка злочинців на місці робітного нападу.

Не менш важливою формою взаємодії є визначення стратегії розслідування. При цьому необхідно звернути увагу на те, що така форма співпраці характерна за наявності декількох нерозкритих серійних розбійних нападів, та у разі наявності достатніх підстав для висновку, що вони вчинені однією і тією ж злочинною групою.

Формування стратегії є більш широкою категорією та виходить за межі розслідування конкретного кримінального провадження, а передбачає й вжиття заходів щодо недопущення вчинення кримінальних правопорушень невстановленою злочинною групою в майбутньому. Під час реалізації цього завдання працівники слідчих та оперативних підрозділів спільно формують відповідну систему завдань, які перебувають у залежності між собою.

Спільне проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Так, у межах заведеної оперативно-розшукової справи оперативним працівником ініціюються і проводяться відповідні оперативно-розшукові заходи з метою документування протиправної діяльності, пов'язаної з підготовкою до вчинення розбійних нападів. При веденні оперативним підрозділом оперативно-розшукової справи щодо осіб, стосовно яких є дані про участь у підготовці до вчинення розбою, слідчий, начальник оперативного підрозділу на етапі реалізації матеріалів оперативно-розшукової справи звертається до начальника слідчого підрозділу з метою закріплення за цією оперативно-розшуковою справою слідчого для забезпечення методичного супроводження її реалізації та надання практичної допомоги оперативному підрозділу [2].

Вагомим елементом співпраці між слідчими і оперативними підрозділами є спільне планування та вжиття заходів щодо захисту зібраної доказової бази. Звертаючи увагу на поширеність фактів протидії розслідуванню, особливо з боку організованих злочинних формувань, запобігання, протистояння й нейтралізація такого впливу має забезпечувати комплекс заходів, спрямованих на захист матеріалів і результатів доказового провадження у кримінальному процесі, з тим, щоб не допустити використання неякісних чи викривлених фактичних даних і відомостей під час формування доказів, фальсифікацій під час їх перевірки й оцінки, неналежного використання, створити умови для розуміння навіть безперспективності протиправної діяльності зацікавлених осіб у цьому напрямі, змусити тим самим припинити їх протиправний вплив на органи досудового розслідування, судові органи чи учасників процесу тощо [3. С. 109-117].

Переконані, що взаємодія і ділові контакти між слідчими і оперативними підрозділами при розслідуванні розбоїв мають бути постійними, почи-

наючи з моменту виявлення кримінального правопорушення і до направлення матеріалів провадження до суду. Для цього, слід періодично інформувати один одного про отримані оперативні дані, що, з одного боку, допоможе слідчому в ході розслідування успішно реалізувати матеріали оперативно-розшукової діяльності, а з іншого – повною мірою використовувати матеріали слідства щодо протидії кримінальним правопорушенням в цілому.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред.: В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. К.: Юстініан, 2012. 1328 с.

2. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>

3. Підюков П. Захист доказів і доказового провадження в кримінальному процесі України / П. Підюков, Я. Конюшенко // *Вісник Академії управління МВС України*. 2010. № 2. С. 109-117.

Волошина М.О.,

доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ ЗА УХВАЛАМИ СУДУ ПІД ЧАС ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНИМ ЗЛОЧИНАМ

Економічна злочинність в Україні набула загрозливих масштабів, що створює реальні перепони для нормального розвитку держави, підвищення соціальних стандартів життя, будівництва здорового, заможного суспільства. Сучасний стан економічної злочинності характеризується високим ступенем організації, професіоналізму, впровадженням останніх досягнень науково-технічного прогресу.

Сформувавши економічне підґрунтя, представники організованих злочинних груп широко проникають до органів державної влади, використовуючи державні важелі для досягнення своїх цілей, переманюють на свій бік найкращих фахівців різних галузей, насамперед, юристів, бухгалтерів, провідних спеціалістів в сфері ІТ-технологій тощо. Мають місце випадки, коли на боці злочинців опиняються і ті, хто, в першу чергу мав би їм протистояти – правоохоронці та можновладці. Використовуючи їх зв'язки, вміння та навички, організатори злочинних угруповань постійно розробляють та втілюють нові, витончені схеми та способи скоєння економічних злочинів, насам-

перед, передбачених статтями 191 (Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем), 209 (Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом) та 212 (Ухилення від сплати податків і зборів (обов'язкових платежів)) Кримінального кодексу України. та інші злочини у сфері господарської діяльності. При цьому злочинцями враховуються зміни до законодавчих та інших нормативних актів, а також останній досвід правоохоронних органів щодо протидії злочинності. Крім того, вони намагаються отримати інформацію, що становить службову та державну таємницю, з метою ефективно протидіяти заходам, що вживаються державними органами для боротьби із кримінальними правопорушеннями.

Слід також врахувати, що вказані кримінальні правопорушення носять латентний характер та вчиняються в умовах неочевидності, що дозволяє злочинцям ефективно маскувати їх сліди, приховувати та з плином часу знищувати докази. І, як справедливо зазначає О.М.Ємець, виявлення та розкриття таких злочинів здійснювалось саме завдяки оперативно-розшуковій діяльності.

За таких обставин саме життя вимагає від правоохоронців, і в першу чергу від оперативних підрозділів, постійного вдосконалення існуючих та пошуку принципово нових форм боротьби з економічною злочинністю, ефективного використання наданих оперативно-розшуковим законодавством прав та повноважень для виявлення осіб, що готують злочини, вивчення їх поведінки, зв'язків, встановлення їх намірів, направлених на підготовку і вчинення злочинів та швидкого реагування на зміни в злочинному середовищі з одночасним вжиттям заходів щодо охорони конфіденційної інформації, недопущення її витоку та розголошення.

На жаль, в сучасних умовах, не завжди вдається досягнути зазначених цілей, в тому числі з причин недосконалості існуючого законодавства та суб'єктивного підходу з боку окремих посадовців, що мають можливість впливати на здійснення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на документування протиправних діянь окремих осіб та груп.

Так, згідно ч. 2 та 3 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» прийняття рішення про проведення оперативно-розшукових заходів, подання та розгляд відповідних клопотань, проведення оперативно-розшукових заходів, фіксація та використання їх результатів, проведення цих заходів до постановлення ухвали слідчого судді та інші питання їх проведення регулюються згідно з положеннями глави 21 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) з урахуванням особливостей встановлених цим Законом щодо мети проведення оперативно-розшукових заходів, суб'єкта ініціювання та проведення цих заходів, обґрунтування клопотання про їх проведення та підстав для його задоволення слідчим суддею, використання результатів оперативно-розшукових заходів та інших питань, обумовлених специфікою мети їх проведення. На підставі ухвали слідчого

судді, постановленої за клопотанням керівника відповідного оперативного підрозділу або його заступника, погодженого з прокурором проводяться такі важливі оперативно-розшукові заходи, як негласне обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, аудіо-, відеоконтроль особи, аудіо-, відеоконтроль місця, спостереження за особою, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж, накладення арешту на кореспонденцію, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу. Ці заходи застосовуються виключно з метою запобігання вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, запобігання і припинення терористичних актів та інших посягань спеціальних служб іноземних держав та організацій, якщо іншим способом одержати інформацію неможливо. Застосування таких заходів суттєво обмежує права і свободи людини та юридичних осіб і носить винятковий і тимчасовий характер.

Відповідно до ч. 1 ст. 247 КПК України розгляд клопотань про надання дозволів на проведення НС(Р)Д (відповідно, з урахуванням зазначених положень ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» і на проведення вказаних оперативно-розшукових заходів), здійснюється слідчим суддею Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування (відповідно, у випадку отримання ухвали на проведення оперативно-розшукових заходів – оперативний підрозділ).

Частиною другою ст. 247 КПК України передбачено можливість отримувати ухвали суду на проведення НС(Р)Д поза межами територіальної юрисдикції органу досудового розслідування лише у випадку розгляду клопотань про надання дозволу на проведення НС(Р)Д щодо суддів, працівників суду та правоохоронних органів та/або у приміщеннях судових та правоохоронних органів.

У кожній області існує 2-3 слідчих судді Апеляційного суду (та 2-3 помічника), які розглядають клопотання на проведення НС(Р)Д і оперативно-розшукових заходів та мають доступ до відомостей про осіб, щодо яких планується проведення заходів, вид заходу, ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання тощо, які підлягатимуть контролю. Викладене може сприяти витоку конфіденційної інформації, у зв'язку з тим, що організатори потужних злочинних угруповань, як правило, є відомими та впливовими особами на території області, для яких встановлення неділових стосунків із чиновництвом нижчого рангу (секретарі, помічники, діловоди), як правило, не є проблемою.

Також існують факти різної трактовки законодавчих актів різними слідчими суддями. Так, протягом 2017-2018 років Апеляційними судом Дніпропетровської області за клопотаннями оперативного управління та слідчого

управління фінансових розслідувань Головного управління Державної фіскальної служби у Дніпропетровській області не надано жодної ухвали на проведення ані оперативно-розшукового заходу, ані НС(Р)Д, мотивуючи технічною помилкою щодо ліквідації податкової міліції (виключення розділу 18² з Податкового кодексу України). У той же час, оперативними підрозділами інших областей ДФС України в 2018 році було отримано більше 1000 ухвал на проведення такого НС(Р)Д (оперативно-розшукового заходу), як зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж.

У зв'язку з викладеним, співробітникам податкової міліції Дніпропетровської області доводиться вносити відомості про вчинені кримінальні правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і розпочинати досудові розслідування в кримінальних провадженнях в інших областях України (Одеська, Донецька, Запорізька, Харківська, Полтавська області, м. Київ). Під час таких кримінальних проваджень протягом 2018 року ініційовано та отримано близько 90 ухвал суду на проведення вказаних заходів, з них більше 70 – на проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж. В напрямку здійснення податковою міліцією оперативно-розшукових заходів, проведення яких потребує дозволу суду, робота фактично припинена.

Не слід забувати, що відповідно до ч. 6 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», під час виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, пов'язаних із припиненням правопорушень у сфері податкового та митного законодавства, права, передбачені цією статтею, надаються виключно оперативним підрозділам органів податкової міліції в межах їх компетенції.

Таким чином, на підставі суб'єктивного трактування законодавчих актів лише одним чиновником, наділеним вагомими владними повноваженнями впливати на проведення оперативно-розшукових заходів та НС(Р)Д, фактично паралізовано роботу правоохоронних органів такого потужного з економічної точки зору регіону як Дніпропетровська область в напрямку боротьби з економічною злочинністю.

У зв'язку з викладеним, з метою унеможливлення монополізації надання дозволів (ухвал суду) на проведення оперативно-розшукових заходів та НС(Р)Д, зменшення корупційних ризиків, перекриття каналів витоку конфіденційної інформації, пропонується внести зміни до ст. 247 КПК щодо можливості отримання ухвал суду поза межами територіальної юрисдикції органу досудового розслідування або оперативного підрозділу, якими здійснюється досудове розслідування або провадження в оперативно-розшуковій справі.

1. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. 1992.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Голос України від 19.05.2012. № 90-91.

3. Ємець О.М. Окремі питання, що виникають при здійсненні оперативно-розшукової діяльності //Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 20 жовтня 2017 року). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 34-36.

Герасименко О. А.,
старший науковий співробітник,
судовий експерт ХНДІ судових експертиз
ім. Засл. проф. М.С. Бокариуса

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАТЕРІАЛІВ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Сучасний стан розвитку психологічної науки дозволяє говорити про досить широкі можливості судово-психологічної експертизи як однієї зі сфер прикладного використання психологічних знань у судочинстві.

Останнім часом практика експертів-психологів науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України свідчить на користь вагомої ролі психологічної експертизи як важливого джерела доказу для встановлення істини у кримінальних справах.

Своєчасне та обґрунтоване застосування в ході слідства спеціальних психологічних знань істотно розширює можливості встановлення багатьох фактів, необхідних для справедливого вирішення справ, забезпечує повноту дослідження обставин. Оскільки, психологічна експертиза встановлює ті особливості психічної діяльності та такі їх прояви в поведінці людини, які мають юридичне значення і викликають певні правові наслідки [1].

Слід зазначити, що об'єктом судово-психологічної експертизи - є психічно здорові особи (підозрюваний, обвинувачений, підсудний, виправданий, засуджений, свідок, потерпілий, позивач, відповідач; малолітні, неповнолітні, дорослі і особи літнього віку).

Предметом судово-психологічної експертизи - виступають факти, які відносяться до психічної діяльності психічно здорової особи, встановлені на основі дослідження цієї діяльності і які мають значення для правосуддя.

Основними завданнями судово-психологічної експертизи є визначення у підекспертного особи:

- індивідуально психологічних особливостей, рис характеру, провідних якостей особистості, мотивотворних факторів психічного життя і поведінки;
- емоційних реакцій і станів;

- закономірностей перебігу психічних процесів, рівня їхнього розвитку та індивідуальних властивостей [2].

Стосовно матеріалів, які надаються для дослідження судово-психологічна експертиза пред'являє певні вимоги. Якщо матеріали справи не містять необхідної інформації, достатньої для виконання судово-психологічної експертизи, експертом, після попереднього вивчення матеріалів, відповідно до ст. 69 Кримінально-процесуального кодексу та п. 2.1. «Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень», затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5 (зі змінами та доповненнями), може бути заявлено клопотання, про надання вихідних даних, які висвітлюють психологічні обставини справи та є необхідною умовою для проведення психологічних досліджень.

Так, по-перше, необхідно надати відомості, які характеризують підекспертного, а саме щодо: звичайних особливостей характеру; особливостей емоційного стану до подій, що розглядаються по справі, під час перебігу подій, та після них; стосунків з оточуючими; типових формах емоційних реакцій, інтересів, життєвих планів, стійких навичок поведінки; умов розвитку та виховання (для малолітніх та неповнолітніх підекспертних) [3]. Ці відомості зазвичай містяться в свідченнях сусідів, друзів, родичів, інших осіб, з якими спілкується підекспертна особа.

По-друге, важливу інформацію можна отримати з характеристик за місцем мешкання та роботи, навчання. Нажаль, такі характеристики у своїй більшості є формальними, тому більш розширені відомості експерт отримує з протоколів допиту колег, співробітників, співучнів.

По-третє, в окремих випадках, у експерта-психолога виникає необхідність мати медичну документацію, а саме амбулаторні картки, виписки з історій хвороб, епікризи, лікарняні довідки, судово-медичні та судово-психіатричні експертизи, якщо такі проводилися. Особливе значення медична документація набуває при проведенні експертиз, які призначаються за такими предметними видам як експертиза моральної шкоди та угод з «пороками волі» (щодо осіб похилого віку). Вивчення медичної документації потребує співвіднесення появи захворювання з юридичною ситуацією, яка розглядається у справі (чи було захворювання діагностовано задовго до, або з'явилося вже після ситуації). Безумовно, експерт-психолог не вправі констатувати зв'язок між юридично значимою ситуацією та погіршенням стану здоров'я, загостренням існуючого соматичного захворювання, але може в даному випадку отримати інформацію про наявність/відсутність вищезазначеного причинно-наслідкового зв'язку з висновку судово-медичної експертизи.

Призначення судово-психологічної експертизи стану особи, яка покінчила життя самогубством, потребує надання повних та докладних матеріалів про психічний розвиток підекспертної особи, про її індивідуально-психологічні особливості (в тому числі і про характер її реагування на стрес,

конфлікти), про динаміку її психічного стану в період часу, який цікавить суд та слідство, особливо в останні дні перед самогубством, а також наявну медичну документацію [4].

Повні, вичерпні, належним чином зібрані матеріали, необхідні для проведення судово-психологічної експертизи, забезпечують проведення повного та всебічного експертного дослідження та надання обґрунтованого й об'єктивного висновку.

1. Васильев В. Л. Юридическая психология. СПб.: Изд-во Питер, 1997. 500 с.
2. Нагаев В.В. Основы судебно-психологической экспертизы. М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2000. 311 с.
3. Коченов М.М. Судебно-психологическая экспертиза: теория и практика. Избранные труды. М.: Гнезис, 2010. 352 с.
4. Сафуанов Ф.С. Судебно-психологическая экспертиза в уголовном процессе: Научно-методическое пособие. М.: Гардарики, Смысл, 1998. 192 с.

Гій Ю.А.,
судовий експерт сектору економічних досліджень
відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних,
земельних досліджень та оціночної діяльності
Запорізького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
МВС України

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ОБСЯГУ ПРЕДМЕТА ДОПИТУ ЕКСПЕРТА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Сучасні стрімкі темпи розвитку науки і техніки об'єктивно обумовлюють зростання значення спеціальних знань у вирішенні завдань кримінального судочинства. Однією з основних форм використання таких знань під час здійснення досудового розслідування є залучення осіб – носіїв таких знань у якості експертів для проведення судових експертиз за тими чи іншими експертними спеціальностями. Процесуальною формою вираження результатів дослідження експертом на основі своїх спеціальних знань об'єктів, явищ і процесів, відповідно до ст.101 КПК України, є висновок експерта, який відповідно до вимог процесуального закону повинен представляти собою докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи. На підставі ч.2 ст.84 КПК України висновки експертів вважаються одним із процесуальних джерел доказів, які у досудовому провадженні оцінюються

слідчим, прокурором, слідчим суддею за їх внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, для прийняття відповідних процесуальних рішень.

У той же час, складність та багатоаспектність проведеного експертного дослідження, специфіка застосовуваних експертом методик, методів, прийомів і науково-технічних засобів нерідко можуть обумовлювати складність сприйняття особою, яка не володіє відповідними спеціальними знаннями, інформацією, викладеної у висновку експерта. Для подібних ситуацій, що можуть виникати під час проведення досудового розслідування, кримінальний процесуальний закон передбачає своєрідний компенсаторний механізм у вигляді можливості слідчого провести окрему слідчу дію – допит експерта.

Зауважимо, що регламентація допиту експерта під час досудового розслідування у чинному КПК України є досить фрагментарною. Зокрема, у п.2 ч.5 ст.69 КПК України йдеться про обов'язок експерта прибути до слідчого, прокурора і дати відповіді на запитання під час допиту. Відповідно до ст.95 КПК України джерелом відомостей у формі показань, що отримуються під час допиту, може виступати у тому числі експерт. При цьому останній на рівні зі свідком зобов'язаний давати показання слідчому, прокурору, слідчому судді та суду в установленому КПК України порядку. Таким чином при проведенні розглядуваної слідчої дії застосовуються загальні правила проведення допиту у досудовому провадженні.

Відтак, специфіка допиту експерта у порівнянні із допитом інших учасників кримінального провадження (насамперед свідка) обумовлюється не тільки і не стільки процесуальним порядком проведення такої слідчої дії, а перш за все обсягом предмета, тобто кола питань, щодо яких допустимо отримувати відомості від допитуваної особи.

За загальним правилом допит може стосуватися будь-яких відомих допитуваному обставин, що мають значення для кримінального провадження. Однак, стосовно до допиту експерта зазначене правило потребує суттєвого уточнення.

Відповідно до ст.12 Закону України “Про судову експертизу” незалежно від виду судочинства та підстави проведення експертизи судовий експерт зобов'язаний а вимогу особи або органу, які залучили експерта, судді, суду дати роз'яснення щодо даного ним висновку. Аналогічна за своїм змістовним наповненням норма міститься і у вже згадуваній ч.5 ст.69 КПК України, яка зобов'язує експерта “особисто провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності - роз'яснити його”. Комплексне тлумачення наведених правових приписів дає підстави зробити наступні принципово важливі висновки.

По-перше, допит експерта може проводитись виключно після проведення ним експертизи та надання стороні, за клопотанням якої залучено експерта, відповідного висновку у письмовій формі. В протилежному випадку,

не залежно від характеру питань, щодо яких отримано показання, допит експерта автоматично трансформується у допит свідка з витікаючими із цього наслідками у вигляді виникнення підстав для відводу експерта (ст.ст. 77, 79 КПК України).

По-друге, допит експерта може стосуватися виключно роз'яснення проведеної ним експертизи та наданого висновку. Як слушно вказує О.М. Моїсєєв, не допускається постановка експерту питань, що не потребують застосування спеціальних знань, та прирівнюють процесуальний статус експерта до положення свідка [1, с.125]. В літературі зазначається, що під роз'ясненнями до висновку експерта необхідно розуміти його показання, в яких розкривається зміст та значення відповідних положень висновку, а саме обраної методики дослідження, причин відмови від інших методик або методів дослідження об'єкта, використання в експертизі науково-технічних засобів, їх метрологічних характеристик, величини похибки вимірювання; особливості підготовки об'єктів до дослідження, умов відбору експериментальних зразків, порівняння, кількісних та якісних змін після проведення досліджень; виявлені ідентифікаційні та діагностичні ознаки; критерії оцінки ознак, яких експерт дотримувався при винесенні проміжних та остаточних висновків; окремих термінів та визначень, які є у висновку; можливих суперечностей між дослідницькою частиною (у тому числі, додатками до висновку) та висновками; причин відмови експерта від дачі висновку або обмеженого вирішення окремих питань [2, с.371; 3, с.237; 4, с.133].

І по-третє, допит експерта не повинен підмінювати проведення експертизи, а протокол допиту – висновок експерта. Л.Є. Ароцкер абсолютно правий, коли зазначає, що предметом допиту експерта можуть бути найрізноманітніші за своїм характером обставини, що потребують спеціальних знань, але будь-які з них повинні відноситись до вже проведеної експертизи, об'єктів, досліджених експертом в межах питань, які ним вирішувались та знайшли своє відображення у висновку [5, с.108]. У кожному випадку, коли виникає необхідність проведення додаткових або повторних досліджень, вирішення нових питань або суттєвого уточнення питань, по яким експертом у висновку вже надані відповіді, повинно вирішуватися питання про проведення нової експертизи тим самим або іншим експертом (комісією експертів). Жоден, навіть найбільш ретельний допит експерта в силу своєї процесуальної та пізнавальної природи, в описаній ситуації не здатен забезпечити усунення вказаних недоліків та отримання належних і допустимих доказів.

У зв'язку із викладеним важко погодитись із позицією окремих авторів, які вважають, що реальна необхідність у допиті експерта виникає тоді, коли експертизу визнано недостатньо повною [6, с.62]. В українській мові слово “доповнювати” означає додавати що-небудь до того, що вже є або відомо, робити його повнішим [7, с.373]. Натомість у вищезгаданих законодавчих положеннях згадується лише термін “роз'яснювати”, який означає робити що-небудь ясным, зрозумілим; пояснювати; вносити ясність у що-небудь,

сприяти з'ясуванню чогось [8. с.872]. Як бачимо, наведені терміни не є рівнозначними: роз'яснення відбувається лише в межах раніше викладеного у висновку експерта, в той час як доповнення передбачає додавання нового до того, що вже мається у такому висновку.

Таким чином, правильне визначення обсягу предмета допиту експерта має важливе значення для забезпечення отримання належних і допустимих доказів під час здійснення досудового розслідування.

1. Моїсєєв О.М. Процесуальне значення допиту експерта. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Х.: Право, 2009. Вип.9. С. 120-126.

2. Коваленко Є.Г. Наукові засади кримінально-процесуального доказування : монографія. К.: Юрінком Інтер, 2011. 448 с.

3. Щербаковский М.Г. Призначення та провадження судових експертиз. Х.: «Фактор», 2011. 400 с.

4. Чекотило В.І. Окремі питання допиту експерта під час досудового розслідування. *Наше право*. 2015. № 4. С. 131-135.

5. Ароцкер Л.Е. Тактика и этика судебного допроса. М.: Юридическая литература, 1969. 120 с.

6. Ус И.И. Особенности оценки заключения эксперта. Теорія і практика судової експертизи і криміналістики: збірник наукових праць. Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. М.С. Бокаріуса; Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого. Х.: Право, 2008. Вип.8. С. 62.

7. Словник української мови: в 11 томах. К.: Наукова думка, 1971. Т. 2. 768 с.

8. Словник української мови: в 11 томах. К.: Наукова думка, 1977. Т. 8. 892 с.

Говорова К.І.,
науковий співробітник
Харківського НДІСЕ
ORCID 0000-0002-0893-8605

АКТУАЛЬНІСТЬ ПИТАННЯ ЩОДО ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ ІНТЕРНЕТ БАНКІВ

В умовах стрімкого розвитку ринкової економіки, все більші оберти набирає сфера банківських послуг. Банківська система є однією з головних ланок фінансово-кредитної системи країни. За часту вона є одним з об'єктів, які приваблюють шахраїв та злочинців, що підриває авторитет банків, як га-

рантів збереження та накопичення коштів населення, держави та суб'єктів господарювання.

Останнім часом дослідженнями в сфері фінансово-кредитних відносин дедалі частіше фіксуються махінації, що стосуються незаконних кредитних операцій. Це один із найпоширеніших способів фінансового шахрайства, до якого вдаються як кредитори (банки, фонди, асоціації), так і позичальники (суб'єкти господарювання, фізичні особи). При цьому економічні збитки вказаних суб'єктів і, в першу чергу, фінансово-кредитних установ, можуть досягати значних сум в національній або ж іноземній валюті.

Нормативно-правова база, яка стосується цієї сфери, включає основні документи: Закон України «Про банки і банківську діяльність», Закон України «Про споживче кредитування», постанова Правління НБУ «Про затвердження Інструкції про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах», постанова Правління НБУ «Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу» та ін.

З метою захисту інтересів суб'єктів фінансово-кредитних відносин і, відповідно, уникнення ними економічних збитків, рекомендується: зі сторони кредитора, це стосується, в першу чергу, банків – забезпечити відповідний рівень фінансового контролю, що полягає в належному документальному оформленні кредитних операцій (організація спеціального діловодства з документами, що містять банківську таємницю), обґрунтованості надання кредиту клієнту шляхом подвійної перевірки відповідними службами банків, а зі сторони клієнтів – постійно підвищувати фінансову грамотність, що стосується зазначених вище відносин.

А як бути з новим видом банківського шахрайства, що стосується інтернет-банків?

В умовах стрімкого розвитку ринкової економіки та нестримного росту кількості нових технологій завдяки мережі Інтернет, в банківському секторі з'явився новий вид послуг, як інтернет-банк.

Інтернет-банк (англ. Online Bank) або веб-банк — один із видів дистанційного банківського обслуговування, засобами якого доступ до рахунків та операцій за рахунками забезпечується в будь-який час та з будь-якого комп'ютера через Інтернет.

Особливістю такого банку, є те, що банк не має відділень, всі послуги надаються за допомогою мобільного додатку. Клієнтами можуть стати власники пристроїв Apple на iOS 10 і Android версії 4.4 і новіших. Відповіді на запитання клієнтів надаються у месенджери (Viber, Facebook або Telegram).

Для банківського сектору України – це дійсно, щось свіже і оригінальне.

Подібні впровадження і використання комп'ютерних технологій в сфері платежів є характерною рисою повсякденного життя. Банківські послуги, що надаються клієнту дистанційно, платежі, що здійснюються без участі готівки, сприяють прискоренню оборотності, скороченню кількості грошових коштів,

необхідних в обігу, що, як наслідок, призводить до зниження витрат обігу, збільшенню прозорості розрахунків. Завдяки своїй простоті, масовості, доступності технологій, подібні банківські операції найбільш приваблюють шахраїв.

У зв'язку з цим, суттєво зростає кількість злочинів у банківській сфері з використанням мережі Інтернет. У вітчизняній юридичній літературі для визначення даної категорії злочинів найчастіше вживається термін «кіберзлочинність у банківській сфері».

Порівняльний аналіз досліджень зарубіжного досвіду боротьби з кіберзлочинністю свідчить, що вона має тенденцію до зростання. Однією з умов її зростання є ускладнення технічних систем глобального зв'язку і спрощення доступу до використання комп'ютерних технологій широкого кола користувачів через персональні комп'ютери.

Сьогодні питання боротьби з кібершахрайством в банківській сфері є актуальним і в Україні.

На основі проведеного аналізу наслідків кібершахрайств, які відбуваються в сфері використання клієнтами банків платіжних засобів, найбільш вразливим місцем є сам клієнт, який під дією різних методів соціальної інженерії становиться об'єктом шахрайства. Для боротьби з даним способом шахрайства українські банки не мають досить дієвих інструментів.

Як наслідок, призначення економічних експертиз документів фінансово-кредитних операцій, які проходять саме через Інтернет-банкінг та розширення змісту експертних завдань.

Слід зазначити, що поряд із основними завданнями експертизи фінансово-кредитних операцій, визначеними Науково-методичними рекомендаціями з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [1], на вирішення експертів усе частіше ставляться питання, викликані змінами та удосконаленням законодавства у сфері компютеризації банківської сфери.

Як зазначає Є. Зозуля ефективна боротьба проти транснаціональної банківської кіберзлочинності вимагає тісного, швидкого, ефективного й функціонального міжнародного співробітництва усіх державних структур (і зокрема найперше правоохоронних органів) у розслідуванні такого роду злочинів. [2] До нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у сфері інформаційної безпеки в Україні слід віднести: закони України «Про інформацію» № 2657-ХІІ від 02.10.1992, «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» № 80/94-ВР від 05.07.1994, «Про державну таємницю» № 3855-ХІІ від 21.01.1994, «Про основи національної безпеки України» № 964-ІV від 19.06.2003; укази Президента України «Про деякі заходи щодо захисту державних інформаційних ресурсів у мережах передачі даних» № 891 від 24.09.2001, «Про Положення про технічний захист інформації в Україні» № 1229 від 27.09.1999, «Про заходи щодо зміцнення банківської системи України та підвищення її ролі у процесах економічних

перетворень» № 891/2000 від 14.07.2000 та ін. Як свідчить практика боротьби з кіберзлочинністю зазначені нормативні-правові акти потребують систематизації, шляхом прийняття Кодексу про інформацію, який сприятиме правому забезпеченню боротьби з кіберзлочинами. Верховною радою України створено спеціальні організаційні структури з питань організаційно-правового забезпечення боротьби з кіберзлочинністю, а саме: Урядову комісію з питань інформаційно-аналітичного забезпечення органів виконавчої влади, Міжвідомчий комітет з проблем захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності, Міжвідомчу робочу групу з розроблення та узгодження Концепції легалізації програмних продуктів та боротьби з їх нелегальним використанням [3].

В даному випадку в нагоді може стати, криміналістичне прогнозування. Криміналістична прогностика — це самостійне вчення, яке являє собою систему наукових положень про загальні закономірності побудови і перевірки прогнозів, які відображають перспективи і напрями розвитку криміналістики та об'єктів її пізнання в майбутньому.

Прогностичні висновки можуть виступати для криміналістичної науки і судово-слідчої практики своєрідними орієнтирами, у напрямку яких з найбільшою вірогідністю здійснюватиметься розвиток об'єктів криміналістичного пізнання. При цьому прогнозування не тільки орієнтує, а й забезпечує поступальний, динамічний розвиток криміналістичних об'єктів згідно з обраною спрямованістю, упереджуючи настання безвихідних, негативних ситуацій, коли судово-слідчі органи наштовхуються на злочинні прояви, що не знайшли належного правового регулювання, і не мають належних криміналістичних рекомендацій щодо їх розслідування і попередження.

З огляду на те, що для більш повного задоволення потреб слідчої та судової практики органу, який призначає експертизу, питання щодо банківської кіберзлочинності є відносно новим, слід зазначити, що проведення дослідження документів фінансово-кредитних операцій через мережу Інтернет необхідно розглядати, як комплексне. Тобто, необхідно залучати декількох фахівців із застосуванням спеціальних знань різних галузей науки та техніки для вирішення одного спільного (інтеграційного) завдання (питання).

Експертиза (дослідження) документів фінансово-кредитних операцій, проведених через інтернет-банкінг спрямована на дослідження операцій з перерахування та зарахування коштів на поточний рахунок, розрахунок при участі в онлайн-аукціонів, використання сервісів із переказування або обміну валюти, розрахунки у Інтернет – магазинах, внесення коштів на депозит або кредитування.

Завдання, яке вирішуються при проведенні подібних досліджень спрямовані на:

– визначення документальної обґрунтованості оформлення банківських операцій з відкриття рахунків, руху грошових коштів на рахунках;

– визначення документальної обґрунтованості оформлення та відображення в обліку операцій з видачі, використання та погашення кредитів та депозитів.

У той самий час Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень документів фінансово-кредитних операцій не містять подібних завдань і не наводять орієнтовного переліку вирішуваних питань. В наслідок чого, при призначенні судової економічної експертизи або експертного економічного дослідження дуже часто на вирішення експерта ставляться питання, які передбачають проведення ревізійних дій або потребують надання правової оцінки, що не належить до компетенції експертів-економістів.

Таким чином, постійно зростаюча кількість призначених експертиз, пов'язаних із дослідженням документів фінансово-кредитних операцій та розширення предмету дослідження вказаного сегменту експертизи [4], потребує внесення відповідних змін до Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, з метою більш повного задоволення потреб слідчої та судової практики щодо вирішення питань.

1. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ М-ва юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5; <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

2. Зозуля Є. Діяльність МВС України щодо протидії транснаціональній злочинності у сфері високих технологій. *Наукові записки. Серія: Історія*. 2011. Вип. 1. С. 205–211.

3. Інтернет ресурс URL: <https://buklib.net/books/23929/>

4. Аніщенко О. В., Хомутенко О. В. Класифікація судових економічних експертиз на сучасном етапі розвитку судової експертизи. *Збірник наукових праць. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. Вип. 18. С. 476-480.

Голобородько В.В.,
курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Бублик Н.С.,
викладач кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ОБМЕЖЕННЯ ГЛАСНОСТІ ТА ПУБЛІЧНОСТІ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Питання обмеження гласності та публічності під час кримінального процесу передбачено українським законодавством. Це дає змогу захистити права людини. Численні повідомлення у засобах масової інформації про вчинені злочини дають досить часто неперевірену, недостовірну інформацію, що діє упереджено на громадськість.

Даній проблемі присвячені короткі аналітичні статті окремих правників та аналітиків. У вітчизняній літературі дане питання досліджувалось дуже багато, однак Кримінальне процесуальне законодавство України в останні роки потерпіло змін, та з'явилися ті засади, які ще мало досліджені в науці. Проте, варто зазначити, що вказана проблема ще не є розробленою, оскільки остаточні зміни, які чинні у цьому питанні, внесені у процесуальне законодавство нещодавно.

Принцип гласності судового розгляду визначений у п. 6 ч. 2 ст. 129 Конституції України [1], ст. 7 Кримінального процесуального [2] (далі - КПК), ст. 6 Цивільного процесуального [3], ст. 4-4 Господарського процесуального кодексів [4] та ст. 12 Кодексу про адміністративне судочинство [5].

Таким чином, відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 129 Конституції України до основних засад судочинства в Україні віднесено гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами, тобто це є безумовною та обов'язковою умовою усіх судових процесів в Україні, крім тих виняткових випадків, які чітко передбачені чинним законодавством і обмежують даний принцип. До них слід віднести наступні обмеження, які передбачені у ч. 2 ст. 27 Кримінального процесуального кодексу (далі- КПК) України та які є вищерайними: 1) якщо обвинуваченим є неповнолітній; 2) у разі розгляду справи про злочин проти статевої свободи та статевої недоторканості особи; 3) при необхідності запобігти розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя чи обставин, які принижують гідність особи; 4) якщо здійснення провадження у відкритому судовому засіданні може призвести до розголошення таємниці, що охороняється законом; 5) в разі необхідності забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні.

Крім того, слід звернути увагу, що вказане рішення про здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні або його окремої частини слідчий суддя, суд може прийняти впродовж усього судового провадження [2]. Це означає, що гласність і повне фіксування судового процесу технічними засобами є невід'ємними та обов'язковими складовими судового процесу в межах, установлених Конституцією України.

У дослідженні цього питання неможливо оминати й те, що засада гласності і відкритості кримінального провадження в судах різних інстанцій є важливою умовою виконання завдання кримінального провадження, яке полягає в забезпеченні швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду, дослідження всіх обставин кримінального правопорушення та ухвалення законного і справедливого рішення.

Проаналізувавши вищевказане слід дійти висновку, що можливість бути присутнім на судовому розгляді не лише його учасникам, а й широкій публіці (зокрема, представники засобів масової інформації мають пріоритетне право бути присутніми під час відкритого судового засідання (ч. 2 ст. 328 КПК України), все більше надає суспільству віру та сподівання на справедливий судовий розгляд, впевненість у судовій гілці влади та спонукає до довіри до них.

Крім того, позитивним моментом в даному питанні слід віднести й те, що сьогодні будь-яка особа має вільний доступ до ухвалених судових рішень. Згідно Закону України «Про доступ до судових рішень» [6] в Україні ведеться Єдиний державний реєстр судових рішень судів загальної юрисдикції. Внесені до Реєстру рішення є відкритими для доступу на офіційному веб-порталі судової влади. Однак, відомості про особу, в них не розголошуються та позначаються цифрами (наприклад, ОСОБА_1).

Проте закон не встановлює беззаперечне право на непоширення та відсутність можливості здійснювати записи навіть на засіданнях, де є присутніми тільки сторони справи. Щодо такої можливості чітко говорить ч. 5 ст. 27 КПК: «Під час судового розгляду та у випадках, передбачених цим Кодексом, під час досудового розслідування забезпечується повне фіксування судового засідання та процесуальних дій за допомогою звуко- та відеозаписувальних технічних засобів. Офіційним записом судового засідання є лише технічний запис, здійснений судом у порядку, передбаченому цим Кодексом». Тобто здійснення запису не забороняється. Це ж підтверджується частиною 6 вказаної статті: «Кожен, хто присутній в залі судового засідання, може вести стенограму, робити нотатки, використовувати портативні аудіозаписуючі пристрої. Проведення в залі судового засідання фотозйомки, відеозапису, транслявання судового засідання по радіо і телебаченню, а також проведення звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури допускаються на підставі ухвали суду, що приймається з урахуванням думки сторін та можливо-сті проведення таких дій без шкоди для судового розгляду».

Згадане формулювання є досить широким та підлягає трактуванню у кожному конкретному випадку окремо. Варто зазначити, що заборона ведення запису має бути мотивована судом. Якщо така мотивація не буде обґрунтованою, то саме вона може стати підставою надання зауважень щодо ведення процесу та скасування ухвали суду як першої так і апеляційної інстанції.

Як і у випадку роботи з публічною інформацією, не підлягає оприлюдненню конкретна інформація щодо ідентифікації особи, але не зміст рішення суду. Частина 7 КПК вказує, що в разі розгляду судом спірних питань, які є частиною закритого судового процесу, «судове рішення проголошується прилюдно з пропуском інформації, для дослідження якої проводилося закрите судове засідання та яка на момент проголошення судового рішення підлягає подальшому захисту від розголошення. Окремої статті процесуального кодексу, що регулює згадане питання немає. Проте системний аналіз КПК вказує на наступні виключення щодо оприлюднення інформації: частина 4 статті 15 КПК вказує на те, що кожен, кому наданий доступ до інформації про приватне життя, зобов'язаний запобігати розголошенню такої інформації; частина 6 статті 46 прямо зазначає, що документи, пов'язані з виконанням захисником його обов'язків, без його згоди не підлягають огляду, вилученню чи розголошенню слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом; ст. 65 зазначає, що є обмеження щодо надання інформації свідком. Ця ж стаття зазначає конкретний перелік осіб та обсягу інформації, що залишається закритою для громадськості і суду. Однак якщо особи, які надавали таку інформацію за письмовим документом відмовляються від збереження нерозголошення, тоді інформація може надаватися суду і розголошенню.

Залишаються закритим для громадськості і негласні слідчі (розшукові) дії, які є різновидом слідчих (розшукових) дій. Це є відомості про факт та методи проведення, які не підлягають розголошенню.

Обмеження встановлюються як винятки. Окрім того, ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду судової справи щодо конкретного громадянина. Будь-яка особа має право на вільний доступ до судового рішення в порядку, встановленому законом [7].

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96- ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 24.05.2019).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print1520930124672608> (дата звернення 24.05.2019).

3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2014 №1618-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення 24.05.2019).

4. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 №1798-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (дата звернення 25.05.2019)

5. Кодекс про адміністративне судочинство України від 06.07.2005 № 2747-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення 27.05.2019)

6. Закон України «Про доступ до судових рішень» від 22.12.2005 №3262-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15> (дата звернення 24.05.2019).

7. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 №1402-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення 27.05.2019).

Грига М.А.,

старший науковий співробітник наукової лабораторії з
проблем протидії злочинності ННІ № 1
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ОКРЕМІ ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПОМИЛКИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКІВ

Зважаючи на те, що слідчі дії виступають основним способом формування доказової бази у кримінальному провадженні, значення дотримання вимог законності їх проведення, а також знання та правильне застосування в умовах конкретної слідчої ситуації відповідних тактичних прийомів набуває особливого значення. У зв'язку з цим і вивчення проблем виникнення та запобігання тактичним помилкам у слідчій діяльності в сучасних умовах є вкрай важливим як в теоретичному, так і практичному плані.

Однією зі слідчих дій, що передбачені КПК України, є обшук – слідча (розшукова) дія, що являє собою процесуальне примусове обстеження житла чи іншого володіння особи, а також окремих осіб з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте в результаті його вчинення, а також установа місцезнаходження розшукуваних осіб [1, с. 2].

Загальні засади проведення обшуку, а також особливості проведення даної слідчої дії під час розслідування окремих видів злочинів вивчали С. В. Головкін, С. Ф. Денисюк, К. В. Драчова, С. Ільченко, О. В. Капліна, Л. П. Ковтуненко, В. О. Коновалова, В. В. Лавренюк, Г. В. Попов, Є. В. Солдатов, М. В. Фортуна, О. Швидкий, В. Ю. Шепитько та багато інших вчених.

Процесуальний порядок проведення обшуку детально регламентований відповідними статтями КПК України (ст.ст. 233–236). Мета даної слідчої дії визначена, зокрема, у ч. 1 ст. 234 КПК України та передбачає виявлення та фіксацію відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб. Ч. 2 ст. 177 КПК України підставою для проведення обшуку встановлює достатні дані про те, що в певному приміщенні або місці знаходяться розшукувані особи, а також групи чи тварини [2].

Більш вузькі цілі обшуку визначаються залежно від зібраної інформації у конкретному кримінальному провадженні, а також об'єкта та способу вчинення злочину. Стратегія обшуку залежить також від позиції підозрюваного, зокрема його бажання чи небажання співпрацювати зі слідством.

Для проведення обшуку необхідна наявність достатніх підстав. Такими підставами можуть бути достатні дані, які містяться у показаннях свідків, потерпілих, підозрюваних, у протоколах слідчих (розшукових) дій (огляду місця події), заявах громадян, а також матеріалах оперативно-розшукової діяльності. Безпідставне проведення обшуку є неприпустимим: необхідно у встановленому порядку зібрати визначену сукупність доказів, а не покладатися на припущення, плітки та здогадки.

Як і будь-яка інша слідча дія, ефективного проведення обшуку вимагає передусім ретельної підготовки, яка повинна включати: ухвалення рішення про проведення обшуку; його процесуальне оформлення; одержання і аналіз орієнтуючої інформації про обшукуваного, особливості об'єкту, на якому буде проводитись обшук, і характеристику властивостей предметів, які підлягають відшукуванню і вилученню; визначення часу проведення обшуку; підбір учасників слідчо-оперативної групи, яка буде проводити обшук і розподіл обов'язків між ними; підготовку науково-технічних засобів, додаткових засобів фіксації ходу і результатів обшуку; визначення способів зв'язку і заходів попередження можливої протидії, у тому числі в активних формах, з боку обшукуваних та інших зацікавлених осіб; складання плану обшуку; вжиття заходів, що виключають поширення відомостей про хід і результати обшуку [3].

Ще О. А. Леві та О. І. Михайлов зазначали, що успіх обшуку багато в чому залежить від правильного визначення, коли його варто провести, в який час розпочати і як довго (орієнтовано) він може продовжуватися [4].

Очевидно, що більшість вчених дотримуються думки про більшу ефективність невідкладного обшуку для попередження знищення слідів і доказів злочинцем. Крім того, результати даної слідчої дії можуть бути використані при наступних допитах підозрюваного й обвинуваченого. Так, коли розслідування злочину ведеться за «гарячими слідами» і необхідність проведення обшуку стає очевидною – його слід провести негайно, як правило, одразу після огляду місця події та внесення відомостей про кримінальне правопору-

шення до ЄРДР. У даному випадку зволікання може призвести до втрати важливих доказів, поновити які у подальшому буде важко або неможливо. За таких умов навіть відсутність повної інформації орієнтуючого характеру, що цікавить слідчого не повинна стати перешкодою для негайного проведення обшуку.

Зокрема, обшук невідкладно варто проводити коли: 1) фактичні підстави для його проведення виникли раптово під час провадження інших слідчих (розшукових) дій; 2) невідкладність проведення обшуку зумовлена обставинами щойно вчиненого злочину; 3) обшук потрібен для зупинення подальших злочинних дій; 4) наявна достовірна інформація про те, що підозрюваний намагається знищити докази тощо.

Однак навіть в умовах невідкладності обшуку і дефіциті часу, слідчому необхідно здійснити мінімальну підготовку до його проведення, яка полягає в аналізі та оцінці наявної орієнтуючої інформації про обстановку, в якій йому прийдеться діяти, намітити план проведення обшуку і визначити склад учасників. Варто наголосити, що за таких умов слідчому доцільно максимально обмежити коло учасників слідчої (розшукової) дії, яким можуть стати відомі обставини особистого життя громадян; при доборі учасників враховувати їх особисті якості (особливо понять); у присутності учасників слідчої (розшукової) дії не оголошувати зміст документів, листів, що мають інтимний характер; присікати підвищений інтерес учасників слідчої дії до обставин особистого характеру. Недоцільним є запрошення в якості понять сусідів чи співробітників особи, відносно якої проводиться слідча (розшукова) дія [5, с. 482, 483].

У разі відсутності елемента невідкладності у проведенні обшуку, слідчий має можливість більш ретельно підготуватися до проведення даної слідчої дії. Так, зважаючи на те, що суб'єктивні фактори укриття слідів і зняття злочину певним чином визначаються особистісними даними злочинця, слідчому перед проведенням обшуку бажано зібрати відомості щодо особи обшукуваного (вік, життєвий досвід, професійні навички та вміння і т. ін.), а також про осіб, що з ним проживають і використовувати ці відомості при висуванні пошукових версій.

Крім того, готуючись до обшуку, слідчому варто мати на увазі, що в результаті виявлення у житлі, транспортному засобі чи на самому підозрюваному слідів, які свідчать про його причетність до вчинення злочину, відразу після обшуку може бути здійснене затримання підозрюваного. Відтак необхідно завчасно продумати і визначити тактику такого затримання.

Вивчення судово-слідчої практики дозволило виокремити найбільш типові помилки, яких припускаються слідчі під час проведення обшуків: неповнота (поверхневність) огляду та обстеження об'єктів; зволікання із проведенням обшуку навіть за наявності відповідних підстав; проведення обшуку за відсутності необхідних відомостей (про предмет пошуку, місця його можливого переховування, осіб, які перебувають у місці проведення

обшуку тощо); здійснення обшуку без залучення відповідних спеціалістів і спеціальної пошукової техніки; неповнота (неточність) опису вилучених предметів, а також невжиття заходів щодо їх збереження.

1. Проблеми нормативного регулювання та практики проведення обшуку під час кримінального провадження. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2015. № 2(12). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n2/15kovckp.pdf>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: zakon.rada.gov.ua/go/4651-17.

3. Денисюк С. Ф. Проблеми тактики обшуку в сучасних умовах боротьби з організованою злочинністю. *Вісник Академії правових наук України*. № 1. Київ, 1999. С. 224–227. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/4375/1/Denusyk_224.pdf.

4. Леви А. А., Михайлов А. И. Обыск: справочник следователя. М.: Юрид. лит., 1983. С. 29–30.

5. Назаров В. В. Право людини на невтручання в її особисте і сімейне життя та його обмеження у кримінальному провадженні. *Держава і право*. Київ, 2009. Вип. 44. С. 477–483.

Губанова І.В.,

завідувач сектором лабораторії судових економічних досліджень

Харківського НДІСЕ.

<https://orcid.org/0000-0002-7981-0545>

ЩОДО ПИТАНЬ БАНКРУТСТВА БАНКІВ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СУДОВИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ

Останнім часом до експертних установ надходить велика кількість запитів на проведення судово-економічних експертиз з питань комплексного аналізу фінансово-господарської діяльності банків. Це викликано, насамперед, необхідністю доведення необґрунтованості видачі кредиту, можливості, або неможливості погашення грошових зобов'язань, у т.ч. по вкладам в банку, аналізу впливу певної управлінської політики на фінансовий стан банків, пошук напрямків для оптимізації витрат та доходів банків. Також актуальними є питання щодо наявності у господарюючого суб'єкта ознак неплатоспроможності, дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства. Тому метою дослідження є порівняння неплатоспроможності банку та суб'єктів підприємницької діяльності, а також визначення можливості розрахунку в банку таких економічних ознак як неплатоспромо-

жності, дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства.

На сьогоднішній день до кримінальної відповідальності притягуються такі діяння: ст. 218¹ (доведення банку до неплатоспроможності) і ст. 219 (доведення до банкрутства) Кримінального кодексу України від 05.04.2001 року № 2341-III (далі по тексту Кримінальний кодекс України) [1].

Згідно ст.218¹ Кримінального кодексу України доведення банку до неплатоспроможності, тобто умисне, з корисливих мотивів, іншої особистої заінтересованості або в інтересах третіх осіб вчинення пов'язаною з банком особою будь-яких дій, що призвели до віднесення банку до категорії неплатоспроможних, якщо це завдало великої матеріальної шкоди державі або кредитору.

В Законі України від 14.05.1992 №2343-XII «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (далі – Закон України № 2343-XII) [2] наведено наступні визначення термінів:

неплатоспроможність - неспроможність боржника виконати після настання встановленого строку грошові зобов'язання перед кредиторами не інакше, як через відновлення його платоспроможності;

банкрутство – це визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та мирової угоди і погасити встановлені у порядку, визначеному цим Законом, грошові вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури.

Неплатоспроможність банку визначена в Законі України "Про банки і банківську діяльність" від 07.12.2000 № 2121-III [3] як неспроможність банку своєчасно та в повному обсязі виконати законні вимоги кредиторів через відсутність коштів або зменшення розміру капіталу банку до суми, що становить менше однієї третини мінімального розміру регулятивного капіталу банку.

Банкрутство банку – це результат негативних процесів (кризових явищ), які відбуваються в ньому протягом тривалого часу. Виявлення кризових явищ якомога раніше, з одного боку, може дозволити Національному банку України та керівництву банку виправити ситуацію шляхом ухвалення відповідних рішень, а з іншого, знизити ризики для інших суб'єктів господарювання, уникнути ланцюгової реакції [4].

Таким чином, з економічної точки зору неплатоспроможність пов'язана з аналізом та оцінкою фінансового стану суб'єктів господарювання, а з юридичної точки зору це дефініція носить дещо ширший характер, який пов'язаний з питанням банкрутства і відповідальністю за зобов'язаннями. При цьому наявні відмінності у визначенні понять неплатоспроможності банку та неплатоспроможності суб'єкта підприємницької діяльності, які полягають у ознаках та критеріях неплатоспроможності визначених законодавством для кожного з них. Крім того, до прийняття рішення про ліквідацію банку, відо-

мості про його фінансове становище, у тому числі його неплатоспроможність, охороняються інститутом банківської таємниці.

В ході своєї роботи, при визначенні економічних ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства судові експерти-економісти застосовують Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства, затверджених наказом Міністерства економіки України від 19 січня 2006 р. № 14 (далі Методичні рекомендації № 14) [5].

Об'єктами дослідження судових економічних експертиз, в ході яких проводиться аналіз фінансово-господарського стану підприємства, на предмет наявності у нього ознак неплатоспроможності є зокрема фінансова звітність підприємства.

Фінансову і статистичну звітність банки подають Національному банку України, де відображають показники їх роботи, операції, ліквідність, платоспроможність, прибутковість, а також інформацію афілійованих осіб банку з метою оцінки фінансового стану банку.

Усі види балансів складаються за повною номенклатурою рахунків відповідно до «Плану рахунків бухгалтерського обліку Національного банку України» від 11.09.2017 № 89 (зі змінами) [6].

План рахунків банку та форми статистичної звітності відрізняються від форм статистичної звітності на підставі яких, відповідно до Методичних рекомендацій №14, проводиться розрахунок ознак доведення до банкрутства, фіктивного банкрутства, прихованого банкрутства.

Також слід зазначити, що відповідно до розділу III Методичних рекомендацій № 14 звіт щодо проведення аналізу фінансово-господарської діяльності неплатоспроможного підприємства розроблений відповідно до Закону України №2343-XII, Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» від 31.03.99 № 87 (зі змінами та доповненнями) [7], та інших нормативно-правових актів.

Частина 8 статті 36 Закону України "Про систему гарантування вкладів фізичних осіб" від 23 лютого 2012 року № 4452-VI (зі змінами та доповненнями) [8] (далі – Закон України 23.02.2012 № 4452-VI) встановлює, що дія Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" на банки не поширюється.

Відповідно до 5 п. 3 Закону України № 2343-XII законодавство про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом при розгляді судом справи про визнання неплатоспроможним (банкрутом) банку застосовується з урахуванням норм законодавства про банки і банківську діяльність.

В Методичних рекомендації № 14 передбачено, що основним, при аналізі наявності (відсутності) ознак дій з приховування чи доведення до банкрутства або фіктивного банкрутства підприємства та визначення ознак втрати

або відновлення платоспроможності, є перебування підприємства у стадії банкрутства та наявність офіційної заяви власника або службової особи підприємства-боржника до господарського суду щодо порушення провадження у справі про банкрутство.

Норми Закону України 23.02.2012 № 4452-VI передбачають особливу процедуру виведення неплатоспроможного банку з ринку, відмінну від порядку ліквідації банкрута, яка здійснюється шляхом застосування судових процедур банкрутства згідно із Законом України №2343-XII, а саме: виведення неплатоспроможного банку з ринку здійснюється на підставі відповідної постанови Правління Національного банку України за правилами Закону України "Про систему гарантування вкладів фізичних осіб", що не передбачає порушення справи про банкрутство в господарському суді.

Судовий експерт-економіст при проведенні експертизи з питань приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства в рамках своєї компетенції дає висновок про наявність або відсутність на підприємстві економічних ознак фіктивного банкрутства, доведення до банкрутства або приховування банкрутства на підставі критеріїв визначених в Методичних рекомендаціях № 14. Розрахунок цих показників у банку неможливий в зв'язку з тим, що існують відмінності в визначенні неплатоспроможними банків та суб'єктів підприємницької діяльності, які зумовлені економіко-правовою сутністю банків та передбачають різний порядок дій щодо визнання такої неплатоспроможності.

На теперішній час відсутня законодавчо затверджена методика визначення економічних ознак доведення до банкрутства, фіктивного банкрутства, прихованого банкрутства саме для банків, що унеможлиблює проведення розрахунків таких фінансово-економічних показників банку, як доведення до банкрутства, фіктивне банкрутство, приховане банкрутство.

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III// Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26 ст. 131. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

2. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14.05.1992 №2343-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>

3. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

4. Криклій О.А.Управління кредитним ризиком банку: монографія / О.А.Криклій, Н.Т.Маслюк. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – 86 с.

5. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства: Наказ Міністерства економіки Украї-

ни від 19 січня 2006 р. № 14. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ME06025.html

6. План рахунків бухгалтерського обліку Національного банку України: Постанова Правління Національного банку України 11.09.2017 № 89 зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0089500-17>

7. Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: Наказ Міністерства фінансів від 31.03.99 № 87 (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0391-99>

8. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23.02.2012 №4452- VI (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17>

Гулян А.Д.,
студентка юридичного факультету
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Шиян А.Г.,
старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ПЕРЕКЛАДАЧ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ТА ПРАКТИКА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Відповідно до ст. 68 Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК) у разі необхідності у кримінальному провадженні перекладу поясень, показань або документів сторони кримінального провадження або слідчий суддя чи суд залучають відповідного перекладача (сурдоперекладача) [1].

Законодавець включив перекладача до переліку учасників кримінального провадження (п. 25 ст. 3 КПК) та відніс його до групи „Інші учасники кримінального провадження” поряд із заявником, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, їхніми представниками, свідком, експертом, спеціалістом та іншими особами.

КПК України 2012 року вперше врегульовано правовий статус перекладача, визначено його права та обов'язки; умови і підстави залучення сторонами кримінального провадження, слідчим суддею чи судом. Але при цьому не можна не бачити, що поняття перекладача у вітчизняному законодавстві не визначено.

Якщо звернутися до деяких словників юридичних термінів, то в них, наприклад, можна побачити такі визначення: „перекладач, це у досудовому і судовому процесі особа, яка володіє мовами, необхідними для перекладу письмових документів чи виступів учасників процесу” [2, с. 195]; „перекладачем у кримінальному провадженні є особа, яка вільно володіє державною мовою, технікою спілкування з глухими, німими та глухоніми особами, а також вільно володіє мовою учасника процесу, який потребує перекладу на мову, якою він володіє, та щодо якого винесено постанову (ухвалу) уповноваженими на особами (органами)” [3].

На відміну від України, в кримінальному процесуальному законодавстві деяких інших країн поняття цього учасника кримінального процесу визначено. Так, у Кримінально-процесуальному кодексі Російської Федерації перекладач визначається як „лицо, привлекаемое к участию в уголовном судопроизводстве в случаях, предусмотренных настоящим Кодексом, свободно владеющее языком, знание которого необходимо для перевода” [4, с. 135].

Діяльність перекладачів у судовому процесі Австрії регламентується Кримінально-процесуальним кодексом, Положеннями для судів I і II інстанції, а також законом „Про експертів та судових перекладачів” від 1975 року [5 с. 41]. Пункт 2 §125 КПК Австрійської Республіки визначає перекладача як „особу, яка на основі своїх особливих знань здатна здійснювати переклад з мови судочинства на іншу мову або перекладати з іншої мови на мову судочинства”, а Закон „Про експертів та судових перекладачів” розрізняє усного перекладача (Dolmetscher) – як мовного експерта, який перекладає усний текст з вихідної мови на мову перекладу, і письмового перекладача (Übersetzer) – як мовного експерта, що перекладає усний текст з однієї мови на іншу (§13) [6, с. 17].

Вище вже зазначалося, що поняття перекладача як учасника кримінального провадження належним чином у КПК України не розкривається. Така прогалина створює певні труднощі при його залученні, особливо коли це стосується встановлення компетентності перекладача. Адже в ст. 68 КПК визначено лише те, що перекладача запрошують у кримінальне провадження у разі необхідності для перекладу пояснень, показань та документів.

Але в будь-якому разі перекладачем може бути компетентна особа, яка вільно володіє мовою, якою провадиться судочинство, і мовою, якою володіє учасник кримінального провадження, та яка є незаінтересована у його результатах. Перед початком процесуальної дії сторона кримінального провадження, яка залучила перекладача, чи слідчий суддя або суд повинні пересвідчитися в особі і компетентності перекладача, з'ясувати його стосунки з підозрюваним, обвинуваченим, потерпілим, свідком і роз'яснити його права і обов'язки (ч. 4 ст. 68 КПК). Як ознаки компетентності перекладача можна виділити: загальне знання мови, якою володіє учасник кримінального провадження (у тому числі розмовну мову), бажано підтверджене певними освітніми документами; знання мови судочинства; знання і розуміння юридичної

термінології; вміння здійснювати переклад юридичних текстів і усного мовлення; вміння здійснювати переклади різного виду, у тому числі синхронний; уявлення про конкретний правовий предмет, про який йдеться; розвинена мова і кругозір для грамотного донесення інформації до учасників кримінального провадження, тощо [7, с. 159].

На жаль, в Україні не передбачено ні методики, ні процедури з'ясування питання, що постає перед особами (органами), які мають право призначити у разі необхідності перекладача у справі – як впевнитися, що особа вільно володіє як мовою судочинства, так і мовою, якою володіє особа, котрій необхідний перекладач. Ще одне питання – як визначити: достатній чи недостатній рівень знань державної мови в особі, яка вимагає залучення перекладача? Адже належно не володіти державною мовою можуть не тільки іноземці. А якщо мова йде про володіння, точніше – розуміння, специфічних юридичних термінів? Як визначитись у такому випадку? Така невизначеність досить часто призводить до конфліктів між сторонами кримінального провадження та судом, і, що найголовніше, тягне за собою порушення прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, прийняття неправосудних рішень у кримінальних провадженнях.

Вважаємо, що нашій державі слід скористатися прикладом інших країн, зокрема США, де існує загальнонаціональний стандарт професійної поведінки й вимог до судових перекладачів, здійснено їх розподіл на відповідні категорії, окремими штатами (зокрема, Каліфорнією, Нью-Джерсі, Нью-Йорком та Нью-Мексико) розроблено власні іспити з переліками вимог до судових перекладачів [8, с. 51]. Європейський союз також висуває чітко окреслені вимоги до рівня компетентності судового перекладача, про що свідчать відповідні нормативно-правові акти: зокрема, згідно з 8-м параграфом статті 2-ої („Право на переклад”) постанови, прийнятої Європарламентом і Радою Європи, „усний переклад має бути виконано на рівні, достатньому для забезпечення прозорості процесу. Зокрема перекладач має гарантувати поінформованість підозрюваної чи обвинуваченої особи про обставини справи і про можливість скористатися правом на захист” [9, с. 285]. Про те ж саме йдеться і в 9-му параграфі статті 3 стосовно письмового перекладу. У статті 5 наголошено на важливості якісного перекладу, а державам-членам ЄС висувають вимогу „вжити конкретних заходів, щоб усний і письмовий переклад відповідав критеріям статей 2 (8) і 3 (9)”.

На наш погляд, досить привабливою в цьому плані є пропозиція деяких правників стосовно того, щоб у якості перекладача у кримінальне провадження залучалася особа, яка сертифікована Міністерством юстиції України як судовий перекладач з конкретної мови та внесена до Реєстру судових перекладачів. Це є підтвердження компетентності перекладача [10, с. 341].

Отже, перекладач є іншим учасником кримінального провадження, який залучається до кримінального провадження уповноваженими на те особами (органами). Перекладач повинен вільно володіти державною мовою, а

також вільно володіти мовою учасника процесу, який потребує перекладу на мову, якою він володіє, або технікою спілкування з глухими, німими та глухоніми особами.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 16 берез. 2018 р.: (ОФІЦ. ТЕКСТ). – К.: Паливода А.В., 2018. – 408 с.

2. Великий енциклопедичний юридичний словник / За заг. ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Видво „Юридична думка”, 2012. – 1020 с.

3. Юридичні терміни. Тлумачний словник / [за редакцією В.Г. Гончаренка]. – К.: Либідь, 2003.

4. Научно-практический комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации / [под общей редакцией В.М. Лебедева]. – М.: Спартак. – 2011.

5. Dokałik D. Das Recht der Sachverständigen und Dolmetscher SDG, GebAG und verfahrensrechtliche Vorschriften mit Materialien, Anmerkungen, Judikatur, Erlassen, Standesregel und Empfehlungen / D. Dokałik, M. Weber. – Wien: Linde, 2012. – (2 Auflage). – 254 с.

6. Österreichischer Verband der allgemein beeideten und gerichtlich zertifizierten Dolmetscher [elektronische Ressource] – Zugriff unter: <http://www.gerichtsdolmetscher.at/>.

7. Кримінальний процес: підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманян та ін.; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. – Х.: Право, 2013. – 824 с.

8. Mikkelsen H. The Court Interpreter as Guarantor of Defendant Rights [Е. ресурс] - Режим доступу: <https://acebo-myshopify.com/pages/the-court-interpreter-as-guarantor-of-defendant-rights>

9. EUR-Lex. Access to European Union law [Е. ресурс] - Режим доступу: <http://eurlex.europa.eu/content/welcome/about.html>

10. Поняття та вимоги до особи перекладача у кримінальному процесі України / Т.М. Кузик // Університетські наукові записки. – 2013. - № 1. – С. 341-346.

Давидюк В.М.,

докторант

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук

ЩОДО ПРАВОВИХ ЗАСАД ВИКОРИСТАННЯ ДОПОМІЖНИХ СИЛ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОЦЕСІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Ефективність оперативно-розшукової протидії злочинам значною мірою визначається станом законодавчого і відомчого нормативно-правового забезпечення такої діяльності, рівнем юридичного забезпечення відносин, що виникають під час такої протидії [1, с. 83].

Проведене дослідження показало, що до допоміжних сил оперативно-розшукової діяльності, що здійснюється оперативними підрозділами Національної поліції можна віднести наступні:

1. *Внутрішні:*

- працівники органів досудового розслідування Національної поліції;
- працівники Служби дільничних офіцерів поліції Національної поліції;
- працівники секторів превенції;
- працівники підрозділів патрульної служби поліції;
- працівники «Корпусу оперативно-раптової дії» Національної поліції;
- працівники кінологічних підрозділів;
- працівники вибухотехнічної служби Національної поліції;
- працівники Департаменту оперативної підтримки;
- працівники Департаменту міжнародного поліцейського співробітництва;
- працівники Департаменту організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування;
- працівники Департаменту інформаційно-аналітичної підтримки Національної поліції України;

- працівники ізоляторів тимчасового тримання;

2. *Зовнішні:*

- фізичні особи;
- приватні підприємства;
- державні підприємства, установи, організації;
- правоохоронні органи;
- громадські організації.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Оскільки в рамках об'єму тез доповіді ми не маємо можливості викласти правові засади використання усіх допоміжних сил оперативно-розшукової діяльності в процесі протидії злочинності підрозділами Національної поліції України, пропонуємо розглянути вказане питання лише у частині використання внутрішніх допоміжних сил оперативно-розшукової діяльності.

На сьогодні правовою основою використання внутрішніх допоміжних сил оперативно-розшукової діяльності в процесі протидії злочинності підрозділами Національної поліції України є Кримінальний та Кримінальний процесуальний кодекси України, закони України про оперативно-розшукову діяльність, прокуратуру, Національну поліцію.

До підзаконних нормативно-правових актів, які регулюють відносини у сфері протидії злочинам підрозділами ДЗЕ НП можна віднести такі нормативно-правові акти:

- Про затвердження Положення про Національну поліцію: постановою Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 № 877;
- Про затвердження Положення про Департамент захисту економіки: наказ Національної поліції України від 07.11.2015 № 81;
- Про затвердження Положення про Департамент внутрішньої безпеки Національної поліції України: наказ Національної поліції України від 09.11.2015 № 83;
- Про затвердження Положення про Департамент кіберполіції Національної поліції України: наказ Національної поліції України 10.11.2015 № 85;
- Про затвердження Положення про Департамент карного розшуку Національної поліції України: наказ Національної поліції України від 14.11.2015 № 90;
- Про затвердження Положення про Департамент протидії наркозлочинності Національної поліції України: наказ Національної поліції України від 17.11.2015 № 95;
- Про затвердження Положення про Управління кримінального аналізу Національної поліції України: наказ Національної поліції України від 07.11.2017 № 1150 ;
- Положення про Департамент боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, Національної поліції України: наказ Національної поліції від 19.12.2017 року № 1307.
- Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України: наказ МВС України від 03.11.2015 № 1343;
- Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції: наказ Національної поліції України від 28.07.2017 № 650;
- Про затвердження Положення про підрозділи поліції особливого призначення «Корпус оперативно-раптової дії»: наказ МВС України від 26.11.2018 № 958;

- Про затвердження Положення про Департамент міжнародного поліцейського співробітництва Національної поліції України: наказ Національної поліції України від 06.02.2018 № 111;
- Про затвердження Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України: наказ МВС України від 01.11.2016 № 1145;
- Про затвердження Типового положення про управління організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування головних управлінь Національної поліції України в Автономній Республіці Крим та м. Севастополі, областях, м. Києві: наказ МВС України від 22.01.2016 № 39;
- Про затвердження Положення про Департамент вибухотехнічної служби Національної поліції України: наказ Національної поліції України від 06.02.2018 № 111;
- Про затвердження Положення про Департамент патрульної поліції: наказ Національної поліції України від 06.11.2015 № 73;
- Про затвердження Інструкції про організацію оперативно-розшукової діяльності та негласної роботи оперативними підрозділами Національної поліції України: наказ МВС України від 05.05.2016 № 07;
- Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: наказ МВС України від 07.07.2017 № 575;
- Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрація державної прикордонної служби України, Міністерство фінансів України, Міністерство юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5.

Враховуючи викладене, можна дійти висновку, що використання внутрішніх допоміжних сил оперативно-розшукової діяльності в процесі протидії злочинності підрозділами Національної поліції України ґрунтується на значній кількості нормативно-правових актів, що значно ускладнює процес їх використання. У зв'язку з чим пропонується закріпити порядок використання таких сил та особливості їх взаємодії в окремому підзаконному нормативно-правовому акті.

1. Дараган В.В. Протидія злочинам у сфері державних закупівель підрозділами Департаменту захисту економіки Національної поліції України : монограф. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 224 с.

Дараган В.В.,
завідувач кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ЩОДО НАПРЯМКІВ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

На сьогодні в Україні триває процес реформування органів внутрішніх справ та правоохоронної системи в цілому, вплив як зовнішніх, так і внутрішніх факторів зумовлює необхідність постійного удосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності підрозділів Національної поліції, зміни їх структурно-функціональної побудови, а це визначає потребу своєчасного наукового аналізу та розробок з метою їх впровадження у практичну діяльність, а удосконалення якості підготовки відповідних фахівців.

Реформування системи ОВС суттєво вплинуло на структурно-функціональну побудову окремих підрозділів Національної поліції, велику частину з них було значно скорочено, деякі підрозділи були зовсім ліквідовані.

Після початку реформування ОВС минуло не так багато часу, але уже сьогодні вбачається значна кількість прорахунків у структурно-функціональній побудові окремих підрозділів Національної поліції.

На сьогодні нагальною є проблема налагодження взаємодії між працівниками окремих підрозділів кримінальної поліції та слідчими підрозділів органів досудового розслідування.

Вказана проблема в першу чергу виникла у тих підрозділах, які в процесі реформування були відділені від територіальних підрозділів Національної поліції (підрозділи захисту економіки) та тих, які були утворенні в процесі реформування (кіберполіція).

Наприклад, справи у злочинах, виявлених працівниками відділів при управліннях захисту економіки, як правило, розслідують або слідчі слідчих управлінь при ГУНП в областях, або слідчі підрозділи при відділеннях поліції в обласних центрах, де розташоване відповідне управління захисту економіки. І тут майже не виникає проблем з організацією взаємодії між цими підрозділами. Однак у випадку виявлення злочинів працівниками міжрайонних відділів захисту економіки такі злочини розслідують слідчі підрозділи при відділеннях (відділах) поліції, на території яких такий злочин було скоєно, і тут виникають проблеми, описані нами вище, пов'язані з великою територією обслуговування таких відділів захисту економіки. Оперативний працівник, який працює в окремо взятому районному центрі, не має можливості якісно здійснювати оперативне супроводження кримінального провадження, яке ведеться слідчим за 50, а в деяких випадках і за 100 кілометрів від місця дислокації оперативного підрозділу.

Ще гірша ситуація виникає в процесі налагодження взаємодії зі слідчими в процесі розслідування кіберзлочинів, оскільки підрозділи кіберполіції взагалі мають міжрегіональну побудову і мають значно гіршу ніж у підрозділів захисту економіки територіальну розгалуженість.

Але навіть у випадку, коли й оперативний підрозділ і слідчий підрозділ, в якому знаходиться кримінальне провадження, будуть розташовані в одному місці, це не вирішить проблему, пов'язану з кваліфікацією слідчих, оскільки, як показали результати дослідження, в переважній більшості випадків лише в слідчих управліннях були наявні слідчі, які спеціалізуються на розслідуванні кримінальних правопорушень виявлення яких покладено на окремі підрозділи кримінальної поліції (боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми; протидії наркозлочинності; внутрішньої безпеки; кіберполіції; захисту економіки), і більшість із них становлять колишні працівники таких підрозділів, які потрапили під скорочення в процесі реформування ОВС та зміни структурно-функціональної побудови підрозділів кримінальної поліції. Інша частина слідчих, зокрема ті, які працюють в територіальних органах, підрозділах поліції, мають поверхневі знання щодо розслідування таких злочинів та не мають достатнього досвіду їх розслідування.

На нашу думку, вирішити зазначену проблему можна двома способами:

По-перше, здійснювати підготовку фахівців для органів досудового розслідування за відповідними напрямками або спеціалізацією підготовки.

По-друге, змінити статус оперуповноваженого (інспектора) окремих підрозділів кримінальної поліції на детектива.

При цьому слід зазначити, що застосування будь-якого із запропонованих способів вказують на необхідність якісно нового підходу до підготовки фахівців для органів досудового розслідування. Крім того, на сьогодні, існуюча нормативна база не надає можливості без внесення відповідних змін у законодавство створити в структурі Національної поліції детективні підрозділи, тому пропонуємо більш детально зупинитися на першому способі вирішення існуючих на сьогодні проблем.

Перш за все слід зазначити, що у структурі ЗВО МВС України спеціалізація підготовки працівників поліції зосереджена лише на процесі підготовки працівників опорних підрозділів кримінальної поліції (Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ – фінансово-економічна безпека; Одеський державний університет внутрішніх справ – підрозділи протидії наркозлочинності тощо). В свою чергу процес підготовки фахівців для органів досудового розслідування не має такою розгалуженої системи за напрямками підготовки.

На сьогодні підготовкою фахівців для органів досудового розслідування займаються усі без виключення ЗВО МВС України. При цьому, слід зазначити, що рік тому наказом МВС України № 479 «Про вдосконалення підготовки поліцейських у ЗВО МВС» за Національною академією внутрішніх справ, Харківським національним університетом внутрішніх справ, Львівсь-

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

ким державним університетом внутрішніх справ, Одеським державним університетом внутрішніх справ та Дніпропетровським державним університетом внутрішніх справ було встановлено пріоритетність у забезпеченні післядипломної освіти за видами службової діяльності поліцейських.

Однак, аналіз програм підвищення кваліфікації та спеціалізації слідчих Національної поліції, які були надані МВС вказує на те, що раніше визначена вище зазначеним наказом МВС України пріоритетність не була врахована. Наприклад, за Дніпропетровським державним університетом внутрішніх справ була встановлено пріоритетність за такими профілями:

- превентивна діяльність;
- ювенальна превенція;
- організація роботи чергових частин та служби «102»;
- економічна безпека.

Жоден з зазначених профілей підготовки не було враховано в процесі формування програм підвищення кваліфікації та спеціалізації слідчих Національної поліції.

На нашу думку, в ЗВО МВС України доцільно було б запровадити підготовку фахівців для органів досудового розслідування відповідно за закріпленими МВС України профілями.

Слід зазначити, що окремі кроки в цьому напрямі вже зроблено. Зокрема, МВС розробило новий план освітнього процесу для спеціальності 081 «Прово» в якому вже передбачено плани для підготовки слідчих для підрозділів боротьби з кіберзлочинністю.

На нашу думку, крім вказаної спеціалізації існує необхідність запровадити відповідну підготовку слідчих за такими спеціалізаціями:

- боротьба зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми;
- протидії наркозлочинності;
- внутрішньої безпеки;
- захисту економіки.

При цьому, з метою запровадження підготовки слідчих за окремими напрямками спеціалізації доцільно здійснити аналіз потреб територіальних органів Національної поліції в таких фахівцях, зокрема не тільки у слідчих управліннях, а й відділах (відділеннях) поліції, оскільки останні працюють також за матеріалами зібраними оперативними підрозділами, які на сьогодні на місця також не мають відповідного поділу за спеціалізаціями, оскільки після реформування підрозділи карного розшуку в територіальних відділах та відділеннях поліції отримали нову назву «кримінальна поліція». А якщо в цілому казати про структуру кримінальної поліції на рівні апарату Національної поліції то вона на сьогодні включає у себе 11 підрозділів з різною спеціалізацією.

Наприкінці хотілось би зазначити, що необхідність запровадження вказаної системи підготовки обумовлена не тільки проблемами в налагодженні

взаємодії між підрозділами слідства та відповідними підрозділами, а й специфікою розслідування відповідних злочинів.

Денежко О.В.,
ад'юнкт кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

НАЛЕЖНІСТЬ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

Відповідно до ст. 94 КПК України, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення.

Проблемам дослідження властивостей доказів в своїх працях велику увагу приділяли такі вчені як: В. Д. Арсен'єв, Ю. М. Грошевий, В. И. Зажицький, Н. М. Кіпніс, Р. В. Костенко, В. А. Лазарева, П. А. Лупинська, Г. М. Мінковський, І. Б. Михайловська, С. В. Некрасов, В. Т. Нор, Ю. К. Орлов, М. А. Погорецький, Н. В. Сібільова, А. Б. Соловйов, М. С. Строгович, С. А. Шейфер, М. Є. Шумило та інші вчені-процесуалісти.

Поняття доказів охоплює: 1) будь-які фактичні дані, що мають значення для кримінального провадження (змісту); 2) процесуальну форму їх закріплення (спосіб існування у матеріалах кримінального провадження) та відповідний носій відомостей (джерело). Усі зазначені елементи перебувають у взаємозв'язку та в своїй єдності утворюють поняття доказів. Отже докази – це єдність будь-яких фактичних даних (відомостей про факти) та їх процесуальних джерел.

У ст. 85 КПК України сформульовано критерії визначення належності доказів, проте не визначено що слід розуміти під належністю доказів, а від правильного її визначення залежить належне забезпечення прав і свобод осіб, що беруть участь у кримінальному провадженні, забезпечення гарантій та дотримання принципів кримінального судочинства, досягнення достовірного знання у кримінальному провадженні і у цілому досягнення мети та вирішення завдань кримінального провадження.

Н. В. Сібільова визначає її як можливість використання доказів для встановлення фактів та обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, з огляду на існуючий між ними взаємозв'язок та визначає

критерії, яким повинен відповідати віднесений доказ: 1) значення для справи обставин, що ним встановлюються; 2) значення цього доказу для встановлення саме цих обставин [2, с. 21].

Належність доказів визначається тим, що вони підтверджують існування або відсутність обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Тобто використання прямих або непрямих доказів у кримінальному розслідуванні. Прямий доказ – прямо, безпосередньо вказує на ті факти і обставини, що підлягають доказуванню. Наприклад, показання свідка, про те, що він особисто бачив, момент нанесення тілесних ушкоджень потерпілому.

Непрямі докази обґрунтовують обставини, які підлягають доказуванню не прямо, а опосередковано через проміжні факти шляхом послідовних висновків. Наприклад, із показів свідка, було встановлено, що він бачив на місці вбивства двох чоловіків, які стояли неподалік та розмовляли, що збігається з часом вчинення злочину. В даному випадку зазначені показання свідка є непрямыми доказами причетності до вбивства двох чоловіків, які знаходилися неподалік місця вбивства, та збігається час їх знаходження з часом вбивства.

За результатами аналізу точок зору процесуалістів та практиків, а також відповідних положень чинного кримінального процесуального законодавства, можна зробити висновок про те, що властивість належності охоплює не весь доказ у цілому, а лише його змістовну частину – фактичні дані.

Належність доказу – це придатність встановлювати обставини, що є предметом доказування, через логічний зв'язок між отриманими фактичними даними в процесі розслідування і тим, що потрібно доказувати. Визначивши, які саме обставини кримінального провадження необхідно встановити, можна вирішити питання про належність конкретних фактичних даних до кримінального провадження, тобто їх належність для вирішення конкретної задачі.

Обставини, що підлягають доказуванню, виступають критерієм належності доказів. Оскільки під час розслідування кримінального провадження доказова база збільшується, то можливе збільшення обставин, які потребують встановленню, тобто належність доказів на певному етапі кримінального провадження може змінюватися. Належність доказів у кримінальному провадженні безпосередньо визначається колом висунутих версій стороною обвинувачення, тобто їх припущень про характер, обставини розслідуваної події.

Отже, належними є докази, що підтверджують як наявність, так і відсутність передбачуваного логічного зв'язку доказу із обставинами, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні або інших обставин, які мають значення для кримінального провадження. Докази, визнані неналежними, не підлягають перевірці та оцінці, їх інші властивості (допустимість і достовірність) не визначаються.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: із останніми внесеними змінами № 2599-VIII від 18.10.2018, ВВР, 2018, № 46, ст.374, [Електронний ресурс]. – Режим доступу-<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

2. Сибільова Н. В. Допустимість доказів у радянському кримінальному процесі / Н. В. Сибільова. – К. : НМК ВО, 1991. – 64 с.

3. Арсеньев В. Д. Вещественные доказательства в советском уголовном процессе: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 1957. 16 с

4. Волошина В. К. Щодо питань реалізації принципу змагальності у доказуванні на стадії досудового розслідування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Юрид. часопис Нац. акад. внутр. справ.* 2013.№2. С. 166-171.

5. Грошевий Ю. М., Хотенець В. М. Кримінальний процес України. Харків: Право, 2000. 494 с

Дробишева О.С.,

старший науковий співробітник

Харківського науково-дослідного інституту
судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса

Гайдамакіна Д.І.,

старший науковий співробітник

Харківського науково-дослідного інституту
судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса

ДО ПИТАННЯ ПОЧЕРКОЗНАВЧОГО ДОСЛІДЖЕННЯ КОРОТКИХ РУКОПИСНИХ ЗАПИСІВ, ВИКОНАНИХ ОСОБАМИ ПОХИЛОГО Й СТАРЕЧОГО ВІКУ

Основні напрямки наукових досліджень у судовому почеркознавстві завжди відображали потреби експертної та судової практики щодо удосконалення методик і методів вирішення судово-почеркознавчих завдань.

У наш час об'єктами судово-почеркознавчої експертизи часто стають короткі рукописні записи осіб старечого й похилого віку. Такі почеркові об'єкти зустрічаються в різного роду нотаріальних і банківських документах, заповітах, договорах, дорученнях тощо.

Серед наукових праць учених-почеркознавців, присвячених вивченню почеркознавчого дослідження підписів і коротких рукописних записів, виконаних особами похилого й старечого віку, слід згадати роботи видатних екс-

пертів – почеркознавців, таких як Чепульченко Т.А. [1, 2], Смирнов А.В. [2], Липовський В.В. [3].

Ці автори розкривають особливості почеркознавчого дослідження підписів і коротких рукописних записів, виконаних особами похилого й старечого віку.

Аналіз практики проведення експертиз показує, що у судових і слідчих органів часто виникає необхідність саме у вирішенні питань відносно дослідження коротких рукописних записів особами похилого й старечого віку. Дослідження рукописних записів цієї категорії осіб має свої особливості, обумовлені впливом вікових змін організму або захворювань, властивих особам похилого й старечого віку, на ідентифікаційні та діагностичні ознаки почерку виконавця. Для успішного вирішення ідентифікаційних і діагностичних завдань з метою диференціації записів, виконаних особами зазначеного віку і записів, виконаних особами інших вікових груп, необхідний правильно зібраний порівняльний матеріал. Це коло питань є доволі складним.

Приведемо приклади судово-почеркознавчих експертиз з даних питань, що проводилися в Харківському НДІСЕ.

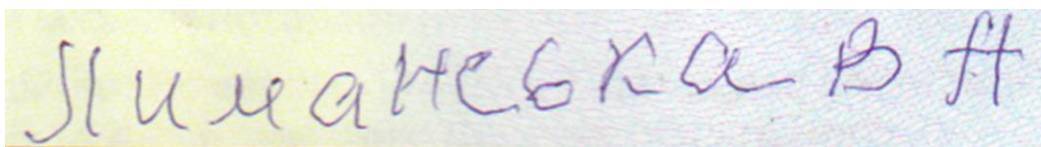
До інституту від Мелітопольського ВП ГУНП в Запорізькій області для проведення повторної судово-почеркознавчої експертизи за кримінальним провадженням надійшов перший примірник договору дарування житлового будинку. Перед експертом було поставлено питання про виконання досліджуваного рукописного запису Л.

Раніше за даною справою проводилась судово-почеркознавча експертиза в Запорізькому відділенні Дніпропетровського НДІСЕ і був зроблений висновок щодо ймовірного виконання рукописного запису Л.

Для проведення повторного дослідження судовим експертом заявлено клопотання про надання додатково вільних зразків почерку Л., а також відомостей про стан здоров'я Л. на момент складання досліджуваного договору дарування [4, 5].

Клопотання було задоволено, експерту було додатково надані пенсійна справа Л., в якій знаходились вільні зразки її почерку та відомості про її стан здоров'я. Із медичних карток амбулаторного хворого стало відомо, що Л., 17.07.1929 р.н., хворіла, діагноз: ІХС: дифузний кардіосклероз, постійна форма фібриляції «предсердий» СН-2А ФК-3, гіпертонічна хвороба Ііст., гіпертензивне серце, церебросклероз Ііст.

При дослідженні почерку, яким було виконано рукописний запис у договорі дарування було встановлено, що в ньому спостерігалися ознаки порушення координації рухів 1-ї групи. (див. Рис. 1).

Липовський В.В.

Рис. 1. Досліджуваний рукописний запис

При проведенні порівняльного дослідження зі зразками почерку Л. експертом була встановлена стійка сукупність збіжних загальних, у тому числі діагностичних, та окремих ознак, яка була достатня для категоричного висновку про виконання досліджуваного рукописного запису самою Л.

Виявлений комплекс діагностичних ознак, який проявився як у досліджуваному рукописному записі так і у зразках почерку Л., на думку експерта, свідчив про вплив на процес письма відносно постійних внутрішніх природних «збиваючих» факторів, до числа яких можна віднести хворобливий стан, вікові зміни організму тощо.

Таким чином, завдяки повній інформації щодо умов виконання рукописного запису, наданій з боку слідчого, і правильно зібраним порівняльним матеріалам (їх достатньою кількістю і належною якістю) експерт мав можливість зробити категоричний висновок.

Ще одним прикладом може бути судово-почеркознавча експертиза, під час проведення якої перед експертами ставилося не тільки завдання щодо встановлення виконавця досліджуваних рукописних записів у заповіті, а й також вирішення питання про виконання досліджуваних рукописних записів під впливом відносно постійних та тимчасових природних збиваючих факторів, зокрема, захворювання органів зору та обмеженість або відсутність зорового контролю.

У досліджуваних рукописних записах спостерігалися ознаки порушення координації рухів 1-ї групи, та 2-ї групи, смислової організації письма (пропуски окремих елементів букв, подвійне виконання штрихів, «персеверація»).

Порівняльним дослідженням описаних рукописних записів зі зразками почерку Т., були встановлені збіжності загальних та окремих ознак, у тому числі порушення координації рухів 1-ї та 2-ї групи, які були достатні для категоричного висновку про те, що досліджувані рукописні записи виконані самою Т.

Наявність діагностичних ознак свідчила про виконання рукописних записів під впливом природних збиваючих факторів, як відносно постійних так і тимчасових (див. Рис. 2-3).

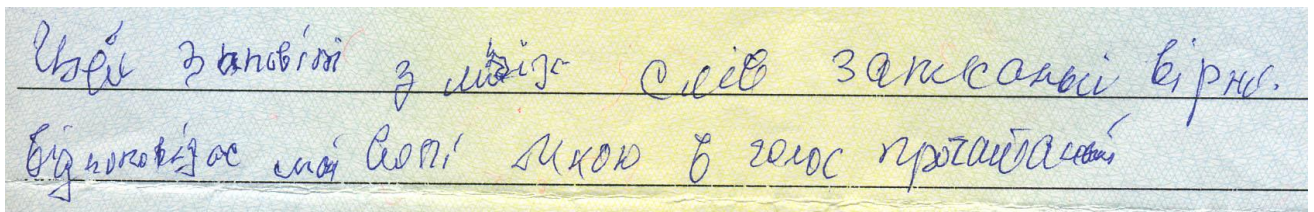

Рис. 2

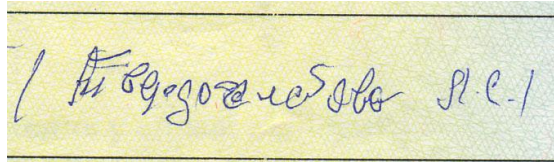

Рис. 3

Рисунки 2-3. Досліджувані рукописні записи

За даною справою експертами неодноразово заявлялися клопотання про надання відповідних медичних документів та довідок про наявність захворювань органів зору у Т. (у тому числі глаукоми, катаракти), її звернень до лікаря – офтальмолога (зокрема на період складання досліджуваного заповіту), надання додатково зразків її почерку [4, 5].

Оскільки в матеріалах справи були відсутні будь-які відомості щодо наявності захворювань органів зору у Т., і додатково не було надано зразків її почерку за значний проміжок часу, експерти змогли вирішити питання лише щодо наявності у досліджуваних рукописних записах природних збиваючих факторів (постійних і тимчасових).

Отже, у разі призначення судово-почеркознавчої експертизи відносно дослідження коротких рукописних записів, виконаних особами похилого й старечого віку, у постанові (ухвалі) бажано зазначати відомості щодо умов виконання запису: стан зору особи, що заповнює документ, стан здоров'я передбачуваного виконавця в момент нанесення запису і в період, що йому передував (діагноз, тривалість хвороби, перебіг хвороби, її наслідки, лікування та його результати; де джерелом інформації можуть слугувати медичні картки, виписки, довідки, тощо), стан хвилювання, втома, сп'яніння, поза (стоячи, сидячи, лежачи, тощо) та положення документа під час виконання короткого рукописного запису, характер підкладки, на якій лежав документ, письмовий прилад (звичний для пишучого, або ні), що заповнює документ, вид допомоги, яка надається виконавцю (підтримка або ведення пишучою рукою), можливий факт заміни пишучої руки, точний час виконання вільних зразків почерку. Такі дані слугують вірній оцінці розбіжних або збіжних ознак, які виявляються в ході порівняльного дослідження.

Крім того, доцільно отримати відомості щодо попередньої сфери діяльності передбачуваного виконавця (які документи найчастіше заповнює), освіти, ступеня грамотності, вміння писати спеціальними шрифтами, зазначити звичну та незвичну руку для письма певної особи.

Необхідною умовою наданих на експертизу зразків є їх достовірність, тобто безперечна належність записів певній особі. До основних вимог, яких необхідно дотримуватись при відборі порівняльних зразків, відноситься їх належна якість та достатня кількість. Належна якість - порівняність зразків досягається відповідністю цих зразків досліджуваному документу: 1) за пи-

семністю і мовою, 2) за часом написання. При дослідженні коротких рукописних записів особами похилого й старечого віку важливо, щоб розрив за часом виконання зразків і досліджуваного документа був мінімальним; 3) за змістом і цільовим призначенням; 4) за матеріалом письма; 5) за способом виконання; 6) за умовами виконання документа; 6) за станом пишучого; 7) за темпом письма.

Встановити виконавця короткого тексту можливо тільки за умови правильно зібраного порівняльного матеріалу - зразків почерку передбачуваного виконавця, оскільки дослідження коротких рукописних записів, виконаних особами похилого й старечого віку, є одним з найбільш складних завдань у судовому почеркознавстві.

1. Чепульченко Т.А. Криминалистическое исследование рукописных текстов, выполненных лицами пожилого и старческого возраста. Современное состояние судебно-почерковедческой экспертизы и перспективы ее развития. Москва: 1981. С. 112-114.

2. Чепульченко Т.А. Смирнов А.В. Установление пожилого и старческого возраста исполнителя рукописного текста. Методические рекомендации / Т.А. Чепульченко, А.В. Смирнов. Москва: 1984. 20 с.

3. Липовский В.В. Криминалистическое исследование подписей, выполненных от имени лиц пожилого и старческого возраста. Методическое пособие для экспертов / за ред. В.В. Липовского. Москва: 1983. 64 с.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

5. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 / База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/z0705-98>.

Єфімова І.В.,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Університету митної справи та фінансів,
кандидат юридичних наук

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ КОНТРАБАНДИ ОБ'ЄКТІВ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

У науковій літературі дослідниками дуже часто приділяється увага ринковій економіці та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, оскільки в су-

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

часних умовах зросли обсяги товарів, які переміщуються суб'єктами господарювання через митний кордон України.

Суть поняття «митна злочинність» тлумачиться через визначення напрямків кримінальної політики держави, розумінні складових її митної політики [2, с. 17-18].

Митну злочинність та її ріст визначають такі особливості:

- недостатній контроль з боку правоохоронних органів за митним кордоном;
- здійснення протекціоністської митної політики, яка проявляється введенням непомірно високих ставок ввізного мита;
- масова інтеграція населення, яка створює прецедент для вчинення контрабанди та митних злочинів [4, с. 83].

Економічна вартість контрафакту та піратських продуктів станом на кінець 2018 року сягає 1,83 трлн дол. [5].

Розділ XIV Митного кодексу України передбачає сприяння захисту прав інтелектуальної власності під час переміщення товарів через митний кордон України, у Главі 57, визначено Заходи митних органів щодо сприяння захисту прав інтелектуальної власності під час переміщення товарів через митний кордон України (ст.. 397-403) [6].

Світовою практикою митної справи вироблений комплекс методів та заходів, що запобігають або ускладнюють незаконне перевезення товару через економічний кордон держави. Умовно дані методи можна поділити на економічні, організаційні, контрольно-технічні, інформаційні та спеціальні.

Економічні методи спрямовані на зниження господарської ефективності контрабандних операцій і зменшення прибутковості незаконних експортно-імпортних операцій.

Організаційні методи на ліцензування учасників зовнішньоекономічної діяльності для виробництва, ввезення, вивезення, переробки оптової та роздрібної торгівлі.

Крім цього, держава залучає до вирішення завдань щодо зниження контрабанди саморегулюючі бізнес-спільноти в особі спілок, асоціацій, виробничих і торгових об'єднань, які здійснюють регламентування зовнішньоекономічних операцій на основі внутрішніх правил та організаційних процедур.

Контрольно-технічні методи спрямовані на виявлення контрабанди за допомогою спеціального маркування, упаковки, технічного обладнання, систем зв'язку і спостереження за переміщенням товарних потоків і супровідної документації.

Інформаційні методи, як впливає з назви, фокусуються на забезпеченні митних органів та інших учасників зовнішньоекономічної діяльності достовірної та оперативної інформації про переміщення через кордон товари, про вантажоодержувача та вантажовідправника, про наявність необхідних сертифікатів якості та ліцензій, банківських і митних документів.

Використання комплексу зазначених методів дозволяє скоротити, а в ряді випадків і повністю припинити контрабанду.

З метою законодавчого запобігання вчинення контрабанди законодавчими актами та рішеннями уряду вводяться спеціальні мітки і маркування продукції, що експортується на зовнішні ринки або імпортованої з-за кордону. Різні голографічні знаки, штрих-коди, акцизні марки, радіомітки ГЛОНАСС, які поряд з печатками, фірмовими бланками і упаковкою виконують захисну і інформаційну функції. Контрабандистам набагато важче успішно проводити незаконні торговельні операції без необхідного захисного маркування. Звичайно, все можна підробити - і печатки, і голографічні стікери, і спеціальні штрих-кодові позначення. Однак розробка і виготовлення підробок вимагає часу і значних фінансових витрат, які можуть бути настільки значними, що роблять контрабанду економічно не вигідною.

Значно ускладнюють контрабанду об'єктів інтелектуальної власності і вимоги щодо наявності спеціальних ліцензій для виробництва, експорту, імпорту, оптової та роздрібною торгівлі того чи іншого виду продукції. Ліцензування означає введення урядом особливого дозвоільного порядку для підприємств, що здійснюють експортно-імпортні операції. Наприклад, зовнішня торгівля озброєннями може проводитися не всяким підприємством, а тільки тим, кому державний орган видає спеціальний дозвіл - ліцензію. У ліцензії вказуються види товарів, дозволених до експорту або імпорту і терміни дії даного дозволу. Відповідно, в митній службі є повний перелік підприємств з діючої на поточний момент ліцензією. Спроби учасників ЗЕД, які не мають ліцензії проводити торгові операції без державної ліцензії можуть бути легко виявлені і припинені.

В значній мірі ускладнюють можливість вчинення контрабанди, а також встановлення необхідних даних для повноти розслідування контрабанди заходи щодо поліпшення інформаційних обмінів між митною службою та усіма учасниками ЗЕД. До таких заходів належать:

- впровадження інформаційних технологій в сферу зовнішньоторговельних операцій, оперативний обмін даними між митницею і підприємствами - учасниками ЗЕД;
- оповіщення митних органів про майбутні експортно-імпортних операціях і терміни їх проведення (завчасне декларування);
- створення особливої системи диспетчеризації і відстеження проходження вантажів за допомогою супутникової навігації (типу ГЛОНАСС, GPS або Галілео).

За всіма вказаними напрямками митні служби світу ведуть планомірну роботу, намагаючись знизити обсяги контрабандних операцій. Однак далеко не всім країнам вдається ефективно боротися з контрабандою, тому що розглянуті вище методи вимагають часом істотних витрат, кваліфікованого персоналу, правових і організаційних заходів, пов'язаних з політичними домовленостями, інноваційними та інвестиційними проблемами.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Крім цього слід відзначити і ту обставину, що контрабандисти всіх рівнів також вдосконалюють свою діяльність, намагаючись перешкодити виявленню і вилученню незаконно експортованих або імпортованих товарів. У зв'язку з цим слід підкреслити, що митним службам неможливо раз і назавжди вирішити проблему контрабанди якимись разовими операціями. Викорінення контрабандних операцій - процес тривалий і складний, що вимагає кваліфікованої праці, значних інтелектуальних, матеріальних і фінансових ресурсів.

Тенденція зрощування загальнокримінальної й економічної, організованої і професійної злочинності потребує розвитку форм і методів взаємодії оперативних підрозділів у протидії національним і транснаціональним злочинним організаціям і групам, які займаються контрабандою. У цьому зв'язку регулярними повинні бути: взаємний обмін оперативною інформацією; проведення ретельно підготовлених погоджених і цілеспрямованих негласних слідчих (розшукових) дій; залучення многопрофільних джерел інформації, здатних висвітлювати визначені об'єкти або оперативні контингенти в інтересах усіх підрозділів і служб, що беруть участь у протидії контрабанді; впровадження в криміногенно-кримінальне середовище або на відповідні об'єкти конфідентів або штатних співробітників, що виконують завдання двох і більш зацікавлених оперативних підрозділів; створення й організацію роботи спільних оперативних груп у місцях масового перебування і переміщення іноземців [7, с.131].

Таким чином, проаналізувавши діяльність митних органів України та враховуючи закордонний досвід щодо виявлення та розслідування контрабанди в цілому й зокрема об'єктів права інтелектуальної власності, слід зазначити, що вдосконалення комплексу державно-правових заходів протидії митній злочинності в цілому та безпосередньо зазначеним злочинам, потребує відповідних рішень від законодавчої гілки влади направлених на реформування митних органів. Формування такої митної політики, яка би відповідала міжнародним стандартам. Наділення митних органів сучасною технікою, виробленням власної безпеки працівників митної сфери від впливу організованих злочинних формувань. Налагодження міжнародного співробітництва митних органів Державної фіскальної служби України з митними органами зарубіжних країн у сфері протидії зазначеним злочинам. Завдяки співробітництву відбувається передача інформації про дані об'єкти. Також може відбуватися обмін досвідом між митними органами різних країн щодо виявлення та попередження митних злочинів.

1. Боротьба з контрабандою та порушенням митних правил: підручник / За заг. ред.. Войцещука А.Д. – Хмельницький: видавництво «ІНТРАДА», 2008. – 328 с.;

2. Додін Є.В. Митна злочинність: поняття та структура // Митна справа. - 2010. - № 3. – С. 17-29;

3. Богданов М.М. Організаційно-правові засади боротьби з контрабандою на сучасному етапі // Митна справа. - 2011. - № 1. – С. 65-70;
4. Додін Є.В. Організація заходів протидії митній злочинності та митній делікатності // Вісник Запорізького національного університету. – 2012. - № 1 (1). – С. 79-85;
5. Офіційний веб-портал Департаменту інтелектуальної власності України URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?title=DepartamentRozvitkuTorgivli>;
6. Митний кодекс України: станом на 7 жовтня 2018 р. № 4495-VI від 13.03.2012 р. URL: <http://sfs.gov.ua/mk/>;
7. Хараберюш О.І. Суспільство України як об'єкт оперативно-розшукового захисту від контрабандних проявів URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/6822/1/%>.

Захарко А.В.,

доцент кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0003-1216-5323>

СТАН ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ДО КПК УКРАЇНИ КОНВЕНЦІЇ ПРО КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ: ПРОЦЕДУРНІ ПОЛОЖЕННЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

1 липня 2006 року з метою підвищення ефективності кримінальних розслідувань, що стосуються кримінальних правопорушень, пов'язаних з комп'ютерними системами і даними, і для надання можливості збирання доказів, що стосуються злочину, в електронній формі, в Україні набрала чинності Конвенція про кіберзлочинність (далі – Конвенція) [1; 2]. Згідно ст. 14 Конвенції Україна має вжити необхідних законодавчих та інших заходів з метою підвищення ефективності досудових розслідувань визначених Конвенцією кримінальних правопорушень¹, інших кримінальних правопорушень, вчинених за допомогою комп'ютерних систем.

Актуальність звернення окремої уваги на процедурні положення Конвенції в контексті саме міжнародного співробітництва зумовлена природою функціонування комп'ютерних систем в мережі Інтернет, що часто має тран-

¹ Незаконний навмисний доступ до цілої комп'ютерної системи або її частини; навмисне нелегальне перехоплення технічними засобами, без права на це, передач комп'ютерних даних; навмисне пошкодження, знищення, погіршення, зміна або приховування комп'ютерної інформації без права на це; навмисне серйозне перешкоджання функціонуванню комп'ютерної системи; зловживання пристроями; підробка, пов'язана з комп'ютерами, шахрайство, пов'язане з комп'ютерами тощо.

скордонний характер, та результатом вивчення деяких обвинувальних судових вироків із Єдиного державного реєстру судових рішень.

Наведемо такі приклади поширених в Україні кримінальних правопорушень у сфері кіберзлочинності:

1) використання комп'ютерного програмного забезпечення «Oktell SipGsmGateway», «3G manager», «SipAssistent», персональних комп'ютерів, підключених до мережі Інтернет тощо для здійснення несанкціонованих розмов з абонентами мобільних телефонів різних країн світу по більш низьким тарифам, ніж тарифи на міжнародні дзвінки, що здійснюються на телекомунікаційне обладнання абонентів мережі рухомого (мобільного) зв'язку ліцензованих операторів телекомунікацій зв'язку України: вирокі місцевих судів за ч.1 ст.361 КК України [3], [4], [5], [6];

2) розповсюдження шкідливого програмного забезпечення – вірусів через всесвітню мережу Інтернет, призначених для несанкціонованого втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів) з використанням, наприклад, хостинг-провайдера «VIRTUAL TRADE LTD», який знаходиться на Сейшельських островах, з використанням послуги «віртуальний сервер». Вирок Октябрського районного суду м. Полтава за ч.2 ст.361, ч.1 ст.361-1 КК України [7].

В такій ситуації особливої актуальності набуває кримінальна процесуальна регламентація засобів доказування, пов'язаних із міжнародним співробітництвом та транскордонними процесуальними діями.

Згідно ст.542 КПК України міжнародне співробітництво під час кримінального провадження полягає у вжитті необхідних заходів з метою надання міжнародної правової допомоги шляхом вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасової передачі осіб, перейняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб та виконання вироків. Міжнародним договором України можуть бути передбачені інші, ніж у цьому Кодексі, форми співробітництва під час кримінального провадження. Системний аналіз законодавства, КПК України в цілому, та, зокрема, його розділу IX «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження» дав підстави звиснувати, що в кримінальному процесуальному законодавстві не передбачено засобів доказування, які б створювали органам досудового розслідування належні умови для ефективного розслідування такого роду кримінальних правопорушень.

Провівши в аналізованому контексті компаративістичне порівняння Конвенції про кіберзлочинність та КПК України, маємо підстави констатувати, що в КПК України досі не імплементовано жодного із спеціально передбачених у Конвенції про кіберзлочинність тимчасових заходів, спрямованих на ефективну міжнародну співпрацю щодо протидії кіберзлочинності, таких як:

- термінове збереження комп'ютерних даних, які зберігаються за допомогою комп'ютерної системи, яка знаходиться на території іншої держави і відносно якої ініціатор має намір надіслати запит про взаємну допомогу щодо обшуку чи подібного доступу (ст. 29 Конвенції),

- термінове розкриття збережених даних про рух інформації у обсязі, достатньому для ідентифікації постачальника послуг і маршруту передачі такої інформації (ст. 30 Конвенції),

- транскордонний доступ до публічно доступних комп'ютерних даних, які зберігаються, незважаючи на те, де такі дані знаходяться географічно, а також даних за законною і добровільною згодою особи, яка має законні повноваження розкривати такі дані за допомогою такої комп'ютерної системи (ст. 32 Конвенції) [2].

Звісно, що міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, згідно ст.9 КПК України мають неухильно виконуватися нашими органами досудового розслідування. Втім, законодавцем на сьогодні не докладено достатніх зусиль для регламентації порядку і способу застосування органами досудового розслідування відповідних положень Конвенції.

Аналіз порядку денного десятої сесії Верховної Ради України восьмого скликання [8] показав, що питання посилення відповідальності за вчинені правопорушення у сфері інформаційної безпеки та боротьби з кіберзлочинністю в Україні не залишаються поза увагою законодавця. В зазначеному порядку денному, зокрема, наявні проекти Закону про внесення змін до деяких законів України: № 2133а від 19 червня 2015 року [9], № 2133а-1 від 30 вересня 2016 року [10], № 6688 від 12 липня 2017 року [11]. Втім, у зазначених законопроектах не приділено уваги імплементації у кримінальне процесуальне законодавство України відповідних процедурних повноважень органів досудового розслідування.

На підставі вищевикладеного приходимо до висновку, що українському законодавцю слід подбати про доповнення чинного кримінального процесуального законодавства відповідними процедурними повноваженнями органів досудового розслідування, які б надали змогу стороні обвинувачення повною мірою використовувати вище перелічені й передбачені Конвенцією про кіберзлочинність процедурні повноваження: термінове збереження комп'ютерних даних, термінове розкриття збережених даних про рух інформації, транскордонний доступ до публічно доступних комп'ютерних даних.

Наступні публікації будуть спрямовані на дослідження технічних питань щодо застосування відповідних процедурних повноважень.

1. Конвенція про кіберзлочинність, ратифікована законом від 07 вересня 2005 року № 2824-IV. Дата оновлення: 07.09.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575 (дата звернення: 27.02.2019).

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

2. Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність: закон України від 07 вересня 2005 року № 2824-IV. Дата оновлення: 14.10.2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2824-15> (дата звернення: 03.03.2019).

3. Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 17 січня 2018 року за ч.1 ст.361 КК України. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79272485> (дата звернення: 20.03.2019).

4. Вирок Баришівського районного суду Київської області від 28 грудня 2018 року за ч.1 ст.361 КК України. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78825770> (дата звернення: 20.03.2019).

5. Вирок Держинського районного суду м. Харкова від 18 березня 2019 року за ч.1 ст.361 КК України. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80514083> (дата звернення: 20.03.2019).

6. Вирок Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 12 березня 2019 року за ч.1 ст.361 КК України. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80388859> (дата звернення: 20.03.2019).

7. Вирок Октябрського районного суду м. Полтава від 21 січня 2019 року за ч.2 ст.361, ч.1 ст.361-1 КК України. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79732788> (дата звернення: 20.03.2019).

8. Про порядок денний десятої сесії Верховної Ради України восьмого скликання: постанова Верховної Ради України від 7 лютого 2019 року № 2679-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2679-viii> (дата звернення: 12.03.2019).

9. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо посилення відповідальності за вчинені правопорушення у сфері інформаційної безпеки та боротьби з кіберзлочинністю від 19 червня 2015 року № 2133а. URL:

http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2133%D0%B0&skl=9
(дата звернення: 12.03.2019).

10. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо посилення відповідальності за вчинені правопорушення у сфері інформаційної безпеки та боротьби з кіберзлочинністю від 30 вересня 2016 року № 2133а-1. URL:

http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2133%D0%B0-1&skl=9
(дата звернення: 12.03.2019).

11. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії загрозам національній безпеці в інформаційній сфері від 12 липня 2017 року № 6688. URL:

http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62236 (дата звернення: 12.03.2019).

Зінченко О.А.,
старший судовий експерт сектору дактилоскопічного обліку
відділу криміналістичних видів досліджень
Запорізького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
МВС України

ЗАКНОДАВЧИЙ РІВЕНЬ РЕГУЛЮВАННЯ ДАКТИЛОСКОПЮВАННЯ ОСІБ

Актуальність теми полягає в зростанні рівня злочинності, яка впливає на всі сфери суспільного життя. Реалії сьогодення дозволяють, використовуючи прогресивні зміни в суспільстві, а також власний і зарубіжний досвід, зокрема щодо поєднання наукових постулатів про збереження прав і свобод людини та громадянина, а також аналіз «спрацювання» положень новітніх тенденцій, удосконалювати роботу у сфері боротьби зі злочинністю.

Сучасну криміналістику не можливо уявити без дактилоскопії – вчення про відбитки рук та їх використання в боротьбі зі злочинністю. Про те, що дактилоскопія – наука, що більшість самих важливих злочинів розкрито лише завдяки залишених злочинцями відбитків пальців, відомо кожному. Вона посідає одне з найважливіших місць при ідентифікації особи і досить широко використовується у світі протягом багатьох десятиліть. Дактилоскопія не лише допомагає в розслідуванні та розкритті злочинів, а й постійно технічно вдосконалюючись, стає надійним помічником для слідчих органів та прокуратури у процесі розслідування злочинів. Важливе значення у криміналістиці надається відбиткам пальців, оскільки сліди папілярних узорів майже завжди залишаються на місці вчинення злочину і є цінним джерелом інформації для їх розкриття. Дактилоскопія стала своєрідним символом криміналістики і була взята на озброєння правоохоронними органами багатьох країн світу.

В останні роки майже в усіх країнах для більш ефективної боротьби зі злочинністю створюються автоматизовані дактилоскопічні інформаційні системи (далі АДІС). І щоб цей своєрідний банк даних по-справжньому діяв, туди потрібно ввести папілярний узор пальця руки кожного громадянина, незалежно від його взаємовідношення до злочину. А ось з цим згодні далеко не всі. Чи не приведе це к тотальному контролю в суспільстві? Відомо протидія нерідко виникає від нерозуміння проблеми. З середини шістдесятих років вчені ряду країн інтенсивно зайнялись пошуками автоматизованих методів й способів надання допомоги криміналістам в вирішенні проблеми дактилоскопії. Практичній постановці цієї задачі сприяв бурхливий розвиток науково-технічних напрямків – кібернетики, методів розпізнавання образів, обробки зображення, конструювання ЕВМ та програмно-математичних засобів до них. До середини восьмидесятих років на озброєння правоохоронних органів розвинутих країн стали надходити перші АДІС. Там, де ці системи були впроваджені, значно зросло розкриття злочинності.

В Україні система дактилоскопічного обліку була започаткована у січні 1904 року в м. Києві одним із керівників поліції міста Г.М. Рудим, який справедливо вважається «батьком української дактилоскопії». З 1914 року у провідних країнах світу дактилоскопія визнана основним методом реєстрації.

Сьогодні метод дактилоскопічної реєстрації є найефективнішим методом реєстрації людей узагалі. І тому з багатьох наявних і функціонуючих обліків, дактилоскопічний за обсягом посідає провідне місце не тільки в Україні, але й у багатьох інших державах. Саме великий обсяг інформації, яку необхідно переробити і постійно опрацьовувати під час перевірок та пошуків «шуканого» сліду або особи, сприяв заміні ручної праці АДІС.

На теперішній час в багатьох країнах світу використовуються АДІС, які дозволяють «виявляти» злочинців за слідами пальців, залишених на місці злочину. Всі ці АДІС використовують визначені нові принципи дактилоскопічної реєстрації, до яких криміналістика дійшла не одразу. В США система електронних обліків даних про населення є всеохоплюючою. Національний центр інформації належить ФБР. Робота з інформацією та право на неї регламентовані законодавством. У Великобританії розгорнута мережа урядових даних про населення Об'єднаного Королівства, яка об'єднує автоматизовані системи Національного обчислювального центру поліції, військові, фінансові, паспортні та митні обліки. Ще в 1980-1987 рр. в цій країні розроблені та введені в дію закон о захисті даних та урядова програма автоматизації обліків даних про населення. В Німеччині робота з інформацією та контроль за діючими автоматизованими системами строго регламентовані законом. В цей перелік також слід додати Австрію, Бельгію, Іспанію, Францію та інші розвинуті країни. Відповідно, зростає актуальність та значимість захисту персональних даних від тотального беззаконного контролю зі сторони державних органів, комерційних організацій та злочинного світу. Тому потрібен ретельний захист інформації АДІС.

Міжнародний досвід свідчить про зростання масштабів дактилоскопічної реєстрації, про дієвість та необхідність такої системи. На сьогоднішній час в світі існує добровільна та обов'язкова дактилоскопія. На відміну від України, де й дотепер не існує законодавчого закріплення механізму реалізації дактилоскопічної реєстрації, зважилися на те, щоб закріпити на законодавчому рівні дактилоскопічну реєстрацію такі країни: 1998 рік Російська Федерація – підлягають майже всі державні службовці; 2002 рік Республіка Молдова – обов'язкове дактилоскопіювання водіїв транспортних засобів, членів екіпажів повітряних суден, осіб, які виїжджають за межі країни на заробітки [4, с. 150]; 2003 рік Республіка Білорусь – підлягають майже всі державні службовці; 2007 рік Японія – всі іноземці; 2009 рік Великобританія – особи, які в'їздять до країни в пунктах перетину кордону; 2010 рік Республіка Корея – у всіх аеропортах в першу чергу розповсюджується на іноземних громадян, які мають схожі данні з даними осіб, котрі причетні до діяльності міжнародних терористичних угруповань; власників паспортів, розшукуваних Інтерпо-

лом та іншими міжнародними службами безпеки; 2010 рік країни Шенгенської зони (на даний час їх 25) – при оформленні віз; 2011 рік Малайзія – дактилоскопіюванню підлягають всі іноземці. У багатьох банківських закладах Європи встановлено біометричні системи на відбитках пальців для доступу клієнтів до своїх сейфів. У США для отримання американської візи всі особи у віці від 14 до 79 років, які приїждять до країни строком більш ніж на місяць, підлягають дактилоскопічній реєстрації. Також знімають зразки відбитків пальців при прийнятті на роботу до деяких установ. Обов'язковою така процедура є для представників професій так званого підвищеного ризику: військових, поліції, транспортників, шахтарів та ін. У Франції система дещо інша, там дактилоскопіюють всіх, хто має права водіїв. В Ізраїлі, де дактилоскопічному обліку підлягають усі військовозобов'язані, тобто майже все населення країни, ставляться до процедури дактилоскопіювання, як до виконання громадського обов'язку [5, с. 20-21]. Ідентифікацію за відбитками пальців у державних пенсійних фондах, а також у системі здійснення державних соціальних виплат запроваджено в Іспанії, Південно-Африканській Республіці та Колумбії. Перелік країн, котрі на законодавчому рівні закріпили дактилоскопічну реєстрацію можливо продовжувати ще.

У вітчизняному законодавстві коло осіб, які підлягають дактилоскопічній реєстрації є занадто вузьким. В Україні дактилоскопіювання населення ґрунтується на Конституції України, законах України "Про поліцію", "Про оперативно-розшукову діяльність", "Про біженців", «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» [1], нормативних актах правоохоронних, прикордонних і міграційних службах України, Державного департаменту України з питань виконання покарань. Згідно зі ст. 11 Закону України «Про біженців» орган міграційної служби зобов'язаний «проводити дактилоскопію особи, стосовно якої порушено клопотання про надання статусу біженця». Згідно відповідних нормативних актів прикордонники зобов'язані дактилоскопіювати мігрантів, які нелегально перебувають на території України, а адміністрація слідчих ізоляторів і виправних центрів Державної кримінально-виконавчої служби – осіб, які взяті під варту або відбувають покарання за вчинення злочину. У тому числі, наказ "Про затвердження Інструкції про порядок функціонування дактилоскопічного обліку експертної служби МВС України" від 11.09.2001 № 785 [3], норми яких містять пояснення щодо сутності, принципів, завдань дактилоскопічної реєстрації, регламентують діяльність суб'єктів дактилоскопічної реєстрації, визначають об'єкти реєстрації тощо.

На жаль, в Україні питання дактилоскопічної реєстрації на законодавчому рівні залишається не врегульованим. На сьогодні є необхідність більш широкого застосування, створення багатофункціональної системи дактилоскопічних обліків в Україні, вирішення питання вдосконалення правового забезпечення дактилоскопічної реєстрації.

Питання запровадження дактилоскопічної реєстрації має декілька аспектів. Перш за все це правова проблема, не має чітко закріпленого закону про дактилоскопічну реєстрацію – дактилоскопіювання належить до не процесуальних дій. Крім того, цей Закон повинен чітко розмежувати обов'язкові і необов'язкові дії органів, які проводять дактилоскопіювання, а також містити точне трактування таких дій.

В нашій країні протягом останнього десятиліття ведуться дискусії щодо необхідності запровадження обов'язкової дактилоскопічної реєстрації та створення відповідного єдиного банку даних. Головною метою державної дактилоскопічної реєстрації є захист інтересів людини, забезпечення її законних прав, збереження здоров'я і безпеки. На думку деяких науковців, саме система загального, обов'язкового дактилоскопіювання населення України могла б бути корисною не лише при розслідуванні злочинів, але й в інших життєвих ситуаціях, наприклад, при:

- організації розшуку безвісти зниклих громадян;
- встановленні осіб невпізнаних трупів, які раптово померли чи стали жертвою катастрофи або стихійного лиха;
- встановленні осіб, які раптово захворіли (наприклад, осіб у стані амнезії), або дітей, які не можуть себе назвати;
- вирішенні юридично значимих питань у цивільно-правових відносинах (наприклад, ідентифікація особи при страхуванні чи спадкуванні) тощо.

Враховуюче вищевикладене, прийняття закону «Про державну дактилоскопічну реєстрацію в Україні» - це цивілізоване перспективне вирішення комплексу задач щодо забезпечення, захисту та поновлення порушених прав та свобод громадян України.

Цей крок є доволі серйозним і, перш за все потребує прийняття єдиного законодавчого акта, який би врегулював цілісність, механізм та порядок проведення дактилоскопіювання, запобіг хаотичності та «розпорошеності» даних дактилоскопічної інформації, а також визначив би відповідальних осіб за її збереження та використання.

1. Закон України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» №5942-VI від 20.11.2012 //Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 51.

2. Закон України «Про біженців»//Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 47. – С. 250.

3. Наказ МВС України «Про затвердження Інструкції про порядок функціонування дактилоскопічного обліку експертної служби МВС України» № 785 від 11.09.2001, в редакції від 26.08.2001.

4. Свобода Е.Ю. Деякі аспекти правового регулювання дактилоскопічної реєстрації/ Е.Ю. Свобода. // Вісник академії адвокатури України. – 2010. – № 3(19). – С. 148-153

5. Дзядик Ю.Т. Процесуальні та практичні питання, що виникають під час дактилоскопіювання підоблікових осіб. Напрями їх вирішення / Ю.Т. Дзядик, А.С. Шевченко // Криміналістичний вісник. — К., 2007. — № 2(8).

Каркоцький І.О.,

директор Запорізького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

Пономаренко А.С.,

старший судовий експерт сектору почеркознавчих досліджень
відділу криміналістичних видів досліджень
Запорізького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
МВС України

СУЧАСНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СУДОВОГО ПОЧЕРКОЗНАВСТВА

Весь багаторічний період розвитку судового почеркознавства – це процес наукового дослідження закономірностей письма та почерку на основі комплексу знань різноманітних галузей науки, в першу чергу, природничого профілю, з метою створення й удосконалення методики криміналістичної експертизи почерку. В сучасний період судове почеркознавство являє собою високорозвинену предметну галузь теорії судової експертизи та галузь криміналістики. Почеркознавча експертиза все частіше використовується в кримінальному та цивільному процесах доказування. Все більше коло питань, істотних та важливих для успішного розслідування та правильного розгляду судових справ, вирішують експерти в галузі почеркознавства на підставі своїх наукових знань та практичного досвіду.

На сьогодні характерним є подальший активний розвиток теоретичних засад судового почеркознавства, експериментальних розробок, узагальнень практики, вдосконалення існуючих методик і створення нових, найбільш ефективних методів експертного дослідження почерку.

Розвиток судового почеркознавства, аналіз теорій експертизи почерку розглядаються в багатьох наукових роботах криміналістів: Л.Є. Ароцкера, Р.С. Белкіна, В.Ф. Берзіна, Є.Ф. Бурінського, А.І. Вінберга, Л.Г. Еджубова, Є.У. Зіцера, Н.І.Клименка, З.І. Кірсонова, В.Я. Колдіна, О.М. Комаринця, І.Ф. Крилова, Р.М. Ланцмана, А.М. Лисенка, В.К. Лисиченка, О.І. Манцвєтової, З.С. Мелєневської І.М. Можара, В.Ф. Орлової, М.Я. Сєгая, С.А. Ципенюк, О.Р. Шляхова та інших. Основні напрями таких наукових досліджень завжди відображали потреби експертної, слідчої та судової практики у розробці теоретичних підстав і створенні методик вирішення завдань.

Сучасний стан судового почеркознавства та судово-почеркознавчої експертизи, перспективи їх подальшого розвитку пов'язані з діалектичним

процесом накопичення, поглиблення й розширення знань. На сьогодні розвиток теоретичних засад судового почеркознавства знаменується: формулюванням засад математичного моделювання і початком автоматизації у галузі судово-почеркознавчої експертизи; розробкою теорії та практики математичного моделювання, створенням програм, експертних систем, тощо.

Експериментальні дослідження направлені на:

– оптимізацію і удосконалення існуючої методики ідентифікаційного дослідження почерку;

– подальшу розробку окремих методик експертного дослідження різних видів почеркових об'єктів (наприклад, підписів від імені осіб похилого і старечого віку);

– подальшу розробку кількісних методів дослідження, заснованих на ймовірністному моделюванні, особливо при дослідженні малооб'ємних почеркових об'єктів – підписів і коротких записів; використання інструментальних засобів та електронно-обчислювальної техніки з метою об'єктивізації, розширення можливостей і автоматизації експертних досліджень.

Основними напрямками розвитку судового почеркознавства у сучасний період є: діяльнісний підхід та дослідження структури вирішення ідентифікаційних завдань з метою оптимізації методики експертизи. Важливе місце займають дослідження закономірностей процесу вирішення експертних завдань. Якщо раніше наукові розробки були направлені безпосередньо на об'єкт, тобто на почерк, і методи експертного дослідження ґрунтувались на знаннях почеркових закономірностей, то тепер увагу криміналістів привертає «внутрішня» суб'єктивна сторона експертної діяльності. Об'єктом дослідження стає сама діяльність експерта. Такі дослідження допомагають оптимізувати роботу експерта-почеркознавця.

Багато років діяльність експерта-почеркознавця вважалася найменш формалізованою, все більше залежною від досвіду експерта, його професійних знань, тобто мала суб'єктивний характер. Можливий шлях актуалізації таких схованих експертних знань – це використання методів експертних оцінок, суть яких полягає у тому, що група кваліфікованих спеціалістів, аналізуючи якусь проблему, висловлює свої судження, і отримана узагальнена думка використовується для прийняття оптимального рішення. Досвід використання експертних оцінок у судово-почеркознавчій експертизі вже є. Це насамперед вирішення складних завдань в умовах дефіциту вихідної інформації, схожі почерки, різноманіття незвичних умов виконання рукопису тощо.

Відомо, що метою почеркознавчої експертизи є встановити виконавця досліджуваного рукопису або підпису, але здійснити це неможливо, спираючись тільки на знання експерта. Основоположник судового почеркознавства Е. Буринський писав, що почеркознавча експертиза тільки тоді перестане бути суб'єктивною, коли в процесі дослідження будуть проводитися різні вимі-

рювання за допомогою спеціально розроблених і виготовлених для цього інструментів. Ця теза Е. Буринського відкрила перед почеркознавцями нові шляхи дослідження почерку. Необхідно при дослідженні почеркових об'єктів використовувати вимірювальні прилади.

Зважаючи на те, що ми живемо в столітті стрімкого розвитку комп'ютерних технологій, стає цілком можливим з метою вивчення та ідентифікації досліджуваних матеріалів, використання спеціально призначених для цього комп'ютерних програм. У розвитку судового почеркознавства велике методологічне значення мають математичні теорії і підходи, автоматизація дослідних процесів, використання сучасної комп'ютерної техніки та інструментальних засобів. Статистична природа багатьох почеркових закономірностей зумовила широке використання положень теорії ймовірності та математичної статистики в розробці теоретичних концепцій і методів експертного дослідження почеркових об'єктів. В основу розробки багатьох методів, використовуваних в даний час в наукових дослідженнях і проведенні експертиз, покладені імовірнісний підхід і статистичний аналіз.

Одним із перспективних напрямів досліджень є математичне моделювання. Розвиток експериментальних розробок почеркових закономірностей і математичного моделювання з метою вирішення експертних завдань. Такі розробки набувають нових рис. Із проникненням у судове почеркознавство математизації знань експеримент все тісніше стикається з моделюванням. Основна увага у цих розробках приділяється малооб'ємним почерковим об'єктам, які виконані у звичних і незвичних умовах. На даний час вже є окремі розробки, зокрема, при дослідженні підписів, що виконані у незвичних умовах (у стані алкогольного сп'яніння).

Важливим прогресом сьогодення є поступове використання у почеркознавчих дослідженнях інструментальних засобів та їх автоматизація. Зараз найбільш актуальною є розробка автоматизованої системи дослідження коротких почеркових об'єктів. Така система дозволить аналізувати за обраними алгоритмами розпізнавання образів всю інформацію про почерковий об'єкт як структурно-геометричну, так і таку що міститься у розподілі фарбувального матеріалу і ширині штриха. Автоматизовані системи виконують двояку функцію: з одного боку допомагають отримати інформацію про об'єкт, яка недоступна іншим шляхом, з другого – вивільняють експерта від стомлюючої нетворчої роботи, зводячи до мінімуму можливість суб'єктивних помилок.

Вже існують розробки деяких видів програмного забезпечення, що значно підвищують рівень автоматизації проведення судово-почеркознавчих досліджень та об'єктивність оцінки комплексів ознак почерку. У значній мірі це стосується комплексного дослідження малооб'ємних почеркових об'єктів (підписи, короткі записи та тексти, що виконані у звичайних та незвичних умовах). Наприклад – програма «Телемак», яка дозволяє «автоматизувати

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

процес дослідження інтегральних структурно-геометричних характеристик в коротких та простих підписах зі стадії виділення та вимірювання ознак», програма «Тюльпан» - дає можливість автоматизувати «розрахункові компоненти методики диференціації рукописів на чоловічі та жіночі та для встановлення віку ймовірного виконавця». Зараз проводиться розробка автоматизації робочого місця експерта-почеркознавця за допомогою програмно-діалогових комплексів, наприклад такі як: «Троянда» - для автоматизації розрахункових етапів використання методик встановлення факту навмисної зміни почерку, «Мак» - дослідження коротких та простих підписів, «Ірис» - ідентифікація виконавця рукопису, виконаного навмисно зміненим почерком.

Детальне дослідження та вирішення вищезазначених питань надає змогу значно розширити можливості судового почеркознавства та підвищити ефективність діяльності експертів в галузі почеркознавчої експертизи. У зв'язку з тим, що почастишали випадки підробки почеркових об'єктів за допомогою пристроїв для копіювання креслень (пантографів або плоттерів) розроблена програма «Аналізатор підпису» (заснована на принципі будування математичних моделей, що характеризують систему почеркових рухів за допомогою теорії кубічного сплайну).

Автоматизація робочого місця експерта-почеркознавця дозволяє не лише підвищити рівень роботи, та ще й надає можливість отримати додаткову інформацію, наприклад, при вирішенні таких питань, як ідентифікація виконавця, встановлення способу наслідування, диференціація авторів документу та встановлення особистих характеристик по почерку.

Детальне дослідження та вирішення вищезазначених питань надасть змогу значно розширити можливості судового почеркознавства та підвищити ефективність діяльності експертів в галузі почеркознавчої експертизи.

Кобзар О.Ф.,

т.в.о. начальника кафедри забезпечення державної безпеки
Київського факультету Національної академії Національної гвардії України,
доктор юридичних наук, доцент

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ СЛІДЧИХ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ МВС УКРАЇНИ

Органи досудового розслідування держави є одним з основних суб'єктів реалізації її правоохоронної функції. Саме в діяльності цих органів найяскравіше виявляється реально існуючий стан боротьби зі злочинністю та захищеність прав і свобод громадянина від злочинних посягань.

З кожним роком до правоохоронної діяльності державних органів, зокрема Національної поліції висуваються більш підвищенні вимоги, що у свою чергу вимагає збільшення обсягу необхідних знань працівниками поліції. Підвищення інтелектуального рівня злочинців, використання правопорушниками більш досконалих способів та засобів вчинення правопорушень, ретельна підготовка, маскування злочинних дій вимагають адекватного реагування органів внутрішніх справ, що вимагає у свою чергу відповідної професійної підготовки працівників системи МВС.

Підвищення професіоналізму працівників поліції, зокрема слідчих безпосередньо залежить від якості навчально-виховного процесу у закладах освіти системи МВС України. Переважна більшість науковців та практичних працівників єдині у тому, що основним способом забезпечення якості та ефективності діяльності працівників поліції є «сучасна система професійної освіти, що орієнтована на підготовку професіонала, здатного виконувати свої функції».

Відомча система освіти не існує ізольовано, у якомусь вакуумі, вона є органічною складовою національної системи освіти України. З іншого боку, життєздатність відомчої системи зумовлюється тим, що на неї безпосередньо впливають замовники на висококваліфіковані кадри, тобто галузеві служби Міністерства внутрішніх справ України і Національної поліції зокрема. Саме тому необхідно чітко визначити, що, на відміну від орієнтації на підготовку фахівців широкого профілю у провідних цивільних навчальних закладах, відомча система освіти спрямована, перш за все, на якісне кадрове забезпечення конкретних галузей діяльності органів та підрозділів Національної поліції. Отож, з метою найбільш повного задоволення фахових запитів та потреб замовників на спеціалістів, основне завдання відомчих навчальних закладів полягає у підготовці достатньою мірою спеціалізованих фахівців.

На нашу думку, заклади вищої освіти, крім МВС, не призначені для підготовки фахівців для Національної поліції. Вони можуть бути початковою ланкою в подальшій професійній освіті поліцейського, але в ніякому разі не базовою, тобто вони надають знання загального характеру, які у подальшому можуть бути використані у службовій діяльності.

Отже, найважливішим напрямком вирішення проблем кадрового забезпечення органів досудового розслідування є підвищення вимог до якості юридичної освіти та професійної підготовки майбутніх працівників слідчих підрозділів.

На нашу думку, навіть стовідсоткове вирішення проблеми одержання слідчими вищої юридичної освіти буде недостатнім у зв'язку з появою нових видів злочинів, розслідування яких вимагає серйозної професійної підготовки, зокрема перепідготовки слідчих та підвищення їх кваліфікації. Наприклад, при розслідуванні злочинів у сфері економіки, торгівлі людьми, кібербезпеки тощо.

Як відомо перехід до інноваційних форм навчання вимагає певних фінансових вкладень. Оскільки в цей час МВС не може здійснити достатнє фінансування закладів освіти, перебудова навчального процесу здійснюється, як правило, силами і можливостями самих закладів освіти.

Головним в організації навчального процесу під час підготовки слідчих повинно стати максимальне наближення змісту навчання до потреб практики. Науково-педагогічні кадри мусять чітко усвідомити, що усі здобутки певних галузей знань повинні бути підпорядковані вимогам практики. Вони повинні стати теоретично-методологічним підґрунтям реальної діяльності слідчих.

На сучасному етапі розвитку суспільства обсяг та складність інформаційних потоків з кожним роком збільшується. Тому традиційна система навчання у закладах освіти МВС України потребує постійного удосконалення на основі сучасних досягнень науки та техніки, що пов'язано з поліпшенням методики організації та проведення навчального процесу.

Сьогодні заклади вищої освіти МВС зіткнулись із проблемою такого змісту: що має бути пріоритетним під час підбору викладацьких кадрів, практичний досвід чи наявність в певної особи педагогічних здібностей. Як правило, викладачі, які мають досвід практичної діяльності, вбачають освітню мету лише у передачі свого особистого досвіду, який залишається сталим, тобто таким, що не удосконалюється, так як ці викладачі не мають необхідного досвіду боротьби із сучасною злочинністю і, як слід діляться колишнім досвідом, який певною мірою є застарілим. У свою чергу викладачі, які не мають практичного досвіду професійної діяльності в органах досудового розслідування, надають переважно новітні знання, але переважно теоретичної спрямованості.

Незаперечним є і те, що якість професійної підготовки слідчих визначається не тільки якістю і змістом навчального процесу, але і кваліфікацією та професійною майстерністю і досвідом викладацького складу. Постійне вдосконалення підготовки науково-педагогічних кадрів має велике значення не тільки для укріплення кадрового потенціалу закладів вищої освіти, але й для підвищення якості навчальних занять.

Від росту педагогічного потенціалу значною мірою залежить подальше вдосконалення навчального процесу, активізація науково-дослідних робіт та впровадження їхніх результатів, як у навчальний процес, так і в практичну діяльність правоохоронних органів.

1. Алексеев, О.О. Сучасні проблеми криміналістичної підготовки слідчих (за матеріалами анкетування) / О.О. Алексеев // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. 2002. № 4. С. 134-143.

2. Андреев А.В. Особливості підготовки поліцейських кадрів у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання / А.В. Андреев//

Підприємництво, господарство і право. 2017. № 6. С.100-103. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/6/23.pdf>

3. Горська М. О. Особливості професійного навчання поліцейських у сучасних умовах / М. О. Горська // Особливості підготовки поліцейських в умовах реформування системи МВС України : зб. матеріалів І міжнар. наук.-практ. конф. Харків : ХНУВС, 2016. С. 116–120.

4. Зозуля І.В. Підготовка кадрів для МВС України: проблеми реформування відомчої освіти за Коаліційною угодою / І.В. Зозуля // Форум права. 2014. № 4. С. 147–154 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2014_4_28.pdf.

5. Романов, А.В. До питання підготовки кадрів для органів досудового слідства / А.В. Романов // Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України. 2001. № 3(6). С. 254-261.

6. Сокурєнко В. В. Шляхи покращення системи професійної підготовки правоохоронців / В. В. Сокурєнко // Шляхи покращення системи професійної підготовки правоохоронців до дій в екстремальних умовах : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 18 груд. 2015 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2015. С. 9–11.

7. Тимошук, О.В. До проблеми раціонального співвідношення «академічного» та «практичного» в організації навчально-виховного процесу закладів освіти МВС України (на прикладі Кримського факультету НУВС) / О.В. Тимошук // Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України. 2001. № 3(6). С. 99-102.

Ковкіна Є.В.,

старший науковий співробітник

Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз

ім. Засл. проф. М.С. Бокариуса

<https://orcid.org/0000-0001-8693-9868>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ ТА ПРОВЕДЕННІ ЛІНГВІСТИЧНИХ (СЕМАНТИКО-ТЕКСТУАЛЬНИХ) ЕКСПЕРТИЗ ЩОДО ВСТАНОВЛЕННЯ ВИСЛОВЛЮВАНЬ ПОГРОЗИ У ТЕКСТАХ СМС-ПОВІДОМЛЕНЬ

Серед різновидів лінгвістичної експертизи писемного мовлення сьогодні найбільш затребуваними є семантико-текстуальні дослідження текстового матеріалу, в коло завдань яких, по-перше, входить визначення змісту певних слів, словосполучень, речень, встановлення їхнього об'єктивного змісту або тлумачення усього тексту взагалі. Поряд актуальними дослідженнями є також такі, що стосуються виявлення в аналізованому текстовому матеріалі негативної (образливої) інформації про певну фізичну або юридичну особу, а

також встановлення висловлювань, виражених у формі спонукання та закликів до певних дій, вимагання, погрози і т.ін.

Предметом семантико-текстуальної експертизи щодо встановлення висловлювань, виражених у формі погрози, є фактичні дані, структура яких наповнена спонукальними мовленнєвими конструкціями з іллокуцією погрози, що визначаються експертом на підставі спеціальних лінгвістичних знань і мають значення для справи у досудовому розслідуванні чи під час судового розгляду. Серед об'єктів дослідження у такому випадку, зазвичай, є тексти листів (серед яких значну частину становлять анонімні), текстові роздруківки аудіорозмов, відеовиступів і звернень як особистих, так і публічних, а також текстові смс-повідомлення. Останні об'єкти можуть міститися або в телефонній переписці, або як листування в різних соціальних мережах чи окремих месенджерах і т.ін.

Згідно з лексикографічними джерелами, під поняттям *погроза* розуміється «обіцянка заподіяти яке-небудь зло, неприємність, залякування», «можливість або неминучість виникнення, настання чогось небезпечного, прикрого для кого-, чого-небудь. // Те, що може заподіяти зло, неприємність» [1]. Понятійно-змістове поле висловлювання, вираженого у формі погрози, логічно поєднує обидва вищенаведені тлумачення, тобто у значенні названого мовленнєвого акту відбувається злиття семантики обіцянки завдати неприємності адресату повідомлення та настання негативних наслідків для нього, якщо умови адресанта не будуть виконаними або коли адресатом вже здійснені певні дії, що суперечать поглядам адресанта і він виражає з цього приводу своє незадоволення і попереджає про негативні наслідки.

Можна припустити, що погроза є засобом цілеспрямованої комунікативної поведінки особи, яка спрямована на досягнення його цілей і не враховує бажання чи небажання адресата виконувати конкретні дії, що призведуть до досягнення мети адресата. Як свідчить практика, часто такі повідомлення супроводжується лексикою негативного, образливого характеру, що здебільшого виражається інвективними, ненормативними, лайливими словами. Отже, поряд із питанням щодо встановлення висловлювань, виражених у формі погрози, доцільно перевіряти текстовий матеріал і на наявність в ньому негативної (образливої, згрубілої) інформації про адресата повідомлення.

Враховуючи сучасне розширення Інтернет-мережі і популярність соціальних мереж, що супроводжується великою кількістю месенджерів різного типу, можна стверджувати, що віртуальне спілкування сьогодні впевнено витісняють очні форми бесіди. Крім того, намагання вести енергійну, живу бесіду у смс-чаті призводить до того, що самі повідомлення набувають своєї форми, а саме: вони є короткими фразами із мінімальною кількістю слів, часто без будь-яких розділових знаків, які складаються від двох до п'яти (іноді більше) слів. Натомість певні лексеми, частини речень або навіть цілі речення замінюються смайлами, знаковими фігурками, що призводить до

ускладнення виявлення словесних засобів погрози і вимагає ретельної уваги експерта з лінгвістичного дослідження мовлення.

Експертна практика доводить, що порівняно із дослідженням значних за обсягом текстів звичайних листів, коментарів або стенограм публічних виступів, аналіз коротких смс-повідомлень вимагає більш глибокого інтертекстуального вивчення наданих на дослідження роздруківок таких повідомлень. Оскільки іллокутивна сила погрози здатна міститися у кількох, на перший погляд, не поєднаних за семантичним наповненням реченнях, фразях, словосполученнях, але контекстуально становити завершену за змістом єдність, містити обґрунтування претензій до адресата та сповіщати його про конкретну загрозу його життю, здоров'ю, інтересам (або близьким та рідним адресатам) за допомогою вербальних засобів мовлення.

Призначаючи експертизу щодо встановлення висловлювань, виражених у формі погрози, у коротких за об'ємом смс-повідомленнях, слід намагатися надати якомога більше матеріалу. Тобто з метою повного і всебічного дослідження, краще подавати кілька надісланих адресату попередніх смс-повідомлень перед тими, які потрібно перевірити на наявність погрози, а також наступних за ними. Це значно розширить межі дослідження, надасть змогу простежити внутрішні семантичні зв'язки між смс-повідомленнями, поєднати їх в одну комунікативну ситуацію, враховуючи семантичне наповнення кожної лексики у цілій низці повідомлень. Від'єднане від загального контексту одне смс-повідомлення може призвести до неможливості проведення дослідження або надання вірогідного висновку, оскільки, як правило, не містить усіх змістоутворюючих складників погрози, що обумовлено жанровими специфічними рисами такого виду лінгвістичного об'єкта.

Слід звернути також окрему увагу на той факт, на підставі ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України [2], а також відповідно до п. 2.3 діючої Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5 (у редакції наказу МЮ України від 27.07.2015 № 1350/5) [3], експерту забороняється вирішувати питання, що виходять за межі спеціальних знань експерта, та з'ясування питань права. Висновок експерта є одним із доказів у справі, що має відповідати вимогам достовірності та допустимості, тому, призначаючи лінгвістичну (семантико-текстуальну) експертизу мовлення, потрібно враховувати що до компетенції лінгвіста не входить встановлення реальних (некомунікативних) намірів адресанта (або мовця), оскільки дане питання пов'язано зі встановленням форми провини. У межах своєї компетенції експерт-лінгвіст встановлює лише виражену в тексті мету висловлювання, не вдаючись до розгляду реальної мети і мотиву діяльності суб'єктів правопорушення. Він аргументує одержану шляхом дослідження інформацію, застосовуючи спеціальні знання у галузі лінгвістики, не виходячи за рамки цієї галузі знань, тобто встановлює у тексті висловлюван-

ня, виражені у формі погрози і вказує у яких саме вона словах та фразах міститься, чи є виявлена погроза публічною або прямою.

1. Словник української мови: в 11 томах. Т. 6, 1975. С. 724.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 28.05.2019).

3. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки матеріалів та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ М-ва юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5 (зі змінами та доповн.). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 03.06.2019).

Комар Ю.М.,
завідувач сектору дактилоскопічних досліджень
відділу криміналістичних видів досліджень
Запорізького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
МВС України

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ ПРИ ПРОВЕДЕНІ ДАКТИЛОСКОПІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ

Дактилоскопічне дослідження – одне з найдавніших і найефективніших криміналістичних досліджень, яке дозволяє ідентифікувати особу. Разом з тим, дактилоскопія, як науковий спосіб встановлення особи злочинця по папілярним узорам пальців рук займає значне місце в практиці правоохоронних органів нашої країни.

Як відомо, дактилоскопічна експертиза являються різновидом трасологічної експертизи, що полягає в дослідженні на основі спеціальних знань інформації дактилоскопічного походження для встановлення тотожності та інших обставин з метою отримання фактичних даних, які мають істотне значення для кримінального провадження [4, с. 5]. Її головним завданням є ідентифікація особи за слідами її папілярних ліній (пальців, долонь, стоп ніг), залишених на місці події.

Результати дактилоскопічних досліджень в більшості випадків допомагають вибору основної версії серед інших, притримуючись якої вдається з'ясувати дійсні обставини справи, а також сприяють усуненню істотних суперечностей в свідченнях допитаних раніше осіб. Доказова сила дактилоскопічної експертизи більш значима, чим інші криміналістичні експертизи та заключається в проведенні безпосередньої ідентифікації особи, що може служити прямим доказом по справі [5, с. 294].

Тобто, дактилоскопічна експертиза, як і раніше, залишається найпоширенішим видом спеціального дослідження, зважаючи на те, що відбитки пальців рук - це «традиційна складова» місця події за багатьма видами злочинів. Крім того, вони є джерелом цінної криміналістичної інформації, зокрема про конкретну особу, що їх залишила, про час та особливості механізму слідоутворення (окремі обставини злочинної події, а також анатомічні і функціональні ознаки певної особи). З огляду на це напрям потребує більш активного розвитку з метою підвищення ефективності діяльності експертів.

Криміналістичне дослідження слідів пальців рук людини, залишених на місці злочину складається з двох частин. Перший етап – виявлення, фіксація та вилучення слідів рук. Другий етап – безпосереднє лабораторне дослідження відбитків (відтисків) рук людини з метою встановлення їх придатності для ідентифікації, та встановлення особи за наявними порівняльними зразками. В той же час подані етапи тісно пов'язані між собою та навіть взаємозалежні.

В ході проведення слідчих (розшукових) дій, наприклад огляду місця події, можуть бути виявлені сліди пальців рук або ж ділянки долонних поверхонь рук. На підставі яких є можливість ідентифікувати людину по відображеннях папілярних ліній [3, с. 177]. Технічні помилки, що на практиці допускають слідчі, слідчі-криміналісти, інспектори-криміналісти, прокурори, призводять до різного роду проблем та прогалин, що, зрештою, тягне за собою втрату важливих доказів по кримінальному провадженню.

Найбільш поширені помилки пов'язані з виявленням, фіксацією та вилученням слідів папілярних узорів під час огляду місця події. Серед основних можна виділити такі групи:

1) Описуючи об'єкти та проводячи візуальний огляд під час проведення оглядів місць подій, обшуків, інших слідчих дій, оперативно-розшукових заходів, слідчі, інспектори-криміналісти, прокурори, виявляють видимі сліди папілярних узорів, які до фотографування обробляють дактилоскопічним порошком з метою підвищення їх контрасту. Інколи подібні дії проводять навіть з поверхневими слідами нашарування, утворених кров'ю та вилучених по тяжким та особливо тяжким злочинам, тобто не дотримуються елементарні правила порядку використання неруйнівних та руйнівних методів дослідження. Фізичні, фізико-хімічні або хімічні методи повинні використовуватись тільки в тих випадках, коли виникає необхідність саме в їх використанні, коли без них не можливо отримати якісний результат [2, с. 145, 146]. Варто пам'ятати, що будь-яка обробка, незалежно від її виду, від якості, значно змінює мікроструктуру сліду папілярних ліній – пори забиваються порошком, краї лінії набувають іншої конфігурації, що в подальшому може ускладнити процес дослідження деяких фрагментарних слідів з використанням дрібних особливостей, знищених дактилоскопічним порошком. Методично правильно перед вилученням слідів папілярних ліній з поверхні об'єкта провести їх фотозйомку.

2) На сьогоднішній день має місце часткове та вибіркоче вилучення слідів папілярних узорів. При попередньому дослідженні під час слідчих (розшукових) дій інспектор-криміналіст в більшості випадків визначає ступінь якості та придатності слідів папілярних узорів, які, на його думку, заслуговують вилученню та дослідженню. При цьому не фотографуючи комплекс слідів, або взагалі розділяючи групи слідів папілярних узорів, на окремі поодинокі сліди, що в свою чергу призводить до втрати важливої дактилоскопічної інформації. Повторюючись, наголошую, що перед вилученням слідів папілярних ліній з поверхні об'єкта потрібно провести їх фотозйомку так, щоб зображення усієї групи слідів пальців рук або слідів босих ніг було на одному знімку, незалежно від того, чи всі вони будуть придатні для ідентифікації особи чи тільки деякі з групи.

3) В розрізі попереднього дослідження під час слідчих (розшукових) дій потрібно відзначити ще одну групу помилкових узагальнень до яких приходять техніки-криміналісти. Насамперед це стосується визначення таких видів слідів: давні, свіжі, позитивні, негативні та дзеркальні. Слід зазначити, що термін «негативний слід» має у криміналістиці й більш широке тлумачення. Цим терміном характеризуються сліди, контрастність яких обернена до контрасту відбитків папілярного узору на дактилокарті. У цьому випадку відображення папілярних ліній більш світле, ніж проміжки між ними. Обов'язковою умовою утворення негативного сліду при контакті нігтьової фаланги пальця з слідосприймаючою поверхнею об'єкта є наявність слідоутворюючої речовини у міжпапілярних борозенках та відсутність її (або незначна кількість) на поверхні папілярних ліній.

Для обрання спеціальних методів виявлення слідів папілярних узорів необхідно мати чітке уявлення про механізм протікання процесів. При цьому слід враховувати такі фактори, як термін залишення сліду, вплив на нього навколишнього середовища: температурного режиму, вологості повітря, а також властивості слідосприймаючої поверхні та потожирової речовини [5, с. 295].

Через невеликий практичний досвід та недостатню теоретичну підготовку в деяких випадках сучасні інспектори-криміналісти не в змозі розрізнити давні сліди від свіжих, позитивні від негативних, об'ємні від поверхневих, що в свою чергу веде до помилкового використання методів виявлення, фіксації та вилучення слідів (вибір дактилоскопічних порошків, вибір дактилоплівок та ін.).

4) Зазвичай рекомендується сліди рук вилучати з предметами або їх частинами, на яких вони виявлені, або з ймовірними слідами. Проте тут виникає наступна група недоліків, які неможна не зазначити.

Предмети зі слідами рук, що вилучені з місця події упаковуються таким чином, щоб ні предмети, ні сліди на них не були пошкоджені при транспортуванні та зберіганні. Необхідно пам'ятати, що предмети закріплюють в упаковці нерухомо, так щоб сліди рук не торкалися матеріалу упаковки (не-

припустимо загортати предмет зі слідами рук в папір, поміщати їх у поліетиленовий пакет і т.п.). Пакувальний матеріал повинен не пропускати вологи, пил і бути достатньо міцним, щоб при транспортуванні сліди не були пошкоджені чи деформовані. Всі об'єкти повинні упаковуватися індивідуально, а крихкі предмети необхідно упаковувати, використовуючи гуму, вату чи папір для амортизації [1, с. 70,71].

Після реформування Експертної служби МВС України та на сьогоднішній день помітно впала якість пакування об'єктів, які приходять на дактилоскопічне дослідження. Непоодинокі приклади пошкодження, руйнування крихких об'єктів під час транспортування, пакування об'єктів з ймовірними слідами в полімерні пакети та інші помилки.

Отже, вищевикладені аспекти залишаються актуальними проблемами сьогодення, з якими майже кожного дня зустрічається судовий експерт при проведенні дактилоскопічного дослідження. Для ефективного вирішення поданих проблем, доцільно було б:

По-перше, міністерствам, відомствам і спеціалізованим установам судових експертиз вжити заходів щодо більш повного використання механізмів співпраці, взаємодії та навіть взаємодопомоги з метою ефективного використання дактилоскопічної інформації в процесі розкриття, розслідування й запобігання злочинів. До цього числа можна включити проведення спільних конференцій, круглих столів, лекцій для спільного обговорення проблемних питань; проведення практичних занять для інспекторів-криміналістів з питань виявлення, вилучення та пакування речових доказів та інші види взаємодії.

По-друге, активізувати роботу з удосконалення нормативно-правового регулювання питань, які пов'язані з проведенням слідчих дій та оперативно-розшукових заходів (у тому числі у польових умовах) у розрізі виявлення, фіксації, вилучення та пакування речових доказів (розробка інструкцій, інформаційних листів).

1. Дубовий О.П., Лукашенко В.Я., Рибалко Я.В. та ін. Криміналістичне дослідження слідів рук. / За ред. Я.Ю. Кондратьєва. – К.: Атіка, 2000, - 152с.

2. Івашков В.А. Особливості складання висновку експерта при виконанні дактилоскопічних експертиз: Навчальний посібник. – М.: ЕКЦ МВС Росії, 1999, - 240с.

3. Логвиненко А.О. Значення дактилоскопічної інформації під час досудового розслідування злочинів / А.О. Логвиненко // Юридичний вісник. - 2017 – №1. – С. 174-178.

4. Методика дактилоскопічної експертизи. Експертна спеціальність 4.6 «Дактилоскопічні дослідження» / [укл. Жолтанська І.І., Кузнєцов В.А.,

Щавелєв А.В., Димитрова Ю.В., Кушніренко Н.В.]. – К. : ДНДЕКЦ МВС України, 2014. – 119 с.

5. Рогатюк І.В. Напрями удосконалення використання дактилоскопічної інформації в діяльності органів досудового розслідування та прокуратури / І. В. Рогатюк // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 1 С. 292-296.

Коробка О.М.,

судовий експерт сектору товарознавчих та гемологічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Запорізького НДЕКЦ МВС України

СУТНІСТЬ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПРИЗНАЧЕНОЇ ОРГАНАМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Судова експертиза - це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [1].

Експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права.

Слідчий або прокурор зобов'язаний звернутися до експерта для проведення експертизи щодо:

- 1) встановлення причин смерті;
 - 2) встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень;
 - 3) визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності;
 - 4) встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості;
 - 5) встановлення статевої зрілості потерпілої особи в кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених статтею 155 Кримінального кодексу України.
- б) визначення розміру матеріальних збитків, шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяної кримінальним правопорушенням [2].

Товарознавча експертиза — це дослідження споживчих властивостей товарів за органолептичними показниками, їх кількісними характеристиками, яке проводиться на підставі інформації, яка міститься на маркуванні товарів

та / або в їх супровідних документах.

Необхідність в товарознавчій експертизі виникає при розслідуванні в судовому порядку кримінальних справ, пов'язаних з розкраданням державної і особистої власності, за господарськими та службовими злочинами. Експерт товарознавець вирішує питання, пов'язані зі способом виготовлення продукції (серійний, кустарний, саморобний), визначає ринкову вартість об'єктів.

Сутність дослідження, проведеного судовим експертом товарознавцем, полягає у встановленні за допомогою спеціальних знань в області товарознавства фактичних даних, що свідчать про товарні характеристики виробів, відхилення від нормативних документів, з метою визначення фактичного стану виробу й причин його зміни для визначення їх ринкової вартості.

Об'єктами дослідження при проведенні судової товарознавчої експертизи є побутова техніка, фото- аудіо- та відеоапаратура, обчислювальна техніка, ювелірні вироби, одяг, взуття, будівельні, меблеві, косметичні, галантереїні, канцелярські, культурно-побутові вироби, господарські товари, обладнання тощо.

Одна із особливостей судової товарознавчої експертизи – це можливість встановлення ринкової вартості як за наявності так і за відсутності об'єктів дослідження. Експерт товарознавець досліджує характеристики об'єкта, область його застосування, стан, фактори збереження, обставини та знос, що викликали зниження його якості. Під час проведення дослідження експерт товарознавець вивчає об'єкти, документи, що містять інформацію про особливості походження об'єкта дослідження, супровідні документи, в яких відображено його характеристики, упаковку, товарно-транспортні та складські документи і т.п., які були надані на дослідження органами досудового розслідування.

Судова товарознавча експертиза дозволяє встановити фактичні дані, що підтверджують або спростовують відповідність характеристик досліджуваних об'єктів товарного походження базовим (нормативним) значенням, а також встановити дефекти виробів і обставин, при яких відбулося зниження їх якості (фактичних даних, пов'язаних з дотриманням (недотриманням) правил упаковки, маркування, зберігання, транспортування та ін.).

Проведення дослідження експерт товарознавець розпочинає у порядку, обумовленому логічною послідовністю проведення експертизи та обов'язково дотримується алгоритму (стадій проведення експертизи).

На початковій стадії попереднього дослідження судовий експерт товарознавець формує загальні уяви про досліджувані об'єкти, їх ознаки, ідентифікує їх та планує проведення експертизи, вивчає стан об'єктів, їх цілісність, відсутність змін, спричинених транспортуванням тощо.

Ідентифікація об'єктів судової товарознавчої експертизи під час проведення дослідження є основою визначення їх ринкової вартості. Ідентифікація являє собою встановлення відповідності найменувань товару, зазначених на маркуванні та / або в супровідних документах, що пред'являються до їх ви-

могам органами досудового розслідування [3].

Після ідентифікації судовий експерт класифікує об'єкт за його належністю та ознаками. Класифікація являє собою упорядкований на основі певних ознак розподіл товарів на класи і дрібніші підрозділи, незалежні один від одного, або такі, що потребують логічної послідовності і підпорядкованості [3].

Після класифікації експерт виявляє наявність або відсутність дефектів досліджуваних об'єктів, досліджує упаковку, оскільки в деяких випадках тільки упаковка є носієм маркувальних позначень, що являє собою джерело інформації для проведення товарознавчої експертизи, тому її наявність має велике значення для дослідження.

Маркування товарів вважається невід'ємною складовою частиною виробів. Для товарознавців цінними є відомості про основні споживні властивості і характеристики товару, щодо складу, переліку використаної сировини порівняно з вимогами стандартів.

Висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи. Висновок експерта є процесуальним джерелом доказів.

Отже, враховуючи вищевикладене можна зробити висновок, що судова товарознавча експертиза проводиться з використанням спеціальних знань, вивчаються споживчі властивості виробів, визначається фактичний стан їх якості та на основі цього обґрунтовується ринкова вартість об'єктів дослідження, що суттєво впливає на подальше прийняття рішення органами досудового розслідування та суду у кримінальному провадженні.

1. Закон України «Про судову експертизу»: станом на 23 травня 2019 р. [Електронний ресурс] / Верховна рада України. – Офіц. вид. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України ст. Ст.242. «Підстави проведення експертизи».

3. Экспертная оценка товаров: учеб. пособ. 2-е издание / [Архипов В.В.] – К.: Вид-во „Центр учебной литературы”, 2016. – 36 с.

Кравцова Л.Ю.,

аспірант кафедри кримінального процесу
Одеського державного університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ІНШОЇ ОСОБИ ПРАВА ЧИ ЗАКОННІ ІНТЕРЕСИ ЯКОЇ ОБМЕЖУЮТЬСЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИ ТИМЧАСОВОМУ ДОСТУПІ ДО РЕЧЕЙ ТА ДОКУМЕНТІВ

З прийняттям Кримінального процесуального кодексу України 2012 року (далі – КПК України) кардинально змінилася тенденція здійснення кримінального судочинства, зокрема намагання законодавця збалансувати приватний та публічний інтерес шляхом надання додаткових гарантій і повноважень стороні захисту, потерпілому та запровадження реальних елементів змагальності. Але поза увагою залишалися інші учасники, щодо яких проводилися процесуальні дії та приймалися процесуальні рішення, і через відсутність норм, які б регламентували статус таких осіб, вони не могли реалізувати права та обов'язки, при цьому ризики необґрунтованого обмеження прав були вкрай високими.

Так, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування» від 16 листопада 2017 р. № 2213- VIII до КПК України було введено нового суб'єкта – «інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування».

На жаль, законодавець не визначив переліку цих осіб, вказавши тільки в дефініції, що «інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування – особа, по відношенню до якої (в тому числі її майна) здійснюються процесуальні дії, визначені цим Кодексом» (пункт 16-1 ч. 1 ст. 3 КПК України). Таким чином, це ускладнює розуміння обсягу прав та повноважень, які цей суб'єкт може реалізувати в кримінальному провадженні.

Аналізуючи чинне законодавство, можна прийти до висновку, що інша особа бере участь при вирішенні питання обрання заходу забезпечення кримінального провадження як тимчасовий доступ до речей та документів. Відповідно до ч.1. ст.159 КПК України тимчасовий доступ до речей і документів полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та вилучити їх (здійснити їх виїмку). Тобто, якщо учасник кримінального провадження не має іншого процесуального статусу, то він є іншою особою, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

За загальним правилом, слідчий суддя, суд здійснює судовий виклик особи, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, однак, якщо сторона кримінального провадження, яка звернулася з клопотанням, доведе наявність достатніх підстав вважати, що існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, клопотання може бути розглянуто слідчим суддею, судом без виклику особи, у володінні якої вони знаходяться.

Проводячи аналіз судової практики зазвичай розгляд такого клопотання проводиться без виклику володільця. Сторони лише формально вказують, що існує ризик знищення або зміни доказів.

Наприклад, слідчий звернувся до суду з клопотанням, в якому просила надати дозвіл на тимчасовий доступ до реєстраційних, договірних, бухгалтерських, облікових, фінансових документів за 2018 рік та водних біоресурсів, які знаходяться у володінні ПП «Флагман фіш» з можливістю вилучення оригіналів та копій таких документів, мотивуючи це тим, що на підставі ч.2 ст. 163 КПК України з метою недопущення зміни або знищення речей та документів, що містять інформацію доступ до якої є предметом клопотання слідчого, судові засідання проводиться без виклику особи, у володінні якої знаходиться така інформація. Слідчим суддею було надано дозвіл на тимчасовий доступ до речей і документів[1].

Таким чином, не встановлюються фактичні дані на підставі яких слідчий суддя, суд може переконатися в обґрунтованості клопотання без виклику володільця таких речей та документів.

Проблемою є те, що ухвалу слідчого судді можливо оскаржити тільки щодо тих речей та документів, які посвідчують користування правом на здійснення підприємницької діяльності, або інших, за відсутності яких фізична особа - підприємець чи юридична особа позбавляються можливості здійснювати свою діяльність (п.10. ч.1. ст.309 КПК України).

Така позиція законодавця викликає питання, адже якщо володільцем були знайдені інші порушення процесуального закону, наприклад в ухвалі слідчого судді або в клопотанні слідчого, прокурора про надання тимчасового доступу до речей та документів, то відповідно така особа не може оскаржити відповідну ухвалу, так як КПК України встановлює вичерпний перелік ухвал слідчого судді, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку.

Позитивною є практика тих суддів, які скасовують рішення слідчих суддів у зв'язку з тим, що слідчим суддею, всупереч положенням ч.7 ст.163 КПК України, не мотивовано рішення про вилучення речей і документів, оскільки клопотання слідчого не містить доказів існування підстав вважати, що без такого вилучення існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, або таке вилучення необхідне для досягнення мети отримання доступу до речей і документів[2].

Таким чином, задля забезпечення змагальності сторін в кримінальному провадженні необхідно розширити випадки, коли особа може брати участь

при розгляді клопотань, а також оскаржувати рішення слідчого судді в апеляційному порядку про надання тимчасового доступу до речей та документів.

1. Ухвала Придніпровського районного суду міста Черкаси від 15.06.2018 р. Справа № 711/4895/18.Провадження 1-кк/711/1904/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74774987> (Дата звернення 27.05.2019).
2. Ухвала Апеляційного суду Миколаївської області від 22.06.2018 р. Справа № №490/4226/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74937831> (Дата звернення 27.05.2019).

Крижна В.В.,
старший науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем протидії злочинності
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-0402-4224>

СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ У РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАГАЛЬНИХ ПОЛОЖЕНЬ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Відповідно до статті 124 Конституції України функцію правосуддя в державі здійснюють виключно суди. Основний Закон покладає на суд обов'язок здійснювати контроль за законністю та обґрунтованістю процесуальних дій і рішень органів досудового розслідування, інших учасників процесу. Як відомо, повноваження по здійсненню судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні Кримінальним процесуальним кодексом (КПК) (п. 18 ч. 1 ст. 3) покладено на слідчого суддю.

Судовий контроль посідає важливе місце серед елементів системи гарантій прав учасників кримінального провадження [1, с. 186].

Інститут судового контролю на стадії досудового розслідування варто розглядати, зважаючи на поняття та процесуальний статус слідчого судді у кримінальному провадженні, а також щодо форм реалізації судового контролю на початку досудового розслідування, під час визначення його строків, а також у забезпеченні прав та законних інтересів окремих учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування.

Відповідно до п.18 ч.1 ст.3 КПК України, слідчим суддею у кримінальному провадженні є суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення в порядку, передбаченому в КПК України, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому в ст.247 КПК України, – слідчим суддею апеляційного суду області та прирівняних до них судів. Разом із цим,

законодавець звертає увагу, на те що слідчого суддю (слідчі судді) у суді першої інстанції обирають зборами суддів зі складу суддів цього суду.

Насправді, тільки процесуально незалежний від сторони обвинувачення та інших учасників кримінального провадження, суддя може забезпечити на стадії досудового розслідування реалізацію не тільки завдань, а й дотримання засад кримінального провадження, визначених ст.7 КПК України.

Отже, судовий контроль за досудовим розслідуванням, є системою процесуальних дій і рішень суду, що направлені на перевірку кримінально-процесуальної діяльності органів досудового розслідування, виявлення, аналіз та усунення порушень кримінального процесуального закону, оскільки він урівноважує функції кримінального переслідування та захисту [2, с.15].

Разом з тим, можливості обмеження прав особи під час розслідування кримінальних проваджень обов'язково мають бути предметом судового контролю [3, с.50]. Тому, уся діяльність судів має бути підпорядкована захисту зазначених прав та свобод, оскільки юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі.

Виходячи із напрямів забезпечення реалізації загальних положень досудового розслідування засобами судового контролю, та відповідно до вимог ст.309 КПК України, окремі ухвали слідчого судді під час досудового розслідування можуть бути оскаржені в апеляційному порядку, а саме:

- відмова в наданні дозволу на затримання;
- застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або відмова в його застосуванні;
- продовження строку тримання під вартою або відмова в його продовженні;
- застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту або відмову в його застосуванні;
- продовження строку домашнього арешту або відмова в його продовженні;
- поміщення особи в приймальник-розподільник для дітей або відмова в такому поміщенні;
- продовження строку тримання особи в приймальнику-розподільнику для дітей або відмова в його продовженні;
- направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи або відмова у такому направленні;
- арешт майна або відмова в ньому;
- тимчасовий доступ до речей і документів, яким и дозволено вилучення речей і документів, що посвідчують користування правом на здійснення підприємницької діяльності або інших видів, за відсутності яких фізична особа - підприємець чи юридична особа позбавляються можливості здійснювати свою діяльність;
- відсторонення від посади або відмова в ньому;
- відмову у здійсненні спеціального досудового розслідування.

Під час досудового розслідування також можуть бути оскаржені у апеляційному порядку ухвали слідчого судді про відмову в задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження, повернення скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора або відмова у відкритті провадження по ній. Скарги на інші ухвали слідчого судді оскарженню не підлягають і заперечення проти них можуть бути подані під час підготовчого провадження в суді.

Щодо судового контролю за процесуальними строками, зокрема, в досудовому провадженні, у частинах 1 та 2 ст.114 КПК України, визначено, що для забезпечення виконання сторонами кримінального провадження вимог розумного строку слідчий суддя, суд має право встановлювати процесуальні строки в межах граничного строку, передбаченого в КПК України, з урахуванням обставин, встановлених під час відповідного кримінального провадження. Будь-які строки, що встановлюються прокурором, слідчим суддею або судом, не можуть перевищувати меж граничного строку, передбаченого в КПК України, та мають бути такими, що дають достатньо часу для вчинення відповідних процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень та не перешкоджають реалізації права на захист [4, с.306].

Кримінальним процесуальним кодексом визначено форму контролю за законністю й обґрунтованістю діяльності та прийняття рішень слідчим суддею. Стаття 309 КПК визначає перелік ухвал слідчого судді, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку під час досудового розслідування. Встановлено, що подання апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді зупиняє набрання нею законної сили, але не зупиняє її виконання.

1. Кучинська О. П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників : монографія / О.П.Кучинська. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 288 с.

2. Шавкун М. Г. Процесуальний контроль органів судової влади на у стадії досудового розслідування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза; оперативно - розшукова діяльність» / М. Г. Шавкун. – К., 2010.–21с.

3. Шадрин В. С. Обеспечение прав личности при расследовании преступлений : [монография] / Шадрин В. С. – М. : Юрлитинформ, 2000. – 232с.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. - К.: Юстініан, 2012. – 1224 с.

Кулик М.Й.,

доцент кафедри досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

Симчук А.С.,

старший викладач кафедри досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ

ЗАТРИМАННЯ УПОВНОВАЖЕНОЮ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Одним із найбільш розповсюджених видів затримання є затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 Кримінального процесуального кодексу України, в подальшому КПК) [1].

Кримінальний процесуальний закон надає відповідним службовим особам для вирішення завдань кримінального провадження ефективний правовий засіб – затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину. Він займає важливе місце у системі заходів забезпечення кримінального провадження. У результаті такого затримання створюються необхідні умови для з'ясування причетності особи до вчинення злочину та вирішення питання про обрання відносно неї запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, забезпечується виконання підозрюваним покладених на нього обов'язків у зв'язку із обранням запобіжного заходу.

Затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, в порядку, встановленому ст. 208 КПК України, виключає можливість переховування від органів досудового розслідування та суду, знищення речей і документів, які мають значення для встановлення обставин злочину, перешкоджання кримінальному провадженню іншим чином уже на початковому етапі досудового розслідування. Не випадково цей захід забезпечення кримінального провадження достатньо часто застосовувався і застосовується на практиці.

КПК допускає можливість затримання уповноваженою службовою особою на початковому етапі досудового розслідування за наявності підстав, установлених у п.п. 1, 2 ч. 1 ст. 208 КПК. Крім цього, за наявності обґрунтованих підстав уважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної в учиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, зарахованого законом до підслідності НАБУ, правомірним буде затримання на будь-якому етапі розслідування (п. 3 ч. 1 ст. 208 КПК) [6, с.194].

Так, уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, затримати особу, підозрювану в учиненні злочину, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі, лише у випадках передбачених ч. 1 ст. 208 КПК.

Мета затримання на підставі ч. 1 ст. 208 КПК полягає у попередженні та припиненні протиправної діяльності особи, запобіганні її ухиленню від досудового розслідування та суду.

За загальним правилом цей запобіжний захід застосовується до особи, підозрюваної у вчиненні злочину, за який може бути призначене покарання у виді позбавлення волі (ч. 1 ст. 208 КПК). Нормативний характер цієї умови забезпечує дію принципу пропорційності втручання у права людини, що означає адекватність останнього суспільній небезпечності вчиненого кримінального правопорушення.

Слушно зазначають Д. Савицький та О. Шульга, що аналіз статей 208, 213 КПК України, на жаль, засвідчує певну непослідовність законодавця у нормативному врегулюванні порядку затримання уповноваженою службовою особою (зокрема, в питанні розмежування повноважень уповноважених службових осіб), зумовлену, на наш погляд, з однієї сторони, широким підходом законодавця до розуміння сутності цього заходу, однак з іншої – відсутністю чіткого розуміння його структури, як комплексу дій відповідних державних органів і посадових осіб [2, с.70].

КПК України не пояснює термін «уповноважена службова особа». І це на думку вчених «...є неправильним, оскільки доцільно було б визначити коло зазначених осіб» [5, с.153], а також «зумовлює відповідні проблеми застосування норм права» [6, с.194].

Ми вважаємо, що такою особою є ті особи, яким відповідні повноваження надані КПК та іншими законами України («Про Національну поліцію», «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про Національну гвардію України», «Про Службу безпеки України», «Про Державне бюро розслідувань», «Державної кримінально-виконавчої служби України» тощо). Отже, уповноваженою службовою особою є працівники органів Національної поліції, НАБУ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів Державної прикордонної служби України та інших правоохоронних органів, яким у межах компетенції надано право здійснювати затримання особи.

Слідчий, прокурор, на нашу думку, є саме тими суб'єктами затримання у значенні «уповноваженої службової особи», оскільки відповідні повноваження надані їм КПК України. На підтвердження цього слід навести висновки, що можуть бути зроблені за результатами аналізу не лише пп. 1-2 ч. 1, а й п. 3 ч. 1, ч. 2 ст. 208 КПК України. Незважаючи на те, що норми про затримання уповноваженою службовою особою регламентують повноваження цієї особи у загальному виді, аналіз підстав затримання уповноваженою службовою особою, закріплених у пп. 1—3 ч. 1, ч. 2 ст. 208 КПК України, засвідчує, що окремі з них стосуються виключно особи, яка здійснює досудове розслідування (слідчого, прокурора), а інші — переважно тих службових осіб, повноваження яких на затримання встановлені іншими законами України.

За твердженням В. Фаринника та Д. Мірковця КПК допускає можливість затримання уповноваженою службовою особою на початковому етапі досудового розслідування за наявності підстав, установлених у п. п. 1, 2 ч. 1 ст. 208 КПК.

Крім цього, за наявності обґрунтованих підстав уважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної в учиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, зарахованого законом до підслідності НАБУ, правомірним буде затримання на будь-якому етапі розслідування (п. 3 ч. 1 ст. 208 КПК).

Питання правомірності здійснення затримання особи з підстав, передбачених п. п. 1, 2 ч. 1 ст. 208 КПК, до початку досудового розслідування (тобто до внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР) не вирішено. Уважається, що в разі проведення фактичного затримання особи відомості про вчинення кримінального правопорушення негайно після його завершення повинні бути внесені до ЄРДР і лише тоді повинен складатися протокол про затримання [6, с. 194].

Затримання підозрюваного, порядок якого регламентовано КПК, треба відрізнити від фізичного, адміністративно-правового й інших видів затримання громадян, що не пов'язані з перевіркою причетності останніх до вчинення злочину і не мають кримінального процесуального характеру.

Вартою уваги є думка Г. Сисоєнка, що «сама природа затримання особи пов'язана з тим, що воно може бути здійснене як у кримінальному провадженні, так і за його межами, що породжує певні питання» [3, с.146].

Із аналізу норм діючого КПК, можна зробити висновок, що уповноважена службова особа може затримати особу (у кримінальному процесуальному розумінні), тільки підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі і відповідні відомості про злочин, внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань, тобто коли розпочато досудове розслідування.

Відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 36, п. 6 ст. 39, п. 1 ч. 1 ст. 40 КПК слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор уповноважені в межах компетенції, починати досудове розслідування. А тому вважаємо, що відповідно до ч. 1 ст. 208 КПК тільки слідчий, прокурор вправі затримувати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі. Що стосується затримання, що відбувається до внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР є фізичним захопленням особи. Це буде і в тому випадку, коли інші уповноважені особи (наприклад, оперативні працівники) застали особу під час вчинення злочину або замаху на його вчинення та з інших підстав. В подальшому, відповідно до ст. 210 КПК уповноважена службова особа зобов'язана доставити затриману до найближчого підрозділу органу досудового розслідування, в якому негайно реєструється дата, точний час (година і хвилини) доставлення затриманого та інші відомості, передбачені законодавством.

Таким чином, затримання уповноваженою службовою особою може розглядатись і розглядається у вузькому розумінні – як фізичне захоплення особи та її доставлення до компетентного органу чи посадової особи для подальшого прийняття рішення (так зване «фактичне затримання») [4, с. 527] та у широкому розумінні – як діяльність (комплекс дій) відповідних державних органів і посадових осіб від моменту фізичного захоплення особи до її звільнення або обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою [2, с. 74].

Ми погоджуємося, з Д. Савицьким та О. Шульгою, що більш правильним і таким, який відповідає сутності та правовій природі затримання уповноваженою службовою особою, як виду затримання особи без ухвали слідчого судді, суду, є його розуміння у широкому значенні [2, с. 70].

На нашу думку до комплексу цих дій, слід віднести: фізичний захват і доставлення особи до органу досудового розслідування; встановлення підстав, умов і мотивів затримання; процесуальне оформлення затримання; обшук затриманої особи; повідомлення затриманому підстав затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється, а також роз'яснення прав і забезпечення можливості їх реалізації; повідомлення про затримання (прокурора; близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи; орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги, та ін.); звернення до суду з клопотанням про обрання стосовно затриманого запобіжного заходу або звільнення затриманого тощо.

Саме такий підхід, забезпечує правильне розуміння правової природи та сутності цього заходу, його відповідне та однозначне нормативне врегулювання, а значить і правильне та ефективне застосування у практиці.

На завершення Європейський суд з прав людини, практика якого має бути врахована при здійсненні кримінального провадження в Україні, звертає увагу на «якість» закону, зокрема, в сфері обмеження права на свободу та особисту недоторканність.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI (ред. від 11 січня 2019, підстава – 2227 – VIII) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

2. Савицький Д. О., Шульга О. В. Затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному провадженні: Монографія. – К.: Видавничий центр «Кафедра», 2017. – 216 с.

3. Сисоєнко Г. І. Затримання особи у кримінальному провадженні // Вісник Академії адвокатури України. – 2015. – Том 12, № 1. – С. 144-150.

4. Солдатський В. В. «Фактичне затримання» як засіб обчислення моменту затримання у кримінальному процесі / В. В. Солдатський // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип. 64. – С. 524-531.

5. Сорока С. О. Процесуальний порядок затримання // Митна справа. – 2012. – № 3. – С.151-155.

6. Фаринник В., Мірковець Д. Затримання особи в новому кримінальному процесуальному кодексі України: окремі питання відповідальності міжнародним стандартам і практиці Європейського суду з прав людини // Підприємництво господарство і право. – 2017. – № 6. – 192-196.

Кутній Є.А.,

викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ЩОДО ПРОБЛЕМАТИКИ ВИБОРУ НОСІЯ ІНФОРМАЦІЇ У ВИГЛЯДІ ПЕРСОНАЛЬНОГО ІДЕНТИФІКАТОРА ДЛЯ ДОСТУПУ КОРИСТУВАЧІВ В АВТОМАТИЗОВАНУ СИСТЕМУ КЛАСУ 1

Згідно з нормативними документами у галузі технічного захисту інформації для забезпечення необхідного рівня захисту інформації, що становить державну таємницю, від несанкціонованого доступу та розмежування доступу користувачам в автоматизованій системі класу 1 упроваджується комплекс засобів захисту інформації від несанкціонованого доступу типу «Гриф» або «Лоза» (далі – КЗЗ від НСД).

КЗЗ від НСД який являє собою програмний комплекс засобів захисту інформації з обмеженим доступом (далі – ІЗОД), що входить до складу комплексної системи захисту інформації в автоматизованій системі класу 1 (далі – АС класу 1).

Основним функціональним призначенням КЗЗ від НСД у процесі оброблення в АС класу 1 є захист ІЗОД від неконтрольованого та несанкціонованого ознайомлення, копіювання, відновлення, а також неконтрольованої та несанкціонованої модифікації.

Згідно з НД ТЗІ 2.5-008-2002 КЗЗ від НСД забезпечує реалізацію політики адміністративного управління доступом до ІЗОД, шляхом розмежування прав доступу користувачів до захищених інформаційних ресурсів тільки спеціально уповноваженими користувачами (адміністраторами).

Відповідно до Інструкції щодо захисту інформації під час її оброблення в АС класу 1 адміністратор створює на накопичувачі на жорсткому магнітному диску (далі – НЖМД), що входить до складу АС класу 1, для кожного користувача захищені ресурси з наданням прав читання та запису. Згідно п. 10 розділу XV наказу НПУ від 12.10.2018 № 945 «Про затвердження Переліку відомостей, що становлять службову інформацію в системі Національної поліції України» персональні ідентифікатори, які використовуються тільки для доступу до АС класу 1 мають гриф обмеження доступу «Для службового користування» і не приймають участі під час обробки ІЗОД на АС класу 1.

Користувачам АС класу 1 заборонено зберігання ІзОД на персональних ідентифікаторах.

Для ідентифікації та автентифікації користувачів в АС класу 1 на підставі імені, пароля та персонального носія даних автентифікації використовують персональний ідентифікатор (дискета, CD-RW, DVD-RW, флеш-носій).

Довгий час у якості персонального ідентифікатора використовувався гнучкий магнітний диск (дискета). Однією з головних проблем, пов'язаних з використанням дискет, була їхня недовговічність, низька швидкість передачі даних, запису та малоємність. У зв'язку з всесвітнім глобальним розвитком інформаційних технологій модернізувався та оновлювався склад персональних електронно-обчислювальних машин (далі – ПЕОМ). Масове витиснення дискет почалося з появою перезаписуваних оптичних дисків (CD-RW, DVD-RW) та флеш-носіїв, які мають на порядки більшу ємність, більшу швидкість обміну даними та довговічність, що й призвело до виводу з експлуатації дискет.

На заміну дискетам почали використовувати носії інформації, які мали більше переваг і були зручніші у використанні. На даний час такими носіями є оптичні диски та флеш-носії.

Найбільш розповсюдженим ключем з точки зору зручності та довготривалості використання є флеш-носій. Як показує практика, переважна більшість персональних ідентифікаторів – це флеш-носії. Основними критеріями вибору флеш-носіїв є довготривала експлуатація, надійність збереження інформації, висока швидкість доступу до даних, простота використання та велика ємність.

Відповідно до частини 7 п. 442 Порядку організації та забезпечення режиму секретності в державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, затвердженого постановою КМУ від 18.12.2013 № 939 забороняється використання флеш-носіїв для обробки секретної інформації, що не пройшли спеціальних досліджень у складі АС класу 1.

Однак, флеш-носіїв, які використовуються у якості ідентифікаторів КЗЗ від НСД та флеш-носіїв без грифу обмеження доступу, які використовуються для оновлення антивірусних баз, встановлення програмного забезпечення тощо у АС класу 1 не використовуються під час обробки ІзОД, тому в цей час комплекс ТЗІ фактично не потрібен. Тому вищезазначені флеш-носії фактично не потребують врахування під час проведення інструментального контролю ефективності захищеності.

Поряд з цим, використання оптичних дисків (CD-RW, DVD-RW) у якості персональних ідентифікаторів має переваги у порівнянні з флеш-носіями – це нижча вартість та відсутність електронних мікросхем, які можуть створювати технічний канал витоку інформації шляхом побічних електромагнітних наведень, завдяки чому оптичний диск може використовуватися для зберігання ІзОД без проведення спеціальних інструментальних досліджень. Од-

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

нак, оптичні диски мають менший строк експлуатації та додатково потребують встановлення програмних продуктів типу «CyberLink PowerGo 11», «ImgBurn», «CDBurnerXP», «Nero Free».

Враховуючи вищезазначену інформацію, спірним залишається питання щодо вибору персонального ідентифікатора для доступу до АС класу 1 у вигляді флеш-носіїв чи оптичних дисків.

На цей час, окремими територіальними підрозділами Національної поліції України ініційовано запит на адресу Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України щодо надання роз'яснень у частині порядку використання носіїв інформації у вигляді флеш-носії для використання у якості ключів доступу до АС класу 1.

До отримання змістовних та офіційних роз'яснень по цьому спірному питанню, органам Національної поліції України рекомендовано використовувати у якості персональних ідентифікаторів носії інформації у вигляді оптичних дисків.

Литвинов В.В.,

доцент кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

СУБ'ЄКТИ ДІЗНАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) передбачає здійснення досудового розслідування у двох формах: дізнання та досудове слідство. Відповідно до ст. 215 КПК України, досудове розслідування злочинів здійснюється у формі досудового слідства, а кримінальних проступків – у формі дізнання.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» № 2617-VIII від 22.11.2018, що набере чинності 01.01.2020, передбачено внесення змін до КПК України щодо суб'єктів, які будуть вправі здійснювати дізнання. Так ч. 1 ст. 3 КПК України доповнена п. 4-1 відповідно до якого дізнавач – службова особа підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, у випадках, установлених КПК України, уповноважена особа іншого підрозділу зазначених органів, які уповноважені в межах компетенції, передбаченої КПК України, здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків [4].

З аналізу вищезазначеної норми можливо визначити двох суб'єктів, які вправі здійснювати дізнання, а саме:

1) службова особа підрозділу дізнання визначеного правоохоронного органу;

2) уповноважена особа іншого підрозділу визначеного правоохоронного органу.

Зазначених суб'єктів здійснення дізнання можливо класифікувати з урахуванням безпосереднього завдання, що визначене його службовими обов'язками. Так для службової особи підрозділу дізнання безпосереднім службовим обов'язком є здійснення досудового розслідування у формі дізнання. У свою чергу для уповноваженої особи іншого підрозділу здійснення дізнання не є безпосередньою функцією, оскільки такими особами будуть наприклад, працівники оперативних підрозділів, безпосередньою функцією яких є здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Подібний розподіл повноважень щодо здійснення дізнання вже відомий вітчизняному кримінальному судочинству, а тому варто було б врахувати практику здійснення дізнання за Кримінально-процесуальним кодексом України 1960 р. (далі КПК України 1960 р.). Останній у ст. ст. 103 – 105 виділяв два види дізнання:

1) дізнання у провадженнях, де досудове слідство не є обов'язковим. Таке дізнання проводилося у повному об'ємі, після чого приймалося кінцеве рішення для стадії досудового розслідування;

2) дізнання у провадженнях де досудове слідство є обов'язковим. Це дізнання проводиться у строк 10 днів, що було необхідно для проведення першочергових слідчих дій та оперативно-розшукових заходів для виявлення та розкриття вчиненого злочину [5, с.137].

Досліджуючи поняття дізнання, науковці того часу надавали йому різні визначення. Так, З.Ф. Коврига зазначала, що дізнання – це першопочатковий етап розслідування злочинів, на якому органи міліції проводять оперативно-розшукові та невідкладні слідчі дії з попередження, припинення злочинів, ліквідації причин їх вчинення, з виявлення злочинів та встановлення винуватих осіб, із збирання доказів відповідно до встановлених законом форм, а також діяльність з проведення повного розслідування кримінальних проваджень, що віднесені законом до їх компетенції [1, с.7]. На думку В.О. Іванова, дізнання – це діяльність спеціально уповноважених адміністративних органів держави, що поєднує в собі оперативно-розшукову і слідчу функції та спрямована попередження, припинення та розкриття злочинів, розшук та викриття винуватих осіб [2, с.8].

З аналізу вказаних думок можливо зазначити, що дізнання розуміли: (1) як процесуальну діяльність з розслідування передбаченої законом категорії злочинів у повному об'ємі на стадії досудового розслідування; (2) як процесуальну діяльність визначених у законі державних органів (посадових осіб), які з огляду на специфіку своєї безпосередньої діяльності, проводили першочергові процесуальні дії по фіксуванню вчиненого злочину.

У 1993 році зазначені види дізнання були замінені одним видом [3]. Дізнання було визначене як процесуальна діяльність, що проводилася лише на початковому етапі досудового розслідування передбаченими в законі суб'єктами. У ч. 1 ст. 103 КПК України 1960 р. зазначалося, що на органи дізнання покладається вжиття необхідних оперативно-розшукових заходів з метою виявлення ознак злочину і осіб, що його вчинили. Дізнання проводилося впродовж 10-ти днів, після чого кримінальне провадження передавалося до слідчого підрозділу, який розпочинав досудове слідство. Зазначеним законом не передбачалося дізнання, що проводилося у повному обсязі з прийняттям кінцевого рішення для стадії досудового розслідування. Проведення дізнання за КПК України 1960 р. після змін внесених у 1993 році, закінчувалося складанням постанови про передачу справи слідчому, яка затверджувалася прокурором.

Втім поєднання процесуальної діяльності під час проведення дізнання та виконання органами дізнання своєї прямої функції викликало багато труднощів. У зв'язку з цим у МВС України було видано ряд наказів², якими передбачався такий суб'єкт здійснення дізнання як штатний дізнавач. До обов'язків штатних дізнавачів було віднесено здійснення виключно процесуальної діяльності, тобто проведення розслідування у формі дізнання. В подальшому практично всі штатні дізнавачі за наказом керівника слідчого управління обласного рівня призначалися виконувачами обов'язки слідчого і фактично здійснювали досудове слідство у повному об'ємі, приймаючи кінцеві процесуальні рішення для стадії досудового розслідування. Таким чином практична діяльність показала ефективність здійснення дізнання у повному обсязі саме штатними дізнавачами. У свою чергу здійснення дізнання у повному обсязі, що проводилося посадовими особами, для яких процесуальна діяльність не є основною, показала себе з негативної сторони.

Проведений короткий аналіз здійснення дізнання показує на потребу перегляду необхідності надання повноважень здійснення дізнання у повному обсязі уповноваженій особі іншого підрозділу визначеного правоохоронного органу. На нашу думку, для зазначених суб'єктів здійснення дізнання було б доречно передбачити лише проведення першочергових процесуальних дій, що необхідні для фіксування кримінального правопорушення. Після проведення першочергових процесуальних дій матеріали дізнання повинні передаватися для провадження до службової особи підрозділу дізнання визначеного правоохоронного органу.

² Наказ МВС України від 21.07.1993 № 433 «Про заходи щодо виконання Закону України від 30 червня 1993 р. «Про внесення в деякі законодавчі акти України змін та доповнень по вдосконаленню попереднього розслідування» і організаційно-практичні заходи по вдосконаленню дізнавельської роботи в органах внутрішніх справ»; наказ МВС України від 29.12.1995 № 880 «Про невідкладні заходи щодо вдосконалення структури і організації діяльності штатних підрозділів дізнання органів внутрішніх справ України»; Наказ МВС України від 02.09.2008 № 422 «Про вдосконалення діяльності підрозділів дізнання органів внутрішніх справ України».

1. Дознание в органах милиции. Коврига З.Ф. Под ред.: Чугунова В.Е.. Воронеж: Изд-во Воронеж. Ун-та, 1964. 59 с.
2. Иванов В.А. Дознание в советском уголовном процессе. Л.: ЛГУ, 1966. 37 с.
3. Про внесення в деякі законодавчі акти України змін та доповнень по вдосконаленню попереднього розслідування: Закон України від 30.06.1993 № 3351-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3351-12> (дата звернення: 23.05.2019).
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 р. № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19> (дата звернення: 23.05.2019).
5. Уголовно-процессуальный кодекс Украинской ССР Научно-практический комментарий под редакцией первого заместителя Прокурора Украинской ССР М.Г. Самаева. Рецензент Ф.А. Лопушанский, Киев 1974. 544. с.

Макаренко Є.І.,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін
Дніпровського гуманітарного університету,
кандидат юридичних наук, професор

Здор В.М.,
судовий експерт Дніпропетровського НДІСЕ

ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ТА ПРАКТИКИ

Судова експертиза забезпечує кваліфіковане та методично обґрунтоване дослідження об'єктів, що мають значення для встановлення важливих обставин кримінального провадження, й, без сумніву, є вкрай поширеною формою використання спеціальних знань у вітчизняному судочинстві. Проте сучасні проблеми, зумовлені недоліками правового регулювання інституту судової експертизи у кримінальному процесі, багато в чому ускладнюють її ефективне використання. Ці проблеми перш за все пов'язані з нещодавніми законодавчими нововведеннями стосовно кримінально-процесуального інституту судової експертизи, [1]. Зазначеним законом, який отримав умовну назву «реформа судової системи», внесені зміни до Закону України від 25 лютого 1994 р. «Про судову експертизу» [2], що стосуються таких концептуальних аспектів як: поняття судової експертизи (ст. 1 Закону), повноваження суб'єктів судово-

експертної діяльності (ст. ст. 7, 9, 10 Закону), підстав і порядку призначення судової експертизи у кримінальному провадженні (ст. 71 Закону). Відповідних змін стосовно підстав і порядку залучення судового експерта на стадії досудового розслідування злочинів зазнав і чинний КПК України.

Так, відтепер під судовою експертизою варто розуміти «дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду». Проте, вважаємо, що в такій редакції ст. 1 Закону наведена дефініція не дозволяє відмежувати судову експертизу від іншої – несудової.

Особливе занепокоєння у науковців і практиків викликала також нова редакція ст. 7 Закону «Про судову експертизу» в частині обмеження здійснення судово-експертної діяльності у кримінальних провадженнях виключно державними спеціалізованими установами. Фактично, законодавець встановив монополію держави на проведення судової експертизи у всіх кримінальних провадженнях, а в інших провадженнях – можуть залучатися судові експерти, які не є працівниками зазначених установ. Вважаємо, що це нововведення не є достатньо обґрунтованим, адже таке обмеження суперечить не лише досягнутим Україною демократичним засадам диспозитивності та змагальності сторін у кримінальному процесі, а й принципам самої судово-експертної діяльності, бо зводить нанівець здобутки щодо розвитку альтернативної (конкурентної) експертизи у кримінальному провадженні [3, с. 211-216]. До того ж, воно зумовлює не виправдане збільшення кількості експертних досліджень і відповідне розширення штату державних спеціалізованих установ, затягування процесу досудового розслідування кримінальних правопорушень і створення судових прецедентів в частині визнання окремих висновків експертів допустимими та належними доказами. Між тим, із судово-медичних і судово-психіатричних установ лише головні їх ланки є державними (приміром, Головне бюро судово-медичної експертизи Міністерства охорони здоров'я України), а всі інші є недержавними, бо перебувають у комунальній власності [4]. До речі, з усіх експертиз, які сьогодні виконуються в Україні, 95% припадає саме на судово-медичні та судово-психіатричні. Тож виходить, що через законодавчу колізію в кримінальному провадженні висновки експертів є нелегітимними? Зовсім ні, просто завдяки цій прогалині у суддів завжди залишається момент маніпулювання: коли треба, то вони визнають висновки не державних (приватних) експертів, а коли не треба, то вважають їх висновки поза законом. Але ж така ситуація перешкоджає нормальному функціонуванню судової експертизи у кримінальних провадженнях.

З іншого боку, існують причини, через які дане нововведення не принесе тієї користі на яку очікував законодавець. По-перше, вже сьогодні є судово-медичні експертизи, які в порядку черги призначені на 2020 рік [5]. По-друге, існує чимало судових експертиз, які призначаються слідчими і судами вкрай рідко, що ставить під сумнів доцільність вводити під них самостійну експерт-

ну спеціальність і виділяти кошти на утримання збиткових для держави посад судових експертів, які будуть не часто залучатися до проведення експертиз, але регулярно отримуватимуть зарплату з Державного бюджету.

Не менш суперечливою інновацією законодавця є перегляд підстав для проведення експертизи. Зокрема, ч. 1 ст. 242 КПК наразі має таку редакцію: «експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження або, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання».

Аналізуючи цю інновацію, не важко дійти висновку, що в супереч ч. 5 ст. 40 цього ж закону таке нововведення необґрунтовано позбавило слідчого процесуальної самостійності залучати експерта в необхідний момент і закріпило монопольне право на вирішення цього питання за слідчим суддею. Тобто, якщо раніше для експерта необхідна була лише постанова слідчого чи прокурора, а ухвала слідчого судді для проведення експертизи необхідна була лише у випадку відмови слідчого чи прокурора в задоволенні клопотання сторони захисту про залучення експерта, то зацікавлена особа змушена була звертатися до слідчого судді з клопотанням про залучення експерта. Відтепер, згідно нової редакції ст. 243 КПК України (набрала чинності 16 березня 2018 р.), судовий експерт може залучатися тільки за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за відповідним клопотанням сторони кримінального провадження, і лише в тому разі, коли особа, яка звернулася з таким клопотанням, доведе, що для вирішення питань, що мають істотне значення для кримінального провадження, необхідне використання спеціальних знань. Вкрай дивує й те, що таке клопотання може розглядатися слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, впродовж 5 днів із моменту його надходження до суду, за підсумками якого слідчий суддя має прийняти одне з двох рішень: призначити або відмовити у призначенні судової експертизи (ч. 3 ст. 244 КПК). Більш того, під час розгляду клопотання слідчий суддя має право за власною ініціативою або за клопотанням учасників розгляду заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення клопотання (ч. 5, 6 ст. 244 КПК).

На жаль, за таких умов сторона захисту позбавляється свого права залучати експертів на договірних (платних) умовах, а сторона обвинувачення, втрачаючи дорогоцінний час, який має суттєве значення для розслідування будь якого кримінального правопорушення, буде змушена чекати доручення суду на проведення вкрай необхідної експертизи. Наприклад, для встановлення причин смерті особи обов'язковою є судово-медична експертиза, для проведення якої за новим законодавством слідчому необхідно звернутися з клопотанням до слідчого судді, який у 5-денний термін вирішуватиме, чи варто призначити експертизу (хоча всім зрозуміло, що вона є обов'язковою). Щодо рідних покійного, то їм неважливо, хто призначить цю судову експертизу, їх турбує лише одне – аби її провели якомога скоріше та на третю добу

(а за мусульманською традицією, того ж дня до заходу сонця) поховати померлу людину. Натомість, вони зустрічаються з відвертою тяганиною і тим, що завдяки цьому законодавчому «ноу-хау» стали непогано заробляти співробітники моргів, поруч з якими (неначе гриби після дощу) з'явилися «консультаційні пункти», які за певну винагороду можуть усунути існуючу формальність і значно прискорити проведення судмедекспертизи.

Тож, вважаємо, що наведені зміни в КПК не є адекватними, обґрунтованими і виправданими, оскільки за закладеної законодавцем парадигми «санкціонування» слідчим суддею проведення судової експертизи незрозуміло: по-перше, навіщо запроваджувати ще одну (окрім начальника СВ і прокурора) контролюючу особу – слідчого суддю, адже у переважній більшості кримінальних проваджень призначення експертизи для встановлення причин смерті особи, встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень, визначення психічного стану підозрюваного, встановлення статевої зрілості потерпілої особи та визначення розміру матеріальних збитків, шкоди немайнового характеру, заподіяної кримінальним правопорушенням, та ін. є обов'язковим і не залежить від бажання слідчого, прокурора чи судді (ч. 2 ст. 242 КПК).

По-друге, навіщо перевантажувати зайвими клопотами слідчих (недостатність кваліфікованих кадрів яких наразі відчувається дуже гостро), адже вони фізично не здатні виконувати покладені на них обов'язки з розслідування водночас до трьох сотень кримінальних правопорушень. У зв'язку з цим виникає питання: чи в змозі слідчий за таких умов забезпечити швидко, повне й неупереджене розслідування цих правопорушень у встановлені строки, як того вимагає ст. 2 КПК? – Звичайно, ні! Ця та інші обставини вкрай негативно впливають на якість кожного кримінального провадження, на підготовці і проведенні окремих слідчих дій, в тому числі призначенні судових експертиз.

Зрештою, розвиток судово-експертної діяльності гальмують і деякі інші реалії, що склалися сьогодні в експертних установах України внаслідок повільного впровадження в експертну практику нових зразків техніки, передових методик і технологій, зокрема одорологічної експертизи; постійного підвищення вартості однієї експертогодина [6]; що заробітна плата судового експерта цілком залежить від кількості коштів, зароблених ним для експертної установи; тощо. Зрозуміло, що керівники відомств прагнуть того, аби на посадах судових експертів працювали висококваліфіковані фахівці, які б постійно вдосконалювали свої знання в тій галузі, в якій вони працюють, і не забували цікавитися міжнародним досвідом експертних досліджень. Проте, у своїй повсякденній роботі експерти зобов'язані використовувати лише ті методики досліджень, що затверджені Міністром і внесені до відповідного Реєстру?

Все це означає, що відповідні норми вітчизняного законодавства, що регламентують порядок призначення судової експертизи у кримінальному провадженні, потребують свого подальшого вдосконалення.

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу Украї-

ни, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2147a-19>

2. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>

3. Клименко Н.І. Щодо інституту конкурентної (альтернативної) експертизи / Н. І. Клименко // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2011. Вип. 11. С. 211-216.

4. Див.: «Комунальний заклад Дніпропетровське обласне бюро судово-медичної експертизи»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sme.dp.ua/>

5. Гресь О. Правки в КПК: кілька років на експертизу та відеофіксація з переборами / Олександра Гресь. 2017. URL:// http://zib.com.ua/ua/131197-pravki_v_kpk_kilka_rokiv_na_ekspertizu_ta_videofiksaciya_z_p.html.

6. Див.: Наказ Міністра юстиції України № 607/5 від 27.02.2019 р. «Про встановлення вартості однієї експертгодини у 2019 році»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0212-19>

Маренич А.А.,

студентка юридичного факультету
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Черненко А.П.,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОКУРОРОМ ФУНКЦІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КЕРІВНИЦТВА ДОСУДОВИМ РОЗСЛІДУВАННЯМ ЗА КПК УКРАЇНИ

В Україні здійснюються великомасштабні перетворення, спрямовані на зміцнення демократії й створення правової держави. За таких умов важливого значення набувають питання реформування кримінального процесу, зокрема введення у кримінальне процесуальне законодавство інституту процесуального керівництва досудовим розслідуванням, що зумовлене, зокрема, євроінтеграційними процесами.

Відповідно до нового кримінального процесуального законодавства функція керівництва досудовим розслідуванням покладається на прокуратуру, функціональна складова якої актуалізується внаслідок необхідності спрямування її діяльності на вирішення стратегічних завдань захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави, запобігання злочинам,

що набуває особливої ваги в сучасних умовах зростання злочинності, постійного виникнення кризових явищ в соціально-економічній сфері, анексії Криму та проведення АТО на сході України, трансформації правоохоронної та судової систем.

Слід зауважити, що Кримінальним процесуальним кодексом України (далі-КПК України) встановлено, що прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва ним (ч. 2 ст. 36 КПК України) [1].

Аналіз вказаного положення свідчить про те, що здійснення прокурором процесуального керівництва досудовим розслідуванням законодавець не розглядає як нову функцію прокуратури, а визначає її як складову конституційної функції нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство.

Поряд з цим, в науковій літературі наголошується, що функцію процесуального керівництва не можна зводити до способу здійснення прокурорського нагляду, оскільки зміст і завдання процесуального керівництва і прокурорського нагляду є різними [2, с. 517].

Термін “керівництво” можна розтлумачити як діяльність керівника щодо спрямування процесу, вплив на розвиток, стан чого-небудь. Зокрема, “керівництво” охоплює право керівника давати вказівки, розпорядження, втручатися у безпосередню діяльність підконтрольного органу чи посадової особи, спрямовувати її, доручати здійснення певних завдань або самостійно їх виконувати.

Особа ж, яка здійснює нагляд, таких повноважень не має. Наглядати означає слідкувати за чиеюсь діяльністю для контролю, забезпечення порядку [3, с. 264, 347].

Метою ж процесуального керівництва є всебічне, повне та неупереджене дослідження всіх обставин кримінального провадження, для того, щоб кожен, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності, і жоден невинуватий не був засуджений. Процесуальне керівництво здійснюється у конкретному кримінальному провадженні та стосується органу (посадової особи), який проводить досудове розслідування.

Чинним КПК України саме на прокурора – процесуального керівника покладено відповідальність за допустимість та достовірність доказів, зібраних у ході проведення досудового розслідування, на яких ґрунтується оголошення підозри, та обов’язок доведення у суді винуватості підозрюваної особи. Тому процесуальний керівник має бути наділений не тільки сукупністю наглядових повноважень, а й можливістю скеровувати хід досудового розслідування та правом особистої участі у здобутті доказів [4, с. 122].

В контексті висвітлення функції процесуального керівництва досудовим розслідуванням слід наголосити, що прокурор повинен володіти всією сукупністю доказів, зібраних у кримінальному провадженні, і бути переконаним у їх допустимості, достовірності та законності отримання. Процесуальний ке-

рівник має повний доступ до документів та інших відомостей, що містяться в матеріалах кримінального провадження. Він має право призначати ревізії та перевірки, приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК України, доручати проведення слідчих дій та негласних слідчих (розшукових) дій, давати вказівки щодо їх проведення та брати в них участь, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі дії [2, с. 516].

Разом з тим, прокурор не повинен виконувати функції слідчого, а лише організовувати процес розслідування кримінального провадження. Процесуальне керівництво з боку прокурора досудовим розслідуванням є ефективним способом забезпечення законності дій та рішень органів досудового розслідування [5, с. 27].

Раніше прокурор, що “наглядає”, відповідав лише за забезпечення законності в ході досудового слідства, тоді як за якість розслідування кримінальної справи відповідали керівники органів досудового слідства. Сьогодні прокурор – процесуальний керівник – ключова фігура досудового розслідування, відповідальна за забезпечення законності та якісного розслідування кожного кримінального провадження. У зв’язку з цим потрібно зазначити, що новації, введені Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 р., спрямовані на переорієнтацію ролі прокурора (процесуального керівника) з епізодичного нагляду на безперервне керівництво ходом досудового розслідування конкретного кримінального провадження. Інакше кажучи, чинний КПК України зміщує акцент повноважень прокурора із нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство, на керівництво процесуальною діяльністю органу досудового розслідування, підвищує цим статус прокурора як сторони обвинувачення у кримінальному провадженні. Що і зумовлює необхідність законодавчого розмежування процесуальної функції – “процесуальне керівництво досудовим розслідуванням” та наглядової – “нагляд за додержанням законів в діяльності правоохоронних органів, яка не пов’язана із проведенням досудового розслідування” [6, с. 12].

В цілому, підводячи підсумки, слід зауважити, що стосується досудового розслідування, то згідно із Законом України № 1401-VIII прокуратура продовжує виконувати відповідно до чинних законів функцію досудового розслідування до початку функціонування органів, яким законом будуть передані відповідні функції, а також функцію нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов’язаних з обмеженням особистої свободи громадян, – до набрання чинності законом про створення подвійної системи регулярних пенітенціарних інспекцій [7].

Крім того, згідно із чинним КПК України слідчі органів прокуратури здійснюють досудове розслідування щодо злочинів, передбачених ч. 4 ст. 216 КПК України, до створення Державного бюро розслідувань. Вбачається, що слід прискорити це створення та забезпечити його належне функціонування,

оскільки це створює досить суттєву плутанину у повноваженнях органів прокуратури та призводить до конфронтації з іншими правоохоронними органами, насамперед із Національним антикорупційним бюро України, із яким переплітаються повноваження.

Отже, відповідно до нового КПК України повноваження прокуратури щодо процесуального керівництва досудового розслідування – це організація процесу досудового розслідування, визначення його спрямування, координація процесуальних дій слідчих та оперативних підрозділів, а також забезпечення дотримання вимог законів України під час отримання доказів та винесення процесуальних рішень в ході проведення досудового розслідування конкретного, окремо взятого кримінального провадження.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 14 квітня 2012 року (зі змінами і допов.) // Відомості Верховної Ради України. — 2013. — № 9-10. — Ст. 88.

2. Шульган І. І. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням як окрема функція органів прокуратури / І. І. Шульган // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки. - 2016. - № 837. - С. 516-520.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – Ірпінь: Перун, 2001. – 1440 с.

4. Юрчишин В.М. Місце і роль прокурора у досудовому розслідуванні та їх відображення в теорії, законодавстві і практиці : [моногр.] / В.М. Юрчишин. – Чернівці : Вид. дім «Родовід», 2013. – 307 с.

5. Дьомін Ю. Функції органів прокуратури в контексті конституційних змін / Ю. Дьомін // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2016. – № 3. – С. 20–28.

6. Єна І. В. Кримінальна процесуальна компетенція прокурора у досудовому провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність” / І. В. Єна; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. – К., 2014. – 20 с.

7. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1401-19>

Мешков О.О.,

науковий співробітник лабораторії інженерно-технічних, екологічних, військових досліджень та досліджень відео-, звукозапису Харківського НДІСЕ ім. Засл.проф. М.С.Бокаріуса
<https://orcid.org/0000-0002-3046-6018>

ПОБУДОВА ЕКСПЕРТОМ МОДЕЛІ БЕЗПЕЧНОЇ СИТУАЦІЇ ПРИ ПРОВЕДЕНІ ДОСЛІДЖЕНЬ НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ЕЛЕКТРОТРАВМУВАННЯМ

Бурхливий розвиток науки та техніки, технологій та виробничих потужностей призвів до того, що в повсякденному житті людина вже не уявляє своєї діяльності без такого «блага цивілізації» як електричний струм. Люба діяльність людства незмінно та тісно пов'язана з використанням електроенергії – на виробництві, у побуті, під час розважальних заходів, у будь-якому громадському місці, тощо – ми всюди так чи інакше користуємось електроприладами.

Однак, окрім явної зручності та неоціненної вигоди щодо користування електроенергією, людина постійно стикається з проблемою забезпечення власної електробезпеки.

Як правило, нещасні випадки, що сталися як на виробництві, так і не пов'язані з ним розслідуються в рамках кримінального провадження, оскільки електротравмування завдає значної шкоди здоров'ю людини та у більшості випадків призводить до фатальних наслідків. Для з'ясування всіх фактичних обставин нещасного випадку і для встановлення причини події та причинно-наслідкових зв'язків, призначається комплексна судова інженерно-технічна у галузі охорони праці та безпеки життєдіяльності та електротехнічна експертиза, оскільки для вирішення цих завдань необхідне застосування спеціальних знань [1].

На сьогоднішній день існує багато методів проведення досліджень, які поділяються на загальнонаукові – аналіз, синтез, порівняння, спостереження, формальної логіки, тощо, на спеціальні – системного та статистичного аналізу, інформаційного або уявного моделювання, інструментальні, електротехнічного вимірювання та інші.

Більш детально розглянемо метод інформаційного моделювання, який на думку автора та виходячи з особистого експертного досвіду найліпше та найповніше дозволяє вирішити дане завдання. Експертом досліджуються фактичні обставини події нещасного випадку в ретроспективі, тобто які вже минули. При цьому вирішальне значення має вивчення та дослідження відомостей про подію, що найшли своє відображення у формалізованих джерелах інформації – документи, фото-, відеозаписи камер спостереження, фіксація окремих подій апаратурою релейного захисту та телеметрії (її спрацювання, відображення автоматизованими системами, «випадіння блінкерів», тощо),

ознаки ненормальних та аварійних режимів в електроустановці (наявність термічних пошкоджень, ознак короткого замикання, пробою ізоляції, обриву захисного заземлення, тощо), свідчення очевидців, постраждалого, відповідальних посадових осіб та інше.

Загалом метод інформаційного моделювання полягає у тому, що експертом під час дослідження матеріалів, наданих для виконання судової інженерно-технічної експертизи щодо дослідження випадку електротравмування, у своїх висновках, базуючись на нормативних актах, що стосуються даної події, застосовуючи метод ситуаційного аналізу й порівняння об'єктивних даних, що обумовили виникнення й настання нещасного випадку або аварії, що містяться в наданих документах, з використанням методу інформаційного моделювання створюють:

1. Модель безпечної ситуації.
2. Модель фактичної ситуації нещасного випадку або аварії.
3. Модель невідповідності ситуації, що існувала, вимогам нормативних актів, що стосуються даної ситуації [2, с.162-166], [3, с. 256].

Більш докладніше зупинимось на побудові експертом моделі безпечної ситуації, що є початковим етапом методу інформаційного моделювання.

Побудові моделі передують ретельне вивчення експертом всіх фактичних обставин події, глибоке розуміння процесу виникнення та динаміки розвитку впливів негативних (небезпечних) факторів на людину, умов, що з великим ступенем вірогідності обумовили та сприяли настанню події. Також необхідно на основі аналізу наявних відомостей з урахуванням даних судово-медичного експерта про наявність та локалізацію типових ознак ураження електрострумом (електромітки, характер металізації шкіри, розташування опіків від електричної дуги) встановити механізм травмування постраждалого – тобто визначити яким чином тіло людини стало частиною електричного ланцюга, що спричинило протікання небезпечного струму.

Процес побудови моделі умовно можна розділити на декілька стадій, які представляють узагальнені варіанти поєднання можливих обставин, ознак, умов виникнення події електротравмування.

По-перше, експерт повинен визначити наступні моменти:

- в яким умовах стався нещасний випадок: на виробництві, у побуті, в громадському місці, тощо;
- характеристика електроустановки за функціональним призначенням, її балансова належність та експлуатаційна відповідальність: електроустановки споживачів, електроустановки, що належать енергогенеруючим чи енергопередаючим організаціям;
- категорія електроустановки за напругою: до 1000 В, більше 1000 В;
- функціональна приналежність персоналу, до якого відноситься постраждалий: електротехнічний, оперативний, обслуговуючий, персонал аварійно-відновлювальних бригад, інший персонал, побутовий споживач, тощо;
- класифікація робіт за ступенем електробезпеки (у випадку, якщо тра-

вмування отримав електротехнічний, оперативно-обслуговуючий чи персонал АВР): роботи, що виконуються за нарядом-допуском, роботи, що виконуються за розпорядженням, роботи, що виконуються в порядку поточної експлуатації [4];

– категорія робіт, під час яких настав нещасний випадок: роботи пов'язані з обслуговуванням електроустаткування, роботи пов'язані з використанням електроустаткування (верстати, ручний електроінструмент та ін.), роботи не пов'язані з наближенням до струмовідних частин, тощо;

– характер електротравмування: прямий контакт, непрямий контакт (згідно до визначення Правил улаштування електроустановок [5]).

По-друге, експертом з урахуванням з'ясованих аспектів першої стадії встановлюються необхідний перелік нормативно-технічних документів, що регламентують проведення робіт на даній електроустановці та її експлуатацію, визначають заходи електробезпеки. До таких документів відносяться відповідні ГОСТи, ДСТУ, Правила улаштування електроустановок, Правила технічної експлуатації електроустановок, Правила технічної експлуатації електроустановок споживачів, Правила безпечної експлуатації електроустановок споживачів, Правила безпечної експлуатації електроустановок споживачів, Правила охорони електромереж, Правила експлуатації електрозахисних засобів, Правила користування електричною енергією, Правила користування електричною енергією для населення, Кодекс систем розподілу, Кодекс систем передачі, Правила роздрібного ринку, інші нормативні документи, що були чинними на момент настання нещасного випадку. Також, слід ретельно вивчити відомчі (локальні) нормативні документи, що діють в межах конкретного підприємства, до яких відносяться: положення про систему управління охороною праці на підприємстві, про структурний підрозділ, енергослужбу, посадові та робочі обов'язки працівників та персоналу, інструкції з охорони праці при виконанні конкретних робіт, накази, розпорядження керівника підприємства, що стосуються даної категорії робіт, затверджені списки персоналу, списки робіт, які проводяться за нарядами, розпорядженням та в порядку поточної експлуатації, інші нормативні документи та інструкції.

По-третє, експертом на основі узагальненої та встановленої конкретної інформації визначаються ті положення та вимоги, що нормативно визначають безпечний стан об'єкта дослідження (електроустановки), при якому значення параметрів, що визначають спроможність виконувати задані функції, відповідають вимогам нормативно-технічної і конструкторської документації. Також встановлюються нормативно закріплені організаційні та технічні заходи, регламентуючі безпечні способи та методи виконання конкретних робіт. Дослідження на цій стадії проводиться експертом з метою визначення еталона для подальшого аналізу можливих відхилень в функціональній системі досліджуваного об'єкту та в порядку організаційної підготовки та технічної реалізації заходів безпечного виконання робіт.

Заключна стадія полягає у безпосередньому процесі побудови моделі

безпечної ситуації, яка представляє собою чітку систему реалізації превентивних технічних заходів, що направлені на підтримання досліджуваного об'єкта (електроустановки) в належному справному функціональному стані, який характеризуються сталістю параметрів, що нормативно визначені безпечними, та алгоритмізацію технології проведення робіт, що відповідає нормативно визначеним безпечним методам та способам.

Побудована експертом модель безпечної ситуації використовується для здійснення порівняльного аналізу з моделлю фактичної ситуації з подальшою побудовою моделі невідповідності існуючої ситуації вимогам нормативно-законодавчих актів. Побудова моделі відбувається з використанням методів формально логічного та ситуаційного аналізу. Експерт, порівнюючи моделі безпечної та фактичної ситуації, встановлює допущені в ході функціонування системи невідповідності та порушення вимог електробезпеки, що призвели до настання події електротравмування.

1. Мешков О. О. Проблемы научного обеспечения проведения инженерно-технической экспертизы во время расследования несчастных случаев, связанных с электротравмированием / О.О. Мешков // LEGEA ȘI VIAȚA. – 2019. – №2/2. – С. 89-94.

2. Мешков О. О. Деякі особливості проведення експертних досліджень нещасних випадків, пов'язаних з електротравматизмом. *Сучасні напрями розвитку судової експертизи та криміналістики* : тези доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті Засл. проф. М. С. Бокаріуса (м. Харків, 20 груд. 2016 р.). Х., 2016. – 316 с.;

3. Організація роботи з охорони праці на підприємстві. Атстація робочих місць, розслідування та судова експертиза нещасних випадків: навч. Посіб. Для студ. вищ. Навч. Закладів інж.-пед. Спец. / Тріщ Р. М., та інші; Укр. Інж.-пед. Акад.. – Х.: 2014. – 350 с.;

4. Правила безпечної експлуатації електроустановок споживачів. Затверджено наказом Міністерства палива та енергетики 25.07.2006 № 258 (у редакції наказу Міністерства енергетики та вугільної промисловості 13.02.2012 № 91), зареєстровано в Міністерстві юстиції України 25.10.2006 за № 1143/13017. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1143-06> – (дата звернення 20.02.2019);

5. Правила улаштування електроустановок. Затверджено наказом Міністерством енергетики та вугільної промисловості України 21.07.2017 № 476. URL : <https://ua.energy/wp-content/uploads/2018/06/ПУЕ.pdf> – (дата звернення 20.02.2019).

Міщанинець О.М.,
начальник відділу розслідувань
особливо тяжких злочинів (служба детективів)
СУ ГУНП в Дніпропетровській області,
кандидат юридичних наук

Занудько Г.А.,
старший слідчий відділу розслідувань
особливо тяжких злочинів (служба детективів)
СУ ГУНП в Дніпропетровській області

ШАХРАЙСТВО: СТАН ПРОТИДІЇ НА МІЖРЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

На даний час в суспільстві та й в країні в цілому відбувається великій зріст вчинення злочинів проти власності, серед яких одними із розповсюджених є крадіжки та шахрайство. Це обумовлено багатьма чинниками, серед яких безумовно є погіршення матеріального становища населення країни, відсутність робочих місць або одержання вкрай мізерних грошових коштів за свою роботу, яка не відповідає прожитковому мінімуму (*в 2019 році становить 1921 гривню*). Також відсутність можливості себе реалізувати, що призводить до витоку молоді та виїзду робочого населення за кордон в країни Західної Європи та інших держав (*близько 16 % українців працездатного віку працюють за кордоном, а це складає 4 мільйони громадян - висновки дослідження Центру економічної стратегії в 2018 році*). Також обов'язково одним із чинників є не урегульованість норм законодавства або дотримання цих норм правоохоронними органами, що призводить до уникнення кримінальної відповідальності за вже вчинене кримінальне правопорушення або отримання більш м'якого вироку суду ніж те, на що заслуговує злочинець.

Згідно статистичних обліків (*офіційний сайт Генеральної прокуратури України*) станом на 1 квітня 2019 року по державі обліковано 106999 кримінальних правопорушень, досудове розслідування у яких здійснюється органами Національної поліції щодо злочинів проти власності, у тому числі 38961 тяжких та особливо тяжких злочинів даної категорії. За звітний період, перше місце серед злочинів проти власності або найбільш розповсюдженим серед внесених до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі - ЄРДР) кримінальних правопорушень є крадіжки та відповідно обліковано 81003 таких злочинів, друге за обліком місці посідає шахрайство та складає 14640 злочинів.

Без виключення, таке становище справ відбувається й на території кожного регіону держави, у тому числі й в Дніпропетровській області. Так, згідно даних Управління інформаційно-аналітичної підтримки ГУНП в Дніпропетровській області станом на 1 квітня 2019 року на території області обліковано 17872 кримінальних правопорушень відкритих за фактами скоєння зло-

чинів проти власності, серед яких за фактами крадіжок – 8929 (в 2018 році за аналогічний період часу - 8309), також за фактами шахрайств – 1223 (відповідно в 2018 році - 895). Слід зазначити, що зріст злочинів відбувається також зі збільшенням залишку не розслідуваних кримінальних правопорушень, оскільки до суду з обвинувальним актом направляється близько 25 % таких кримінальних проваджень відкритих за злочинами проти власності. Так, за 4 місяця поточного року до суду з обвинувальним актом направлено 6557 таких кримінальних проваджень від загальної їх кількості (17872). Таке становище свідчить про те, що навантаження на слідчих органів досудового розслідування тільки збільшується. Також, у зв'язку із навантаженням збільшується й вимоги до більш якісного розслідування, забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування, а також дотримання розумності строків, у відповідності до вимог ст.ст. 2,7 Кримінально процесуального кодексу України (далі - КПК), а також дотримання вимог ст. 219 КПК щодо строків досудового розслідування. Не прискорюють швидкість досудового розслідування й зміни до КПК, а саме зміни до ст. 242 КПК України, за якими з 16 березня 2018 року у відповідності до пункту 6 цієї статті – слідчий або прокурор зобов'язані звернутися із клопотанням до слідчого судді для проведення експертизи щодо визначення розміру матеріальних збитків, шкоди немайнового характеру, заподіяної кримінальним правопорушенням. Тобто роблять необхідним отримання судових дозволів на проведення всіх експертиз.

На практиці набуває поширення також таке шахрайство, як заволодіння грошовими коштами у осіб через укладення договору на поставку не існуючого транспортного засобу. Шахраї маскують свою діяльність під виглядом цивільно правових відносин, з метою вчинення злочину та заволодіння чужим майном шляхом обману, реєструють підприємства з відповідними напрямки діяльності (торгівля транспортними засобами, фінансовий лізинг, надання інформаційних послуг), які здійснюють продаж (посередницькі послуги) легкових транспортних засобів. Після чого шахраї штучно створюють умови за яких потерпілі укладають договори з представниками юридичних осіб (шахраями) й перераховують грошові кошти на відкриті ними рахунки в банківських установах. Як наслідок, потерпілі особи вже не отримували - ні транспортного засобу, ні грошових коштів, а всі відносини переносились в юридичну площину та в затягуванні вирішення питання по суті (судові розгляди, звернення в правоохоронні органи, оскарження рішень і т.п.). Таких фактів про які йде мова по Україні безліч, як правило це особи потерпілі, які стають жертвами шахраїв, тому що юридично не проінформовані та не обізнані, при укладанні договорів розраховують на виконання прописаних в них пунктів, для шахраїв це лише привід заволодіти грошовими коштами і вони на меті не мають їх яким-небудь чином виконувати.

Як приклад, слідчим управлінням ГУНП в Дніпропетровській області здійснюється досудове розслідування кримінального провадження, відкритого за ознаками злочинів ч. 2, 3, 4 ст. 190 та ч. 2 ст. 209 КК України відносно

злочинної групи шахраїв, які в період часу з 2016 року по січень 2019 року через оголошення на Інтернет-сайті «olx.ua» підшукували громадян, бажаючих купити нові легкові автомобілі за заниженою вартістю. Після чого в спеціально орендованих приміщеннях, розташованих на території, як м. Дніпро, так і інших населених пунктах Дніпропетровської області, шляхом обману, діючи від імені ТОВ «Є», «М», «Ф», «С», «А» та «І» потенційним покупцям повідомляли неправдиві відомості щодо наявності у них автотранспортних засобів та їх вартості, вмовляли останніх внести передоплату у розмірі від 10 до 23 відсотків від суми автомобіля, який вони бажали придбати.

Потенційні покупці, введені в оману шахраями, які заздалегідь не мали намірів виконувати свої обов'язки щодо передачі у власність громадян автомобілів, передавали останнім грошові кошти в сумі від 15000 гривень до 100 000 гривень. Таким чином, у вищезазначений період винні особи шахрайським шляхом заволоділи грошовими коштами у близько 100 потерпілих, які проживають на території України.

Спосіб заволодіння винними особами (шахраями) грошових коштів шляхом обману був розрахований на те, що у потерпілих формувалось враження щодо вигідності оформлення угоди з представниками ТОВ, її достовірності про саме продаж (кредит, розстрочку) нових автомобілів, в тому числі іноземних марок за заниженою вартістю, можливістю майже в день укладення угоди та оплати авансу отримати транспортний засіб. Слід зазначити, що всі угоди складались в письмовій формі в присутності як потерпілого, так і представника(ів) ТОВ на вже раніше заготовлених по шаблону юридичних актах (договір надання послуг, договір попередньої купівлі продажу, договір фінансового лізингу, тощо), з юридично прописаними правами та обов'язками сторін, з вказівкою реквізитів ТОВ, рахунків банку, анкетних даних директора. Також потерпілим, які бажали оплатити всю вартість вибраного автомобілю, пропонувалось оплатити двома або одним платежем. Після оплати першого авансу, за реквізитами які надавались, представниками компанії, з потерпілими складався договір фінансового лізингу, до якого йшли додаток №1 «Графік сплати авансового внеску», додаток №2 «Специфікація», додаток №3 «Графік сплати лізингових періодичних платежів», але вказані додатки, видавались лише у випадку наполегливості потерпілого (кожний злочин, індивідуально). Зі слів потерпілих, особи які представляли інтереси компаній - ТОВ, вели себе до оплати та підписання договору, дуже люб'язно, що у потерпілих не виникало сумнівів, щодо правдивості слів представників компанії, та з легкістю вносили авансовий платіж за транспортний засіб. Окрім того, при намаганні потерпілими поставити питання про зміст договору, іншими працівниками (менеджерами), вчинялися дії, з метою відволікання та заплутування уваги потерпілого, для досягнення їхніх цілей, а саме: заволодіння грошових коштів потерпілих. Після оплати авансового внеску за автомобіль, представники ТОВ повідомляли потерпілим, що транспортний засіб буде доставлено на протязі кількох днів, після чого, потерпіли

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

в очікуванні кількох днів щодо доставки автомобіля, телефонували представникам ТОВ з якими було складено договір, з питанням: коли буде доставлено автомобіль? Але представники ТОВ повідомляли, що з ними пізніше зв'яжуться, а через деякий час, потерпілим телефонували з інших номерів та представившись працівниками даної компанії - ТОВ, які супроводжують доставку їх транспортних засобів, та повідомляли в більшості випадків, що на їхньому транспортному засобі, в наявності дефекти, у зв'язку з чим, необхідно почекати заміни автомобілю. Таким чином, працівниками умисно затягувався час, та в подальшому вони змінювали номери телефонів та місця розташування офісних приміщень.

Організаторами цієї шахрайської схеми, як правило, персонал (менеджери - виконавці) підбиралися із жіночої статі (із 7 затриманих – 6 жінок), віком 25-35 років, гарної та приємної зовнішності, психологічно стійкі, обізнані в злочинній діяльності, з умінням розмовляти з клієнтами та мотивацією отримувати грошові кошти в залежності від загальної суми «продажу» автотранспорту, з відсотковим нарахуванням. Крім цього, організатором злочинної групи з кожним менеджером-виконавцем було проведено інструктаж щодо їх поведінки з покупцями, а також правоохоронними органами на випадок перевірки економічної діяльності ТОВ, а також розгляду за їх участю матеріалів по факту заяв та повідомлень від громадян щодо шахрайських дій відносно потерпілих. Також було розроблено механізм спілкування по месенджерам (телеграм, ватсап), видалення переписки, облік покупців-клієнтів, розміщення оголошень на інтернет-сайтах (їх оновлення та видалення), виведення грошових коштів із банківських рахунків, тощо.

Вказана злочинна група шахраїв діяла протягом тривалого часу, в період з 2016 року по 2019 рік на території Дніпропетровської, Запорізької Черкаської, Вінницької, Харківської, Полтавської, Кропивницької областей та м. Києва.

Методикою виявлення та розслідування шахрайств, як заволодіння грошовими коштами у осіб через укладення договору на поставку не існуючого транспортного засобу відбувається за наступним вже існуючим алгоритмом, а саме:

1. Першочергові заходи:

Заяви від потерпілих осіб приймаються в територіальних органах НПУ як безпосередньо по місцю скоєння злочину (місця розташування офісу), так і за місцем їх мешкання. Також за допомогою оперативно-пошукової системи Національної поліції України («Армор») проводиться аналіз наявної інформації, за результатами якої встановлюються потерпілі за фактом шахрайства, з'ясовується прийняте рішення за цими фактами (відкриті кримінальні провадження або розглянуті в порядку Закону України «Про звернення громадян»). З метою встановлення обставин вчинення злочину (способу, місця розташування, повторності, стійкості), осіб злочинців та доказів злочинної діяльності проводиться детальне опитування заявника.

2. Досудове розслідування:

Після подання заяви, про вчинене кримінальне правопорушення слідчий, у відповідності до ст. 214 КПК України відкриває кримінальне провадження за ознаками ст. 190 КК України та розпочинає досудове розслідування. Обов'язковою умовою для проведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі - НСРД) відносно осіб причетних до вчинення злочинів та необхідною кваліфікуючою ознакою є тяжкий або особливо тяжкий злочин, склад злочину за яких передбачено ч. 3 або ч. 4 ст. 190 КК України. З цією метою встановлюються інші факти злочинної діяльності злочинної групи та відповідно відбувається зміна кваліфікації. За інших умов проведення НСРД не можливо.

Проведення НСРД відносно осіб причетних до вчинення шахрайських дій важливо, оскільки їх злочинну діяльність та прямий умисел, довести на свідченнях потерпілих, свідків, та інших слідчих дій за їх участю, відповідно практики правоохоронних органів та Пленумів Судів, не можливо. Однак це є вагомою підставою для доводів при звертанні з клопотаннями про отримання дозволу на проведення НСРД в Апеляційних судах.

Також проведення НСРД важливо, оскільки є необхідність розмежування дій направлених на вчинення саме шахрайства, а не вчинення цивільно-правових відносин.

За результатами проведення НСРД, як правило вирішуються такі питання:

- «спостереження за місцем», відповідно ст. 269 КПК України - надає можливість встановити причетних осіб до вчинення злочинів, та скласти психологічні портрети працівників (менеджерів), з метою виявлення статусу (виду) співучасників злочину, відповідно ст. 27 КК України;
- «зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж», відповідно ст. 263 КПК України, надає можливість виявити інших співучасників злочину, місця розташування офісних приміщень, спосіб життя злочинців та місця їх проживання, що в подальшому необхідно для очного спілкування та володіння психологічним портретом злочинця;
- «аудіо, – відеоконтроль місця», відповідно ст. 270 КПК України з можливістю проникнення до офісного приміщення з використанням технічних засобів, відповідно ст. 267 КПК України, надає можливість володіти обстановкою в офісному приміщенні, встановити спосіб шахрайства, та інше.
- «аудіо, - відеоконтроль особи», відповідно ст. 260 КПК України, надає можливість перевірити наміри кожного співучасника окремо;
- «використання конфіденційного співробітництва», відповідно ст. 275 КПК України проводиться з метою виявлення та вилучення інформації, встановлення детальної інформації (виконує особа під вигаданими даними, яка надає свою добровільну згоду);
- «виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації», відповідно ст. 272 КПК

України, проводиться з метою «професійного» (залучається відповідний співробітник поліції) виявлення та вилучення інформації, підтвердження та встановлення наявної інформації;

- «слідчий експеримент», відповідно ст. 271 КПК України проводиться зі ст. 260 та 270 КПК України, з метою підтвердження або спростування намірів та дій злочинців, під виглядом купівлі транспортного засобу (є прогалина в наказі про НСРД, на п.3 ч.1 ст. 271 КПК України «контролю за вчинення злочину - слідчий експеримент, не передбачено відділення грошових коштів).

Обов'язковою вимогою для проведення НСРД за ст. 260, 270, 272, 275 є «контроль за вчиненням злочину», відповідно ст. 271 КПК України.

Також результатами проведення НСРД є обов'язково виявлення фактів легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК).

Міщенко Д.О.,
завідувач сектору трасологічного обліку
відділу криміналістичних видів досліджень
Запорізького НДЕКЦ МВС України

ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТРАСОЛОГІЧНИХ ОБЛІКІВ

На сьогодні чинне законодавство [3] в якості одного із основних завдань Експертної служби МВС України визначає забезпечення функціонування обліку знарядь кримінальних правопорушень та інших об'єктів. Організація функціонування таких обліків здійснюється на підставі Наказу МВС України від 10.09.2009 №390 «Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС» [2]. Проте, з моменту введення в дію даного наказу, кримінально-процесуальне законодавство, в тому числі у сфері регулювання судово-експертної діяльності, а також штатно-організаційна структура підрозділів МВС України зазнали суттєвих змін. Відповідно до цього, окремі положення згаданого наказу [2] потребують актуалізації з метою усунення існуючих невідповідностей.

В якості прикладу можна навести, по-перше, термінологію, що не відповідає положенням чинного Кримінально-процесуального кодексу України [1] (злочин, кримінальна справа тощо); по-друге, положення пункту 1.4 наказу [2], визначає місцевий рівень функціонування криміналістичних обліків на базі підрозділів з експертно-криміналістичного забезпечення роботи органів внутрішніх справ. Проте наразі в штатній структурі Експертної служби відсутні підрозділи з забезпечення роботи місцевих відділів та відділень Національної поліції України.

Окрім того, здобутий досвід свідчить про необхідність внесення змін до законодавства в галузі організації функціонування криміналістичних, зокрема трасологічних обліків з практичної точки зору.

Так, відповідно до положень пункту 1.3 наказу [2], криміналістичні обліки створюються з метою використання їх для запобігання, виявлення, розкриття і розслідування злочинів та інших правопорушень. Для забезпечення цих функцій в підрозділах Експертної служби МВС України ведуться відповідні оперативно-пошукові колекції за видами обліків. При цьому, одним із найважливіших аспектів при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень в розрізі застосування криміналістичних обліків є саме оперативність отримання за їх допомогою інформації. Однак діюча процедура не створює такої можливості, адже передбачає перевірку та внесення об'єктів до обліків лише після проведення їх експертного дослідження, що призводить до значних затрат часу.

Також слід зазначити про те, що існують непоодинокі випадки, коли при вилученні слідів застосовуються неякісні матеріали, що призводить в кінцевому випадку до визнання слідової інформації непридатною для внесення до обліку, незважаючи на те, що первинна фотофіксація (до моменту вилучення) свідчить про задовільну якість таких слідів. В доповнення слід зазначити, що в підрозділах Національної поліції України наразі існує практика фіксації слідів шляхом фотозйомки, без подальшого їх вилучення.

Викладені факти спровокували ситуацію, коли на базі щонайменше одного із структурних підрозділів Національної поліції України з криміналістичного забезпечення створюються власні банки даних із фотознімками слідів взуття, вилучених в ході оглядів місць подій, які в подальшому використовуються саме з метою проведення перевірок та оперативного інформування слідчих підрозділів в разі встановлення збігів, що в певному сенсі є дублюванням повноважень по веденню трасологічного обліку слідів взуття.

Наведені факти свідчать, по-перше, про високу зацікавленість підрозділів Національної поліції України в розкритті кримінальних правопорушень за допомогою криміналістичних обліків, по-друге, про доцільність використання обліків саме в оперативних цілях.

Окремо слід наголосити на питаннях організації взаємодії між правоохоронними органами та Експертною службою МВС України в розрізі функціонування криміналістичних обліків. Так, відповідно до абзацу 5 підпункту 1.6.1 наказу [2], працівниками відповідних підрозділів правоохоронних органів, з яких надходить слідова інформація, має установлюватись коло осіб, які залишили сліди та не пов'язані з учиненням злочину (потерпілі, їх родичі, знайомі, працівники швидкої медичної допомоги, тощо) з метою одержання зразків для порівняльного дослідження та виключення залишених ними слідів з числа вилучених. Проте, фактично, даної процедури слідчі не додержуються.

Також, відповідно до абзацу 8 цього ж підпункту, перевірка за криміналістичними обліками здійснюється виключно за письмовим запитом установленної форми, наведеної у додатку 1 до наказу. Проте реалії свідчать про вибіркове направлення подібних запитів на перевірку, що вказує на формальне ставлення працівників правоохоронних органів, з яких надходить слідова інформація, до зазначеної процедури.

Крім того, до кола інтересів правоохоронних органів можна віднести перевірку вилучених у підозрюваних осіб слідоутворюючих об'єктів (знарядь зламу, взуття, тощо) за відповідними колекціями трасологічного обліку з метою встановлення причетності цих осіб до вчинення інших кримінальних правопорушень. Проте фактично юридичні підстави для таких перевірок в діючому наказі [2] не передбачені.

Окремої уваги потребує безпосередньо сама процедура перевірки за трасологічним обліком, яка фактично не визначена в чинному законодавстві та виконується у кожному конкретному випадку на власний розсуд фахівця, виходячи з наявного практичного досвіду. В якості прикладу можна навести поміщення до однієї колекції карток із зображеннями по суті не порівнюваних об'єктів, наприклад: фотознімків, в тому числі фотокопії, поверхневих слідів взуття та об'ємних слідів взуття на гіпсових зліпках. В якості іншого прикладу можна навести колекцію слідів знарядь зламу, яка формується з реєстраційних карток із фотокопіями слідів знарядь, інструментів. При цьому єдина вимога, висунута в додатку 9 до наказу [2], стосується масштабу зображень, який має дорівнювати 1:1. Проте, зображення більшості слідів знарядь зламу в подібному масштабі є малоінформативними, крім того існує вірогідність викривлення ознак в слідах за рахунок зміни ракурсів при фотографуванні однотипних слідів, незначних змін у куті нахилу фотокамери, фотографування камерами з різними фокусними відстанями тощо. Зазначені обставини, якщо не виключають можливість проведення ефективної перевірки за обліком, то суттєво знижують точність таких перевірок, на відміну від перевірок за «натурними» колекціями, в які вміщуються сліди на об'єктах-слідоносцях. Це свідчить про недоцільність внесення таких карток до обліку або про необхідність регламентувати чіткі, зрозумілі та актуальні вимоги до подібних зображень в реєстраційних картках.

Таким чином вище викладені факти вказують на суттєві недоліки чинного законодавства в сфері організації функціонування криміналістичних обліків. Дана галузь, враховуючі актуальність для суспільства вирішуваних нею завдань, потребує якнайскорішого реформування. Серед найбільш перспективних напрямків роботи з такого реформування хотілося б виділити наступні:

- 1) приведення у відповідність із іншими чинними нормативно-правовими актами та штатно-організаційною структурою МВС України;
- 2) переглянути процедуру внесення об'єктів до обліку та їх перевірки з метою забезпечення більш оперативного отримання інформації;

3) встановлення дієвої процедури взаємодії підрозділів Експертної служби МВС України та правоохоронних органів з організації функціонування криміналістичних обліків;

4) визначення чітких критеріїв внесення та перевірки (порівняння) за колекціями з урахуванням вимог порівнюваності об'єктів та ефективності таких перевірок.

1. Кримінально-процесуальний кодекс України від 13.04.2012 – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 24.04.2018) – Назва з екрана.

2. Наказ МВС України від 10.09.2009 №390 «Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС» – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 24.04.2018) – Назва з екрана.

3. Наказ МВС України від 03.11.2015 №1343 «Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України» – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 24.04.2018) – Назва з екрана.

Мудрецька Г.В.,

доцент кафедри кримінального процесу
Одеського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ НАКЛАДЕННЯ АРЕШТУ НА ТРАНСПОРТНИЙ ЗАСІБ ЯК ЗАХІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Згідно з ч.1 ст. 170 КПК України арештом майна є тимчасове позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно:

- а) є доказом злочину
- б) підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації у юридичної особи,
- в) для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди,
- г) можливої конфіскації майна.

З метою забезпечення збереження транспортного засобу, визнаного речовим доказом, арешт може бути накладено на майно будь-якої фізичної або юридичної особи за наявності достатніх підстав вважати, що воно відповідає критеріям, щодо визнання майна речовим доказом, а саме зазначеним у статті

98 КПК України. При цьому таке майно може перебувати як підозрюваних, так і в інших фізичних або юридичних осіб. При цьому слід пам'ятати, що метою застосування арешту майна є забезпечення можливості конфіскації майна або цивільного позову, відтак сторона кримінального провадження, яка подає клопотання про арешт майна зобов'язана навести підстави, у зв'язку з якими потрібно здійснити арешт майна (правову кваліфікацію правопорушення, яке передбачає покарання у вигляді конфіскації майна, докази факту завдання шкоди і розміру цієї шкоди). У свою чергу, слідчий суддя, задовольняючи клопотання про накладення арешту на майно, зобов'язаний навести ці підстави у рішенні [1].

Враховуючи зазначену мету арешту майна, вартість майна, яке належить арештувати з метою забезпечення цивільного позову, має бути співмірною з розміром шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, або ж, якщо метою арешту майна є забезпечення конфіскації, то вартість арештованого майна має узгоджуватись із санкцією статті, яка передбачає покарання за злочин, у вчиненні якого підозрюється чи обвинувачується особа.

Крім того, слід враховувати, що на майно не може бути накладено арешт з метою його конфіскації, якщо злочин, у вчиненні якого підозрюється чи обвинувачується особа, не передбачає такого виду покарання.

Підставами для застосування арешту майна, як заходу забезпечення кримінального провадження КПК визначає:

а) існування обґрунтованої підозри щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

б) потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться у клопотанні слідчого, прокурора;

в) може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, прокурор звертається із клопотанням [2].

При цьому слід враховувати, що обов'язок доведення існування зазначених обставин КПК України покладає на слідчого, прокурора, який звертається із відповідним клопотанням до слідчого судді.

З огляду на те, що поняття «обґрунтована підозра» не визначене у національному законодавстві та зважаючи на положення, закріплені у ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», слід враховувати позицію Європейського суду з прав людини, відображену зокрема у пункті 175 рішення від 21 квітня 2011 року у справі «Нечипорук і Йонкало проти України», відповідно до якої «термін» «обґрунтована підозра» означає, що існують факти або інформація, які можуть переконати об'єктивного спостерігача в тому, що особа, про яку йдеться, могла вчинити правопорушення (рішення у справі «Фокс, Кемпбелл і Гартлі проти Сполученого Королівства» від 30 серпня 1990 року, п. 32, Series A, № 182) [3]. Мета затримання для допиту полягає в сприянні розслі-

дуванню злочину через підтвердження або спростування підозр, які стали підставою для затримання (див. рішення у справі «Мюррей проти Сполученого Королівства» від 28 жовтня 1994 року, п. 55, Series A, № 300-A) [4]. Однак вимога, що підозра має ґрунтуватись на обґрунтованих підставах, є значною частиною гарантії недопущення свавільного затримання і тримання під вартою. Більше того, за відсутності обґрунтованої підозри особа не може бути за жодних обставин затримана або взята під варту з метою примушення її зізнатися у злочині, свідчити проти інших осіб або з метою отримання від неї фактів чи інформації, які можуть служити підставою для обґрунтованої підозри (див. рішення у справі «Чеботарі проти Молдови», № 35615/06, п. 48, від 13 листопада 2007 року)» [5].

Арештованим може бути майно, яким володіє, користується чи розпоряджається підозрюваний, обвинувачений, засуджений, треті особи, юридична особа, до якої може бути застосовано заходи кримінально-правового характеру за рішенням, ухвалою суду, слідчого судді.

Треті особи, майно яких може бути арештовано, - особи, які, отримали чи придбали у підозрюваної, обвинуваченої чи засудженої особи майно безоплатно або в обмін, на суму значно нижчу ринкової вартості або знали чи повинні були знати, що мета такої передачі: отримання доходу від майна, здобутого внаслідок вчинення злочину, приховування злочину та/або уникнення конфіскації. Такі відомості щодо третьої особи повинні бути встановлені в судовому порядку на підставі достатності доказів.

Підставою арешту транспортного засобу є наявність ухвали слідчого судді чи суду за наявності сукупності підстав вважати, що транспортний засіб є предметом, доказом злочину, засобом чи знаряддям його вчинення, набуто злочинним шляхом, є доходом від вчиненого злочину або отримане за рахунок доходів від вчиненого злочину. Арешт транспортного засобу можливий також у випадках, коли санкцією статті Кримінального кодексу України, що інкримінується підозрюваному, обвинуваченому, передбачається застосування конфіскації, до підозрюваної, обвинуваченої особи заявлено цивільний позов у кримінальному провадженні.

Вартість транспортного засобу, яке належить арештувати, повинна бути співмірною розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням або зазначеної у цивільному позові, розміру неправомірної вигоди, яка отримана або могла бути отримана юридичною особою.

Крім того, арешт може бути накладений на рухоме чи нерухоме майно, гроші у будь-якій валюті готівкою або у безготівковій формі, в тому числі кошти та цінності, що знаходяться на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах, видаткові операції, цінні папери, майнові, корпоративні права, які перебувають у власності або володінні, користуванні, розпорядженні підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, щодо яких ухвалою чи рішенням слідчого судді, суду визначено необхідність арешту майна.

1. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 07.02.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-14>

2. Кримінальний процесуальний кодекс України Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/paran1713>

3. Рішення у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» (Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine) від 21 квітня 2011 р. (заява № 42310/04) URL: <http://www.minjust.gov.ua>

4. Рішення у справі «Фокс, Кемпбелл і Гартлі проти Сполученого Королівства» від 30 серпня 1990 р URL: <http://www.minjust.gov.ua>

5. Рішення у справі «Чеботарі проти Молдови», від 13 листопада 2007 р. (заява № 35615/06) URL: <http://www.minjust.gov.ua>.

Навроцька В.В.,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ВТРАТИ ТА ЗНИЩЕННЯ МАТЕРІАЛІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ: ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПИТАННЯ

Однією із цілей обговорення проблеми втрати матеріалів кримінальних проваджень є вироблення ефективних заходів по попередженню подібних випадків. Не будь-яку біду можна попередити, але до того треба прагнути. Іноді достатньо елементарної обережності та уважності. Навпаки, зневажання заходами безпеки, недбалість керівників (та рядових співробітників), самонадіяний розрахунок на сприятливий результат, неправильна оцінка обстановки іноді призводять до плачевних наслідків. Ніхто не говорить про те, що слід жити у постійному очікуванні пожежі, паводку чи насильства з метою захоплення матеріалів провадження, але й відчуття реальності втрачати теж не варто.

Основними причинами організаційного характеру, що сприяють знищенню та втраті матеріалів кримінального провадження є:

1) відсутність належних умов зберігання матеріалів кримінальних проваджень (потрібне виділення додаткових приміщень, обладнання їх пожежною та охоронною сигналізацією, забезпечення слідчих, прокурорів, суддів пожежостійкими сейфами);

2) нерегламентованість порядку зберігання, переміщення та передачі матеріалів кримінальних проваджень (у тому числі за підслідністю в інші відомства, всередині слідчого підрозділу);

3) значна протидія, яка чиниться слідству з боку підозрюваного, обвинуваченого, інших зацікавлених учасників процесу чи інших осіб (їх родичів, друзів, знайомих тощо), яке виявляється, зокрема, у умисному знищенні матеріалів кримінального провадження і, на цьому фоні, відсутність у кримінальному процесуальному законі адекватних заходів захисту.

Серед суб'єктивних умов, що сприяють втраті матеріалів кримінального провадження, не можна не враховувати низький рівень професійної підготовки окремих слідчих. Окрім того, недбалість при зберіганні матеріалів кримінальних проваджень і розслідуванні справ частково зумовлена істотним робочим навантаженням, високим фізичним та емоційним навантаженням.

Аналіз причин та умов, що сприяють втраті матеріалів кримінальних проваджень, призводить до висновку про необхідність детального пропрацювання профілактичних заходів, які б попереджали такі явища. Вони можуть розглядатися у 2-х аспектах: 1) організаційному (відомчому); 2) кримінально-процесуальному.

До числа організаційних заходів слід віднести: а) заходи по створенню належних умов зберігання матеріалів кримінальних проваджень (виділення приміщень, обладнання їх охоронною та пожежною сигналізацією, забезпечення слідчих сейфами тощо), та б) заходи щодо забезпечення належного обліку, зберігання та передачі матеріалів кримінальних проваджень.

Однак попередження втрати матеріалів кримінальних проваджень не може бути забезпечене тільки організаційними засобами. Передбачене у законі (ч.1 ст.27, п.14 ч.3 ст.42, п.5 та 8 ч.4 ст.42, п.п.2 та 4 ч.4 ст.64¹, п.7 ч.1 ст.66, п.5 ч.2 ст.72², п.5 ч.2 ст.72², ч.4 та 5 ст.104, ст.221, ч.ч.5, 7, 8 та 10 ст.290, ст.317, ч.1 ст.357, ч.1 ст.358, ч.3 ст.376, ч.4 ст.395, ч.2 ст.425 КПК України) право підозрюваного, обвинуваченого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, представника персоналу органу пробації, інших учасників кримінального провадження знайомитися із матеріалами цього провадження у процесі розслідування (чи після його завершення) містить потенційну небезпеку їх знищення. Відповідно до змісту закону (що не містить вказівки на форму ознайомлення із матеріалами кримінального провадження), передбачається особисте безпосереднє прочитання учасниками процесу представлених матеріалів. Інші способи доведення змісту кримінального провадження до підозрюваного (його захисника, законного представника), представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, потерпілого, учасника судового провадження можуть вступити у суперечність із їх правом виписувати із справи будь-які відомості і у будь-якому обсязі (ч.2 ст.221, ч.2 ст.317 КПК). На фоні підвищеного значення, яке останніми роками надається праву підозрюваного, обвинуваченого на захист, при-

мусове зобов'язання його конспектувати матеріали справи із слів слідчого чи іншої особи (навіть такої, котра повністю читає тексти документів) видається, на перший погляд, абсолютно неприйнятним.

Поряд із тим у слідчій практиці оголошення матеріалів кримінального провадження без вручення відповідних документів підозрюваному, потерпілому та іншим зацікавленим особам – явище доволі поширене (таку форму ознайомлення допускають приблизно 30% слідчих). Певною мірою це викликано прагненням слідчого пришвидшити процедуру ознайомлення із матеріалами провадження (у зв'язку із впливом строків розслідування та тримання під вартою, необхідністю розслідувати інші справи), але головне – потребою попередити знищення матеріалів провадження, втрату доказів.

Можна змодельювати ситуацію, за якої була б забезпечено збереженість матеріалів кримінального провадження, при цьому запропонувавши декілька варіантів ознайомлення із матеріалами такого провадження: 1) поміщення аркушів справи у плівкові файли; 2) оголошення матеріалів справи слідчим (чи іншою особою), 3) ознайомлення із матеріалами провадження за копіями.

Перший варіант (як такий, що не суперечить закону) може бути використаний, однак він не забезпечує абсолютну профілактику знищення матеріалів провадження. Така практика уже існує, однак вона сприймається неоднозначно (передусім, стороною захисту).

Стосовно другого із варіантів виникає запитання: наскільки правомірною є така організація ознайомлення учасників процесу (передусім, підозрюваного та обвинуваченого) із матеріалами кримінального провадження, за наявності якої він не має можливості безпосередньо доторкатися до них (брати в руки), а, отже, і знищити. «Ознайомити» - означає «надати відомості», «пред'явити» - «продемонструвати на підтвердження чого-небудь». Не потрібно детально доводити, що, звичайно ж, законодавець мав на увазі таке ознайомлення із матеріалами провадження, за якого учасник кримінального провадження має можливість безпосередньо їх оглянути та вивчити зміст. Тим більше, що він має право виписувати із нього відомості (тобто, читати та проводити запис прочитаного). «Виписати» - «вибрати із тексту, списати, записати». Вибрати із тексту будь-що опосередковано дуже тяжко. Гіпотетично вибрати відомості без шкоди для якості сприйняття можна і при повільному зачитуванні тексту ким-небудь стороннім. Але для повсякденних реалій слідчої роботи – це не варіант вирішення проблеми.

Стосовно останнього із запропонованих варіантів (ознайомлення із матеріалами провадження за копіями), то, як видається, його виключати не можна. Видається, що за наявності реальних підстав вважати (у тому числі і за оперативно-розшуковою інформацією), що матеріали провадження можуть бути знищені (чи зацікавлені особи будуть вдаватися до спроб його знищення), орган, що веде кримінальний процес, вправі прийняти рішення про ознайомлення учасника процесу із матеріалами за копіями. У даному випадку метою виготовлення копії є збереження оригіналу документа. Якщо копія і за

формою і за змістом абсолютно відповідає оригіналу документа, то сам факт ознайомлення за копіями жодним чином не обмежує право на ознайомлення із матеріалами кримінального провадження. Надане законом право виписувати із справи будь-які відомості може бути реалізоване шляхом підготовки і надання точної копії (копій) документа. За необхідності матеріали кримінального провадження можуть бути скопійовані у повному обсязі. Принаймні, закон не містить обмежень для ознайомлення із фактичними даними за копіями.

Слідча та судова практика уже мають окремі приклади ознайомлення підозрюваного (обвинуваченого) із деякими процесуальними документами за їх копіями. Проте аби виключити можливі суперечки про те, чи було обмеження прав учасника процесу, підстави та порядок ознайомлення із матеріалами провадження за їх копіями повинні бути передбачені на законодавчому рівні.

Назріла необхідність по деяких категоріях справ (передусім, про злочини, пов'язані із організованою злочинністю, про серійні злочини, про злочини, розслідувані групою / бригадою) слідчих) безпосередньо у слідчих підрозділах вести контрольні провадження, у яких повинні міститися копії основних процесуальних документів про прийняті у справі рішеннях (і, можливо, окремих протоколів слідчих дій, наприклад, протоколу допиту підозрюваного). Усі виготовлені для цих цілей копії можуть бути використані при втраті матеріалів кримінальних проваджень (повністю чи частково).

Окремі слідчі, зіткнувшись із організованою протидією розслідуванню зі сторони відомих злочинних угруповань (що проявляється, зокрема, у знищенні окремих матеріалів кримінальних проваджень), вживають заходів до збереження таких матеріалів. У кримінальних провадженнях деякі слідчі завбачливо складають копії документів, втрата яких може бути виключно значимою при оцінці обґрунтованості притягнення особи до кримінальної відповідальності (визнавальні показання підозрюваного, протоколи одночасного допиту кількох осіб, у показаннях яких є істотні розбіжності), обшуку тощо) та зберігають у себе (у робочому кабінеті або й поза ним). У разі необхідності суд може ними скористатися. Така практика щодо окремих справ існувала. Копії документів були отримані від слідчого на запит суду та долучені до матеріалів кримінального провадження. Порядок отримання та використання таких копій не безспірний, але судами вони були прийняті як докази.

У системі заходів попередження умисного знищення матеріалів кримінального провадження не останню роль відіграє вивчення працівниками правоохоронних та правозахисних органів особи підозрюваного (обвинуваченого) та інших зацікавлених учасників процесу (чи інших осіб). Із цією метою можуть бути використані можливості оперативно-розшукових апаратів.

Назаров В.В.,

професор кафедри кримінального процесу та криміналістики

Академії адвокатури України,

доктор юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСАД ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ТА ЗАКОННОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У кримінальному провадженні будь-яка діяльність будується за певними засадами (принципами), тобто основними, вихідними положеннями, дотримання яких забезпечує узгодженість в діях учасників кримінального провадження, орієнтує на досягнення завдань провадження шляхом використання ефективних методів розслідування і судового розгляду. З'ясування нормативного змісту засад кримінального провадження обумовлено роллю і значенням, які вони представляють для захисту прав і свобод людини, а також регулювання діяльності органів і посадових осіб, які ведуть кримінальне провадження.

Масштабне реформування кримінального процесуального законодавства України, проведення судової реформи, створення нових органів досудового розслідування сприяло появі нових підходів до визначення концепції засад кримінального провадження, їх нормативного змісту, розкриття значення для кримінально-процесуальних відносин, а також вирішення проблем їх реалізації в кримінальному провадженні.

Незважаючи на те, що в КПК України закріплено чимало процесуальних гарантій для недопущення порушень процесуального закону чи прийняття незаконних і неупереджених рішень на практиці більшість помилок у роботі органів розслідування, прокуратури чи суду виникає саме через недотримання засад провадження. Порушення однієї засади кримінального провадження автоматично призводять до порушень інших засад.

На сьогодні залишається наукова й прикладна потреба в розумінні положень чинного законодавства щодо верховенства права, реалізації відповідної засади в практичній діяльності органів розслідування. Верховенство права прийнято вважати ключовою засадою у світовому судочинстві. У 2011 році Венеціанська комісія оприлюднила у своїй доповіді ключові тези стосовно засади верховенства права, в якій зазначено, що ця засада є основною складовою демократичного суспільства, а особи, які приймають важливі державні рішення, мають шанувати цю засаду [1, с. 57]. Проте, незважаючи на інтеграцію нашої країни до світового співтовариства, залишається багато невирішених питань, що ставлять під загрозу цю засаду. В Україні реалізація відповідної засади у кримінальному провадженні є однією з найглобальніших проблем, оскільки вона не сприймається, не усвідомлюється, не використовується під час практичної діяльності органів розслідування. До проблем її реалізації можна віднести питання незалежності суду, питання корупції та нена-

лежного приведення вітчизняного законодавства до міжнародних норм. Наглядним прикладом незабезпечення верховенства права є високий рівень злочинності в державі, який свідчить про дезорганізацію правоохоронних органів, низьку ефективність діяльності слідчих і оперативних підрозділів, відсутність узгодженості в їх діях.

Невід'ємною складовою засад кримінального провадження є засада законності. Саме на основі засади законності може бути реалізована засада верховенства права. Але знову ж таки, сьогодні спостерігається наступ на засаду законності, який почався зі скасування «загального нагляду» прокуратури за додержанням законів, а в подальшому логічним продовженням цього стало внесення змін до ст. 129 Конституції від 2 червня 2016 р., згідно з якими вилучено засаду законності з переліку конституційних засад судочинства.

Наслідком вищезазначеного стало те, що все частіше в державі стали проводитися незаконні, навіть масові, обшуки, із залученням різних спецпідрозділів та застосуванням фізичної сили і спеціальних засобів, у т.ч. з явним порушенням вимог КПК України. Лише в 2017 році кількість звернень до суду для проведення обшуку порівняно з 2012 роком збільшилася в 45 разів! При цьому близько 85 % таких звернень задовольняються судами [2]. Це є свідченням того, що в державі поступово починає діяти не сила закону, а закон сили.

Значна кількість порушень закону та прав людини допускається під час практичної діяльності органів досудового розслідування при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, проведенні слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Так, застосування такого тимчасового запобіжного заходу, як затримання, супроводжується проблемами, які обумовлені відсутністю єдиного тлумачення фактичних підстав застосування затримання, у тому числі превентивного, щодо визначення осіб, уповноважених на виконання відповідних дій. Ряд проблем виникає й під час процесуального оформлення затримання уповноваженою службовою особою та супровідних заходів (зокрема обшуку затриманої особи), несвоєчасним та неналежним повідомленням затриманим про їх право на отримання правової допомоги, несвоєчасним інформуванням родичів затриманого та Центрів надання безоплатної правової допомоги.

Україна протягом останніх років посідає перші позиції за кількістю справ, які перебувають на розгляді Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). У 2018 році ЄСПЛ постановив 86 рішень проти України щодо порушення прав людини. Це є третій показник після Російської Федерації (238 рішень) та Туреччини (140 рішень) з-поміж 47 країн-членів Ради Європи [3]. Безпрецедентним є те, що у 2017 році ЄСПЛ прийняв рішення щодо України у справі «Бурмич та інші проти України», за яким викреслив зі свого реєстру понад 12 тис. скарг на Україну про системне невиконання рішень національних судів, передавши їх розгляд у Комітет міністрів, тобто позови були задоволені без розгляду – за принципом схожості. ЄСПЛ зазначив, що Україна

все одно рішень суду фактично не виконує, тому суд уже «заливає» зверненнями з цієї країни і далі так тривати не може.

Є питання щодо змістовної характеристики засади законності. Так, відповідно до ч. 1 ст. 9 КПК України під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов'язані неухильно дотримуватися вимог Конституції України, цього Кодексу, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства. На мою думку це і так є аксіомою діяльності відповідних суб'єктів. Виходить, що у разі виключення цієї норми владні суб'єкти під час кримінального провадження почнуть масово порушувати закон? Так вони масово порушують закон і сьогодні з урахуванням, що ця норма передбачена в КПК України.

Цікавим і повчальним у цьому сенсі є законодавство та судова практика Німеччини щодо ефективності реалізації засади законності в кримінальному провадженні. Як слушно зазначає В. І. Козаченко у німецькій правовій практиці це поняття не лише є визначальним, а й таким, що набуло реального практичного втілення, оскільки історично в цій країні склався культ закону. Це відображається і в кримінальному провадженні, де якість розслідування кримінальних справ набагато вища, ніж в Україні. Працівники поліції та прокурор керуються не інтуїцією чи інтересами розслідування, а нормами закону. Допущення помилок під час досудового слідства мінімальне, відповідно їх вплив на судові помилки також є мінімальний. У системі роботи поліції чи прокуратури відсутні такі поняття, як «розкриття злочинів», «розслідування справ», «направлення до суду», оскільки критерієм оцінки їх діяльності є результати незалежного аудиту рівня довіри громадян до поліції [4, с. 1-2].

На відміну від ст. 9 КПК України у ч. 2 § 152 КПК ФРН закріплено лише один обов'язок органів розслідування та прокурора – за наявності підстав розпочати переслідування кримінально-караних діянь. Про вимогу засади законності, а саме обов'язку дотримуватися вимог закону представниками державної влади, узагалі не йдеться. Такий законодавчий підхід у Німеччині пояснюється особливою позицією щодо нормативного закріплення основоположних правил (принципів). Зокрема, Федеральний конституційний суд цієї країни постановив, що до нормативного відображення принципів потрібно підходити з усією обережністю, лише врахувавши всі обставини, у тому числі суперечності, та в разі наявності очевидних підстав вважати, що ідея принципу не втілюється в життя без нормативного закріплення. Німецький діяч у сфері кримінальної юстиції А. Езер, розуміння принципу законності як обов'язку дотримуватися вимог закону представниками влади не вважає серйозним питанням та таким, що потребує окремого роз'яснення, оскільки це загальновідоме та визнане твердження [5, с. 171].

Отже, дослідження нормативного змісту, взаємозв'язку засад верховенства права та законності, розкриття їх значення для кримінально-процесуальних відносин створює передумови для подальшого реформування чинного кримінального процесуального законодавства України, яке поклика-

но забезпечувати надійні умови для захисту прав і свобод людини, а також інтересів суспільства та держави, що охороняються законом.

1. Капля О. М. Верховенство права в системі засад (принципів) кримінального провадження. Європейські перспективи. № 3. 2018. С. 55-61.
2. Что стоит за повальными обысками у бизнеса, которые идут по всей Украине URL : <http://ua-banker.com.ua/articles-and-analytics/criticism/29361/>
3. Минулого року найбільше порушень прав людини було у Росії – ЄСПЛ URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2626535-minulogo-roku-najbilse-porusen-prav-ludini-bulo-u-rosii-zvit-espl.html>
4. Козаченко В. І. Засада законності у кримінальному процесі федеративної республіки Німеччини та України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2018. 20 с.
5. Eser A. Human rights guarantees for criminal law and procedure in the EU-Charter of Fundamental Rights / Albin Eser Thomas / International Symposium on EU-Integration and Guarantee of Human Rights Session II at Ritsumeikan University (Kyoto, 18.04.2008). Ritsumeikan Law Review, International Edition, 2009. № 26. S. 163–190.

Овсянникова І.М.,
старший науковий співробітник
лабораторії економічних досліджень
Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз
ім. Засл. проф. М.С. Бокариуса
<https://orcid.org/0000-0002-3351-7781>

ПРИНЦИПИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Відповідно до «Концепції адміністративної реформи в Україні» розробленої Державною комісією з проведення в Україні адміністративної реформи, метою адміністративної реформи є поетапне створення такої системи державного управління, що забезпечить становлення України як високорозвинутої, правової, цивілізованої європейської держави з високим рівнем життя, соціальної стабільності, культури та демократії, дозволить їй стати впливовим чинником у світі та Європі. Її метою є також формування системи державного управління, яка стане близькою до потреб і запитів людей, а головним пріоритетом її діяльності буде служіння народів, національним інтересам. Ця система державного управління буде підконтрольною народів, прозорою, побудованою на наукових принципах і ефективною [1].

Сучасне спрямування України на європейську інтеграцію та розвиток її як правової демократичної держави вимагає по-новому переосмислити й проблеми адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності в країні. Вирішення таких проблем повинно базуватись на принципі людиноцентристської ідеології, тобто бути спрямоване на забезпечення реалізації та захисту прав громадян, де держава має «служувати» людині, забезпечувати пріоритет її прав, свобод та інтересів.

Як важливий критерій методології державного управління називає людиноцентризм Т. Сидорчук [2, с. 92]. А. Толстоухов, Н. Нижник та Н. Гончарук визнають людиноцентризм ключовим принципом організації публічного діалогу між владою та громадськістю [3, 334–339]. Слушну думку висловлюють Олійник О.О., Галуцько В.В., Єщук О.М., які стверджують, що і принципи права, і принципи адміністративного права, і принципи адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності формулюються й мають бути підпорядковані, субординовані цінності людини [4, 29].

Взагалі, слово «принцип» походить від латинського «*principium*», що розуміється як початок або основа, базове положення, яке визначає всі наступні твердження, які випливають із нього. Відповідно до словника іншомовних слів, «принцип» тлумачиться як: 1) центральне пояснення, особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь; 2) внутрішнє переконання, погляд на речі, які зумовлюють норми поведінки; 3) основа якого-небудь пристрою, приладу [5, с. 762].

Як наукове або моральне начало, підвалину, правило, основу, від якої не відступають, розумів принцип В.І. Даль [6]. У тлумачному словнику української мови наводяться такі тлумачення: 1) основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку тощо; засада; 2) особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб творення або здійснення чогось; 3) переконання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці; канон [7, с. 898].

На думку А. Васильєва, важливу роль в організації суспільного життя, регулювання поведінки людей і діяльності їх соціальних колективів відіграє право. Вчений навіть визначає право як систему норм і принципів (правил поведінки) [8, с. 59]. Юридичний словник надає таке тлумачення терміну "принцип": 1. Основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації (гуманізм, законність, справедливість, рівність громадян перед законом тощо). 2. Внутрішнє переконання людини, що визначає її ставлення до дійсності, суспільних ідей і діяльності [9, с.342].

У науковій праці В.П. Кохановського «Философия и методологические науки» визначено, що принцип – це «...фундаментальна теоретична основа, що відображає найістотніші характеристики реальної дійсності і є одночасно

способом (методом) її пізнання» [10, с.212]. Крім того, В.П. Кохановський зазначає також, що «принцип виражається за допомогою тих чи інших понять і законів (різного ступеня загальності), взятих у їх субординальному зв'язку і як система методологічних вимог, що регулюють пізнавальну та практичну діяльність людей» [10, с.213].

Ю. Пирожкова в своїх працях зазначає, що здійснення адміністративно-правового регулювання неможливе без стійкого розвинутого механізму, фундаментом якого є принципи [11, с. 119]. Підтримуючи її, російський учений в галузі адміністративного права А. Коренєв вважає, що в структуру механізму входять такі елементи: не тільки норми адміністративного права, а і його принципи, що об'єктивно виражені в законах, указах Президента й інших нормативних актах [12, с. 42].

Принципи адміністративно-правового регулювання судовоекспертної діяльності доцільно класифікувати на загальні та спеціальні. Загальні принципи – це ті, які є єдиними для всіх адміністративно-правових відносин, спеціальні ж притаманні лише проблемам адміністративно-правового регулювання судовоекспертної діяльності. До загальних принципів адміністративного права зокрема і для сфери судово-експертної діяльності взагалі теорія адміністративного права відносить принцип верховенства права, принцип законності, принцип зв'язаності публічної адміністрації законом і підконтрольності суду, принцип гласності, принцип відповідальності, принцип самостійності [4,с.34].

Як визначено у ст. 3 Закону України «Про судову експертизу», судово-експертна діяльність базується, на принципах «законності, незалежності, об'єктивності і повноти досліджень» [13]. Саме ці принципи, які визначив законодавець і є спеціальними щодо адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності, однак вони тісно співвідносяться із загальними. Таким чином, можна сказати, що загальні й спеціальні принципи адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності становлять систему, а отже, порушення будь-якого з них автоматично є порушенням і всіх інших.

Принципи адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності є фундаментом адміністративно-правового механізму, активним центром у формуванні та розвитку ефективної системи суспільних відносин, яка складається в цій сфері, а отже потребують детального аналізу й більш ґрунтовного наукового опрацювання.

1. Указ Президента України «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні» № 810/98 від 22.07.1998 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98> (час звернення 05.06.2019р.).

2. Сидорчук Т.В. Теоретичні питання методології державного управління в Україні : дис. ... канд. наук з держ. управл. : спец. 25.00.01 К., 2013. С. 164.
3. Публічна адміністрація в Україні: становлення та розвиток : [монографія] / за заг. ред. А.В. Толстоухова, Н.Р. Нижник, Н.Т. Гончарук.– Д. : Монолит, 2010. 400 с.
4. Адміністративно-правове регулювання судово-експертної діяльності: монографія / О.О. Олійник, В.В. Галуцько, О.М. Єшук. Херсон: Грінь Д.С., 2015.– 224 с.
5. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних сполучень / уклад. Л. О. Пустовіт та ін. К., 2000.
6. Толковый словарь В. Даля [Электронный ресурс]. URL : <http://slovardalja.net/word.php?wordid=33183>.
7. Новий тлумачний словник української мови : у 3-х т. (К-П) /уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. К. : Аконіт, 2001. Т. 2.-928 с..
8. Основы государства и права Украины в вопросах и ответах : учебное пособие / [А.С. Васильев, Л.М. Зилковская, В.В. Иванов и др.] руководитель авторського колектива А.С. Васильєв. Харьков: ООО «Одиссей», 2000. 416 с.
9. Багатомовний юридичний словник-довідник / І. О. Голубовська, В. М. Шовковий, О. М. Лефтерова та ін. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2012. 543 с.
10. Кохановский В.П. Философия и методология науки: Учебник для высших учебных заведений. Ростов н/Д.: «Феникс», 1999. 576 с.
11. Пирожкова Ю. В. Принципи як елемент організаційно-правового механізму адміністративно-правового регулювання в сфері автомобілебудування в Україні: аналіз та пропозиції щодо нормативного закріплення. *Митна справа*. 2008. № 2 (56). С.119-125.
12. Коренев А. П. Административное право России : учебник в 3 частях. Часть 1. М. : МЮИ МВД России, Издательство Щит – М. Часть 1. 1999. – 280 с.
13. Про судову експертизу : закон України від 25.02.1994 № 4038–ХІІ (зі змінами та допов.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 19.05.2019).

Огурченко В.Г.,
начальник Дніпропетровського управління внутрішньої безпеки
Національної поліції в Дніпропетровській області,
кандидат юридичних наук

Чаплинський К.О.,
завідувач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

СУЧАСНИЙ СТАН ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ, УЧИНЕНИХ ЗЛОЧИННИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

Соціально-економічні та політичні зміни, які відбулися впродовж останніх років в країнах Європи і СНД, у тому числі і в Україні, безпосередньо вплинули на міжнародний характер організованої злочинності. Спостерігається стійка тенденція до погіршення криміногенної обстановки у державі, що зумовлена виникненням якісно й кількісно нових видів діяльності злочинних угруповань. Організована злочинність – складне антисоціальне явище, яке не має державних кордонів. Поширення організованої злочинності в Україні повторило шлях більшості країн пострадянського періоду, чому сприяли такі фактори, як розпад бюрократичних структур держави, порушення принципів соціальної справедливості, девальвація моральних цінностей, вихід з «безподаткової» тіньової економіки та ін. Останнім часом проблема протидії транснаціональній злочинності є предметом обговорення на найвищому державному рівні, оскільки діяльність злочинних організацій набула надзвичайної гостроти і почала негативно впливати на хід перебудовчих процесів, зміцнення української державності, практичну реалізацію прав, свобод і законних інтересів громадян. Спостерігається складне протистояння злочинної діяльності діючій владі. Володіючи великими сумами коштів, злочинні організації завойовують впливові позиції на внутрішньому ринку, здійснюють протизаконні великомасштабні операції вивозу з країни сировини, товарів та інших засобів споживання. Незаконний бізнес прагне придбання контрольних пакетів акцій підприємств і організацій, створення власних «виробництв» (банківських, посередницьких організацій), упровадження до зовнішньоекономічних структур і, таким чином, формування міжнародних злочинних організацій.

Суттєве зростання кількості злочинів, учинених злочинними організаціями, насамперед тяжких й особливо тяжких, демонструє нездатність правоохоронних органів протистояти цим негативним явищам. Підтвердженням неефективності діяльності правоохоронних органів є офіційні статистичні дані МВС та Генеральної прокуратури України, які демонструють тенденцію до різкого зниження кількості виявлених організованих груп і злочинних ор-

ганізацій після 2012 року, зокрема у 2012 р. – 264, 2013 р. - 185, 2014 р. - 166, 2015 р. – 135, 2016 р. – 124, 2017 р. – 147, 2018 р. – 152, за 1 квартал 2019 р. – 35, а також аналіз думок опитаних респондентів (82 %), які зазначають, що кількість злочинних угруповань у період з 2012 р. на сьогодні зросла більш як утричі. Наведене свідчить про недосконалість методики розслідування злочинів, учинених злочинними організаціями, недостатню ефективність існуючих засобів і методів боротьби з даним негативним явищем.

Офіційні дані Національної поліції України свідчать, що за період 2014-2019 рр. оперативні підрозділи припинили діяльність злочинних організацій у складі 3158 тис. осіб, які вчинили 6649 тис. злочинів, зокрема: 37 умисних убивств, 242 розбої, 61 вимагання, 140 випадків торгівлі людьми, 1845 тис. злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, 149 крадіжок, 24 факти шахрайства з фінансовими ресурсами, 109 епізодів легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та ін. Однак тенденція до зменшення кількості виявлених злочинних організацій за певні періоди спостерігалася і донині (у 2013 р. – 7, 2014 р. – 1, 2015 р. – 4, 2016 р. – 2, 2017 р. – 3, 2018 р. – 1). За даними судової статистики, кількість направлених до суду кримінальних проваджень за ст. 255 КК України у період з 2012 р. по 2018 р. становила 25 проваджень (усього 78), з яких 23 було зупинено та закрито на підставі статей 280, 284 КПК України, і лише щодо 17 проваджень винесено судові вироки.

Результати опитування оперативних працівників поліції України свідчать, що така ситуація зумовлена передусім ліквідацією підрозділів Управління боротьби з організованою злочинністю (78,5 %), поширенням незаконного обігу зброї, боєприпасів та активізацією кримінальних елементів на тимчасово окупованих територіях окремих районів Донецької та Луганської областей (88,3 %), неефективністю роботи агентурної мережі оперативних підрозділів (82,9 %). Практиці відомі труднощі в доказуванні самого факту створення злочинної організації або керівництва нею (зазначили 93,2 % опитаних).

Відсутність у юридичній науці прикладних наукових розробок щодо запобігання транснаціональній злочинності в Україні, відповідних рекомендацій для практики обмежує можливість правоохоронних органів у проведенні на належному рівні змістовної боротьби з цим негативним явищем. Теоретично нерозробленими залишається низка ключових проблем, зокрема не сформовано криміналістичну характеристику транснаціональної злочинності, не визначено особливості оперативної розробки членів злочинної організації, а також тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій, НСРД та інших розшукових заходів.

Окрім то, на сьогодні злочинність набуває якісно нових змін. Дедалі спостерігається входження до організованих злочинних угруповань як колишніх, так і діючих співробітників правоохоронних органів. В умовах сьогодення технологія злочинної діяльності значно ускладнюється, що зумовлено

використанням новітніх технічних засобів, складними й витонченими способами підготовки, учинення та приховування злочинів.

Використання корумпованих зв'язків в органах влади й управління, правоохоронних органах, які прикривають діяльність організованих груп та злочинних організацій, дозволяє кримінальним угрупованням діяти зухвало досить тривалий час. Зважаючи на це, розкривати на сьогодні злочини, особливо ті, що здійснюються на замовлення, традиційними методами та засобами дедалі стає складніше. З огляду на зазначене, можна констатувати, що стан протидії злочинам, учинених злочинними організаціями, в умовах сьогодні має цілу низку невирішених управлінських, організаційних та тактичних проблем.

Пархоменко А.О.,

курсантка факультету підготовки фахівців для
органів досудового розслідування

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Солдатенко О.А.,

доцент кафедри кримінального процесу

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО СТАНУ ДОТРИМАННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ ЗА ДАНИМИ СТАТИСТИКИ ЄСПЛ

На сьогоднішній день, відповідно до норм міжнародного законодавства та Конституції України – права та свободи людини визнаються найбільшою соціальною цінністю держави, які в свою чергу повинні нею захищатися.

Кожного дня правоохоронні органи затримують осіб, підозрюваних у скоєнні кримінального правопорушення. Так, цим особам, відповідно до норм Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК) має надаватися особа, уповноважена здійснювати їх захист. Якщо звернутись до статистики, за 2018 рік до регіональних центрів з надання безоплатної правової допомоги надійшло 21319 заяв про випадки затримання осіб, а за останні 3 місяці – 4896 заяв. Тобто, ми бачимо, що потреба в здійсненні кваліфікованого захисту виникає досить часто [1].

Однак, на сьогоднішній день, за даними статистики ЄСПЛ Україна все частіше порушує гарантоване Конституцією право на захист. Так, ми бачимо, що в період з 2011 по 2017 рік Європейський суд з прав людини ухвалив 62 рішення проти України в частині недотримання або неналежного здійснення

передбаченого законом права на захист, що становить 17% від загальної кількості заяв [2].

Оскільки Україна є суб'єктом міжнародних відносин, політикою якої є тримання курсу на євроінтеграцію, суди при розгляді справ під час судового провадження використовувати практику Європейського суду з прав людини.

Так, в нашій державі діє Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», що регламентує відносини, які виникають під час виконання рішень ЄСПЛ. Даний нормативно-правовий акт був прийнятий з метою усунення причин порушення Україною Конвенції, а також зменшити кількість заяв, направлених до Європейського суду з прав людини.

З огляду на це, ми бачимо, що рішення ЄСПЛ проти України певним чином відносяться до законодавства нашої країни та підлягають обов'язковому виконанню.

Важливим є те, що наразі люди все частіше звертаються за допомогою до Європейського суду з прав людини у зв'язку з недотриманням уповноваженими органами України прав та свобод людини.

Про це свідчить статистика, згідно з якою Україна станом на 1 січня 2018 року посідає 4 місце по кількості звернень громадян до Європейського суду з прав людини. Якщо бути більш точними, то за словами президента суду Гвідо Раймонді за цей рік на розгляді ЄСПЛ перебувало близько 7100 скарг, які стосуються України. Нашій державі передують тільки Туреччина (7500 скарг), Росія (7750), а також Румунія (9900 скарг) [3].

Так, в період з 2011 по 2017 рік ЄСПЛ прийняв 361 рішення проти України, з яких 17% рішення, що стосуються порушень права на захист [2].

Однак, за даними статистичної інформації Міністерства юстиції України в період з 2008 по 2018 рік було виконано 250 рішень проти України, що в грошовому еквіваленті складає близько 2 мільярдів гривень [3].

Так, ми бачимо, що наразі в Україні гострим питанням є недодержання прав та свобод людини, особливо в частині забезпечення її належним кваліфікаційним захистом, що має певні небажані наслідки, адже на виконання рішень ЄСПЛ проти України, держава витрачає чималі кошти державного бюджету.

Таким чином, питання дотримання права на захист, гарантованого Конституцією України, є вкрай важливим на сьогоднішній день та потребує подальшого дослідження задля усунення існуючих проблем.

1. Координаційний центр з надання правової допомоги. Статистичні дані щодо діяльності системи БВПД. : веб-сайт. URL : <https://legalaid.gov.ua/ua/statistics-ukr>

2. Міністерство юстиції України. : веб-сайт. URL : <http://old.minjust.gov.ua/9329>.

3. Інформація щодо виконання рішень ЄСПЛ у справах проти України.
: веб-сайт. URL : <https://minjust.gov.ua/m/informatsiya-schodo-vikonannya-rishen-evropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini-u-spravah-proti-ukraini>

Пархоменко А.О.,
курсантка факультету підготовки фахівців для
органів досудового розслідування
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Гаркуша А.Г.,
старший викладач кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Актуальність досліджуваної мною теми полягає в тому, що на сьогоднішній момент, в умовах євроінтеграції України виникає необхідність удосконалення органів прокуратури. Про це свідчить, зокрема те, що 26 вересня 1995 року Парламентська Асамблея Ради Європи зазначила, що Україна повинна реформувати орган прокуратури, який буде відповідати європейським стандартам. І ось, на сьогоднішній момент, коли минуло вже більше 20 років ми досі обговорюємо питання щодо поліпшення цього органу в умовах європейської інтеграції. Враховуючи те, що Україна – правова держава, Конституція якої проголошує принцип верховенства права, суспільство повинно бути зацікавлене, в тому, щоб даний принцип був належним чином гарантований не тільки формально, а ще й фактично. Однією з таких гарантій є належне виконання своїх обов'язків прокурорами та поліпшення законодавства щодо їх діяльності. Тому, це питання важливе не тільки для прокурорів та державних посадових осіб, а також і для всього нашого суспільства.

Сьогодні, в Україні діє ЗУ «Про прокуратуру», який було прийнято 14 жовтня 2014 року з метою приведення норм законодавства нашої держави у відповідність до Європейських вимог [1].

З приводу цього експерти Ради Європи та Європейської комісії «За демократію через право» наголосили на тому, що даний закон є доброю основою для реформування прокуратури відповідно до міжнародних стандартів[2].

На даний момент головною задачею прокуратури є повернення довіри громадян, що можна досягти завдяки:

1. Прозорості, а саме за необхідності інформувати громадян про прийняті ними рішення.

2. Застосування законодавства з додержанням принципу рівності перед законом.
3. Законності та верховенства права.
4. Політичній підтримці. Важливо знайти баланс між прокурорами, громадськістю та політиками.
5. Істотним кадровим змінам.
6. Запозиченням західних моделей реформування.

Наразі, одним з першочергових завдань на шляху реформування органів прокуратури повинне стати подолання корупції. Оскільки прокурори – це представники влади, які від імені та в інтересах суспільства покликані здійснювати контроль за додержанням законодавства та віднайти баланс між правами людей та ефективністю процесу розслідування кримінальних правопорушень, то корупційні прояви в цій сфері просто недопустимі. Звісно, це завдання не просте, але цілком можливе.

Також, не менш важливим є покращення співпраці прокурорів та правоохоронних органів. Для цього, необхідно дещо змінити культуру, позбутися бюрократії, що допоможе налаштувати прокурорів та працівників правоохоронних органів на спільну співпрацю для досягнення єдиної мети та цілей.

На наш час, в Україні вже існує позитивна практика з цього боку. Це можна помітити на плідній співпраці між Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою України та Національним антикорупційним бюро. Фахівці цих двох установ рішуче налаштовані зламати старі звички для побудови світлого майбутнього України.

Отже, реформування органів прокуратури України необхідно продовжувати, беручи до уваги досвід європейських країн пострадянського типу, оскільки прокуратура відіграє важливу роль у додержанні принципу верховенства права та у боротьбі з корупцією.

1. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014р. Станом на 28.08.2018. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2015, №2-3, ст. 12. Веб-сайт. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>

2. Касько В. Діяльність прокуратури у світлі нової редакції Закону України «Про прокуратуру». Судова реформа в Україні: Європейський вектор: Міжнародний судово-правовий форум. Київ, 2015. С. 105-107.

Первій В. Ю.

викладач кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

**ДЕЯКІ ПЕРШОЧЕРГОВІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ, ЯКІ
ПРОВОДЯТЬСЯ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ
СЛУЖБОВОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З
НАДАННЯМ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ**

Відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» неправомірна вигода розглядається як грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав [1]. Факт одержання неправомірної вигоди завжди ретельно приховується зацікавленими особами. Останнім часом з метою маскування ознак цього кримінального правопорушення використовують можливості мережі Інтернет. Нерідко правопорушники обирають банківські платіжні системи, які приваблюють відносною легкістю розрахунків і можливістю швидкого та безперешкодного переведення коштів.

Слід наголосити на тому, що за кримінально-процесуальним кодексом України 1960 року одержання неправомірної вигоди документували здебільшого в правовому полі оперативно-розшукової діяльності, то сьогодні – переважно у рамках кримінального провадження під наглядом прокурора, що кардинально змінило підхід до розкриття та розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії. Водночас результати проведення негласних слідчих (розшукових) дій визнаються чи не найважливішими доказами винуватості. Реєстрація у Єдиному реєстрі досудових розслідувань (далі – ЄРДР) відомостей про кримінальні правопорушення цієї категорії зазвичай відбувається після прийняття та розгляду заяв (повідомлень) про вимагання неправомірної вигоди. Проводячи опитування такого заявника, важливо роз'яснити йому норми ч. 6 ст. 369 КК України, відповідно до яких особа, яка пропонувала, обіцяла чи надала неправомірну вигоду, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо стосовно неї були вчинені дії щодо вимагання неправомірної вигоди та після пропозиції, обіцянки чи надання неправомірної вигоди вона, до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно заявила про те, що сталося, органу, службова особа якого згідно із законом має право повідомляти про підозру. Заява чи повідомлення про кримінальне правопорушення вважаються поданими саме з моменту попередження особи про кримінальну відповідальність. За загальним правилом, доступ до відомостей щодо кримінальних правопорушень про одержання неправомірної вигоди, які внесені до ЄРДР, відкривається з моменту висунення підозри особі. Винятком з цього правила є слідчий та прокурор, який здійснює про-

цесуальне керівництво, керівник слідчого підрозділу та керівник прокуратури, які відповідно проводять досудове розслідування та здійснюють контроль і нагляд у цьому кримінальному провадженні. Надмірне розголошення відомостей при розслідуванні яких може зашкодити реалізації інформації про вчинення злочину певною особою або групою осіб. У разі, якщо заявник (по-терпілий) повідомляє про вимагання в нього неправомірної вигоди (тобто вбачаються ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 368 КК України) під час його допиту обов'язково потрібно з'ясувати такі обставини:

- місце й час, за яких відбувалося вимагання неправомірної вигоди службовою особою;

- коли, в який час, повинна відбутись передача предмету неправомірної вигоди, що саме має бути передано (точна сума коштів, розмір цінностей, вартість наданих послуг, виконаних робіт тощо) й за виконання яких саме дій (бездіяльності);

- якими доказами (документи, показання інших осіб) заявник може підтвердити факт вимагання в нього неправомірної вигоди; – яке відношення до фігуранта (службової особи) має заявник (стороння особа, клієнт, колега та ін.);

- кому ще, крім заявника, відомо (може бути відомо) про факт вимагання в нього неправомірної вигоди;

- ознаки зовнішності службової особи, яка вимагає неправомірну вигоду, особливі прикмети, місце розташування службового приміщення, як до нього потрапити, особливості обстановки;

- чи відомо заявникові про факти одержання фігурантом неправомірної вигоди від інших осіб;

- чи не пов'язано вимагання неправомірної вигоди відомим службовій особі фактом учинення заявником злочину (правопорушення) [2].

Указані в заяві факти повинні бути ретельно перевірені з точки зору їх достовірності. Слід погодитись з думкою Алексеєва О.О., який зазначає, що проведення відповідної перевірки дозволяє ще до початку досудового розслідування (на етапі реалізації оперативних матеріалів у разі заведення оперативно-розшукової справи) визначити об'єкти, які мають доказове значення у провадженні, зокрема підлягають вилученню, а також намітити послідовність першочергових слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. Але ж переважна більшість кримінальних правопорушень, пов'язаних з отриманням неправомірної вигоди, документується саме в рамках кримінального провадження у ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій [3].

Відповідно до положень КПК України після внесення інформації про кримінальне правопорушення до ЄРДР за фактом вимагання неправомірної вигоди слідчий звертається з клопотанням до прокурора – процесуального керівника, який із додержанням вимог ст. 246, 250, 250, 251, 271, 273 КПК України, виносить постанову про здійснення контролю за вчиненням злочину

у формі спеціального слідчого експерименту, що проводиться з використанням заздалегідь ідентифікованих (помічених) засобів. З цією метою проводять також аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України) або місця (ст. 270 КПК України). Тому, плануючи допит заявника, слід враховувати можливість зміни допитуваним своїх показань на наступних етапах досудового розслідування та під час судового розгляду під впливом злочинців або когось з їх оточення. Отже, в окремих випадках, відповідно до ч. 1 ст. 225 КПК України, у разі необхідності отримання показань свідка чи потерпілого під час досудового розслідування, якщо через існування небезпеки для їх життя і здоров'я, тяжку хворобу, наявність інших обставин, що можуть унеможливити їх допит в суді або вплинути на повноту чи достовірність показань, слідчий (прокурор) має право звернутися до слідчого судді із клопотанням провести допит такого свідка чи потерпілого в судовому засіданні, в тому числі одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб. У цьому разі допит свідка чи потерпілого здійснюється у судовому засіданні за місцем розташування суду або перебування хворого свідка, потерпілого в присутності сторін кримінального провадження з дотриманням правил проведення допиту під час судового розгляду. Проте в практиці розслідування незаконного отримання неправомірної вигоди відповідні процесуальні можливості майже не використовуються. Допит підозрюваного в тактичному плані є складною слідчою (розшуковою) дією. Як зазначає О. Пчеліна, це пояснюється тим, що перший допит відбувається, як правило, безпосередньо після затримання фігуранта «на гарячому». Головним під час допиту вважається з'ясувати відомості, які є підставою для затримання, зокрема щодо розміру неправомірної вигоди, характеру послуги, за яку її одержано, а також стосунків з особою, яка заявила про кримінальне правопорушення [4].

Загалом, при документуванні злочинної діяльності з використанням заздалегідь ідентифікованих (помічених) засобів одним із основних доказів вини підозрюваних є наявність зафіксованих у матеріалах кримінального провадження даних про те, що на руках або одязі підозрюваної особи виявлено речовини, які з'явилися внаслідок контакту підозрюваного із заздалегідь ідентифікованими (поміченими) засобами, в першу чергу грошовими знаками. Відповідно до ст. 241 КПК України для виявлення слідів кримінального правопорушення на тілі підозрюваного слідчий проводить освідування на підставі постанови прокурора. До того ж згідно ст. 208, 234, 236 КПК України з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення (виявлення предмета неправомірної вигоди, його упаковки або їх частин, документів або інших об'єктів, що мають доказове значення) може бути проведений обшук особи (як при затриманні особи, так і у ході обшуку житла чи іншого володіння особи). Разом з тим, слід визнати неправильною практику вилучення вказаних об'єктів у ході огляду місця події. На це наголошується й в інструктивному листі МВС України. Під час обшуку обов'язково вилучають гроші, передані як предмет неправомірної ви-

годи, взірці хімічних препаратів, ватні тампони із змивами з поверхні долонь рук підозрюваного та поверхні його робочого стола. В окремих випадках вилучають й інші предмети (мобільні термінали підозрюваних і свідків, сім-картки, карти пам'яті, носії з відеозаписами, системні блоки комп'ютерів), а також документи (чеки, виписки з рахунків, ощадні книжки, особисті записи тощо). Як зазначає В.Є. Боднар, якщо відповідні гроші було оброблено люмінесцентним фарбником, то руки особи, яка отримала неправомірну вигоду, кишені, інші частини його тіла та вбрання також належить ретельно оглянути, зокрема з залученням спеціаліста, який застосовує відповідні науково-технічні засоби [2].

Проаналізувавши думки багатьох вчених та науковців, наголосимо, що під час освідування підозрюваного (ч. 2 ст. 241 КПК України) необхідно запропонувати освідуваному встати, залишивши все, що є у нього в руках, після закінчення вказаної слідчої (розшукової) дії, необхідно оглянути місце, де воно проводилося. У протоколі слідчої (розшукової) дії обов'язково фіксують місце виявлення предмета неправомірної вигоди та характерні ознаки самого предмета (щодо грошей – це сума, номінальна вартість купюр, серія та номери, спеціальні позначки, характерне світіння спеціальної речовини), які пред'являють (демонструють за допомогою спеціальних приладів) учасникам цієї слідчої (розшукової) дії [2].

Таким чином, враховуючи вищезазначене, слід зробити висновок, що проведення слідчих (розшукових) дій при розслідуванні злочинів у сфері службової діяльності має специфіку, що полягає у невідкладному застосуванні комплексу процесуальних засобів збирання доказів, а також використанні спеціальних знань.

1. Закон України «Про запобігання корупції» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>

2. Удосконалення міжнародного співробітництва під час виявлення та розслідування злочинів у сфері службової діяльності / Василь Євгенович Боднар // Науковий вісник НАВС.- К.: НАВС, 2015.- Вип. 3(96).- С.209 - 219

3. Алексеев О.О. Розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. 2-ге вид. перероб. та доп. / О.О. Алексеев, В.К. Весельський, В.В. Пясковський - К. : «Центр учбової літератури», 2014. - 320 с.

4. Тактичні операції під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності / О. Пчеліна // Підприємництво, господарство і право.- 2017.- № 3.- С. 290-294.

Плескачова В.С.,
курсантка факультету підготовки фахівців для
органів досудового розслідування
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Гаркуша А.Г.,
старший викладач кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОКУРОРОМ ЗАКОННОСТІ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Актуальність теми дослідження обумовлена новаціями щодо процесуального порядку затримання особи, які були запроваджені Кримінальним процесуальним кодексом України від 2012 р. (далі – КПК України).

Затримання особи без ухвали слідчого судді, суду у кримінальному провадженні обмежує свободу пересування громадян, тому воно потребує постійного додержання законності, яке забезпечується прокурорською діяльністю.

У першу чергу першочергової уваги потребує затримання уповноваженою службовою особою в порядку ст. 208 КПК України та забезпечення прокурором законності під час такого затримання.

При цьому поняття «законність затримання» є комплексом, і включає такі аспекти, як: наявність визначених законних підстав затримання; відповідні закону суб'єкти, які здійснили затримання; додержання прав затриманої особи; правильне складання процесуальних документів затримання; дотримання законності щодо доставлення затриманої особи до органу досудового розслідування; додержання строків затримання; додержання законів при звільненні затриманої особи.

Прокурор перевіряє законність затримання саме з цих питань, якщо якийсь з цих пунктів не буде додержаним, то затримання автоматично вважається незаконним.

Спочатку прокурор зобов'язаний встановити наявність передумов та підстав для затримання особи. Виходячи із ч. 1 ст. 208 КПК України, уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках:

1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;

2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин [1].

Отже, підставою затримання є підозра особи у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, а передумовами визнаються вказані вище випадки.

У разі, коли відповідні повноваження у суб'єкта затримання відсутні, прокурор повинен встановити, чи відповідає ситуація затримання вимогам ст. 207 КПК України, яка регулює порядок законного затримання особи, і в разі, коли з'ясується протилежне – вирішити питання про притягнення особи, яка здійснила незаконне затримання, до передбаченої законом відповідальності, зокрема про порушення кримінального провадження за ознаками складу злочину, передбаченого ст. 146 КК України: незаконне позбавлення волі або викрадення людини [3].

У кожному випадку затримання особи прокурор повинен перевірити виконання уповноваженою службовою особою, що здійснила затримання, обов'язків, передбачених ч. 4 ст. 208 КПК України, а саме: негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється, а також роз'яснити право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, негайно повідомити інших осіб про його затримання і місце перебування відповідно до положень ст. 213 КПК України, вимагати перевірку обґрунтованості затримання та інші процесуальні права, передбачені КПК України [1].

Перевіряючи додержання прав затриманого, прокурор повинен враховувати, що вони відповідають правам підозрюваного у кримінальному провадженні, оскільки відповідно до ч. 1 ст. 42 КПК України особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, набуває статусу підозрюваного та всього комплексу прав, передбачених ч. 3 ст. 42 КПК України [1].

Набуття затриманим статусу підозрюваного відбувається з моменту затримання, яким, відповідно до ст. 209 КПК України, є момент, коли така особа силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою. Разом з тим, у зв'язку із затриманням підозрюваний набуває низки специфічних прав, які потребують підвищеної уваги прокурора. Зокрема, це право затриманого на повідомлення інших осіб про затримання.

Перевіряючи його додержання, прокурор має встановити: 1) факт повідомлення (надання можливості здійснити таке повідомлення) і 2) негайність повідомлення (надання такої можливості).

Об'єктом прокурорського нагляду щодо додержання вказаного права затриманого є як уповноважена службова особа, що здійснила затримання, так і службова особа, відповідальна за перебування затриманих (яка відповідно до ч. 5 ст. 213 КПК України зобов'язана перевірити дотримання вимог щодо повідомлення, а в разі нездійснення повідомлення про затримання –

здійснити передбачені дії самостійно). Окремої уваги прокурора потребують питання забезпечення права затриманої особи на захист.

Прокурор реалізує вимоги ч. 2 ст. 20 КПК України, здійснюючи нагляд за виконанням уповноваженою службовою особою, що здійснила затримання, обов'язку негайно повідомити про це орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги, а у разі неприбуття в установленій законодавством строк захисника, призначеного органом (установою), уповноваженим законом на надання безоплатної правової допомоги, - негайно повідомити про це відповідний орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги (ч. 4 ст. 213 КПК України).

Також підлягає з'ясуванню додержання п. 3 ч. 3 ст. 42 КПК України, який встановлює, що підозрюваний має право на першу вимогу мати захисника і побачення з ним до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, а також після першого допиту - мати такі побачення без обмеження їх кількості й тривалості; на участь захисника у проведенні допиту та інших процесуальних дій; на відмову від захисника в будь-який момент кримінального провадження; на отримання правової допомоги захисника за рахунок держави у випадках, передбачених КПК України та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, в тому числі у зв'язку з відсутністю коштів на її оплату [3].

Перевірці прокурора підлягає також відповідність вимогам закону процесуального оформлення факту затримання, що здійснюється на підставі протоколу затримання.

Прокурор має звернути увагу на правильність оформлення протоколу, достовірність і повноту викладених у ньому відомостей (з урахуванням положень ст. 104 та ч. 5 ст. 208 КПК України), а також своєчасність його вручення підозрюваному та направлення прокурору (що має бути здійснено негайно). Також прокурор повинен перевірити виконання уповноваженою службовою особою вимог ст. 210 КПК України щодо доставлення затриманого до органу досудового розслідування, відповідно до яких така особа зобов'язана доставити затриману особу до найближчого підрозділу органу досудового розслідування [2].

Відповідно до ст. 211 КПК України, строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати сімдесяти двох годин з моменту затримання.

При цьому затримана без ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше шістдесяти годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу.

При встановленні перевищення визначених законом строків затримання, прокурор зобов'язаний своєю постановою звільнити затриману особу з під варти.

Останнім етапом забезпечення прокурором законності затримання є перевірка додержання закону щодо звільнення затриманої особи. Таке звільнення має місце у наступних випадках, які розрізняються за підставами та правовими наслідками, а саме:

- 1) звільнення затриманої особи у разі обрання до неї запобіжного заходу, не пов'язаного із триманням під вартою;
- 2) звільнення затриманої особи, строк затримання якої закінчився.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. : станом на 05 серпня 2018 р. Відомості Верховної Ради України, 2013, № 9-10, №11-12, №13, ст. 88.

2. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / за ред. О.А. Банчука, Р.О. Куйбіди, М.І. Хавронюка. Х.: Фактор, 2013. -1072 с.

3. Білоусов Олександр Іванович, Смоков Сергій Михайлович Затримання підозрюваного у кримінальному процесі України : Монографія. Одеса:, 2009. 112с.

Плетенець В.М.,

доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Іскра А.Ю.,

курсантка факультету підготовки фахівців для
органів досудового розслідування
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ СВІДКІВ ТА ПОТЕРПІЛИХ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Міжнародними організаціями, що досліджують проблеми боротьби зі злочинністю протиправний вплив на свідків, потерпілих й інших осіб визнано «найбільш розповсюдженим засобом підриву системи кримінального правосуддя». Ще Ганс Грос звертав увагу на наявність протидії розслідуванню, зокрема, шляхом давання неправдивих показань, удаваності з боку обвинуваченого чи свідка під час допиту [1, с. 125, 365]. Дана проблема потребує належної уваги і вирішення з урахуванням результатів існуючих напрацювань, шляхом проведення відповідних досліджень вченими-криміналістами, фахівцями із судової та загальної психології, інших наук, інтереси яких певним чином стосуються вказаної проблеми.

Процесуальну безпеку свідків В.Я. Шапакідзе виділяє як загальне поняття, складовими якої є фізична, психологічна та матеріальна безпека. Фізична безпека – це стан захищеності особи від будь-якого неправомірного посягання на її життя, здоров'я, тілесну недоторканність, свободу пересування та вибір місця перебування або проживання. Психологічна безпека – це стан захищеності особи від будь-якого вторгнення в її психічну діяльність у зв'язку з участю у кримінальному процесі, що штучно створює критичну життєву ситуацію у вигляді стресів, конфліктів, кризи і (або) спричинює супутню шкоду її здоров'ю. Матеріальна безпека – це стан захищеності особи від будь-якого неправомірного посягання на її майно, наявні або потенційні доходи та матеріальні гарантії повноцінного учасника кримінального судочинства [2, с. 8]. Дане поняття захисту свідків та потерпілих повинно включати в себе забезпечення всіх трьох складових. Проте, поняття забезпечення безпеки у законі та теорії кримінального процесу нетотожне, при цьому в теорії наразі немає загальноприйнятого визначення «забезпечення безпеки».

Як свідчить практика розслідування, доволі часто виникали труднощі з виявленням неправдивих показань, на підставі чого приймалися помилкові рішення, які в подальшому суттєво ускладнювали процес встановлення злочинців. Відомо про це стає, зазвичай, після розслідування саме таких гучних злочинів. Все вищевказане свідчить про необхідність знання слідчими і оперативними працівниками основних ознак, що можуть свідчити про можливу недостовірність показань потерпілих і свідків внаслідок вчиненого щодо них протиправного впливу з боку злочинців та їх оточення. Така обізнаність дає змогу критично підходити до наданих показань, плануючи їх ретельну перевірку, що в цілому позитивно позначиться на строках, якості та повноті розслідування.

Нерідко ознаки, що свідчать про вплив на потерпілих чи свідків, можуть проявлятися у їх психофізіологічних реакціях: людина немовби «застигає» в будь-яких позах, іноді доволі незручних; сильне дрижання пальців рук, підвищена хаотичність рухів; запинка і тимчасова втрата мови, змінення тембру, ритму та висоти голосу; підвищене серцебиття; поблідіння чи почервоніння обличчя тощо. Певні ознаки відзначаються у діях потерпілих і свідків, які не піддалися такому впливу: висловлювання побоювань за свою та безпеку своїх рідних, пряме звертання за захистом до правоохоронних органів; поява в супроводі рідних, охоронців та інших осіб, що можуть забезпечити їх захист та ін. [3].

Наведені деякі ознаки впливу злочинців на свідків і потерпілих не вичерпують всієї їх різноманітності. Проте, знання хоча б основних ознак є необхідною складовою високої професійності співробітників правоохоронних органів, передусім, органів досудового розслідування.

Отже, необхідність забезпечення безпеки особи, що сприяють правосуддю, обумовлена, насамперед, реаліями сучасного кримінального судочинства. Тиск на свідків і потерпілих і примус їх до дачі помилкових свідчень ста-

ють усе більш витонченими. Тому становить інтерес питання про захист свідків і потерпілих шляхом забезпечення конфіденційності даних про їхню особистість. Розкриття злочинів неможливо без надійної доказової бази. Оскільки ж свідчення свідків грають часто вирішальну роль у розкритті злочинів, вчинених організованими групами, саме так називані дистанційні (насамперед відео) показання свідків найбільше ефективно вирішують проблему захисту останніх від прямих і непрямих погроз, тиски чи залякування в ході процесуальних дій.

1. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. М. : ЛексЭст, 2002. 1088 с.

2. Шапакидзе В. Я. Обеспечение процессуальной безопасности частных лиц в досудебном уголовном производстве : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс ; криминалистика и судебная экспертиза ; оперативно- розыскная деятельность» / Вахтанг Ясонович Шапакидзе. – Волгоград, 2003. – 28 с.

3. Бобраков И. А. Воздействие преступников на свидетелей и потерпевших и криминалистические методы его преодоления : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. М., 1997. 22 с.

Рибалко В. О.,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук

НЕОБГРУНТОВАНІ ТА ПОСПІШНІ РІШЕННЯ ПРО ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЗА НЕЗАКОННУ ВИРУБКУ ЛІСУ

Кримінальним кодексом України (ст. 246) визначено, що «незаконна порубка дерев або чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, перевезення, зберігання, збут незаконно зрубаних дерев або чагарників, що заподіяли істотну шкоду, карається штрафом від тисячі до тисячі п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк». Істотною вважається така шкода, яка у двадцять і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян або інша істотна шкода, завдана навколишньому природному середовищу в частині забезпечення ефективної охорони, належного захисту, раціонального використання та відтворення лісів.

До 1 січня 2019 року на практиці до кримінальної відповідальності за незаконну вирубку лісу притягували осіб, які заподіяли матеріальну шкоду, що становила 7–10 тис. грн.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження українських лісів та запобігання незаконному вивезенню необроблених лісоматеріалів» від 6 вересня 2018 року, який набув чинності 1 січня 2019 року, внесено зміни до ст. 246 КК України. Для констатації в діях особи складу злочину розмір заподіяної матеріальної шкоди повинен був становити вже не менше 1 921 000 грн (2000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян). Це умовно 500 дерев (або гектар лісу).

Така ситуація призвела до масового закриття кримінальних проваджень за незаконну вирубку лісу на різних стадіях процесу. Нові кримінальні провадження за ст. 246 КК України не реєстрували. Прокуратура Львівської області звітувала про зменшення незаконних вирубок лісу в області у шість разів. І це тоді, коли кількість незаконних вирубок, за словами експертів, значно збільшилася. Наприклад, в одному гірському селі наприкінці березня за один день, до того ж вихідний, вивезли 33 лісовози деревини.

З метою виправлення ситуації 25 квітня 2019 року парламент ухвалив, а 16 травня 2019 року Президент України підписав Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження українських лісів». Цим законом депутати знизили планку кримінальної відповідальності за незаконну вирубку лісу у 100 разів. Тепер кримінальна відповідальність наставатиме, якщо сума збитків сягне 19 210 грн. Зокрема, достатньо буде шести незаконно зрубаних дерев.

Вищеописані законодавчі зміни призвели до того, що за останні п'ять місяців на практиці за аналогічних фактичних обставин справи приймали різні рішення: одні суди ухвалювали обвинувальні вироки, інші – звільняли підсудних від кримінальної відповідальності у зв'язку з набуттям чинності закону, який скасовував кримінальну відповідальність за діяння, вчинене особою.

З огляду на вищезазначене виникають такі запитання:

Чи можна вважати Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження українських лісів та запобігання незаконному вивезенню необроблених лісоматеріалів» таким, що декриміналізує усі незаконні вирубки лісу, сума збитків від яких є меншою 1 921 000 грн? Чи можна вважати вищезазначений Закон таким, що пом'якшує кримінальну відповідальність?

Підвищення матеріального порогу складу злочину, передбаченого ст. 246 КК України, не можна трактувати як декриміналізацію усіх незаконних вирубок лісу, сума збитків від яких є меншою 1 921 000 грн, чи як пом'якшення кримінальної відповідальності. Бо по-іншому це означатиме, що слід негайно звільнити усіх засуджених за ст. 246 КК України, які скоєними злочинами заподіяли збитки на суму, меншу 1 921 000 грн (ч. 2 ст. 74

КК України). За своїми правовими наслідками Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження українських лісів» тоді нагадуватиме радше закон про амністію.

До кримінальної відповідальності у 2019 році притягують за крадіжку, якщо сума викраденого становить понад 192,1 грн, а ліс, виходить, майже п'ять місяців безкарно можна було розкрадати на суму до 1 921 000 грн. М'яко кажучи, такі законодавчі зміни були або необдуманими (що мало віриться), або, навпаки, чітко сплановані на здійснення масових вирубок лісу.

Та практика пішла ще далі – почали «відпускати» тих лісорубів, які рубали ще до 1 січня 2019, а окремим навіть бензопили віддали. Деревину після вступу вироку у законну силу просто знищували (справа № 620/1171/18, провадження № 1-кп/620/10/19). Це те саме, якби злодію віддали відмички, а викрадений у потерпілого телефон взяли і розбили.

Народні депутати вже офіційно визнали, що підвищення матеріального порогу складу злочину, передбаченого ст. 246 КК України, до 1 921 000 грн було технічною помилкою. З огляду на це прокуратурі слід уважно перевірити законність закриття усіх кримінальних проваджень з 1 січня 2019 року до набуття чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження українських лісів». Такі рішення приймалися масово по всій Україні.

Підставою для скасування постанов про закриття кримінальних проваджень є неповнота досудового розслідування, яка полягала у непроведенні цілої низки судових експертиз (економічної, екологічної та біологічної). А це призвело до нез'ясування, чи була інша істотна шкода, завдана навколишньому природному середовищу в частині забезпечення ефективної охорони, належного захисту, раціонального використання та відтворення лісів. Така правова позиція прокуратури дозволить притягнути до кримінальної відповідальності тих лісопорушників, які через нерозважливі законодавчі зміни вже святкували свою безкарність.

Оскаржувати постанови про закриття кримінальних проваджень слід також заявникам та потерпілим. Вони можуть згідно зі ст. 303–307 КПК України подати відповідну скаргу до слідчого судді.

Також потрібно наголосити, що боротьба з незаконними вирубками лісу не буде ефективною, якщо не порушувати питання про притягнення до кримінальної відповідальності за службову недбалість матеріально відповідальних посадових осіб (лісгоспів, Галсільлісу), які, будучи відповідальним за виробничо-господарську діяльність очолюваного підприємства, несучи персональну відповідальність за охорону та збереження лісів, будучи зобов'язаними виявляти лісопорушення та готувати відповідні документи для притягнення правопорушників до відповідальності, допустили незаконні вирубки та вивезення лісу.

З огляду на те, що засуджених за ст. 246 та 367 КК України доволі часто звільняють від відбування призначеного покарання, визначивши їм іспитовий

строк, реального ув'язнення вони не бояться. А тому обов'язково потрібно порушувати питання про відшкодування матеріальних збитків, завданих державі незаконними вирубками чи службовою недбалістю. Якщо цього не роблять постійні лісокористувачі, то в такому разі це повинна робити прокуратура, звертаючись в інтересах держави в порядку кримінального або цивільного судочинства з позовними вимогами про відшкодування заподіяної шкоди.

Рогальська В.В.,
доцент кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПРАВО НА ПЕРЕКЛАД В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПРАВЕДЛИВОГО СУДОЧИНСТВА: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ

Стаття 6 Конвенції про захист прав та основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) регламентує одне з основних прав людини – право на справедливий суд. Зазначена стаття гарантує право на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, при визначенні цивільних прав і обов'язків особи чи при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, що пред'являється особі [1]. Ця ж норма регламентує і змістовні елементи вищезазначеного права, зокрема - права осіб, щодо яких здійснюється кримінальне переслідування.

Відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», суди при розгляді справ застосовують як джерело права ЄКПЛ та практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) [2]. Кримінальний процесуальний кодекс України (далі -КПК України) розширив коло суб'єктів застосування ЄКПЛ та ЄСПЛ, оскільки передбачив необхідність для усіх суб'єктів застосування кримінального процесуального законодавства, а не лише для суду, здійснювати свою діяльність з урахуванням практики ЄСПЛ [3], тим самим, законодавець, зобов'язав уповноважених суб'єктів реалізовувати в національному кримінальному судочинстві усі права осіб, які гарантовані ЄКПЛ, в тому числі і ті, що регламентовані в ст. 6.

Дослідження наукової літератури, вивчення матеріалів кримінальних проваджень та опитування практичних працівників дали підстави зробити висновок, що серед усіх прав, гарантованих ст. 6 ЄКПЛ, чи не найбільші перепони існують у реалізації прав підозрюваних (обвинувачених), які передбачені п.п. «а» та «е» ч. 3, ст. 6 ЄКПЛ, а саме: бути негайно і детально проінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинува-

чення, висунутого проти нього; якщо він не розуміє мови, яка використовується в суді, або не розмовляє нею-одержувати безоплатну допомогу перекладача [1].

Право на переклад хоча і не регламентовано експліцитно у ст. 6 ЄКПЛ, проте воно встановлено у прецедентному праві ЄСПЛ та у Директиві Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу С2010/64/ЄС «Про право на усний та письмовий переклад в кримінальному процесі»³, системний аналіз яких дозволив визначити основні його положення: 1) право на переклад передбачає право особам, щодо яких здійснюється кримінальне переслідування на безоплатний усний та письмовий переклад в кримінальному процесі; 2) основне призначення – забезпечення права на справедливий судовий розгляд; 3) межі реалізації поширюються на усі етапи кримінального судочинства; 4) рішення про необхідність залучення перекладача та те, які саме документи потрібно перекладати, приймаються компетентними органи, проте адвокат підозрюваної особи може звернутися з клопотанням про переклад додаткових документів, а остаточною відповідальність за прийняте рішення покладається на суд; 5) усний та письмовий переклад повинен відповідати певним стандартам, достатнім для того, щоб підозрюваний розумів характер та мотив обвинувачення. Усний переклад повинен забезпечити «ефективну участь» підозрюваного у процесі. Письмового перекладу потребують лише ті документи, які підозрюваний «повинен розуміти для того, щоб мати справедливий суд»; 6) на державу покладається обов'язок забезпечити достатню кваліфікацію залучених письмових та усних перекладачів з метою надання правильного письмового та усного перекладу; 7) для перевірки правильності усного перекладу держава повинна забезпечити технічне фіксування процесуальних дій за участю перекладача; 8) усі витрати, пов'язані з реалізацією права на переклад покладаються на державу [5], [6].

В національному законодавстві право на переклад також не регламентується окремою статтею, а розглядається як складова наступних засад - мова, якою здійснюється кримінальне провадження; доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень, змагальність а також забезпечення права на захист.

Така розпорошеність регламентації в законодавстві права на переклад та відсутність окремої статті, яка б визначала зміст вищезазначеного права, процесуальний порядок залучення перекладача та конкретизувала його процесуальний статус, на нашу думку, аж ніяк не сприяє його ефективній реалізації та призводить до певних процедурних ускладнень.

³ Аналіз вищезазначеної Директиви (норми якої для нас не є обов'язковими, оскільки Україна не є членом Європейського Союзу) має на меті, в першу чергу, визначення орієнтирів реформування національного законодавства в частині реалізації права на справедливий суд, оскільки, підписавши Угоду про асоціацію, Україна взяла на себе певні зобов'язання в тому числі і щодо приведення національного законодавства до вимог права ЄС.

Опитування практичних працівників доводить, що на сьогодні, такі ускладнення найчастіше виникають в тих випадках, коли залучення перекладача відбувається на безоплатній основі під час досудового провадження. Вважаємо, що це пов'язано в тому числі і з відсутністю регламентації в законодавстві чітко визначених підстав залучення перекладача та суб'єкта, який би відповідав за необхідність його залучення.

Так, відповідно до статті 68 КПК України, підставою залучення перекладача є необхідність у кримінальному провадженні перекладу пояснень, показань або документів. Суб'єктами які, мають право залучити перекладача згідно зі ст. 68 КПК України виступають сторони кримінального провадження або слідчий суддя чи суд.

Вивчення слідчої та судової практики засвідчило збільшення випадків коли сторона обвинувачення не вбачає необхідності в залученні перекладача (наприклад - підозрюваний є громадянином України, має диплом про здобуття вищої освіти, який свідчить про те, що він на достатньому рівні оволодів знаннями з української мови), проте сторона захисту на цьому наполягає, мотивуючи тим, що підозрюваний не розуміє українську мову та не має коштів для залучення перекладача на платній основі.

Задля вирішення подібних конфліктних ситуацій, з урахуванням позиції ЄСПЛ та Директиви Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу С2010/64/ЄС «Про право на усний та письмовий переклад в кримінальному процесі», вважаємо, за доцільним внести зміни до КПК України, де передбачити, що вирішення необхідності залучення перекладача за рахунок держави для підозрюваних та обвинувачених під час судового провадження повинно покладатися на суддю, а на досудовому провадженні - на слідчого чи прокурора. Проте, оскільки остаточну відповідальність за забезпечення справедливого розгляду справи все ж таки несе суддя, вважаємо за необхідним передбачити можливість стороні захисту оскаржувати до слідчого судді рішення про відмову слідчого чи прокурора залучити перекладача.

Під час вирішення питання щодо необхідності залучення перекладача, вищезазначеним учасникам слід пересвідчитися в тому, що відсутність перекладача не перешкоджає підозрюваному (обвинуваченому) брати повну участь в розв'язанні питання, яке для нього має вирішальне значення. (рішення ЄСПЛ «Кускані проти Сполученого Королівства»), а в тих випадках, коли сторона захисту намагається довести, що підозрюваний чи обвинувачений не володіє належним чином мовою, якою ведеться процес, вищезазначеним учасникам питання доцільності залучення перекладача слід визначати з урахуванням детального аналізу попереднього мовного досвіду підозрюваного (обвинуваченого) (рішення ЄСПЛ: «Кускані проти Сполученого Королівства»; «L.N.P. проти Аргентини», «Лагерблом проти Швеції») [7].

На підставі вищезазначеного можемо зробити наступні висновки: 1) право на переклад, що включає в себе право на безоплатний усний та письмовий переклад є змістовним елементом права на справедливий судовий ро-

згляд; 2) в національному законодавстві право на переклад є складовою окрім засади права на справедливий судовий розгляд, також наступних засад: мови, якою здійснюється кримінальне провадження, забезпечення права на захист та змагальність; 3) задля забезпечення справедливого судочинства через реалізацію права на переклад вважаємо за доцільним внести зміни до КПК України щодо визначення: змісту права на переклад; підстав залучення перекладача; кваліфікаційних вимог, котрим повинен відповідати перекладач та осіб, що приймають остаточне рішення про необхідність його залучення.

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 20.05.2019).

2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лют. 2006р. № 3477- IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення 20.05.2019).

3. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітн. 2012 р. № 4651- VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 20.05.2019).

4. Угода про асоціацією між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 30 листоп. 2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення 20.05.2019).

5. Directive 2010/64/ EU of the European Parliament and the Council of 20 October 2010 on the right to interpretation and translation in criminal proceedings // OJ L 280, 26.10.2010, P. 1-7.

6. Т. Спокен, М. Аттінгер Процесуальні права в кримінальному судочинстві: рівень забезпечення гарантій в Європейському Союзі URL: <http://arno.unimaas.nl/show.cgi?fid=3891> (дата звернення 20.05.2019).

7. Гора А.В. Маніпуляції з перекладом в кримінальному процесі URL: https://protocol.ua/ua/manipulyatsii_z_perekladom_v_kriminalnomu_protsezi_analiz_praktiki_espl_ta_natsionalnih_sudiv_vid_partnera_yuridichnoi_kompanii_ksg_partners_gori_a_v/ (дата звернення 20.05.2019).

Рожнова В.В.,
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРО СПРОБУ ЧЕРГОВОГО УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНУ

На шляху впровадження проголошених у державі реформ, насамперед, і як правило, декларується комплексне оновлення законодавства (зокрема кримінального процесуального) без ризиків обмеження прав, свобод і законних інтересів кожного члена суспільства [1, с. 21]. Водночас, доводиться констатувати, що зміни у законодавстві (без їх належного наукового обґрунтування, за відсутності системного підходу) не вирішують наявних проблем, а подекуди навіть створюють нові.

Так, процес масштабного реформування кримінального процесуального законодавства України, що розпочався, зокрема, в межах реалізації Концепції судово-правової реформи в Україні (1992 р.), продовжився у межах реалізації Концепції реформування кримінальної юстиції України (2008 р.) і формально завершився прийняттям у квітні 2012 року Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України, фактично триває і до сьогодні. Можливо не так масштабно, але реформування вітчизняного кримінального процесуального законодавства стало постійним явищем для сучасної правової системи України. Здавалося б, це можна оцінити позитивно, як необхідну й оперативну реакцію законодавця на зміни у відповідних суспільних відносинах та об'єктивні потреби суб'єктів правозастосування у цій сфері. Однак, вже у 2015 році у Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, стан правосуддя, функціонування прокуратури та кримінальної юстиції, як суміжних правових інститутів, оцінюється як такий, що має свої недоліки, обумовлені серед іншого й проблемами у сфері стратегічного планування та у законодавчому процесі, зокрема надмірною зосередженістю на короткострокових рішеннях у законодавчому процесі, відсутністю системного бачення у формуванні демократизації сектору правосуддя у довгостроковій, середньостроковій та найближчій перспективі. Основне джерело кримінального процесуального права – чинний КПК України діє з 20 листопада 2012 р. Хоча перші зміни до нього були внесені ще 5 липня 2012 р., тобто до набрання чинності. У подальшому щороку КПК України (подекуди наряду з іншими джерелами кримінального процесуального права України) зазнавав змін, доповнень. Загалом, у тому чи іншому виді зміни до КПК України вносились більш ніж 55 законами України.

Безперечно, що така ситуація не могла не відобразитись на якості кримінального процесуального закону. За справедливим твердженням

О.А. Лейби, стихійно-ситуаційна нормотворча динаміка кримінального процесуального законодавства останніх років призвела до загострення тих нормативно-змістовних проблем, що п'ять років поспіль були «болючими» для правозастосування, досі залишаються невирішеними, та породжує нові, що посилюють неузгодженість окремих структурних елементів кримінального процесуального законодавства або утворюють взаємну конфронтацію між деякими нормами; спричиняють помилки при встановленні структурних зв'язків із використанням бланкетних та відсильних норм; зумовлюють порушення законів логіки при конструюванні термінології і понятійно-категоріального апарату тощо [2, с. 18].

Наразі питання якості кримінального процесуального закону, ефективності його норм усе частіше стають предметом досліджень вітчизняних науковців, фахових обговорень на зустрічах, засіданнях, семінарах, круглих столах, конференціях різного рівня, у результаті яких констатується необхідність удосконалення кримінального процесуального законодавства, формулюються численні пропозиції у цьому напрямі. Разом із тим, зважаючи на те, що, з однієї сторони, на цей час законопроектна робота наших парламентарів у напрямі так бажаного удосконалення чинного КПК України не знижує рівня своєї активності, однак, з іншої – на жаль, не усі законопроекти, що пропонуються до розгляду, і навіть ті закони, що вже прийняті Верховною Радою України і набрали чинності, дійсно сприяють досягненню задекларованої мети, з'являються нові й нові підстави для критичного аналізу чергового удосконалення (спроби удосконалення) кримінального процесуального закону, як з точки зору дотримання правил законодавчої техніки, так і з огляду на ефективність нормативної регламентації кримінальної процесуальної діяльності з урахуванням правових та організаційних аспектів її здійснення.

Так, аналіз одного із чергових законопроектів – проекту Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту дітей від сексуального насильства» (реєстр. № 8122 від 14.03.2018) [3], що наразі перебуває на розгляді Верховної Ради України, дає підстави для формулювання таких висновків. Загалом, пропозиції, спрямовані на впровадження нових та удосконалення існуючих механізмів загального та індивідуального запобігання кримінальних правопорушень у розглядуваній сфері, насамперед соціально-економічного, адміністративного, кримінального-правового характеру, є актуальними, доцільними та такими, що заперечень по суті не викликають. Однак звернемо увагу на окремі положення законопроекту з огляду на необхідність забезпечення прав людини. Законопроектом, серед іншого, пропонується внести зміни до КПК України. Зокрема, доповнити статтю 176 після частини п'ятої новою частиною такого змісту: «б. Запобіжні заходи у вигляді особистого зобов'язання, домашнього арешту не можуть бути застосовані до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості неповнолітніх або злочинів, пов'язаних із створенням предметів порнографічного характеру, що містять

дитячу порнографію, якщо така особа є близьким родичем або членом сім'ї потерпілого та проживає спільно із ним». Як вказано у пояснювальній записці до законопроекту, прийняття зазначеного закону унеможливить спільне проживання неповнолітньої жертви із особою, яка підозрюється у вчиненні злочину проти її статевої свободи та недоторканості, до винесення вироку, що позитивно впливатиме на емоційний стан дитини та сприятиме швидшій реабілітації від наслідків вчинення відносно неї злочину. Разом із тим відомо, що серед усіх запобіжних заходів, система яких встановлена у ч. 1 ст. 176 КПК України, лише найбільш суворий із них – тримання під вартою, унеможливує перебування підозрюваного, обвинуваченого за місцем його проживання. Усі інші види запобіжних заходів (у тому числі, особиста порука, застава, а не тільки особисте зобов'язання та домашній арешт, які зазначені у запропонованих доповненнях) не є перешкодою для перебування і проживання підозрюваного, обвинуваченого за відповідним місцем свого мешкання. Якщо слідувати задекларованій меті та логіці пропозицій у цій частині, то єдиним запобіжним заходом, що зможе бути застосований до підозрюваних, обвинувачених у вчиненні злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості неповнолітніх або злочинів, пов'язаних із створенням предметів порнографічного характеру, що містять дитячу порнографію, якщо така особа є близьким родичем або членом сім'ї потерпілого та проживає спільно із ним, виявиться виключно тримання під вартою. Така ситуація призведе до того, що безальтернативне застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою замість ознак превентивного заходу набуде ознак кримінального покарання, що застосовуватиметься до особи, вина якої у вчиненні злочину ще не доведена і не встановлена обвинувальним вирокіом суду. Окрім того, для законного та обґрунтованого рішення про застосування будь-якого виду запобіжного заходу у ст. 177 КПК України, а для тримання під вартою – додаткового у ст. 183 КПК України, передбачені підстави та умови, сукупність яких є необхідною у кожному випадку вирішення питання про застосування запобіжного заходу стосовно конкретного підозрюваного, обвинуваченого, і обов'язок доказування яких покладається на слідчого, прокурора. Таким чином, чинні положення КПК України, зокрема в питанні застосування запобіжних заходів стосовно підозрюваних, обвинувачених, у тому числі у вчиненні злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості неповнолітніх, цілком забезпечують можливість обрання найбільш ефективного виду запобіжного заходу у кожній конкретній ситуації, включаючи і тримання під вартою (прикладів чого у правозастосовній практиці немало).

За умови доведення слідчим, прокурором визначених у чинному КПК України обставин, які є підставами та умовами застосування запобіжних заходів, а також обставин, які враховуються слідчим суддею, судом при обранні конкретного виду запобіжного заходу, цілі, задекларовані у законопроекті і задля яких пропонуються доповнення до ст. 176 КПК України, цілком досягаються і за допомогою чинних правоположень.

Поряд із цим, урахування міжнародного досвіду у сфері боротьби із злочинами проти статевої свободи та статевої недоторканості неповнолітніх, планування не лише короткострокової, а й довгострокової перспективи запобігання вчиненню таких злочинів, у тому числі не лише засобами адміністративного та кримінально-правового, а й кримінального-процесуального характеру, визначає актуальність і необхідність розгляду питань щодо проведення обов'язкової судово-психіатричної експертизи (за її результатами – необхідності примусового лікування від відповідних психіатричних розладів сексуального характеру), застосування медикаментозної профілактики (як в обов'язковому, так і в добровільному порядку), обов'язкового носіння електронного засобу контролю (як до, так і після засудження) та ін.

1. Акімова Л.М. Аспекти реалізації засад антикорупційної політики. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 7 грудня 2018 року). Ч. 2. Київ, 2018. С. 19–22.

2. Лейба О.А. Дефекти кримінального процесуального законодавства та засоби їх подолання : монографія. Харків: «Юрайт», 2018. 216 с.

3. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту дітей від сексуального насильства, реєстр. № 8122 від 14.03.2018 // Верховна Рада України : офіційний веб-портал. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63625.

Савела Є.А.,

курсантка факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування,
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Гаркуша А.Г.,

старший викладач кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОГО ЗАБОВ'ЯЗАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ, ЯК ОДИН ІЗ ВИДІВ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ

Право на свободу та особисту недоторканність є одним із найважливіших прав людини. Воно зазначене у різних міжнародно-правових документах, а саме в ст. 3 Загальної декларації прав людини 1948 р., ст. 9 Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р., ст. 5 та 9

Міжнародному пакті про, громадянські і політичні права 1966 р., та в основному законі України – Конституції, а саме в ст. 29, яка закріпила що кожен має право на свободу та особисту недоторканність [1, с. 29].

Виконання завдань кримінального законодавства неможливе без застосування заходів кримінально-процесуального примусу, а особливо запобіжних заходів. Одним із видів запобіжних заходів є особисте зобов'язання – найбільш м'який по відношенню до суб'єкта застосування. Сутність якого полягає в обмеженні права підозрюваного, обвинуваченого на свободу пересування, вибір місця проживання (перебування), забезпеченні виконання покладених на нього процесуальних та інших, визначених законом і зазначених в особистому зобов'язанні, обов'язків.

Особисте зобов'язання застосовується до таких осіб, які не становлять великої суспільної небезпеки, які мають певне місце проживання (житловий будинок, квартира, службове житлове приміщення, будинок-інтернат для престарілих, інвалідів, ветеранів, інші спеціалізовані будинки, а також інші житлові приміщення, у яких громадяни постійно чи переважно проживають як власники, за договором найму (піднайму), або оренди чи з інших підстав, передбачених законодавством України), або перебування (готелі, будинки відпочинку, санаторії, пансіонати, кемпінги, туристичні бази, інші подібні заклади, а також житлові приміщення, які не є місцем проживання громадянина, в якому він проживає тимчасово) за вказаним місцем, коли ймовірність ухилення від органів досудового розслідування або суду мінімальна або неможлива. Також особисте зобов'язання застосовується у випадках, коли немає підстав боятися, що підозрюваний (обвинувачений), перебуваючи на свободі, буде переховуватися від органів досудового розслідування і суду, але є дані, що він може тимчасово відлучитися з місця проживання, наприклад, у зв'язку з перебуванням у відпустці. Подібні відлучення підозрюваного (обвинуваченого) з місця проживання можуть ускладнити здійснення кримінального провадження [2, стр. 44-45].

Особистому зобов'язанню, як і іншим запобіжним заходам, притаманна ознака примусовості. У його основу покладено психологічний (або, як його називають інші вчені, моральний чи психічний метод державного впливу на поведінку підозрюваного, обвинуваченого. Унаслідок цього можуть виникнути негативні наслідки для особи, якщо вона не виконає покладених на неї обов'язків. Хоча дана процедура є найбільш м'якою, проте не можна недооцінювати її превентивний характер. Здатність кожного запобіжного заходу, у тому числі й особистого зобов'язання, забезпечити досягнення мети, визначеної ст. 177 КПК України, є однією із системних ознак даного правового інституту. У зв'язку з цим можна стверджувати, що застосування особистого зобов'язання здатне попередити всі форми неналежної поведінки підозрюваного, обвинуваченого, як, наприклад, бажання переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду, так і його можливість незаконно впливати на учасників кримінального провадження [3, с. 41].

На підозрюваного, обвинуваченого слідчим суддею, судом може бути покладено залежно від доведеності прокурором на час розгляду відповідного клопотання обставин, передбачених п. 1 ч. 1 ст. 194 КПК, обов'язки, а саме:

1) прибувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю; 2) не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду; 3) повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи; 4) утримуватися від спілкування із будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом або спілкуватися з нею з дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом; 5) не відвідувати місця, визначені слідчим суддею, судом; 6) пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності; 7) докласти зусиль до пошуку роботи або для навчання; 8) здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну; 9) носити електронний засіб контролю (ч. 5 ст. 194 КПК). Даний список обов'язків є вичерпаним і чітко визначений в КПК України [5].

Наслідки невиконання підозрюваним, обвинуваченим обов'язків, які покладені на нього у зв'язку з застосуванням особистого зобов'язання, по перше це застосування більш жорсткого запобіжного заходу; подруге, накладення грошового стягнення в розмірі від 0,25 до 2 розмірів мінімальної заробітної плати.

Контроль за виконанням особистого зобов'язання законодавцем чітко розподілене відповідно до повноважень службових осіб з даного питання (ч. 3 ст. 179 КПК України). Так, за підозрюваним контроль здійснює слідчий, за обвинуваченим – прокурор. Також, контроль за дотриманням обов'язків може покладатися і на інші підрозділи ОВС, а саме: Національної поліції України, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів Державної прикордонної служби України.

Проаналізувавши сутність особистого зобов'язання, як одного із видів запобіжних заходів, можна прийти до чіткого висновку, що це найбільш м'який з передбачених КПК України запобіжний захід, який полягає у покладенні на підозрюваного, обвинуваченого певних обов'язків, визначених слідчим суддею, судом. Особистому зобов'язанню, як й іншим запобіжним заходам, притаманна ознака примусовості, оскільки в його основу покладено психологічний метод державного впливу на поведінку підозрюваного, обвинуваченого. Психологічний метод, проявляється в інформуванні особи про можливість настанні негативних наслідків, якщо особа порушила покладені на нього обов'язки. У зв'язку із зазначеним слід підкреслити, що підставою для зміни цього запобіжного заходу може бути лише факт порушення підоз-

рюванім, обвинуваченім умов його застосування без поважних причин [2, с. 46].

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Тетяна Григорівна Фоміна. особисте зобов'язання: процесуальна характеристика та практика застосування. Вісник Національної академії правових наук України. 2018. С. 41–54.

3. Демидов И. Ф. Проблема прав человека в российском уголовном процессе (Концептуальные положения). И. Ф. Демидов. Москва: Изд-во НИИ пробл. укрепления законности и правопорядка, 1995. – 96 с.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р.: станом на 05 серпня 2018 р. Відомості Верховної Ради України, 2013, № 9-10, №11-12, №13, ст. 88.

5. Особисте зобов'язання. Мего-Інфо Юридична бібліотека №1.2018. URL: <http://mego.info/%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F-179-%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5-%D0%B7%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B2%D1%8F%D0%B7%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F>.

Свиридова Л.В.,

завідувач лабораторії почеркознавчих, лінгвістичних, психологічних та мистецтвознавчих досліджень
Харківського НДІСЕ,
кандидат юридичних наук

Абросимова В.Г.,

завідувач сектору почеркознавчих та мистецтвознавчих досліджень
лабораторії почеркознавчих, лінгвістичних, психологічних та мистецтвознавчих досліджень
Харківського НДІСЕ

Сиротенко Н.В.,

старший науковий співробітник лабораторії почеркознавчих, лінгвістичних, психологічних та мистецтвознавчих досліджень
Харківського НДІСЕ

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

Призначення судових експертиз на стадії досудового розслідування в експертній практиці не рідкі випадки, коли для збирання доказів необхідні

знання спеціаліста, який застосовуючи певні методи дослідження, методики, новітні розробки в галузі судової експертизи, при дослідженні об'єкта встановить ті факти, які мають значення для правильного з'ясування обставин кримінального провадження. На цій стадії експертиза сприяє об'єктивності, повноті, всебічності пізнання події та її обставин .

Слідча тактика передбачає призначення експертизи у той момент, коли це тактично доцільно і можливо, тобто зібрані всі матеріали для її призначення. Однак на практиці все частіше виникають випадки, коли для проведення експертизи надходять лише ухвали слідчих суддів (останнім часом все рідше – постанови слідчих) про призначення експертизи, в яких зазначається, що необхідні матеріали будуть надані певним органом. Отже це затягує строки виконання експертизи, а іноді робить її неможливим, оскільки об'єкти дослідження так і не надходять до експертної установи. Також все частіше доводиться нагадувати слідчим про надання матеріалів у терміни, передбачені чинною Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, тому що у більшості випадків призначені на стадії досудового розслідування знімаються з провадження і повертаються без виконання через ненадання об'єктів дослідження.

Судово-почеркознавча експертиза не виключення щодо залишення її без виконання. Об'єкти дослідження не надаються взагалі, або у такій обмеженій кількості, яка не дозволяє експерту дійти категоричного висновку. Даний факт обумовлений тим, що, наприклад, документи з вільними зразками підписів та почерків мешканців Донецька та Луганська залишилися на окупованих територіях, а без їх наявності проведення експертизи неможливе, оскільки порушується така важлива вимога, як достовірність зразків, наданих на дослідження, що може привести до експертних, та й слідчих, помилок. За будь-яких причин особа може змінити свій підпис за короткий час і у подальшому видавати його за свій, а справи, у яких розслідуються правопорушення щодо спірних документів, в яких міститься раніше виконуваний підпис певної особи, так і залишаються не розкритими.

Поряд з цим виникає проблема надання зразків осіб, які ніде не працюють, та які не підписують ніяких документів взагалі, або ж сільських мешканців похилого та старечого віку, у яких в наявності крім паспорта (де іноді не він розписувався) та обмеженої кількості документів (наприклад, вітальних листівок, записів на окремих папірцях) ніяких документів немає. Тому ця обставина також ускладнює й іноді унеможливорює проведення експертизи.

Слід зауважити, що кількість зразків, наданих на дослідження, не завжди обумовлює їх якість, тому що можна надати на дослідження багато зразків від імені певної особи, але ж всі вони будуть різнитися між собою і, відповідно, не можуть використовуватися експертом, як порівняльний матеріал. Тому важливо враховувати їх достовірність, яка встановлюється слідчими шляхом надання вільних зразків в офіційних документах та пред'явлення цих зразків певній особі і занесенням цих свідчень у протокол. Саме достовір-

ність зразків є однією з умов успішного проведення експертизи, яка забезпечується їх достатністю.

Судова лінгвістична експертиза також призначається у справах з розслідування злочинів проти державного устрою, влади, прав та свобод громадян тощо. Ці завдання вирішуються в основному в рамках лінгвістичної (семантико-текстуальної) експертизи. Перетинами щодо проведення цього виду експертизи є некоректно поставлені завдання, де, наприклад, слідчі вказують на розміщення в соціальних мережах об'єктів дослідження, не надаючи самі тексти, що є необхідною умовою проведення експертизи. Також для проведення лінгвістичної експертизи надаються носії інформації, в яких зафіксовано усне мовлення певної особи. В експертній практиці, відповідно до чинних Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, лінгвістична (семантико-текстуальна) експертиза проводиться лише за писемним мовленням, тому на дослідження необхідно надавати тексти роздруківок досліджуваних документів. Навіть і у наданих роздруківках текстів не окреслюють об'єкти дослідження, за чим слідує складання клопотання про уточнення питань, і тим самим строків проведення експертизи збільшуються. Ці та інші чинники постійно врегульовуються в експертній практиці шляхом проведення консультацій, семінарів, читанням лекцій для слідчих та суддів.

Судову мистецтвознавчу експертизу також не минула зазначена проблема. Цей вид експертизи може проводитися по якісних зображеннях об'єктів (ікон, медалей, значків, символіки тощо), однак не завжди надаються якісні зображення зазначених об'єктів. Не завжди слідчі при призначенні мистецтвознавчої експертизи враховують ту обставину, що, наприклад, до пам'яток архітектури у деяких випадках необхідно надати експерту доступ до об'єкта дослідження. У разі надання на дослідження процесорів для проведення комплексної комп'ютерної та мистецтвознавчої експертизи доцільно спочатку провести комп'ютерну на предмет встановлення інформації, що міститься на жорсткому диску, а потім призначати мистецтвознавчу експертизу за певними об'єктами дослідження. Адже експерт-мистецтвознавець має переглядати навіть ту інформацію, жодна з якої не належить до предмета дослідження судової мистецтвознавчої експертизи. На це витрачається багато часу і ускладнює роботу експерта, враховуючи й без того його велике навантаження. Тому відповідний вид експертизи необхідно призначати лише за тими об'єктами, які є предметом певного виду експертизи і цінувати час експерта.

Судова психологічна експертиза – це особливий вид експертизи, за яким призначається більша кількість справ у досудовому розслідуванні. Адже й проблем при її призначенні та проведенні також виникає багато. Розповсюдженою є та, що експертизи призначаються за не досить встановленими обставинами, наприклад, навіть, не визначено особу, якій пред'явлено підозру, або не проведено низку необхідних експертиз, результати яких мають враховуватися під час проведення судової психологічної експертизи тощо.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Наведені обставини унеможливають проведення судової психологічної експертизи і строки розслідування справи затягуються на довгий час.

Однією з перешкод підготовки матеріалів для проведення експертизи і її призначення є прогалини в чинному КПК України, який вступив у дію 15 березня 2018 року. Ця проблема обговорюється майже не на всіх науково-практичних заходах і досі вона залишається невирішеною поряд з іншими прогалинами, які ускладнюють розслідування справ. Адже місце висновку експертизи в системі доказової інформації у кримінальному провадженні важко переоцінити, оскільки іноді результати експертизи мають вирішальне значення у вирішенні справ.

1. . Кримінальний процесуальний кодекс України URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 22.05.2019).

2. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки матеріалів та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ М-ва юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5 (зі змінами та доповн.). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 22.05.2019).

Сербін М.М.,
провідний фахівець з організації наукової роботи
Запорізького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
МВС України,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО З ПРАЦІВНИКАМИ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВТЕЧ З МІСЦЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Втеча з місця позбавлення волі або з-під варти, відповідальність за яку передбачена ст.393 Кримінального кодексу України [1], є одним із найбільш поширених злочинів проти правосуддя. Зазначене кримінальне правопорушення є не лише небезпечним посяганням на мету і завдання правосуддя та стабільну діяльність установ пенітенціарної системи України, а й перешкоджає кримінальному провадженню щодо осіб, взятих під варту та досягнення мети покарання, насамперед, запобіганню вчиненню нових злочинів засудженими і сприяє продовженню їх злочинної діяльності [2, с.5].

Однією з обов'язкових умов повного та всебічного розслідування втеч з місця позбавлення волі, є встановлення постійної взаємодії слідчого з пра-

цівниками виправних колоній (надалі – ВК), зокрема співробітниками оперативних підрозділів.

В широкому розумінні така взаємодія припускає різноманітну допомогу, яку, з одного боку, у встановлених кримінально-процесуальним законом межах здатна надавати адміністрація ВК роботі слідчого, а з іншого – всебічне врахування слідчим при визначенні тактики розслідування й провадження окремих слідчих (розшукових) дій інтересів роботи адміністрації з виконання завдань, що стоять перед ВК. І те, і інше визначається єдністю їх інтересів стосовно розкриття вчиненого злочину та необхідності нормалізації оперативної обстановки у ВК.

На відміну від провадження досудового слідства за межами ВК, при його проведенні в цих установах завжди є необхідним встановлення ділових контактів між слідчим та співробітниками оперативних підрозділів зазначених установ виконання покарань. Будь-яка спроба приступити до провадження досудового слідства у ВК минаючи адміністрацію (начальника ВК чи його заступника по режиму й оперативній роботі) об'єктивно нездійсненна і загрожує небезпекою неправомірного втручання слідчого у її виконавчо-розпорядницьку діяльність.

Що стосується тактичної доцільності взаємодії слідчого з співробітниками оперативних підрозділів при провадженні досудового слідства у ВК, то в цілому вона визначається широко поширеними в практиці розслідування труднощами встановлення істини у кримінальному провадженні.

Дехто з наукових і практичних працівників вважає, що високий відсоток розкриття втеч з місця позбавлення волі, пов'язаний з очевидністю умов факту вчинення більшості з них, вказує на відсутність істотних труднощів розслідування вказаних злочинів. Така точка зору є теоретично неспроможною й практично шкідливою, оскільки вона ігнорує загальнообов'язкові правові й типові фактичні умови провадження розслідування у ВК.

При розслідуванні втеч з місця позбавлення волі взаємодія слідчого з співробітниками оперативних підрозділів повинна, як правило, бути постійною, а не обмежуватися вирішенням окремих питань. Постійна взаємодія між ними особливо необхідна тому, що слідчі зазвичай погано знають навіть загальні умови організації та діяльності ВК, надто ж ту конкретну обстановку, що складається в них до початку досудового слідства. Недостатнє знання обстановки при провадженні слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій може не лише негативно позначатися на їх результативності, але й ускладнювати роботу адміністрації з виконання поставлених перед ВК завдань.

Для забезпечення успіху досудового слідства встановлення ділових контактів слідчого з співробітниками оперативних підрозділів повинно мати місце з моменту виявлення ознак вчиненого злочину.

Попередня діяльність оперативних підрозділів до початку досудового розслідування не вичерпується лише збиранням інформації. Вона може також полягати у вживанні заходів зі збереження слідів злочину, затримання

особи, яка вчинила втечу, усунення умов, що сприяють вчиненню засудженими аналогічних злочинів тощо. Повідомлення слідчого про виїзд до ВК, де вчинено втечу, не перериває цієї роботи.

З прибуттям слідчого до ВК співробітники оперативних підрозділів зобов'язані негайно передати йому зібрані матеріали. За необхідності одержання додаткової інформації про ті чи інші обставини вчиненого злочину слідчий збирає її сам чи дає відповідні доручення щодо її збирання. Начальник ВК та підлеглий йому адміністративний апарат зобов'язані сприяти діяльності слідчого, спрямованої на виконання вимог кримінально-процесуального закону.

У числі цільових заходів адміністрації ВК зі збирання інформації, необхідної для успішного проведення досудового слідства, найбільш вагоме значення звичайно мають оперативно-розшукові заходи, спрямовані на встановлення особи (осіб), яка вчинила втечу з місця позбавлення волі.

Великі повноваження адміністрації у дотриманні режиму та проведенні виховної роботи у ВК зовсім не означають, що в інтересах досудового слідства можуть здійснюватися будь-які заходи, що відповідають цим повноваженням. На нашу думку, у згаданих цілях припустиме застосування лише тих заходів, зміст яких не суперечить принципам та порядку провадження розслідування, викладеним у кримінально-процесуальному законі, а також не обмежує прав та інтересів засуджених, передбачених нормами кримінально-виконавчого права.

Допомога, яку здатна надати адміністрація ВК слідчому, не вичерпується прийняттям оперативних, режимних та виховних заходів, що сприяють ефективності проведення досудового слідства.

Так, у силу вже згаданих нами обов'язків адміністрації зі зміцнення режиму у ВК вона має у своєму розпорядженні відповідні повноваження щодо здійснення постійного нагляду й контролю за поведінкою засуджених та широко використовує в цих цілях оперативні, режимні й інші заходи. Вчинення втечі з місця позбавлення волі та проведення досудового слідства в цьому плані нічого не змінює. Більш того, у період його проведення нерідко виникає необхідність активізації режимно-оперативної роботи адміністрації для попередження можливих правопорушень, так чи інакше пов'язаних зі вчиненим злочином і провадженням досудового слідства. Своєчасне попередження правопорушень у подібних ситуаціях зазвичай буває неможливим без самостійного встановлення адміністрацією ВК за допомогою непроцесуальних заходів ряду обставин, що мають кримінально-правове, процесуальне чи тактичне значення в кримінальному провадженні (наприклад, виявлення, не чекаючи результатів розслідування, злочинного зв'язку конвоїра з засудженими, який сприяв здійсненню втечі; встановлення факту й місця збереження зброї в колонії тощо).

При провадженні досудового слідства у ВК слідчий зберігає надані йому ст. 40 КПК України [3], повноваження доручати проведення слідчих (ро-

зшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідному оперативному підрозділу, а також вимагати від нього сприяння при провадженні окремих слідчих (розшукових) дій.

В умовах ВК для слідчого особливо важливо хоча б узагальнено знати, за допомогою яких методів і засобів виконане його доручення. Це дозволяє не лише правильно оцінити отриману оперативну інформацію, але й уникнути при провадженні розслідування небезпеки ненавмисного розголошення джерел її отримання.

Звичайно, адміністрація ВК не зобов'язана пояснювати слідчому методи й засоби, за допомогою яких була зібрана інформація, однак у певних межах може дати певні пояснення без розшифровки конкретних негласних джерел. Це може відповідати інтересам не тільки слідства, але й оперативної роботи, особливо при використанні негласних засобів.

Взаємодія в широкому розумінні припускає не лише використання слідчим допомоги адміністрації в розкритті втечі, але й максимальне його сприяння при провадженні розслідування виконанню завдань, що стоять перед ВК.

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 //Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, N 25-26, ст. 131.

2. Богатирьов, А. І. Втеча в'язнів з місць несвободи (міжгалузеве дослідження) : монографія / А. І. Богатирьов, О. В. Ведмідський, О. О. Некрасов; ред. І. Г. Богатирьов; Академія адвокатури України. - Київ: ВД "Дакор", 2015. – 228 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13. – Ст. 88.

Солдатенко О.А.,
доцент кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО СТРОКІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ПІДСТАВ ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Зміни, які останнім часом відбулися в суспільному, політичному та економічному житті України, стали каталізатором для кардинальних перетворень в українському законодавстві, приведення його у відповідність до

принципів міжнародного права з метою забезпечення балансу приватних інтересів особи і публічних інтересів суспільства та держави.

Ратифікація Україною великої кількості міжнародних договорів та прийняття на себе зобов'язань щодо їх виконання змусила нашого законодавця радикально вплинути на подальший законодавчий процес. Одні галузі права зазнали суттєвих перетворень шляхом внесення змін до відповідних нормативно-правових актів, інші ж були цілковито оновлені за рахунок прийняття нових законів та, відповідно, підзаконних нормативно-правових актів. І саме до таких оновлених галузей права відноситься кримінальне процесуальне право, адже прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України 13 квітня 2012 р. (далі – КПК України) значно змінило увесь вектор розвитку кримінальної та кримінально-процесуальної політики держави.

В той же час з моменту прийняття чинного КПК України внесено велику кількість змін до існуючої моделі кримінального процесу, доповнивши її одними положеннями та виключивши інші. Не стали виключенням зміни щодо строків досудового провадження та підстав закриття кримінального провадження.

Зокрема, відповідно до Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 були внесені зміни до абз. 2 ч. 1 ст. 219 КПК України, де строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР до дня повідомлення особі про підозру становить:

- 1) шість місяців – у кримінальному провадженні щодо кримінального проступку;
- 2) дванадцять місяців – у кримінальному провадженні щодо злочину невеликої або середньої тяжкості;
- 3) вісімнадцять місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Таким чином, строк досудового розслідування обчислюється з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, а не з моменту повідомлення особі про підозру, як було раніше, і до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження.

Зміни до ст.219 КПК України в свою чергу призвели до зміни абзацу другого п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України, яку викладено в новій редакції, слідчий, прокурор зобов'язані закрити провадження у разі, коли строк досудового розслідування, визначений ст. 219 КПК України, закінчився, але жодній особі не було повідомлено про підозру. Причому незалежно від кваліфікації злочи-

ну та його наслідків. Але що в таких випадках буде з потерпілим, хто буде відшкодовувати шкоду, завдану кримінальним правопорушенням.

Оскільки держава взяла на себе обов'язок щодо забезпечення прав і свобод людини, то й усунення наслідків вчиненого кримінального правопорушення шляхом відшкодування шкоди у тих випадках, коли правоохоронні органи не справилися зі своїми функціями, держава повинна взяти на себе.

Так, дійсно існує ст.127 КПК України «Відшкодування (компенсація) шкоди потерпілому», де частина третя передбачає, що шкода, завдана потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, компенсується йому за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом, але, нажаль, вказана стаття «мертва», оскільки Верховною Радою України не прийнято жодного Закону, який би чітко регламентував підстави, умови та порядок такого відшкодування (компенсації) шкоди за рахунок держави.

Отже, чітке визначення строків досудового розслідування, навіть у так званих «фактових» провадженнях дає можливість просто не розшукувати злочинця протягом певного часу і провадження закрити, а за таких обставин злочинець може сподіватися на безкарність, що може призвести до появи серед правоохоронних органів нового корупційного ризику.

Соловйов В.О.,

аспірант кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАГАЛЬНА ТА СПЕЦІАЛЬНА ПРОЦЕДУРИ ЗБИРАННЯ МАТЕРІАЛІВ СТОРОНОЮ ЗАХИСТУ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Збирання доказів є одним із важливіших елементів процесу доказування та складає значну частину процесуальної діяльності сторін, здійснюваної на стадії досудового розслідування. Саме даний вид діяльності здебільшого формує майбутній результат вирішення кримінального провадження по суті. Ефективність збирання доказів залежить від наявності двох складових, що характеризують даний процес: нормативного закріплення можливості та процедури збирання доказів за допомогою відповідних засобів; фактичного збирання доказів уповноваженим суб'єктом з дотриманням процедури, визначеної законодавством. Очевидно, що сторона захисту має більш обмежені можливості зі збирання доказів, ніж сторона обвинувачення, про що свідчить не тільки законодавство, судова практика, але й все більш жваві наукові дискусії з приводу різних підходів до розширення прав сторони захисту з доказування.

Виходитимемо з позиції, що сторона захисту на стадії досудового розслідування збирає матеріали, які стають доказами за відповідних умов [1]. Доказування, що здійснюється стороною захисту під час вирішення слідчим суддею питань про заходи забезпечення кримінального провадження, має відповідну специфіку [1]. Збирання захисником матеріалів для підготовки захисту, пов'язаного з обранням запобіжного заходу до підозрюваного, також має сутнісні особливості, серед яких однією з основних є значна часова обмеженість можливості зібрати достатні матеріали для підготовки захисту. Ця особливість пов'язана з невеликим часовим відрізком, передбаченим КПК України для вирішення питання про обрання запобіжного заходу після затримання особи і, як наслідок, вказує на нагальну потребу відображення її в нормах КПК України та інших актів. Адже поки законодавство не буде відповідати потребам цієї особливості, сторона захисту не отримає можливості належним чином реалізувати свої права, зокрема, право підозрюваного мати час і можливість, необхідні для підготовки захисту, передбачене п. (3) в ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція).

Чинний КПК України закріплює процедуру збирання доказів загальну для усіх випадків, без урахування кінцевої мети, яку переслідує суб'єкт, що здійснює доказування. Така ситуація є справедливою для сторони обвинувачення, адже саме слідчий, прокурор починають кримінальне провадження та з моменту виявлення злочину скеровують процес за запланованою траєкторією, при цьому, в більшості випадків, з самого початку мають в арсеналі докази обвинувального характеру. Сторона ж захисту, будучи обмеженою у засобах збирання матеріалів порівняно з протилежною стороною, потребує чіткого нормативного визначення усіх процедур, що дають змогу підготувати їй якісний захист. Особливої уваги потребує процедура збирання матеріалів для підготовки захисту, пов'язаного з обранням відносно підозрюваного запобіжного заходу. Як було вказано вище, наразі в КПК України процедура збирання доказів є загальною для усіх випадків. З метою реалізації принципу справедливості та змагальності, а також забезпечення підозрюваного можливістю реалізації його права, передбаченого п. (3) в ст. 6 Конвенції, вважаю за доцільне процедуру збирання захисником матеріалів протягом стадії досудового розслідування розділити на загальну та спеціальну.

Загальна процедура повинна розповсюджуватися на усі випадки збирання захисником матеріалів, окрім збирання з метою підготовки захисту, пов'язаного з обранням запобіжного заходу. Ця процедура наразі закріплена в КПК України, зокрема у ст. 93 та інших нормах. На мою думку, з урахуванням врегулювання деяких, окремо взятих проблемних моментів, сторона захисту, збираючи матеріали за загальною процедурою, має можливість підготувати свій захист для судового розгляду належним чином. Слід зупинитись на проблемі неврегульованості деяких питань, пов'язаних з витребуванням матеріалів за загальною процедурою. Ст. 93 КПК України передбачає, що

сторона захисту має витребувати відповідні матеріали від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб. Логічно, що витребування матеріалів може здійснюватись в формі заяви, звернення, запиту, клопотання, інших видів документів, але КПК України цього не встановлює. Натомість Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (далі – Закон) у ст. 24 передбачає таку форму звернення адвоката до відповідних суб'єктів як адвокатський запит. Згідно зі ст.24 Закону адвокатським запитом є письмове звернення адвоката до органу державної влади, органу місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та підпорядкування, громадських об'єднань про надання інформації, копій документів, необхідних адвокату для надання правової допомоги клієнту. Також ця стаття встановлює, що надання адвокату інформації та копій документів, отриманих під час здійснення кримінального провадження, здійснюється в порядку, встановленому кримінальним процесуальним законом.

Тобто, по-перше, адвокатський запит може бути використаний тільки адвокатом. По-друге, за адвокатським запитом відповідні матеріали можна отримати майже від усіх суб'єктів, окрім фізичних осіб. По-третє, отримати можна лише інформацію та копії документів. Та по-четверте, інформацію та копії документів, отримані під час здійснення кримінального провадження, можна одержати тільки в порядку, встановленому КПК України. Отже, можна стверджувати, що адвокатський запит не є універсальною формою витребування матеріалів стороною захисту, а тому залишаються неврегульованими питання форми витребування матеріалів та строків їх надання підозрюваному від суб'єктів, визначених у ч. 3 ст. 93 КПК України, а також форми та строків витребування захисником матеріалів від фізичних осіб та речей від інших суб'єктів.

Безумовно, можна було б застосовувати норми спеціальних законів, спрямованих на отримання фізичними особами інформації від суб'єктів владних повноважень під час збирання підозрюваним матеріалів, однак ч. 1 ст. 93 КПК України чітко встановлює, що збирання доказів здійснюється у порядку, передбаченому КПК України. Дана норма, на мою думку, ставить під сумнів можливість застосування положень Закону щодо адвокатського запиту під час збирання захисником матеріалів в рамках кримінального провадження. Все викладене вище свідчить про неврегульованість загальної процедури збирання матеріалів стороною захисту, що може призводити до систематичних поразок захисту у суді. До речі, це стосується не тільки сторони захисту, адже форми та строків витребування матеріалів для сторони обвинувачення КПК України також не визначає.

Спеціальна процедура збирання матеріалів стороною захисту повинна розповсюджуватися на випадки збирання матеріалів для підготовки захисту, пов'язаного з обранням відносно підозрюваного запобіжного заходу після

його затримання. Вона повинна бути адаптована до строків та процедур, що починаються з моменту затримання особи та закінчуються винесенням ухвали про запобіжний захід [2]. У зв'язку з викладеним вище, пропоную: 1) доповнити ч. 1 ст. 93 КПК України після слів «у порядку, передбаченому цим Кодексом» словами «та іншими законами», що усуне ризик визнання недопустимими доказів, отриманих в порядку інших законів; 2) додати до переліку суб'єктів, від яких здійснюється витребування доказів, громадські об'єднання, фізичних осіб, фізичних осіб-підприємців; 3) доповнити ст. 93 КПК України частиною п'ятою наступного змісту: «Витребування від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, громадських об'єднань, службових та фізичних осіб, фізичних осіб-підприємців речей, документів та їх копій здійснюється у формі письмового запиту»; 4) доповнити ст. 93 КПК України частиною шостою наступного змісту: «Збирання доказів для підготовки захисту, пов'язаного з вирішенням питання про обрання запобіжного заходу відносно підозрюваного після його затримання, здійснюється стороною захисту з урахуванням спеціальних правил, передбачених цим Кодексом»; 5) доповнити КПК України статтю 93-1 «Письмовий запит», в якій викласти дефініцію письмового запиту; визначити строки надання матеріалів: загальний строк для сторін кримінального провадження, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження повинен становити п'ять робочих днів з моменту отримання запиту, спеціальний строк для підготовки захисту, пов'язаного з вирішенням питання про обрання запобіжного заходу відносно підозрюваного після його затримання повинен становити двадцять чотири години з моменту отримання запиту; встановити обов'язок додавати посвідчені копії документів, підтверджуючих процесуальний статус особи, яка звертається з письмовим запитом, а для отримання матеріалів за спеціальною процедурою в добовий строк сторона захисту повинна додати ще й копію письмового повідомлення слідчого, прокурора про намір звернення з клопотанням про обрання запобіжного заходу (для цього необхідно передбачити в КПК України обов'язок сторони обвинувачення не пізніше трьох годин з моменту повідомлення про підозру вручити такий документ стороні захисту) або копію самого клопотання; визначити, що відмова в наданні матеріалів на письмовий запит, ненадання, несвоєчасне або неповне їх надання або надання інформації, що не відповідає дійсності, тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом, крім випадків відмови в наданні інформації з обмеженим доступом, при цьому встановивши адміністративну відповідальність за перелічені діяння.

1. Соловійов В.О. Особливості участі захисника в доказуванні під час вирішення питання про заходи забезпечення кримінального провадження

слідчим суддею. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. №18. С. 172-178.

2. Соловйов В.О. Право підозрюваного мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту, пов'язаного з обранням запобіжного заходу. *Правове життя сучасної України: матер. Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.)*. У 2-х т. Т. 2. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2019. С. 385-389.

Степанова Г.М.,
доцент кафедри досудового розслідування
навчально-наукового інституту №1
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ВИКОРИСТАННЯ «ЗЕЛЕНОЇ КІМНАТИ» ПРИ ПРОВЕДЕННІ ДОПИТУ МАЛОЛІТНЬОЇ (НЕПОВНОЛІТНЬОЇ) ОСОБИ

У збиранні доказової інформації одне з основних місць посідає допит, метою якого є отримання певної інформації від особи про обставини, що їй відомі та мають значення для провадження. Допит малолітньої (неповнолітньої) особи вимагає від слідчого знання не тільки процесуального законодавства, а також знання вікових та індивідуальних особливостей малолітньої (неповнолітньої) особи, індивідуального підходу, досконалої та ретельної підготовки, що включає в себе: вивчення матеріалів провадження, ознайомлення зі всебічними даними про малолітню (неповнолітню) особу, складання плану допиту, залучення спеціалістів, правильного вибору тактики та місця проведення допиту.

У працях В. Коновалової, Є Стрельцова, С. Єфимовича, С. Пришляка, С. Тетюєва, В. Васильєва, Т. Матюшкової, Є. Лук'янова, І. Басистої, та багатьох інших, підняті різні питання, що пов'язані з допитом неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні. Як правило, вченими пропонується проводити допит таких осіб за місцем їх проживання або навчання.

Уперше термін «зелена кімната» з'явився в офіційних документах у 2008 році. Департаментом кримінальної міліції у справах дітей МВС України були видані методичні рекомендації щодо організації та функціонування «зеленої кімнати» для дітей, які потребують соціально-психологічного захисту (переважно мова йде про роботу з дітьми віком від 5 до 18 років, які є бездоглядними і безпритульними; проживають у неблагополучних сім'ях; перебувають на обліку в підрозділах НП України; вчинили адміністративні правопорушення; вчинили суспільно небезпечні діяння до досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність; вчинили злочин тощо).

Сьогодні, з метою профілактики злочинності серед неповнолітніх, ефективного кримінального провадження за їх участі, при кожному підрозділі Національної поліції створені або поставлене завдання щодо запровадження «зелених кімнат». Обов'язковою вимогою до оформлення «зелених кімнат» є фарбування приміщення та меблів у зелений колір, наявність кімнатних рослин. «Зелена кімната» облаштована системами кондиціонування та обігріву, комп'ютером та телевізором з DVD-програвачем, меблями, дитячими іграшками, книгами, іграми та зоною для малювання. «Зелена кімната» має окрему кімнату для роботи психологів, педагогів, медичних працівників, спеціалістів інших зацікавлених відомств та установ, яких працівники Національної поліції залучають до роботи з дітьми. Обов'язковою є наявність камер відеоспостереження та скла позавізуального спостереження. Це використовується для того, щоб зібрані матеріали можна було використовувати у суді без повторного травмування психіки дитини при судовому розгляді.

Організація роботи здійснюється на основі індивідуального підходу до кожної дитини з урахуванням її віку та ступеня розвитку. Зелена кімната допомагає малолітнім (неповнолітнім) особам відчувати домашню атмосферу, сприяє відкритому спілкуванню з дорослими, засвоєнню інформації. У сучасній науково-методичній літературі зазначається, що дружні до дітей «зелені кімнати» створені з метою проведення опитування (допитів) дітей, які є учасниками в кримінальних провадженнях, в яких вони фігурують як потерпілі чи свідки, в умовах, що мінімізують повторну травматизацію психіки дитини. Успішність допиту дитини визначається місцем розташування та облаштування приміщення, в якому він буде проведений; попереднім психологічним вивченням дитини, завдяки якому можна підготувати її до співпраці з правоохоронцями, а також компетентності осіб, що проводять допит.

Методика «зелена кімната» застосовується до дітей віком від 4 до 14 років, а на розсуд слідчого чи суду – й у віці від 14 до 16 років, які потерпіли внаслідок учинення злочинів проти статевої свободи і недоторканості, інших злочинів насильницького характеру або стали свідками таких злочинів. Погоджуючись із зазначеним, на підставі проведених емпіричних досліджень, вважаємо доцільним запропонувати не обмежуватися проведенням лише допиту і лише зі свідками та потерпілими за вказаної методики «зеленої кімнати».

Таким чином, при визначенні напрямів удосконалення тактики проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх, слід наголосити на доцільності використання «зелених кімнат» при підрозділах Національної поліції України. Таку методику, крім проведення допитів, залежно від обставин конкретної слідчої ситуації, доцільно поширювати на інші слідчі (розшукові) та процесуальні дії, що проводяться за участю неповнолітніх, й проводити такі дії не лише із неповнолітніми свідками чи потерпілими, але й підозрюваними.

Щодо застосування «зелених кімнат» при побудові вірної тактики слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх, варто наголосити на дотриманні наступних криміналістичних рекомендацій, які повинні бути враховані на всіх стадіях.

1. Підготовка до проведення:

– вирішення питання щодо розташування та обладнання приміщення, у якому буде проводитися слідча (розшукова) дія;

— підготовка неповнолітнього до проведення слідчої (розшукової) дії в умовах «зеленої кімнати», можливе попереднє «знайомство» з обстановкою, роз'яснення особливостей фіксації, використання скла позавізуального спостереження тощо;

– всебічне, в тому числі психологічне вивчення особи неповнолітнього, а також врахування її віку, зрілості, рівня розвитку і освіченості, стану здоров'я, особливих потреб;

– підбір учасників слідчої (розшукової) дії;

– ретельна підготовка до проведення слідчої (розшукової) дії, максимальне окреслення завдань, які необхідно досягти, щоб мінімізувати кількість її повторного проведення, складення плану, матеріальних об'єктів, що будуть використані (у тому числі з метою встановлення психологічного контакту (ігри, ілюстрації, журнали);

– консультування слідчого з педагогом, психологом, лікарем, законним представником щодо тактики проведення слідчої (розшукової) дії;

– застосування заходів з метою забезпечення таємниці досудового розслідування та захисту персональних даних неповнолітнього, отриманих під час проведення слідчих (розшукових) дій.

2. Робоча стадія.

– роз'яснення всім учасникам прав та обов'язків, порядку проведення слідчої (розшукової) дії, особливо що стосується технічних засобів фіксації, використання скла позавізуального спостереження;

– дотримання вимог щодо часу і тривалості проведення слідчої (розшукової) дії із неповнолітнім, забезпечення під час безпосереднього проведення слідчої (розшукової) дії перерв для відпочинку, задоволення природних потреб організму. Врахування індивідуальних можливостей дитини (вік, розвиток мовлення, особливі потреби, вади здоров'я тощо);

– застосування якнайширшого кола заходів, спрямованих на встановлення психологічного контакту (використання допоміжних засобів комунікації (ілюстрації, література, ігри), для налагодження атмосфери довіри та взаєморозуміння, подолання в неповнолітнього психологічних бар'єрів;

– недопущення навідних запитань, іншого впливу на поведінку та показання неповнолітнього (враховуючи схильність неповнолітніх до навіювання);

3. Фіксація ходу та результатів:

– хід та результати проведення допиту за участі неповнолітнього в умовах «зеленої кімнати» фіксуються у протоколі та за допомогою додаткових засобів фіксації;

– показання неповнолітнього слід записувати простими і зрозумілими йому реченнями, з врахуванням мовленнєвих особливостей; так само чітко й однозначно слід фіксувати дії осіб, які проводять слідчу (розшукову) дію, поведінку неповнолітнього, його вербальні та невербальні реакції (сором'язливість, зляканість, агресію тощо);

– за згодою неповнолітнього, з яким проводиться слідча (розшукова) дія, законних представників, педагога, психолога, слід здійснювати запис за допомогою технічних засобів. Мова йде про відеозапис (у тому числі у вигляді замаскованих засобів відеозапису (камери відеоспостереження), що використовується з метою не допущення психологічного дискомфорту неповнолітнього, відчуття сором'язливості, а також забезпечення можливості переглядати відеозаписи під час судового розгляду справи тощо).

4. Оцінка результатів проведення допиту.

Оцінюючи результати проведення слідчої (розшукової) дії за участі неповнолітні, що відбулася в умовах «зеленої кімнати», варто зауважити, що оцінці підлягають: по-перше, ті відомості, які отримані слідчим безпосередньо в результаті проведення чи за результатами взаємодії з іншим компетентними суб'єктами; по-друге – протокол слідчої (розшукової) дії; по-третє – додатки до протоколу (насамперед, відеозапис). Оцінка передбачає як вивчення змісту проведеної слідчої (розшукової) дії, так і дотримання законності, прав та свобод учасників, має як доказове, так й орієнтує значення.

1. Басиста І.В. Особливості допиту неповнолітніх потерпілих від злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості / І.В. Басиста, С.О. Пришляк // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2008. – № 2. – С. 1–7.

2. Будзиньська А. Як опитувати дитину. Порадник для фахівців, які беруть участь в опитуванні малолітніх свідків та потерпілих / А. Будзиньська. – W.: E.D. – DRUK-KACZMARCZYK, 2017. – 64 с.

3. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_927.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

5. Лукьянов Е. Особенности допроса несовершеннолетнего свидетеля и потерпевшего / Е. Лукьянов // Закон и жизнь. – 2005. – № 1. – С. 15–18.

6. Матюшкова Т.П. Допит неповнолітньої потерпілої від сексуальних злочинів: деякі питання підготовки та проведення / Т.П. Матюшкова // Вісник запорізького юридичного інституту. – 2004. – № 1. – С. 143–150.

Стрельнікова-Ляшко А.В.,

адвокат,

аспірант кафедри

кримінального процесу

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАХИСНИКА ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ

В Кримінальному процесуальному кодексі України (далі - КПК України) запроваджено новий, раніше невідомий вітчизняному законодавству запобіжний захід – домашній арешт, який полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби (ст. 181 КПК України).

Метою його застосування є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання до вчинення дій, які вказані в ч.1 ст.177 КПК України, а саме: 1) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; 2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; 3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; 4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; 5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується [1].

Підставами застосування домашнього арешту відповідно до КПК України є: 1) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення; 2) наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний може здійснити дії, які вказані в ч.1 ст.177 КПК України; 3) недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні (п. 3 ч. 1 ст. 194 КПК України); 4) вчинення кримінального правопорушення, за вчинення якого законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі.

Відповідно до ст.181 КПК України, строк дії ухвали слідчого судді про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту не може перевищувати двох місяців, проте аналіз рішень слідчих суддів свідчить що попри надану законодавцем можливість застосовувати його і на менший строк, слідчі судді найчастіше у своїх ухвалях застосовують вищезазначений запобіжний захід на строк саме два місяці.

На нашу думку, оскільки запобіжний захід у вигляді домашнього арешту є надто суворою мірою запобіжного заходу та такою, що обмежує консти-

туційні права особи на свободу пересування то і строк такого обмеження повинен застосовуватися з урахуванням засади кримінального провадження «розумності строків» та не перевищувати тридцяти діб.

Встановлення такого строку буде сприяти не лише гарантуванню прав осіб, а і підвищенню ефективності реалізації засади змагальності сторін, оскільки по-перше: під час місячного строку застосування запобіжного заходу, можуть стати відомими обставини, які ставлять під сумнів обґрунтованість підозри і як наслідок законність застосування будь-якого запобіжного заходу до особи, про що сторона захисту може зазначати у своїх клопотаннях до сторони обвинувачення чи до слідчого судді, а по-друге: збільшується можливість у підозрюваного співпрацювати зі своїм захисником та самостійно збирати необхідні докази своєї невинуватості.

Проте, оскільки зміни щодо зменшення строку домашнього арешту до КПК України ще не внесені, вважаємо, що вже сьогодні діяльність адвоката, який здійснює захист підозрюваного на цьому етапі може бути направлена також і на те, щоб слідчий суддя в своїй ухвалі застосував запобіжний захід у вигляді домашнього арешту на менший строк, аніж два місяці.

Так, ще у процесі підготовки до розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту адвокат може зібрати всі необхідні дані, які можуть бути використані для обґрунтування безпідставності застосування будь-якого запобіжного заходу або обрання підзахисному менш суворого запобіжного заходу, ніж домашній арешт [2] або для обґрунтування застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту на менший строк, аніж два місяці.

Також, адвокат, на цьому етапі, за наявності відповідних підстав, може звернутися до прокурора з клопотанням про відкликання клопотання про застосування запобіжного заходу. Відповідно до ст. 185 КПК України, якщо після подання клопотання про застосування запобіжного заходу прокурору стали відомі обставини, що виключають обґрунтовану підозру у вчиненні особою кримінального правопорушення, він зобов'язаний відкликати клопотання про застосування запобіжного заходу або доповнити його чи замінити новим, якщо йому стали відомі інші обставини, що можуть вплинути на рішення судом питання про застосування запобіжного заходу.

На судовому засіданні, під час розгляду клопотання про застосування до особи запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, адвокат, після ретельного вивчення клопотання слідчого, прокурора та поданих ними матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування до особи запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, може висловити свої критичні міркування стосовно наявності підтверджених матеріалами провадження доказів на обґрунтування підозри у причетності підзахисного до вчинення кримінального правопорушення[2].

Також, відповідно до ст. 193 КПК України він може надавати речі, документи, показання інших осіб на спростування доводів прокурора, заявляти

клопотання про виклик і допит свідків, показання яких можуть мати значення для вирішення питань цього розгляду. Але захисникові слід подбати про завчасність виклику таких осіб до суду. Так, під час прийняття рішення про застосування домашнього арешту є необхідним надання відповідних правовстановлюючих документів на помешкання в якому проживає підозрювана особа, і, в тому разі, якщо підозрюваний орендує помешкання – слід по можливості забезпечити присутність власника помешкання (орендодавця) для підтвердження факту підписання договору оренди, що далеко не завжди вдається вчасно зробити.

Окрім того, адвокат може на цьому етапі надати суду всі наявні доводи захисту відносно існування обставин, які позитивно характеризують підзахисного, докази наявності в нього проблем зі здоров'ям, тощо. За наявності відповідних підстав адвокат також може надати письмове клопотання про обрання підозрюваному менш суворого запобіжного заходу [2] або про застосування до нього домашнього арешту у вигляді заборони залишати житло на певний період доби, а не цілодобово. Оскільки, наприклад, у тому випадку коли слідчим суддею прийнято рішення про обрання до підозрюваного запобіжного заходу у вигляді цілодобового домашнього арешту, а підозрювана особа потребує негайної госпіталізації або звичайної медичної допомоги і не в змозі повідомити про залишення місця перебування слідчого, прокурора, слідчого суддю – таке не повідомлення в подальшому буде прирівнюватися до порушення обов'язків покладених на підозрюваного.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13 квітня 2012 р. // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. - [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

2. Методичні рекомендації для адвокатів щодо здійснення захисту, гарантованого державою: Дії захисника при вирішенні питання про обрання, продовження, скасування або зміну запобіжного заходу. Книга друга / І. Вань, А. Вишневський [та ін.]. – Х.: Фактор, 2015. – 64с.

Струц А.С.,
студентка юридичного факультету
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Шиян А.Г.,
старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ПРО УМОВНО-ДОСТРОКОВЕ ЗВІЛЬНЕННЯ ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

У квітні 2001 року Верховною Радою України було прийнято новий Кримінальний кодекс (далі КК), який скасував для засуджених найбільш суворе кримінальне покарання - смертну кару, а замість нього увів довічне позбавлення волі. Безсумнівно, що прийняттю зазначеного рішення посприяло членство України у складі Ради Європи, взяття нашою країною курсу на побудову демократичної європейської держави.

Довічне позбавлення волі – це один із основних видів покарання, передбачений КК України, що полягає в ізоляції засудженого за вироком суду, примусовому його поміщенні в кримінально-виконавчу установу, без визначення у вирокі строку тримання там засудженого [1, с.130]. На даний час в Україні таких засуджених більше ніж півтори тисячі, при цьому значна частина з них таке покарання отримала на початку ХХІ століття, коли обвинувальний ухил у правосудді досягнув небувалого розквіту.

Аналіз законодавства України, яким регламентується застосування довічного позбавлення волі, свідчить про те, що:

1) воно встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується лише у випадках, спеціально передбачених КК України, якщо суд не вважає за можливе застосувати позбавлення волі на певний строк;

2) довічне позбавлення волі не застосовується до осіб, які вчинили злочини у віці до 18 років і до осіб у віці понад 65 років, а також до жінок, що були в стані вагітності під час вчинення злочину або на момент постановлення вироку;

3) воно є найбільш суворим основним та безстроковим покаранням, відповідно до якого засуджений за вироком суду ізолюється від суспільства і примусово поміщується до спеціальної кримінально-виконавчої установи без зазначення у вирокі строку його тримання в ній;

4) оскільки довічне позбавлення волі у всіх санкціях передбачене в альтернативі з позбавленням волі на певний строк, суд в обов'язковому порядку повинен навести у вирокі мотиви свого рішення;

5) такі особи не підлягають умовно-достроковому звільненню від цього покарання, але їх можуть помилувати.

Актом про помилування може бути здійснена заміна засудженому призначеного судом покарання у виді довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше двадцяти п'яти років (ч. 2 ст. 87 КК). Помилування здійснюється Президентом України. Порядок його застосування визначається Положенням про порядок здійснення помилування, яке затверджене указом Президента України № 223/2015 від 21 квітня 2015 року [2]. Згідно з п. 4 даного Положення у випадку засудження особи до довічного позбавлення волі, клопотання про її помилування може бути подано після відбуття нею не менше двадцяти років призначеного покарання. У разі відхилення Комісією клопотання про помилування засудженої особи повторне клопотання щодо неї за відсутності нових обставин, що заслуговують на увагу, може бути внесено на розгляд Комісії не раніш як через рік із часу відхилення попереднього клопотання (п. 14).

Виходячи з викладеного, ми бачимо, що засуджені до довічного позбавлення волі особи практично позбавлені права на перегляд призначеного їм покарання з метою дострокового звільнення. Єдиний спосіб добитися цього – це помилування.

З моменту введення в Україні цієї найбільш суворої міри покарання у більшості громадян побутувало уявлення, що довічне позбавлення волі – це ув'язнення, яке має тривати до моменту біологічної смерті людини. Є всі підстави вважати, що зазначена позиція не відрізнялася від позиції громадян інших країн, незалежно від того, чи застосовувалась там ця міра покарання, чи ні.

З часом питання гуманізації до цього виду покарання почало змінюватися. Найбільше цьому посприяла Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, у ст. 3 якої закріплено: „Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню” [3], а також рішення Європейського суду з прав людини (далі ЄСПЛ), в яких положення цієї статті знайшли свій розвиток і застосування. Так, ЄСПЛ у своєму рішенні „Вінтер та інші проти Сполученого королівства Великобританія” від 09 липня 2013 року дійшов висновку, що рішення засудити позивачів до пожиттєвого тюремного ув'язнення, без можливості його перегляду, не відповідає ст. 3 Конвенції, оскільки держава-відповідач не передбачила обмеження у часі відбування покарання та можливості умовно-дострокового звільнення осіб [4].

Як у цьому, так й інших рішеннях ЄСПЛ підкреслюється, що засуджений до довічного позбавлення волі має право з самого початку відбування покарання знати, коли його строк може бути переглянутий та на підставі яких критеріїв. Окрім того, засуджений довічно не повинен продовжувати відбувати покарання, якщо відповідні „пенологічні підстави” перестали бути актуальними. Щоб встановити, чи було таке покарання зменшуваним, має існувати перспектива звільнення від довічного ув'язнення, яка повинна бути не тільки де-юре, а й де-факто реалістичною.

Окремо слід зупинитися на інституті помилування довічно засуджених осіб в Україні. Так, дійсно КК України передбачає, що президент може помилувати довічно засуджених та замінити це покарання на позбавлення волі на строк не менше двадцяти п'яти років. Однак такий механізм має винятковий характер і не є реалістичною перспективою звільнення. Це підтвердив Європейський комітет з запобігання катуванням у доповіді про візит до України у 2016 році. Крім того, ЄСПЛ неодноразово підкреслював, що існування можливості звільнення з мотивів „милості” (а саме так слід трактувати існуючий інститут помилування в Україні) не відповідає вимогам ст. 3 Конвенції. Безперечним підтвердженням відсутності реальної можливості бути звільненим через помилування є такі дані: станом на 6 липня 2016 року більше 70 пожиттєво ув'язнених відбули 20 років у неволі, і 40 з них вже просили в Президента України про звільнення, та отримали відмову. На даний час тільки двох засуджених було помилувано, отже на практиці шанси ув'язненого на помилування вкрай мізерні.

Засуджені до довічного позбавлення волі повинні не тільки мати можливість дострокового звільнення, але й знати, що їм потрібно робити, щоб стосовно них було розглянуто питання про таке звільнення. Таку позицію висловив Європейський суд з прав людини у своєму рішенні *László Magyar* проти Угорщини від 20 травня 2014 року (заява №73593/10) [5].

Вищевикладені положення, які обґрунтовують необхідність запровадження в Україні реалістичних можливостей дострокового звільнення довічно ув'язнених осіб, підтвердив ЄСПЛ у своєму рішенні в справі «Петухов проти України» від 12 березня 2019 року [6].

Засуджений за вбивство гр-н України Володимир Петухов відбуває довічне ув'язнення з 2004 року. Він подав скаргу в ЄСПЛ, у якій заявив про порушення своїх прав на медичне обслуговування, а також про те, що відсутність в українському законодавстві права на умовно-дострокове звільнення для довічно засуджених порушує Європейську конвенцію про права людини. Розглянувши скаргу, ЄСПЛ одноголосно ухвалив, що було порушення ст. 3 (заборона нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження) Європейської конвенції про права людини, оскільки Петухов не мав перспективи звільнення та можливості перегляду його довічного ув'язнення. Крім цього, судді констатували, що помилування президентом є єдиною процедурою пом'якшення довічного ув'язнення в Україні, але цей механізм не є досконалим і може спричинити зловживання. Адже ні комісія з помилування, ні президент не зобов'язані обґрунтовувати свої рішення щодо прохання про помилування; ці рішення не є публічними і не підлягають оскарженню.

Надзвичайно важливим у цьому рішенні суду є покладення ним обов'язку на українську державу змінити процедуру перегляду довічних вироків. Судом визначено, що для належного виконання судового рішення Україна має ухвалити реформу системи перегляду довічних вироків, щоб забезпечити в кожному випадку вивчення обставин того, чи є продовження утри-

мання під вартою виправданим і законним, а також гарантувати ув'язненим можливість знати, що вони мають зробити для дострокового звільнення.

Таким чином, є всі підстави констатувати, що встановлені в даний час міжнародні правові стандарти щодо довічного позбавлення волі та їх імплементація в рішеннях ЄСПЛ вимагають існування реалістичної перспективи звільнення від цього покарання, необхідності вироблення механізму такого звільнення. Зазначені стандарти вже знайшли відображення у правових системах країн ЄС, які запровадили різні способи звільнення. Сьогодні такою країною повинна стати Україна.

1. Тютюгін В.І. Кримінальне право України. Загальна частина: посіб. для підготовки до іспитів / В.І. Тютюгін, О.Д. Комаров, М.А. Рубашенко. – 3 видання, перероб. та допов. – Харків: Право, 2018. – 202 с.

2. Положення про порядок здійснення помилування. Затверджено Указом Президента України від 21 квітня 2015 року № 223/2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/223/2015>

3. Конвенція про захист прав та основоположних свобод 1950 року [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

4. Рішення *Vinter and Others v. United Kingdom*: рішення ЄСПЛ № 66069/09, 130/10 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://khpg.org/index.php?id=1402463170#_ftn1.

5. Рішення *László Magyar v. Hungary*: рішення ЄСПЛ 73593/10 від 20.05.2014 р. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://khpg.org/index.php?id=1402463170#_ftn1.

6. Україна має реформувати систему перегляду довічних вироків – ЄСПЛ [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <https://gordonua.com/.../ukrajina-povinna-reformuvati-sistemu-peregliadu-dovichnih-virokiv-jtspl-804281.html>

Таус М.М.,
суддя Ленінського районного суду м. Дніпропетровська

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ВИМОГ ЩОДО ФОРМИ УГОД У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду є основними завданнями кримінального провадження, визначеними у ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) [1]. Проте, реалізація цього завдання стала можливою лише із запровадженням сучасних міжнародних стандартів судочинства, які до цього не були притаманні кримінальному процесу України.

Так, кримінальне провадження на підставі угод є відносно новим інститутом кримінального судочинства України, і у процесі його практичної реалізації виникає ціла низка проблем, які пов'язані, у тому числі з недосконалістю процесуальних норм, що встановлюють вимоги до форми та змісту угоди у кримінальному провадженні та визначають процесуальну реакцію суду у разі виявлення недотримання таких вимог учасниками судового провадження.

Дана тематика представляє інтерес як з теоретичної точки зору, так і з практичної, оскільки вищезначені проблеми призводять до неоднакового застосування законодавства судами при розгляді кримінальних проваджень на підставі угод.

Відповідно до ст. 468 КПК, у кримінальному провадженні можуть бути укладені два види угод: угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим та угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості. Вимоги щодо змісту цих двох видів угод визначені у статтях 471 та 472 КПК відповідно. Проте, зазначені положення процесуального закону не містять конкретизованих вимог щодо форми угоди у кримінальному провадженні. Положення ст.ст. 471 та 472 КПК містять ідентичні за змістом процесуальні норми, відповідно до яких в угоді зазначається дата їх укладання, а також вона має бути скріплена підписами сторін. Логічне тлумачення вищезазначених норм закону дозволяє стверджувати, що угоди у кримінальному провадженні мають бути укладені саме у письмовій формі, отже досягнення певних усних домовленостей між відповідними учасниками судового провадження не можуть розглядатися як угоди у кримінальному провадженні. Разом з цим, законодавцем чітко не врегульовано питання щодо можливості оформлення угоди у кримінальному провадженні в електронному вигляді.

Розвиток інноваційних технологій і використання сучасних технологічних можливостей є одним із способів підвищити ефективність роботи системи правосуддя. На сьогоднішній день, вектор розвитку судової системи направлений на поступовий відхід від «паперового» судочинства до електронного, як такого, що забезпечує більш швидкий та ефективний розгляд судових справ, оскільки передбачає набагато більше засобів реалізації учасниками кримінального провадження своїх процесуальних можливостей. Проте, кримінальне процесуальне законодавство не завжди повною мірою забезпечує можливість учасникам кримінального провадження і суду ефективно використовувати сучасні технологічні підходи і нові стандарти кримінального судочинства.

Чинний КПК не містить норм, які б зобов'язували сторони оформлювати угоду виключно на паперових носіях. Натомість, відповідні норми КПК зобов'язують сторін скріпити угоду підписами. Проте, ці положення не конкретизують який саме має бути цей підпис – графічний або електронний.

Слід звернути увагу на семантичне тлумачення словосполучення «скріплюється підписами», яке міститься у диспозиціях статей 471 та 472 КПК. Саме це словосполучення і встановлює обов'язковість дій, які мають вчинити сторони при укладені угоди у кримінальному провадженні для надання такій угоді легітимності.

Одними із значень слова «скріплювати» в українській мові є узаконювати щось, оформивши відповідні документи, підтверджувати, підсумовувати, стверджувати сказане раніше [2].

Отже, в контексті статей 471 та 472 КПК, словосполучення «скріплюється підписами» неможна тлумачити у вузькому розумінні лише як особисте виконання особою власного підпису на паперовому носії тексту угоди графічним способом. Це словосполучення підлягає розширеному тлумаченню як здійснення стороною угоди юридично значущих дій направлених на підтвердження і засвідчення тексту та змісту укладеної угоди. Такі дії можуть полягати як у графічному виконанні підпису на папері, так і у здійсненні електронних процедур за допомогою апаратно-програмних пристроїв, які використовуються для створення чи перевірки електронного підпису.

Відповідно до п. 12 частини першої ст. 1 Закону України «Про електронні довірчі послуги» електронний підпис – це електронні дані, які додаються підписувачем до інших електронних даних або логічно з ними пов'язуються і використовуються ним як підпис [3]. Таке правове визначення терміну «цифровий підпис» повністю ототожнює цифровий підпис, з точки зору юридичної чинності, з графічним підписом особи у всіх правовідносинах, в яких ця особа може брати участь.

Основні організаційно-правові засади електронного документообігу та використання електронних документів врегульовано Законом України «Про електронні документи та електронний документообіг». Так, ст. 5 зазначеного Закону визначається поняття електронного документу, як документу, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа. Також, відповідно до цієї ж статті електронний документ може бути створений, переданий, збережений і перетворений електронними засобами у візуальну форму, яка є відображенням даних, які він містить, електронними засобами або на папері у формі, придатній для приймання його змісту людиною [4].

Цим же Законом визначений правовий статус електронного документу, згідно з яким, електронний документ наділений юридичною силою із одночасним встановленням заборони на її заперечення виключно через те, що документ має електронну форму. Випадки, коли електронний документ не може бути застосовано як оригінал мають бути прямо передбачені законом [4].

Проте, КПК України не передбачає випадків, при яких забороняється застосування електронного документу як оригіналу угоди, у зв'язку з чим можна дійти висновку, що укладання угоди у кримінальному провадженні в

електронній формі не суперечить вимогам кримінального процесуального закону.

Відповідно до чинної редакції ст. 35 КПК у судах функціонує автоматизована система документообігу суду, що забезпечує реєстрацію, рух та централізоване зберігання процесуальних документів та матеріалів кримінального провадження в електронній формі. Порядок функціонування автоматизованої системи документообігу суду визначається Положенням про автоматизовану систему документообігу суду (далі – Положення).

Розділ XI Положення передбачає функціонування Підсистеми електронного суду, яка забезпечує обмін електронними документами між судом та учасниками судового процесу. Учасники судового процесу за допомогою зареєстрованого електронного кабінету можуть подавати процесуальні документи в форматі електронного документу, і вони приймаються судом як оригінали документів [5].

Такий підхід повністю узгоджується з проектом Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему (далі –ЄСІТС), яка покликана значно розширити сфери використання електронного документообігу у процесуальній діяльності суду та учасників судового провадження, в тому числі при здійсненні кримінального судочинства. ЄСІТС містить в собі підсистему «Електронний суд», яка має забезпечити можливість учасникам провадження створювати та надсилати в електронному вигляді до суду або інших учасників судового процесу процесуальні документи, а також отримувати інформацію про стан і результати розгляду таких документів чи інші процесуальні документи [6].

Таким чином, аналіз вищезначених нормативно-правових актів дозволяє дійти висновку, що укладання угоди в кримінальному провадженні в електронній формі відповідає положенням статей 471 та 472 КПК щодо встановлених вимог до форми угоди у кримінальному провадженні. Але, відсутність чітких норм, які б визначали можливість оформлення угоди в електронній або паперовій формі за вибором сторін, породжує неоднакову судову практику при прийнятті процесуальних рішень щодо відповідності угоди вимогам закону. Для подолання вказаної проблеми, на нашу думку, необхідно внести зміни до Глави 35 КПК, доповнивши цю Главу нормами, що встановлюють конкретні вимоги до форми угоди у кримінальному провадженні та передбачають можливість оформлення угоди як у паперовій, так і в електронній формі. Такі законодавчі зміни зможуть забезпечити однакове тлумачення процесуальних норм як учасниками кримінального провадження, так і судами, що, у свою чергу, буде сприяти запровадженню єдиних стандартів судочинства при здійсненні кримінального провадження на підставі угод.

1. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітн. 2012 р. № 4651- VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 20.05.2019).

2. Академічний тлумачний словник «Словник української мови (СУМ-11)» [Електронний ресурс]. URL : <http://sum.in.ua/s/skripljuvaty> (дата звернення 20.05.2019).
3. Про електронні довірчі послуги: Закон України від 05 жовт. 2017 № 2155-VIII URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19> (дата звернення 20.05.2019).
4. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 трав. 2003 N 851-IV URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15> (дата звернення 20.05.2019).
5. Положення про автоматизовану систему документообігу суду: Рішення Ради суддів України від 26 листоп. 2010 № 30 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr030414-10> (дата звернення 20.05.2019).
6. Проект Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему URL : <https://sud.ua/ru/news/publication/134856-proekt-polozhennya-pro-yesist-dokument> (дата звернення 20.05.2019).

Тертишник В. М.,
професор кафедри правоохоронної діяльності та
кримінально-правових дисциплін
Університету митної справи та фінансів України,
доктор юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ КОМПЕТЕНЦІЇ СЛІДЧИХ ОРГАНІВ ТА СТАТУСУ СЛІДЧИХ

Реалізація засади верховенства права в сфері правосуддя вимагає неухильного дотримання при регламентації діяльності слідчих органів принципу – юридичної визначеності щодо компетенції, статусу та процесуальної форми, забезпечення в їх діяльності принципів законності, об'єктивності, неупередженості, процесуальної самостійності і незалежності.

Можна вважати, що принципи права є важливим навігатором в пошуку шляхів розв'язання проблем кримінального судочинства, а процесуальна форма набуває ознак дорожньої карти надійного руху в напрямку досягнення завдань кримінального процесу. Кримінально-процесуальне право має стати алгеброю справедливого правосуддя. Між тим, непрофесійне здійснення законодавчих реформ щодо діяльності слідчих органів, на що звертають увагу дослідники [1-8], нерідко породжує колапс в діяльності правоохоронних органів.

Так, відповідно до п. 9. Розділ2 XV «ПЕРЕХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ» Конституції України, «Прокуратура продовжує виконувати відповідно до чинних законів функцію досудового розслідування до початку функціонування органів, яким законом будуть передані відповідні функції». Це в пов-

ній мірі відноситься і до слідчих військової прокуратури. З моменту початку роботи ДБР, до підслідності яких віднесено розслідування військових злочинів, слідчі військової прокуратури мають передати усі кримінальні провадження до Державного бюро розслідувань та зупинити свою слідчу діяльність.

Але уже в 2019 році Генеральний прокурор 28 березня видав наказ № 51 «Про затвердження Порядку організації діяльності прокурорів і слідчих органів прокуратури у кримінальному провадженні». Розділ II даного наказу (підписаного уже чомусь Генеральним прокурором України) під назвою «Загальні засади організації досудового розслідування» в п. 5 визначає досі ще повноваження слідчих органів прокуратури, включаючи і слідчих військової прокуратури.

Безумовно в структурі Генеральної прокуратури України, згідно з ч. 3 ст. 8 Закону України «Про прокуратуру», можуть утворюються департаменти, управління, відділи, а також Генеральна інспекція. Можуть створюватись. Але такі, які не протирічать нормам Конституції України. Між тим в «розвиток даних положень» Закону України «Про прокуратуру до повноважень такої Генеральної інспекції відомчим наказом Генерального прокурора від 16 червня 2016 року № 204. віднесено здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених прокурорами та працівниками прокуратури, а також процесуальне керівництво досудовим розслідуванням у таких кримінальних провадженнях. Виникає пікантна ситуація, коли приписами Конституції України прокуратура позбавлена функції розслідування, але Генеральний прокурор в структурі свого відомства створив окремих «спеціалізований» слідчий підрозділ, для розслідування злочинів вчинених самими ж прокурорами. Думається що проведення розслідування прокурорами стосовно самих прокурорів, за наявності Державного бюро розслідувань, – не найкраща з реформаторських моделей сучасності, хоча бувають й гірші.

Створення і діяльність слідчих підрозділів, визначення їх компетенції, підслідності і процесуальної форми діяльності в правовій державі має регламентуватись виключно законами України.

Необхідно невідкладно припинити дію Наказу Генерального прокурора від 16 червня 2016 року № 204 про діяльність слідчих Генеральної інспекції Генеральної прокуратури України, а також усі інші накази, якими регламентована діяльність слідчих даної інспекції та слідчих військової прокуратури та передати слідчих даних підрозділів до штатів Державного бюро розслідувань.

Разом з тим, необхідно на базі колишньої податкової поліції та «реформованих аж до скасування» підрозділів боротьби з економічною злочинністю колишнього МВС України, невідкладно створити Службу фінансових розслідувань з розширеними повноваженнями щодо виявлення та розслідування фінансових та інших економічних і майнових злочинів та забезпечити ефективну її діяльність.

Детективи Національного антикорупційного бюро України фактично за чинним законодавством поєднують у собі статус слідчого й оперуповноваженого, можуть виконувати як слідчі дії, так і здійснювати оперативно-розшукові заходи. КПК України у 2015 році було доповнено новою спеціальною слідчою дією, яку законодавець назвав «моніторинг банківських рахунків» та зарахував право її провадження винятково до компетенції детективів Національного антикорупційного бюро України та прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. Вважаємо, що статус слідчих, їх повноваження і процесуальна форма діяльності мають бути єдиними, а компетенцію слідчих і детективів усе ж таки слід розмежувати: компетенція слідчих – проведення слідчих та інших процесуальних дій; компетенція детективів – оперативно-розшукова діяльність, а на початковому етапі розслідування, як виняток із правила, – провадження невідкладних слідчих (розшукових) дій до передачі справи слідчому.

Необхідно удосконалювати умови діяльності і гарантії процесуальної самостійності та незалежності слідчого. Призначення й звільнення з посади слідчого має здійснюватись в порядку, який мінімізував би можливість тиску і впливу на нього, більшою мірою забезпечував би його незалежність.

У попередніх публікаціях ми пропонували надати слідчому статус недоторканності [4, С. 114-117; 6, с. 38-44; 7, с. 17]. Висловлені пропозиції залишаються ще більш актуальними і сьогодні, оскільки реформа законодавства щодо статусу слідчого функціонує в зворотному напрямку.

Згідно з діючим законодавством (ст. 39 КПК України) керівник органу досудового розслідування праві давати слідчому письмові вказівки, які є обов'язковими для виконання. Між тим, згідно ч. 4 ст. 40 КПК України, «слідчий зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються у письмовій формі. Невиконання слідчим законних вказівок та доручень прокурора, наданих у порядку, передбаченому цим Кодексом, тягне за собою передбачену законом відповідальність». Ці положення не зовсім узгоджуються з принципом самостійності й незалежності слідчого.

Реалізація засади процесуальної самостійності і незалежності слідчого вимагає вирішення до кінця проблеми відмежування слідчої функції від адміністративної влади, виведення слідчого з під можливого впливу виконавчої та законодавчої влади, визнання функції розслідування самостійною функцією кримінального процесу, визначення місця слідчого в системі гілок влади та зміцнення його статусу.

Для забезпечення процесуальної самостійності слідчого доцільно скасувати положення чинного КПК України згідно яких, слідчому мають даватись прокурором та керівником слідчого підрозділу обов'язкові до виконання письмові вказівки. Адміністративна влада не повинна поєднуватись з функцією розслідування, процесуального контролю чи нагляду в одній особі.

Доцільно встановити правило, що кримінальна справа стосовно слідчого може бути порушена Генеральним Прокурором чи його заступником або

прокурором області. Притягнення до кримінальної відповідальності слідчого можливе тільки з дозволу Вищої ради правосуддя за поданням Генерального Прокурора чи його заступника, або прокурора області, узгодженим з Уповноваженим з прав людини Верховної Ради України.

1. Корниенко М. В., Тертишник В. М. *Острые углы реформирования следственных органов в Украине: семь раз не для нас*. Науково-практичний журнал «Право.УА». 2017. №3. С. 86-93.

2. Письменний Д. П. *Слідчий органу досудового розслідування: проблеми правової регламентації в проекті Кримінального процесуального кодексу України*. Проблеми реформування кримінально-процесуального та кримінального законодавства України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 14 жовт. 2011 р.). Х., 2011. С. 182-186.

3. Татаров О. Ю. *Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС): монографія*. Київ, 2012. 639 с.

4. Тертишник В. *Деякі питання створення Національного бюро розслідувань та удосконалення статусу слідчого*. Юридичний журнал. 2005. №10. С. 114-117.

5. Тертишник В. М. *Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 15-те, доповн. і перероб.* К.: Правова Єдність, 2018. 854 с.

6. Тертишник В. *Удосконалення процесуального статусу слідчого; старі та нові проблеми*. Вісник прокуратури. 2002. № 1. С. 38-44.

7. Тертишник В.М. *Розшукується слідчий. Особливі прикмети: незалежний, самостійний та недоторканий*. Урядовий кур'єр. 2006. №115. С. 17.

8. Юхно О. О. *Процесуальний статус детектива: порівняльно-правовий аспект національного і зарубіжного законодавства*. Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики: тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 листопада 2018 року). МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 225–227.

Федоренко О.А.,
молодший науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції
Національної академії внутрішніх справ

ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНАМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

На сьогодні, під впливом подальшого науково-технічного прогресу країні необхідний постійний розвиток теоретичних уявлень і законодавства, що регулює використання науково-технічних засобів у кримінальному судочинстві, а також практики їх застосування органами досудового розслідування. Сучасні науково-технічні досягнення дають можливість вирішити дані задачі. Часто злочинці також використовують технічні засоби, задля скоєння кримінального правопорушення, тому необхідно удосконалювати криміналістичну техніку, для боротьби зі злочинністю. А також розробляти спеціальні науково-технічні засоби та методи щодо попередження злочинності.

Ефективність проведення слідчих дій у багатьох випадках залежить від участі в них спеціалістів та інших фахівців, діяльність яких може досягти своєї мети лише за умови належного застосування відповідних технічних засобів. Відповідно до ч. 2 ст. 9 КПК України прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень [1].

Криміналістична техніка застосовується на всіх етапах розкриття та розслідуванні злочинів, а також при попередженні злочинів. Це значно підвищує результативність і можливості слідчого при проведенні такої слідчої дії, як огляд - застосування технічних засобів фіксації, процесуальний порядок якої регулюється кримінально-процесуальним законом. При огляді закон дає право слідчому, прокурору або за їх дорученням залученому фахівцю проводити вимірювання, фотографування, звуко- або відеозапис, складати плани і схеми, виробляти графічні зображення оглянути місце або окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі, які мають значення для кримінального провадження [2].

Відповідно, застосування техніко-криміналістичних засобів у протидії злочинності в правовій державі обов'язково має бути правомірним. Правомірність застосування криміналістичної техніки характеризується сукупністю ознак, зокрема:

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

- наявністю правових підстав;
- застосуванням засобів тільки визначеними законом особами;
- дотримання процесуальної форми і порядку застосування;
- оформлення результатів відповідно до вимог нормативних актів.

Конституція України гарантує кожній людині утвердження і забезпечення її прав і свобод (ст. 3), недоторканність житла (ст. 30), таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31), недоторканість особистого і сімейного життя та заборону збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди (ст. 32) та інші права і свободи, які не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України та законами України. КПК України є основною частиною кримінального процесуального законодавства України та регламентує випадки, способи та методи, а також перелік суб'єктів застосування техніко-криміналістичних засобів.

В Україні криміналістична техніка є, але вона вже застаріла і потребує оновлення. Наприклад, уже чотири роки фахівці Експертної служби МВС України застосовують відеоспектральні компаратори британської компанії для дослідження документів: паспортів, посвідчень водія, банкнот тощо. А у серпні 2016 р. представник компанії «Foster+Freeman» завітав до ДНДЕКЦ МВС для встановлення й налаштування єдиної в Україні найновішої моделі компаратора – «VSC8000». Прилад надасть українським фахівцям хороші можливості з виявлення фактів підроблення документів [3].

Так, згідно до статистичної інформації, яку надає Генеральна Прокуратура України, за останні 10 місяців в Україні відкрито 18 360 кримінальних проваджень і з них закрито тільки 8 476 справ [4]. Можливо, при застосуванні сучасних техніко-криміналістичних засобів винних у вчиненні кримінального правопорушення затримували б швидше, а рівень злочинності – знизився.

в Україні використовують велику кількість техніко-наукових засобів і методів для попередження і розкриття злочинів, але проблема в тому, що вона зазвичай є застарілою. Тому криміналістичну техніку потрібно весь час оновлювати. Це допоможе не тільки розкрити більше злочинів, а і дасть змогу попередити вчинення злочинів. Важливим є також необхідність слідчим, експертам, спеціалістам, потрібно весь час підвищувати кваліфікацію, відвідувати різноманітні курси, тренінги, аби вміти застосовувати сучасну криміналістичну техніку, а також розробляти методи щодо попередження, розкриття та розслідування злочинів.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651–17 Редакція від 03.08.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1 / О.М. Бандурка, Е.М. Блажівський, Є.П. Бурдоля і ін .; під заг. ред. В.Я. Ція, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. - М.: Право, 2012. - С. 606.

3. На «озброєнні» ДНДЕКЦ МВС – новітнє обладнання від компанії «Foster + Freeman»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dnдекс.centrmia.gov.ua/?p=4593>

4. Статистична інформація про роботу органів досудового розслідування за 2017 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113277&libid=100820&c=edit&c=fo

Федченко В.М.,

професор кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАТРИМАННЯ В ПОРЯДКУ СТ. 208 КПК УКРАЇНИ ОСОБИ ПІДОЗРЮВАНОЇ У ВЧИНЕННІ ЗЛОЧИНУ БЕЗ ВСТАНОВЛЕННЯ ЇЇ АНКЕТНИХ ДАНИХ

В положеннях чинного КПК України законодавець передбачив в окремих правових нормах імперативну вимогу з питань встановлення особи (учасників кримінального процесу), у тому числі і щодо підозрюваного.

Вимога індивідуальності покарання «...щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини,... » міститься і серед завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК).

Одним з правових критеріїв статусу підозрюваного є затримання такої особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення (ч.1 ст. 42). Строк початку затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення розпочинається з моменту, коли така особа силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою (ст. 209 КПК). З цього моменту законодавець зобов'язує уповноважену службову особу, що вчинила затримання, негайно повідомити затриманому підстави затримання та певні права, серед яких, і не говорити нічого з приводу підозри (ч. 4 ст. 208 КПК).

Між тим, як свідчить правозастосовча практика з питань реалізації положень КПК щодо затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, в діяльності органів досудового розслідування трапляються не поодинокі випадки, коли вказані затримані особи користуючись своїм правом, у тому числі, і правом передбаченим ст. 63 Конституції України, вже з моменту такого за-

тримання відмовляються повідомляти будь які дані щодо себе [1, с. 117]. Тобто, існують випадки, коли така особа відмовляється не лише пояснювати будь-які обставини з приводу свого затримання, але й відповідати на питання щодо своїх особистих (анкетних) даних у тому числі і місця проживання. З'ясувати ж вказані питання за короткий проміжок часу в 24 години дуже проблематично, особливо, коли особа раніше не дактоскопіювалася та приїхала з іншого регіону, і відсутні свідки, які б могли надати ці дані.

Виникає ситуація, за якою правова підстава затримання «особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення» або ж, правова підстава «якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин», що визначена ст. 208 КПК існує, але скласти протокол про затримання (особа набуває процесуального статусу підозрюваного) без встановлення її анкетних даних, навіть, якщо вона вчинила тяжкий, особливо тяжкий злочин – неможливо. Як неможливо зазначити в інформаційній довідці про правопорушення, складання якої передбачено п. 4 розділу XIV Наказу МВС України № 111 від 16.02.2018р., відомості щодо прізвища, ім'я, по-батькові, дати народження, реєстрації місця проживання, перебування, місця роботи, посади такої затриманої (підозрюваної) особи [2].

З огляду на вищевказане, у випадку реалізації положень з питань затримання підозрюваної у вчиненні злочину особи - виконання вимоги закону про обов'язкове встановлення (у 24 години) такої особи, як учасника процесу стає фактично неможливим.

Хоча наказом Генеральної прокуратури № 139 від 06.04.2016 року, яким затверджено порядок внесення відомостей до єдиного реєстру досудового розслідування, наряду з іншою інформацією вимагається вносити анкетні дані щодо потерпілого, особи заявника, а щодо затриманого, лише дату затримання особи, час та дату повідомлення про підозру тощо. Вимоги про внесення до ЄРДР анкетних даних затриманого цей наказ не містить (п.1 розд. 2 Наказу) [3].

До того ж, у п. 2 ч. 1 ст. 190 КПК вказано, що в ухвалі про дозвіл на затримання з метою приводу наряду з іншими даними повинні зазначатися «прізвище, ім'я, по батькові підозрюваного, обвинуваченого, для затримання якого постановляється ухвала, відомі на момент постановлення ухвали, а якщо прізвище, ім'я, по батькові не відомі, - докладний опис такої особи».

Таким чином, якщо проаналізувати норму КПК, яка визначає зміст ухвали суду про дозвіл на затримання з метою приводу, то можна бачити, що законодавець прямо передбачає можливість не лише затримання особи без встановлення його прізвища, ім'я по батькові, але без їх встановлення повідомляти й про підозру особі.

Отже, якщо підвести підсумок, то можна бачити певну неузгодженість норм КПК з питань можливості їх реалізації щодо затримання особи підоз-

рюваної у вчиненні злочину. Оскільки, з одного боку, існують загальні законодавчі вимоги щодо встановлення особи (учасника процесу), які проходять «червоною стрічкою» по всьому КПК. А тому, кримінальне провадження без встановлення особи буде втрачати ознаки законності, а відповідно не можливо у повному обсязі реалізувати і завдання кримінального провадження «... щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності у міру своєї вини...». А з іншого боку, законодавець передбачає правову норму, за якою особа без встановлення її прізвища, ім'я, по батькові може мати процесуальний статус не лише підозрюваного, але й обвинуваченого.

Враховуючи, що існують суттєві ризики, до яких може призвести не можливість процесуального оформлення затримання особи підозрюваної у вчиненні тяжкого, особливо тяжкого злочину, або замаху на його вчинення з підстав не встановлення анкетних даних такої особи, то доцільно в положеннях КПК щодо затримання за п. 1 та 2 ч.1 ст. 208 КПК передбачити можливість оформлення не лише протоколу затримання, але й тримання під вартою без встановлення особи. Тобто, під умовними анкетними даними, але з обов'язковою вимогою та обов'язком до слідчих органів вжити передбачені законом заходи зі встановлення відповідних передбачених законом анкетних даних такої особи. І якщо у визначений законом строк уповноважені органи не встановили ці дані, то обраний запобіжний захід підлягає скасуванню.

Водночас, необхідно до наказу Генеральної прокуратури № 139 «Про затвердження Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань» від 06.04.2016 р., наказу МВС України № 111 «Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України» від 16.02.2018р. та наказу МВС України № 100 «Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події» від 08.02.2019 р. внести доповнення щодо можливості внесення на певний строк відомостей до ЄРДР відносно затриманої, заарештованої (ув'язненої) особи під умовними анкетними даними з докладним описом такої особи.

Доцільно передбачити і відповідні положення, які б чітко регламентували дії уповноважених осіб як з питань встановлення такої особи, так і з питань здійснення кримінального провадження, коли особу підозрюваного не встановлено.

1. Шингарьов Д. Особливості допиту підозрюваного, особа якого не встановлена. *Вісник Національної прокуратури України*. № 4, (46). 2016. С. 117-123.

2. Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України: наказ М-ва внутрішніх справ України від 16.02.2018р. № 111. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0371-18> (дата звернення: 21.05.2019).

3. Наказ Генеральної прокуратури № 139 Про затвердження Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань від 06.04.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16> (дата звернення: 21.05.2019).

Фоміна Д.О.,

студентка юридичного факультету
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Черненко А.П.,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

СУД ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Суд присяжних є інститутом народовладдя, що ефективно функціонує в багатьох країнах. Світовій юридичній практиці відомо дві моделі суду присяжних: англо-американська (класична) і європейська (суд з розширеною колегією народних засідателів-присяжних).

Суд присяжних в Україні є достатньо новим інститутом, незважаючи на те, що у Конституції України від 28 червня 1996 р. було задекларовано право народу брати участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних (ст. 124). Однак, положення Основного закону лише визначили вектор подальшої законотворчої діяльності щодо створення правових умов для функціонування суду присяжних. Лише з прийняттям 13 квітня 2012 р. нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), у §2 Глави 30 передбачено основні положення щодо здійснення судового розгляду за участю присяжних, зокрема, передбачені їх права та обов'язки, особливості виклику й їх усунення тощо [2, с. 69].

У світовій юридичній практиці прийнято виділяти дві основні моделі суду присяжних – англо-американська (класична) та континентальна (європейська). Для англо-американської моделі суду присяжних (США, Велика Британія, Канада, Бельгія, Швейцарія, Мальта тощо) характерним є те, що колегія присяжних виносить вердикт (*de lege ferenda*) про винуватість (невинуватість) особи у вчиненні злочину без участі професійних суддів. У випадку, якщо присяжні виражають згоду з обвинувальним актом, в подальшому

професійний суддя призначає підсудному конкретний вид та розмір покарання. За таких умов, очевидно, що компетенція присяжних і професійних суддів є різною, оскільки перших прийнято відносити до «суддів факту», натомисть, других – до «суддів права» [5, с.1]. При континентальній моделі (Франція, Німеччина, Італія, Греція, Австрія, Данія та ін.) колегія із числа професійних суддів та представників народу всі питання, які пов'язані з розглядом справи (у тому числі, дослідження доказів, встановлення наявності чи відсутності у діях особи ознак складу злочину) та постановленням вироку (кваліфікація злочину, призначення покарання) вирішують спільно. Непрофесійних суддів називають «шефени», що з німецької перекладається як «член», «засідатель», які беруть участь у всіх стадіях процесу. При цьому, на відміну від кандидатів у присяжні, які обираються одноразово (англо-американська модель суду присяжних), шефени виконують свої повноваження протягом певного періоду часу. Водночас, деякі держави (Японія, Люксембург, Фінляндія) взагалі відмовилися від інституту присяжних як такого, посилаючись на його неефективність, оскільки не змогли впоратися із збільшенням обсягу роботи судів, уповільненням загального руху справи та, як наслідок, різким збільшенням тривалості судових засідань у порівнянні з процесами, що їх ведуть судді самостійно [6, с.115].

Не викликає заперечень той факт, що суд присяжних у кожній державі функціонує з різним успіхом, оскільки має свої особливості в його організації, які зумовлені специфікою системи права, національними та соціально-політичними умовами життя, традиціями побудови загальнообов'язкових правил поведінки, а також важливістю відповідних відносин в житті держави [2, с.70].

В першу чергу, слід зазначити, що українське законодавство запозичило континентальну (європейську) модель суду присяжних, які спільно із професійними суддями вирішують питання факту та питання права. В Україні суд присяжних діє лише в місцевому загальному суді першої інстанції (у складі двох професійних суддів та трьох присяжних (ч. 3 ст. 31 КПК України) та розглядає справи щодо злочинів, за вчинення яких передбачено покарання у виді довічного позбавлення волі. Однак такий розгляд можливий лише за умови клопотання обвинуваченого під час підготовчого судового засідання (ч. 2 ст. 384 КПК України). Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. для затвердження списку присяжних територіальне управління Державної судової адміністрації України звертається з поданням до відповідних місцевих рад, які формують і затверджують його у кількості, зазначеній у поданні. У випадку неприйняття місцевою радою протягом двох місяців з моменту отримання подання рішення про затвердження списку присяжних, територіальне управління Державної судової адміністрації України звертається з поданням щодо затвердження списку присяжних до відповідної обласної ради. Список присяжних затверджується на три роки і

передається до відповідного окружного суду, в тому числі в електронній формі (ст. 64).

При цьому, відповідно до ч. 1 ст. 65 цього Закону, присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного окружного суду. Після відбору основних присяжних відбирається двоє запасних присяжних, які під час судового засідання постійно перебувають на відведених їм місцях і до ухвалення вироку можуть бути включені до складу основних присяжних у разі неможливості кого-небудь з основних присяжних продовжувати участь у судовому розгляді (ч. 8, 10 ст. 387 КПК України). Після закінчення відбору кожен із присяжних складає присягу. Відповідно з цього моменту вони набувають статусу присяжних. Присяжні зобов'язані ходити на всі засідання по справі та мають право підсудному ставити запитання. Після дебатів вони разом із професійними суддями йдуть до нарадчої кімнати. Народою суду присяжних керує головуючий. Усі питання вирішуються простою більшістю голосів. Головуючий голосує останнім. При цьому, ніхто зі складу суду присяжних не має права утримуватися від голосування, за винятком випадку, коли вирішується питання про міру покарання, а суддя чи присяжний голосував за виправдання обвинуваченого (ст. 391 КПК України) [2, с. 73-74].

Ураховуючи досвід зарубіжних країн, які мають позитивний досвід і традиції добору присяжних, та враховуючи особливості вітчизняної судової системи, правової культури громадянського суспільства, системи освіти, вважаємо, що важливим критерієм у доборі присяжних має стати рівень правової культури, складовою якої є правосвідомість [4, с.133].

Інститут присяжних у Франції за весь час розвитку держави то набував актуальності, то фактично не застосовувався. Натепер він активно застосовується в кримінальному провадженні. В Україні цей інститут є порівняно новий і не набув такого практичного застосування. Варто говорити про запозичення певних норм до законодавства України. Так, зокрема, потрібно розширити перелік осіб, які не можуть виступати присяжними, і спростити подання клопотань обвинуваченим чи його захисником щодо заміни присяжного [3, с. 271].

Таким чином, слід зробити висновок, що подальше розширення діяльності суду присяжних:

- зможе забезпечити прийняття присяжними колегіальних і незалежних від професійних суддів справедливих судових рішень;
- можливості присяжних залежать від добросовісності виконання ними своїх обов'язків у суді;
- подальше впровадження присяжних у діяльність суду сприятиме всебічному розгляду судами обставин справи та постановлення об'єктивного і неупередженого вироку.

Слід зазначити, що становлення інституту суду присяжних повинно бути поступовим та багатовекторним процесом, який повинен відповідати реалі-

ліям сьогодення, однак на даний час інститут присяжних в Україні не має чіткого регламентування та поки що є формальним, а його нормативне закріплення лише створює ілюзію розвиненого механізму його функціонування.

Отже, суд присяжних в таких країнах як Франція, Німеччина, Італія, Греція, Австрія, Данія, Японія, Люксембург, Фінляндія, США, Велика Британія, Канада, Бельгія, Швейцарія, Мальта є інститутом досить розвиненим на відміну від України в якій він досить молодий, а тому реформа судової системи в Україні має стати не лише кадровим оновленням судових органів, а й забезпечити високий рівень довіри до судової гілки влади, мати на меті більш високі якісні зміни у світових індексах, рейтингах, відповідних численних міжнародних довідниках та відображати високий рівень ефективності судової системи.

1. Берчук Д. В. Порівняльно-правовий аналіз у континентальній, англосаксонській правових системах та в Росії / Д. В. Берчук // Порівняльно-аналітичне право. – 2014 р. – № 1. – с. 295.

2. Колух В. В. Інститут присяжних в Україні в контексті зарубіжного досвіду// Актуальні проблеми міжнародних відносин. Вип. 131. 2017. - с. 69-74.

3. Моргун С. Запозичення французької моделі суду присяжних до українського законодавства: реалії і перспективи. №3. 2017. с. 271.

4. Новоселова В. В. Критерії добору присяжних засідателів: світовий досвід для України. Вип. 4 Т. 3. 2015.- с. 133.

5. Солодков А. А. Сучасні світові моделі суду присяжних / А. А. Солодков // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2014 р. – № 10-2. Том 2.- с.133.

6. Яценко Н. Г. Народні засідателі та суд присяжних у цивільному процесі: історія і сучасність / Н. Г. Яценко // Вісник Вищої ради юстиції. 2011. № 1 (5). - с.115

Христов О.Л.,

доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Д
ніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

Денисенко Є.М.,

курсантка факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕДМЕТУ ПОСЯГАННЯ НЕЗАКОННИХ ЗАВОЛОДІНЬ АВТОМОБІЛЯМИ, ОБЛАДНАНИХ СУЧАСНИМИ СИСТЕМАМИ ЗАХИСТУ

Тенденція до підвищення злочинної активності по відношенню до автомобілів, обладнаних системами захисту, імпортного та вітчизняного виробництва, пов'язана перш за все зі збільшенням попиту на такі види власності. Для правоохоронних органів дуже гостро стоїть питання стосовно розкриття таких злочинних дій, адже враховуючи обізнаність криміногенного світу з новітніми технологіями, необхідно втілювати нові методи та тактики.

Одним із важливих етапів розслідування таких видів злочинів є дослідження та вивчення окремих елементів криміналістичної характеристики незаконних заволодінь. Зокрема, окремого дослідження потребує предмет злочинного посягання, який є тим матеріальним благом, щодо якого здійснюється злочин.

Відомості стосовно автомобілів, обладнаних системами захисту є вкрай важливими та мають практичне значення, особливо для встановлення особи злочинця та окремих деталей кримінального правопорушення, а також надають можливість моделювання етапів вчинення незаконного заволодіння.

Предмет посягання у криміналістичній характеристиці мають важливе значення, оскільки саме він відбиває спрямованість злочинців. Взагалі під предметом злочину в науці кримінального права розуміють будь-які речі матеріального світу, з певними властивостями яких закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність у діях особи ознак конкретного складу злочину [1, с. 93].

Злочинні посягання здійснюються на усі види транспортних засобів, однак збільшення ринку попиту вплинув на поширення незаконних заволодінь саме автомобілями і подальшому їх використанні для різних цілей.

Найбільший попит спрямований на легкові автомобілі, адже їх можна використати для перепоряджу, направлення для подальшої реалізації у вигляді механічних частин автомобілів, у деяких випадках для особистого користування (у меншості випадків).

Стосовно вивчення та дослідження зазначеної тематики зроблено багато кроків. Дослідження, що здійснено В.В. Лютим, дозволило диференціювати окремі характеристики предмету злочинного посягання. Так, на підставі узагальнення судово-слідчої практики автором зроблено висновок, що I групи транспортних засобів (виготовлені в Україні та країнах СНД) складають такі марки автомобілів: – Daewoo (моделі – Lanos, Nexia, Matis, Sens, Nubira, Gentra) – 31 %; – ВАЗ (моделі – 2101, 2102, 2107, 2108, 2109, 2110) – 18 %; – ЗАЗ (моделі – 965, 968-М, 1102 «Таврія», 1103 «Славута», Forza, Vida, Sens) – 25 %; – ГАЗ – 1% (моделі – 21, 24, 31) – 9 %; – інші – 7 %/

До іншої групи автомобілів, які стають предметами злочинного посягання є такі марки, як: Lexus (моделі – Lx 350, Lx 520, Lx 570, Lc 500, Lx) – 32 %; – Toyota (моделі – Camry, Land Cruiser, Highlander, Raw 4, Corola, Avensis, Venza) – 24 %; – Mercedes (моделі – Benz, Gl, Amg, A 170, W 124, W 140) – 21 %; – Range Rover (моделі – Sport, Evoque, Shadow) – 15 %; – Audi (моделі – А 6, Q 7, R 8) – до 1 %; – BMW (моделі – X 5, X 6, E 30, E 34, M 5, I 8) – до 1 %; – Porsche (моделі – Cayenne, Panamera, 911, 918, Macan, 959, Gerl) – до 1 %; – Chrysler (моделі – Neon, New Yorker, Voyager, Sebring) – до 1 %; – Opel (моделі – Vectra, Vectra B, Astra, Omega) – до 1 %; – Volkswagen (моделі – Touareg, Tiguan, Passat, Passat B-3, Polo, Transporter) – до 1 %; – інші іноземні ТЗ (Ford, Hyundai, Fiat, Skoda, Infinity, Kia) – до 2 % [2].

Аналіз судової практики за 2014-2018 роки дозволяє нам виокремити деякі особливості, що стосуються предмету злочинного посягання. Зауважимо, що протягом останніх 5 років ринок попиту на автомобілі змінюється, що пов'язано здебільшого зі збільшеннями кількості автомобілів преміум-класу, однак вітчизняні марки не втрачають своїх лідерських позицій у числі викрадень, що пов'язано з більш легким способом викрадення таких автівок.

Існують певні критерії, які впливають на рейтинг найбільш популярних автомобілів серед викрадачів. Перш за все, одним із важливих критеріїв є наявність чи відсутність у автомобіля захисної системи, адже це може значно полегшити механізм вчинення незаконного заволодіння. Наступним критерієм є затребуваність запчастин автомобіля і в цілому її популярність серед користувачів автомобілями. Не менш важливим у цьому списку є строк експлуатації автомобіля.

Найбільшим попитом (перше місце у рейтингу викрадень), за підсумками аналізу судової практики, користуються автомобілі марок пострадянського простору. Така популярність пояснюється припиненням процесу виготовлення таких автомобілів, а також і автомобільних запчастин. Тобто, метою викрадення старих марок автомобілем є пер за все подальша їх реалізація як окремих частин, тобто, по запчастинам. При цьому, самі способи вчинення незаконного заволодіння є порівняно нескладними, адже у таких автомобілях відсутні в основному сучасні системи захисту, а механічні замки не є перешкодою для злочинців.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Більш дорожчі автомобілі викрадають з метою подальшого перепродажу або ж на замовлення. За даними статистики Національної поліції станом на 2018 рік підвищеним попитом користуються такі марки автомобілів, як Toyota та Lexus, які входять до одного авто концерну. За 9 місяців 2018 року автомобілів цих марок викрали 270 одиниць. Далі за шкалою популярності – Mazda (71 викрадень), потім. Land Rover, Mercedes-Benz, Honda, BMW та Audi [3].

Отже предметом злочинного посягання частіше всього стають автомобілі, виготовлені в Україні та країнах ближнього зарубіжжя (СНД) - 61 %, а також виготовлені в інших державах - 39 % («Daewoo», «Honda», «Hyundai», «Lexus», «Mitsubishi», «BMW», «Mazda», «Toyota», «Porsche Cayenne», «Mercedes-Benz», «Volkswagen Touareg», «Nissan», «ВАЗ», «ЗАЗ»; «ГАЗ»), які перебували у власності до одного року – 18 %; до трьох років – 41 %; до п'яти років – 29 %; більше п'яти років – 12 %, що обладнані простими механічними системами захисту та високотехнологічними системами безключового доступу.

1. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / [Бажанов М. І., Баулін Ю. В., Борисов В. І. та ін.] М. І. Бажанов (ред.). / МОН України. [2-ге вид., перероб. та доп.]. К.: Юрінком Інтер, 2005. 480 с.

2. Лютий В.В. Спосіб учинення злочину як елемент криміналістичної характеристики незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених організованими групами . Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: збірник наукових праць. 2015. № 4. С. 305-313.

3. Які автомобілі викрадають в Україні найчастіше. URL: <https://www.volynnews.com/news/auto/yaki-avtomobili-vykradaiut-v-ukrayini-naychastishe/>.

Черненко А.П.,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

СПЕЦІАЛЬНЕ ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ - ОДНА ІЗ ФОРМ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі-КПК України) зазначає, що спеціальне досудове розслідування (in absentia) здійснюється стосовно одного чи декількох підозрюваних згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими КПК України, з урахуванням

положень глави 24-1 КПК України «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень» і у нормах п'яти статей цієї глави регламентує порядок такого провадження [1]. Тут слід зазначити, що вітчизняний законодавець уперше в історії КПК України у його нормах застосував окрім української назви цього виду досудового провадження ще й іншомовний варіант його назви, мабуть підкреслюючи таким чином той факт, що стосуються ці норми тих підозрюваних, котрі переховуються від вітчизняного правосуддя закордоном і щоб цей термін був зрозумілим їхнім закордонним захисникам й без перекладача.

Цікавим є питання застосування законодавцем саме такої назви цього виду процесуальної діяльності – «Спеціальне досудове розслідування», а не, наприклад, «Заочне досудове розслідування», бо *in absentia*, як у дужках позначено, в перекладі з англійської мови означає «заочне». Відповідь на це, без перебільшення, цікаве питання є важливим з точки зору мотивації його застосування. Та й у теоретичному питанні воно могло б значно розширити уяву про цей важливий кримінальний процесуальний інститут. Для з'ясування цього питання звернемося до Пояснювальної записки до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» (далі-Пояснювальна записка), яким чинний КПК України доповнено главою 24-1 [2]. Вивчення Пояснювальної записки не дало чіткої відповіді на поставлене питання, що також зазначається у Висновкові Головного науково-експертного управління від 11.08.2014 року. Головне науково-експертне управління у п. 3 свого висновку до вказаного законопроекту, зазначає: «Законопроектом пропонується доповнити чинний КПК Главою 24-1 «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень», але не наводиться визначення поняття «спеціальне досудове розслідування», що ускладнює розуміння моменту, коли може (повинно) бути прийнято рішення про його здійснення [3]. Аналізуючи Проект Закону, Пояснювальну записку до нього та Висновок до цього законопроекту все ж можна зробити певні висновки, а точніше припущення тощо. Зокрема, назва «Спеціальне досудове розслідування» запропонована авторами законопроекту, на наш погляд, у зв'язку з тим, що така процесуальна форма досудового розслідування застосовується не до всіх злочинів, а лише виключно за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини та й застосовується не до всіх підозрюваних, а виключно до тих, хто ухиляється від кримінальної відповідальності за межами України, тобто щодо невідворотності покарання за спеціальні злочини і щодо спеціальних підозрюваних.

Покінчивши з одним питанням, слід перейти до іншого, не менш цікавого питання, а що являє собою «Спеціальне досудове розслідування», форму досудового розслідування чи особливий порядок кримінального провадження чи щось інше?

З огляду на те, що норми глави 24-1 КПК України «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень» законодавцем розміщено у розділі III КПК України «Досудове розслідування», то його (Спеціальне досудове розслідування) можна віднести до Загальних правил стадії досудового розслідування. Вбачаємо, що існують й інші думки з цього приводу.

Зрозуміло це питання кожного цікавить по різному, як кажуть в народі: «Точка зору залежить від точки сидіння». Адвокати-захисники цікавляться цим питанням з точки зору сторони захисту, слідчі та прокурори цікавляться ним, як сторона обвинувачення, а науковці з точки зору теорії.

Зокрема, Ксенія Гольдарб звертає увагу, що «...переважна більшість проаналізованих мною ухвал слідчих судів (судів), які містяться в ЄДРСР та доступні для перегляду в системі аналізу судових рішень «VERDICTUM», – саме про задоволення клопотання слідчого, прокурора та надання відповідного дозволу на здійснення спеціального досудового розслідування (1357 «задоволених клопотань» проти 61 «не задоволених»). Отже, така впевнено-превалююча негативна для сторони захисту судова статистика повинна стимулювати адвокатів (і мене в тому числі) на її зміну» [4].

Адвокат Олександр Горошинський звертає увагу на тонкості цього виду провадження з точки зору сторони захисту [5].

Шевчишен А.В. на підставі аналізу думок вчених, як представник наукової думки, дещо по особливому називає цей вид діяльності та наводить своє визначення: «Спеціальне досудове розслідування – це екстраординарний порядок здійснення досудового розслідування, який застосовується у передбачених кримінальним процесуальним законом випадках ухилення підозрюваного від кримінальної відповідальності шляхом переховування від органів слідства та суду, спрямований на забезпечення доказування на стадії досудового розслідування у кримінальному провадженні з урахуванням стандартів справедливого правосуддя» [6, с. 132].

Безперечно, висновки, висловлені А.В. Шевчишеним є обґрунтованими та такими, що заслуговують на увагу, але, на наш погляд, глибокий аналіз ряду положень законодавчих актів та думок вчених іншого вченого, точніше розкриває суть його практичного та й теоретичного змісту. Ми маємо на увазі висновки І.І. Сливича, котрий спеціальне досудове розслідування називає самостійною формою кримінального провадження в Україні [7, с. 168]. Обмеженість у об'ємах цього дослідження, позбавляє можливостей викласти усі доводи вченого, але ми повною мірою погоджуємося з ними та вважаємо, що поряд з досудовим слідством та дізнанням, самостійною формою досудового розслідування є спеціальне досудове розслідування. Сподіваємося, що у оновлених підручниках з кримінального процесу Спеціальне досудове розслідування буде мати статус форми досудового розслідування поряд з досудовим слідством та дізнанням.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/stru#Stru>
2. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51914
3. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51914
4. Ксенія Гольдарб Очима адвоката: здійснення спеціального досудового розслідування (частина 1) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://goldarb-advice.com/%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BC%D0%B0-%D0%B0%D0%B4%D0%B2%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D0%B7%D0%B4%D1%96%D0%B9%D1%81%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD/>
5. Олександр Горошинський Особливості застосування спеціального досудового розслідування і судового розгляду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uba.ua/documents/%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5%20%D0%B4%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B5%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20.pdf>
6. Шевчишен А.В. Поняття спеціального досудового розслідування (in absentia) та його функціональне призначення у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг / Вісник кримінального судочинства • № 2/2017.- с. 125- 134. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vkslaw.knu.ua/images/verstka/2_2017_Shevchushen.pdf
7. Сливич І. І. Спеціальне провадження як самостійна форма кримінального судочинства в Україні / І. І. Сливич // Visegrad Journal on Human Rights. – 2014. – № 2, part 1. – С. 164–170 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vjhr.sk/archive/2014_2/28.pdf

Чіпець О.І.,
начальник Новомосковського ВП
ГУНП в Дніпропетровській області

ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИННОГО ПОСЯГАННЯ У СПРАВАХ ПРО НЕЗАКОННЕ ПЕРЕМІЩЕННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

Визначення предмета злочинного посягання має надзвичайно важливе значення у справах про незаконне переміщення вогнепальної зброї. Сьогодні питання обігу зброї, у тому числі й вогнепальної, регулюється виключно на підзаконному рівні. Так, основним нормативно-правовим актом у цій сфері є Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів, затверджена Наказом МВС України 21.08.1998 № 622, відповідно до пунктів 8.2, 8.3 якої вогнепальна зброя – це зброя, яка призначена для ураження цілей снарядами, що одержують спрямований рух у стволі за допомогою сили тиску газів та мають достатню кінетичну енергію для ураження цілі, що знаходиться на визначеній відстані. Бойова зброя – вогнепальна зброя, призначена для ураження людини або техніки. До бойової зброї не належить старовинна зброя та її моделі, які виготовлені до 1899 року включно.

Визначення терміна «зброя» міститься і у інших відомчих нормативних документах. Наприклад, відповідно до пункту 1.3 Інструкції про застосування зброї, бойової техніки, озброєння кораблів, літаків і вертольотів Державної прикордонної служби України (далі – ДПС), спеціальних засобів та заходів фізичного впливу під час охорони державного кордону та виключної економічної зони України, затвердженої наказом ДПС України від 21.10.2003 № 200, зброя – це предмети й пристрої, що призначені для ураження живих цілей, кораблів та інших об'єктів і не мають іншого призначення. Зброя ДПС України – табельна вогнепальна та інша зброя, що є на озброєнні [1].

Відповідно до методики встановлення належності об'єкта до вогнепальної зброї та його придатності до стрільби, розробленої у 2005 році ДНДЕКЦ МВС України та Департаментом експертного забезпечення правосуддя Міністерства юстиції України, під зброєю розуміються спеціально виготовлені пристрої, які призначені для неодноразового ураження (знищення, uszkodження) цілей у збройній боротьбі, полюванні, спорті та для самооборони [2].

У довідковій літературі це поняття також визначається по-різному. Так, у юридичній енциклопедії вогнепальна зброя визначена як пристрої та прилади, в яких снаряд (куля, картеч, дріб) приводиться у рух миттєвим вивільненням хімічної енергії заряду і має початкову швидкість понад 100 м/с [3].

Узагальнення наукових поглядів надає підстави стверджувати, що криміналістичною наукою також не вироблено єдиного підходу до вирішення таких принципово важливих питань, як визначення поняття та класифікації вогнепальної зброї. Важливе значення у з'ясуванні змісту поняття «вогнепальна зброя» мають криміналістичні критерії віднесення предметів до зброї, які передбачають наявність спеціальних ознак, оцінюваних у комплексі, а саме: використання енергії газів вибухової речовини (пороху) для метання снаряда; наявність ствола для спрямованого руху снаряда; існування пристрою для запалення заряду; достатня нищівна дія снаряда; відповідна міцність конструкції, що забезпечує можливість здійснення більше одного пострілу [4, с. 164].

Щоб вогнепальна зброя, виготовлена промисловим способом, відповідала висунутим вимогам, вона повинна мати деякі характеристики, основні з яких: балістичні; маневрені; такі, що забезпечують надійність роботи [5, с. 127-128].

Важливе значення для характеристики предмета досліджуваних злочинів має і класифікація вогнепальної зброї. Так, згідно з методикою встановлення належності об'єкта до вогнепальної зброї та його придатності для стрільби зброю поділяється:

1) за призначенням – на бойову, мисливську, спортивну, багатоцільову. При цьому бойова вогнепальна зброя використовується для ураження людини або техніки; мисливська зброя застосовується у полюванні на тварин і птахів; спортивна зброя призначена для спортивних змагань; багатоцільова зброя передбачає можливість використання її за кількома призначеннями;

2) за особливостями конструкції, способом поводження та утримання – на стандартну, нестандартну, атипову. При цьому стандартна вогнепальна зброя – це зброя усталених видів, що мають певні конструктивні, розмірні, балістичні та інші характеристики, які дають змогу виділити їх у самостійні групи і зумовлюють специфіку їхнього призначення і застосування. До основних стандартних видів належать пістолет, револьвер, рушниця, гвинтівка, карабін, автомат. Нестандартна зброя – це зброя, що не відповідає стандартним зразкам за деякими показниками, але дає змогу типізувати її за окремими характеристиками та виділити певні види, наприклад, обрізи рушниць, гвинтівок тощо. Атипова вогнепальна зброя – це зброя, що не відповідає стандартним зразкам за всіма основними показниками й не поєднується в типову групу зі сталими конструктивними і балістичними характеристиками: стріляючі пристрої оригінальної нетипової конструкції, замаскована вогнепальна зброя;

3) за будовою каналу ствола: нарізна, гладкоствольна, комбінована [5, с. 127-128].

У довідковій літературі також представлені різноманітні класифікації вогнепальної зброї. Так, в юридичній енциклопедії за цільовим призначенням вогнепальну зброю класифіковано на такі види: військову, службово-штатну

і цивільну; способом виготовлення – на заводську, перероблену, саморобну; особливостями конструкції – на стандартну, нестандартну, нетипову; способом перезарядження – на неавтоматичну, напівавтоматичну, автоматичну; належністю – на особисту і відомчу; режимом обігу – на військову, службово-штатну, цивільну, колекційну [3].

Отже, бойова зброя – це зброя, виготовлена на промислових підприємствах із дотриманням конструктивних і технологічних стандартів та нормативів, яка має відповідне маркування. Сама категорія «бойова вогнепальна зброя» не може існувати без наявності визначеної системи ознак, що її кваліфікують. Незаконне заволодіння військовослужбовцем складовими частинами вогнепальної зброї, комплект яких дозволяє виготовити придатну до використання вогнепальну зброю, його дії слід розцінювати як закінчений злочин, передбачений ст. 410 КК України (як незаконне заволодіння вогнепальною зброєю). У разі, коли предметом незаконного заволодіння військовослужбовцем була окрема деталь або складові частини, що не є достатнім для складання вогнепальної зброї, при цьому він мав намір виготовити відсутні частини, то вчинене слід кваліфікувати за сукупністю ст. 410 КК України (як незаконне заволодіння військовим майном) та ст. 263 КК України (як виготовлення чи замах на виготовлення вогнепальної зброї).

1. Інструкція про застосування зброї, бойової техніки, озброєння кораблів (катерів), літаків і вертольотів Державної прикордонної служби України, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу під час охорони державного кордону та виключної (морської) економічної зони України: наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 21.10.2003 № 200. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-03>.

2. Методика встановлення належності об'єкта до вогнепальної зброї та його приналежність до стрільби (проведення пострілів), затв. рішенням секції НКМР Мін. юст. України з проблем трасології та судової балістики. Протокол від 02.06.2005. К. : Мін. юст. України, 2005. 30 с.

3. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К.: «Укр. енцикл.», 1998. Т. 1: А – Г. 672 с.: іл.

4. Криміналістика: ученик. М.: Юристь, 2000. 751 с.

5. Коцюба С.А. Предмет злочинного посягання у справах про незаконне заволодіння військовослужбовцем вогнепальною зброєю // Актуальні проблеми розслідування злочинів в сучасних умовах: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 24 верес. 2015 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. С. 127-128.

Шаповалова І.С.,
суддя Павлоградського міськрайонного суду
Дніпропетровської області

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ ПРЕЦЕДЕНТНОЇ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ СУДОВОГО КНТРОЛЮ НА ДОСУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ

При дослідженні питання функціонального призначення застосування слідчим суддею прецедентної практики Європейського суду з прав людини (далі- ЄСПЛ) при здійсненні судового контролю на досудовому провадженні насамперед слід враховувати правову природу діяльності інституту слідчого судді, його повноваження та роль в кримінальному процесі.

Класифікація повноважень слідчого судді в національному кримінальному судочинстві наведена в дослідженнях низки українських учених. Наприклад, Ю. В. Скрипіною зазначено, що процесуальна функція слідчого судді характеризується певною специфікою та може бути визначена як забезпечення законності й обґрунтованості обмеження конституційних прав і свобод людини, вважаючи, що ця функція передбачає два напрямки діяльності слідчого судді: по-перше, охорону прав і свобод людини шляхом превенції, тобто недопущення їх протиправного та необґрунтованого обмеження; по-друге, захист прав і свобод людини, тобто їх відновлення у випадку порушення [1].

Водночас, Н. П. Сиза повноваження слідчого судді поділяє на п'ять груп залежно від змісту та характеру питань, вирішення яких віднесено законом до його компетенції: 1) про застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 2) про проведення слідчих (розшукових) дій (далі – СРД); 3) про проведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі- НСРД); 4) розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора під час досудового розслідування; 5) вирішення інших процесуальних питань, що потребують неупередженого розгляду [2].

Класифікація повноважень слідчого судді за їх процесуальною спрямованістю надана і Ю. М. Грошевим та А. Р. Туманянц. Однак, ці вчені повноваження слідчого судді під час проведення СРД і НСРД об'єднують в одну групу – «повноваження при проведенні процесуальних дій, що обмежують конституційні права людини», а також виділяють інші процесуальні повноваження слідчого судді, спрямовані на забезпечення процесуальних прав суб'єктів кримінального провадження [3].

Продовжуючи розвиток наукової думки про те, що основним функціональним призначенням слідчого судді є здійснення судового захисту прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному процесі, та забезпечення законності провадження у справі на досудових стадіях, автор відмічає специфічний характер виконуваної слідчим суддею кримінально-

процесуальної функції, яка полягає у забезпеченні законності та обґрунтованості обмеження конституційних прав і свобод людини на досудовому провадженні.

Дослідження предмету застосування практики ЄСПЛ слідчими суддя-ми в його системному взаємозв'язку з дозволяє автору зробити висновок, про те, що функціональне призначення слідчого судді це –забезпечення охоронюваних прав та свобод учасників кримінального провадження, контроль за органами досудового розслідування з метою недопущення свавільних дій з боку держави.

З огляду на висловлену тезу та в контексті основних завдань кримінального провадження закріплених в ст. 2 КПК України, автор формулює визначення поняття функціонального призначення застосування практики ЄСПЛ слідчим суддею як забезпечення дотримання основних прав та свобод, гарантованих Конвенцією, зокрема, права на свободу та особисту недоторканність, права на справедливий суд, права на повагу до приватного і сімейного життя, права на ефективний засіб юридичного захисту, право на мирне володіння майном тощо.

Розвиваючи наукову думку А.С.Смбатяна про те, що національні судові органи, роблячи внесок у виконання рішень органів міжнародного правосуддя, зміцнюють позиції останніх у межах відповідних правопорядків і міжнародного права в цілому [4, с. 64], автор вважає за необхідне зазначити, що такий підхід зумовлений, з одного боку, великим суспільним запитом на превентивну діяльність слідчого судді щодо охорони прав та свобод, які закріплені в міжнародних стандартах судочинства, а з іншого боку – такі критерії дослідження зумовлені запитом на формування однорідної слідчо-судової практики, яка має базуватися на ґрунтовному аналізі недоліків та особливостей практики національних судів та вироблення національного стандарту оформлення посилання на рішення ЄСПЛ.

Проведений аналіз функцій слідчого судді та функції судового контролю у кримінальному процесі, дозволяє дійти висновку, що функціональне призначення застосування слідчим суддею прецедентної практики ЄСПЛ при здійсненні судового контролю на досудовому провадженні можна систематизувати за напрямками його діяльності, а саме: 1) під час здійснення контрольних повноважень слідчим суддею при наданні дозволу на проведення СРД, функціональне призначення застосування слідчим суддею прецедентної практики ЄСПЛ полягає в недопущенні порушення ст. 8 ЄКПЛ (право на повагу до приватного і сімейного життя), зокрема при проведенні таких слідчих (розшукових) дій як проникнення до житла чи іншого володіння особи, обшук, призначення експертизи, огляд житла чи іншого володіння особи за відсутності добровільної згоди особи, яка ним володіє, примусове відібрання біологічних зразків для експертизи, примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи; 2) функціональне призначення застосування слідчим суддею прецедентної практики ЄСПЛ під час здійс-

нення судового контролю при наданні дозволу на застосування заходів забезпечення кримінального провадження полягає в недопущенні порушення права на мірне володіння майном при наданні дозволу на тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна, арешт майна та з метою недопущення порушення ст.5 ЄКПЛ (право на свободу та особисту недоторканність) при обранні запобіжних заходів; 3) під час розгляду слідчим суддею скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора функціональне призначення застосування слідчим суддею прецедентної практики ЄСПЛ слід розглядати в контексті забезпечення права на ефективний засіб юридичного захисту (ст.13 ЄКПЛ), а при ухваленні судових рішень за результатами здійснення судового контролю - з точки зору забезпечення права на справедливий суд (ст.6 ЄКПЛ).

1. Горелкіна К. Г. Особливості процесуального статусу слідчого судді: порівняльний аналіз. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. №2. С. 14–19;
2. Скрипіна Ю. В. Слідчий суддя в системі кримінально-процесуальної діяльності (порівняльно-правове дослідження): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2008. С.60-61;
3. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків: Право, 2013. 824 с.-С.116–117;
4. Смбалян А.С. Решения органов международного правосудия в системе международного публичного права / А.С. Смбалян. — М.: Статут, 2012. — 270 с.

Шебалков І.Л.,
старший науковий співробітник
лабораторії інженерно-технічних, екологічних, військових досліджень
та досліджень відео-, звукозапису
Харківського НДІСЕ ім. Засл. проф. М.С.Бокаріуса
<https://orcid.org/0000-0002-8325-8327>

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ СУБ'ЄКТІВ ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Практика проведення в ХНДІСЕ військових експертиз та дослідження свідчить, що за останні роки їх кількість значно збільшилась, що свідчить про значне зростання загальної кількості та різноманітності за видами злочинів скоєних військовослужбовцями та прирівняними до них особами. Актуальною на теперішній час також залишається проблема вчинення військовос-

лужбовцями та прирівняними до них особами адміністративних правопорушень. А значний рівень їх шкідливих наслідків та суспільної небезпеки дуже негативно впливає на стан військової дисципліни, і як слідство негативно впливає на боєздатність і боєготовність військових підрозділів і частин Збройних сил України, та військових формувань, створених відповідно до чинного законодавства. Стан військового правопорядку та законності у Збройних Силах та інших військових формуваннях, що діють відповідно до законодавства України, впливає на ефективність виконання покладених на них найважливіших державних завдань. Відповідно до Конституції України [1]: «Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України. Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави. Організація і порядок діяльності Збройних Сил, усіх інших військових формувань України та правоохоронних органів визначаються законами».

До одного з важливих складових ознак кваліфікації військових адміністративних правопорушень вчинених військовослужбовцями ЗС України та прирівняними до них особами є визначення поняття суб'єкту. Адже суб'єкт є ключовим елементом складу правопорушення, тому що саме особа, яка його вчинила, усвідомлювала протиправний характер своєї дії чи бездіяльності, передбачала її шкідливі наслідки і бажала їх або свідомо допускала настання цих наслідків.

Визначення поняття суб'єкту військового адміністративного правопорушення на сьогодні є досить дискусійним, адже воно пов'язано з визначенням декількох різних понять: «військовослужбовець», «військовозобов'язаний», «військовослужбовець строкової служби», «резервіст», «військова службова особа», «командир (начальник)» та інші. Раніше професор А.И. Остапенко в своїй праці «Про терміни та їх вплив на розуміння військових адміністративних правопорушень» розглядав деякі значення термінів «військова служба», «військовослужбовець», «військовозобов'язаний» і визначав сенс їх понять [9].

Так, відповідно до п.9 ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»:

«Військовослужбовець – особа, яка проходить військову службу». До цієї категорії відносяться – особи офіцерського складу, військовослужбовці строкової служби і за контрактом, військовослужбовці Прикордонних військ України, Служби Безпеки України, військовослужбовці – жінки, курсанти і слухачі військових учбових закладів, а також інших військових формувань які створені у відповідність з чинним законодавством України, та інші [моя стаття].

«Військовозобов'язані – це особи, які перебувають у запасі для комплектування Збройних Сил України та інших військових формувань на особливий період, а також для виконання робіт із забезпечення оборони держа-

ви»;

«Резервісти – це особи, які в добровільному порядку проходять службу у військовому резерві Збройних Сил України, інших військових формувань і призначені для їх комплектування у мирний та воєнний час. » [4].

Виходячі з визначення терміну «військовозобов'язаний», до цієї категорії слід враховувати тих громадян, хто підлягає призову в армію або перебуває в запасі, а також важливим є те, що військовозобов'язані під час проходження ними навчальних або інших зборів прирівнюються до військовослужбовців, що дозволяє притягати їх за вчинення військових адміністративних правопорушень до адміністративної відповідальності.

Також, відповідно до доповнень, які були внесені в 2015 році до Законів України «Про військовий обов'язок і військову службу» та «Про Збройні Сили України» і до Статуту внутрішньої служби України, до категорії військовослужбовців прирівнюються іноземці та особи без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України, і які проходять військову службу в ЗС України у добровільному порядку (за контрактом) на посадах рядового та старшинського складу.

Відповідно до норм адміністративного права України, під терміном «військова службова особа» розуміють військових начальників та інших військовослужбовців, які обіймають постійно чи тимчасово посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним дорученням повноважного командування (ст. 172-13 КУпАП) [3].

Треба відмітити, що в адміністративному законодавстві України взагалі не використовується поняття терміну «інші прирівняні до них особи». Але в статті 401 розділу XIX Кримінального Кодексу України до «інших прирівняних до них осіб» відноситься значне коло осіб, які проходять військову службу в військових формуваннях створених відповідно до чинного законодавства, а саме: органи служби військового правопорядку, військові комісаріати, викладацький та адміністративний склад військових учбових закладів. [2, 7].

Так в нормах діючого кримінального та адміністративного законодавства України до суб'єктів військових злочинів та адміністративних правопорушень взагалі не входять військовослужбовці підрозділів утворених відповідно до законів України «Державної спеціальної служби транспорту» та «Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації». Лише зазначено:

1.«На військовослужбовців Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України поширюється дія статутів Збройних Сил України та законодавство України, що встановлює загальний порядок і умови проходження військової служби.» (роз. III ст.5) [6];

2. «На військовослужбовців Державної спеціальної служби транспорту поширюється дія статутів Збройних Сил України. » (роз. II ст.5) [5].

Слушною є думка А. Матіуса про те, що окрема категорія громадян

України та іноземців, які знаходилися у складі добровольчих підрозділів “батальйонів” та залучалися до проведення антитерористичної операції в окремий період, не має спеціального статусу військовослужбовця тому, що не проходить службу у ЗС України [10].

Виходячи з визначення поняття суб’єкту військового злочину та правопорушення є те, що зазначена особа під час вчинення злочину чи правопорушення повинна перебувати на військовій службі у Збройних Силах України чи інших збройних формуваннях України.

Окрім цього, треба зазначити, що відповідно до існуючих юридичних процедур згідно чинного законодавства України, притягнення військовослужбовці та осіб прирівняних до них осіб до адміністративної відповідальності міститься у різних нормативно-правових актах, що в свою чергу ускладнює реалізацію самого механізму притягнення особи до юридичної відповідальності.

Тому ми вважаємо, що існує необхідність подальшого вдосконалення нормативно-правового врегулювання питань, пов’язаних із запобіганням та протидією вчинення правопорушень військовослужбовцями та прирівняними до них особами, шляхом внесення поправок до чинних законів.

1. Конституція України, діюче законодавство зі змінами та доповненнями, станом на 21.02.2019.- URL://<http://zakon.rada.gov.ua>.

2. Кримінальний кодекс України. Відом. Верхов. Ради України від 08.06.2001 № 21 (зі змінами та доповненнями в редакції від 03.09.2017). URL://<http://zakon.rada.gov.ua>.

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 80731-Х в ред. від 01.01.2008 р. - URL://<http://zakon.rada.gov.ua>.

4. Закон України «Про військовий обов’язок і військову службу» від 25 березня 1992 року № 2232-ХІІ (зі змінами та доповненнями в редакції від 01.01.2019). URL://<http://zakon.rada.gov.ua>.

5. Закон України «Про державну спеціальну службу транспорту» від 5 лютого 2004 року N 1449-IV - 5 лютого 2004 року N 1449-IV- URL://<https://zakon.rada.gov.ua>

6. Закон України «Про Державної служби спеціального зв’язку та захисту інформації», від 23 лютого 2006 року № 3475-IV, URL://<https://zakon.rada.gov.ua>

7. Шебалков І.Л. Особенности проведения военной экспертизы при расследовании административных правонарушений совершенных военнослужащими в Украине *LEGEA ŞI VIATA*. 2019.

8. Остапенко Л.А., Головка М.Б. Спеціальний суб’єкт військових злочинів./*Європейські перспективи*. № 8, 2014. с.142.

9. Остапенко О.І. Про терміни та їх вплив на розуміння військових адміністративних правопорушень. Науковий вісник Національного університету “Львівська політехніка”. №3. 2015. 68-77.

10. Відповідальність за військові злочини: Ппрактичний посібник. Київ: “Центр учбової літератури”, 2015. 264 с.

Шинкаренко І.Р.,

провідний науковий співробітник
лабораторії теоретичних досліджень, редакційно-видавничої
та науково-методичної діяльності
Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса,
кандидат юридичних наук, професор,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5524-2259>

Спіцина Г.О.,

завідувач лабораторії теоретичних досліджень,
редакційно-видавничої та науково-методичної діяльності
Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса
доктор юридичних наук, доцент,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6677-6915>

НАПРЯМКИ ФОРМУВАННЯ НОВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ ПРОВАДЖЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

Аналіз криміногенної обстановки в Україні щодо стану протидії корупційним проявам свідчить, що відповідно світового рейтингу Індексу сприйняття корупції (СРІ) в світі, Україна посіла 122-е місце за підсумками 2018 року, розділивши його з Малі, Малаві та Ліберією. Таким чином Україна стала однією з найбільш корумпованих країн Європи [1]. Статистичні показники кримінальної корупції свідчать про постійне зростання кількості кримінальних проваджень за останні п'ять років [2].

Передумовою нейтралізації чинників корупції та формування ефективною моделі виявлення та досудового розслідування корупційних злочинів повинно бути визначення ознак та видів криміногенної поведінки суб'єктів корупційної діяльності.

Проведене нами дослідження та результати досліджень науковців у галузі кримінології, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності дозволяє визначити індикатори корупційної діяльності:

- прийняття незаконних рішень;

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

- ухилення від прийняття законних рішень;
- невідповідність майнового стану та способу життя спеціального суб'єкту і його близьких осіб сукупному легальному доходу;
- здійснення спеціальним суб'єктом та його близькими особами контролю над майновими активами, що знаходяться у власності інших осіб;
- значне збільшення активів посадової особи, які перевищують її офіціальні доходи [3].

Як показує аналіз результатів діяльності спеціалізованих підрозділів правоохоронних органів з протидії корупції, НАБУ, ДБР означені індикатори можуть свідчити про наявність наступних форм корупційних видів злочинної діяльності:

- незаконна підприємницька діяльність, робота в комерційних організаціях з використанням можливостей спеціалізованого суб'єкту;
- зайняття протиправними видами діяльності, використовуючи можливості спеціалізованого суб'єкту;
- отримання незаконної грошової винагороди за фальсифікацію матеріалів перевірки, за протиправне винесення або невинесення необхідного рішення;
- лобіювання інтересів комерційних організацій, приватних підприємців, шляхом вирішення можливих проблем з правоохоронними органами або створення проблем їх конкурентам;
- отримання незаконних здобутків за укриття злочинної діяльності;
- отримання грошової винагороди за незаконну, або прискорену видачу реєстраційних документів, дозволів (інше) в тому числі особам, які не мають на це підстав;
- незаконне отримання бюджетних, благодійних коштів, незаконне використання або привласнення майна, об'єктів що знаходиться на балансі державних установ тощо.

Відомо, що кожне злочинне діяння вчинене суб'єктами злочину залишає сліди. Корупційні злочини не становлять виключення. Особи, вчиняючи і приховуючи свої злочинні корупційні дії, також залишають сліди своєї протизаконної діяльності. Саме виявлення слідів, їх фіксація, процесуальне оформлення, експертне дослідження та інтерпретація його результатів у висновках експерта формують систему доказів у кримінальному провадженні. Допущення помилок у зазначеному процесі суб'єктами розслідування корупційних злочинів призводить до втрати значної частини доказів на етапі судового розгляду, які визнаються недопустимими.

Аналіз експертної практики та думок науковців дозволяє визначити, що до недавнього часу найбільш розповсюдженими під час досудового розслідування корупційних злочинів були такі види експертиз:

- судово-економічні (судово-бухгалтерська, економіко-статистична, планово-економічна, фінансово-кредитна експертиза цін і ціно-

утворення),

- товарознавчі;
- криміналістичні експертизи документів, лінгвістична, що їх призначають під час розслідування різних службових злочинів [4];
- трасологічні, дактилоскопічні експертизи, матеріалознавчі тощо [5];
- судово-технічна — для з'ясування причин порушень технологічних процесів, термінів будівництва тощо; криміналістична (техніко-криміналістична) — дослідження документів;
- почеркознавча, авторознавча, фоноскопична та інші спеціалізовані експертизи [6, С. 129-138].

Враховуючі результати діяльності СБ, НАБ та ДБР України та появу нових видів експертиз та експертних спеціальностей, можна констатувати, що за фактами вчинення корупційних злочинів проводяться такі види судових експертиз:

- почеркознавча; лінгвістична експертиза мовлення; технічна експертиза документів; фототехнічна, портретна; експертиза голограм; відео-, звукозапису; матеріалів, речовин та виробів (лакофарбових матеріалів і покриттів; полімерних матеріалів; волокнистих матеріалів; нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів; скла, кераміки; наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; спиртвмісних сумішей; ґрунтів; металів і сплавів та виробів з них; наявності шкідливих речовин (пестицидів) у навколишньому середовищі; речовин хімічних виробництв та спеціальних хімічних речовин; харчових продуктів; сильнодіючих і отруйних речовин);

- інженерно-технічна: інженерно-транспортна (автотехнічна, транспортно-трасологічна, залізнично-транспортна); дорожньо-технічна; будівельно-технічна; оціночно-будівельна; земельно-технічна; оціночно-земельна; експертиза з питань землеустрою; пожежно-технічна; безпеки життєдіяльності; гірничотехнічна; інженерно-екологічна; електротехнічна; комп'ютерно-технічна; телекомунікаційна, електротранспортна експертиза; експертиза технічного стану ліфтів.

- економічна: бухгалтерського та податкового обліку; фінансово-господарської діяльності; фінансово-кредитних операцій.

- товарознавча: машин, обладнання, сировини та товарів народного споживання; автотоварознавча; транспортно-товарознавча; військового майна, техніки та озброєння.

- експертиза у сфері інтелектуальної власності: літературних та художніх творів; фонограм, відеограм, програм (передач) організації мовлення; винаходів і корисних моделей; промислових зразків; сортів рослин і порід тварин; комерційних (фірмових) найменувань, торговельних марок (знаків для товарів і послуг), географічних зазначень; топографій інтегральних мікросхем; комерційної таємниці (ноу-хау) і раціоналізаторських пропозицій; економічна у сфері інтелектуальної власності.

- мистецтвознавча.
- екологічна.
- військова.
- гемологічна.

Як вбачається, під час досудового розслідування корупційних злочинів проводяться не тільки традиційні експертизи, але й новітні: дорожньо-технічна; будівельно-технічна; оціночно-будівельна; земельно-технічна; оціночно-земельна; експертиза з питань землеустрою; мистецтвознавча; гемологічна; військового майна, техніки та озброєння; експертиза у сфері інтелектуальної власності та ін.

Враховуючи сучасну науково-технічну революцію, появу новітніх видів вчинення та маскуванню злочинів корупційної спрямованості, необхідно створити гнучку систему протидії корумпованим проявам на ґрунті удосконалення існуючих методик розслідування корумпованих злочинів, розроблення нових способів, методів та технічних засобів виявлення, фіксації та вилучення слідів корупційних діянь [7, С.141], тактичних прийомів використання спеціальних технічних засобів та знань, удосконалення та розроблення нових методик судових експертиз. Враховуючи сучасні погляди науковців [8-13], зміни антикорупційного законодавства в останні роки [14], появу спеціалізованих суб'єктів протидії корупційній злочинності, результати моніторингу реалізації політики протидії корупції в Україні за 2014-2018 рр. [15-17], постає необхідність формування новітньої парадигми протидії злочинності взагалі та корупційній, зокрема. При чому така парадигма повинна бути підґрунтям створення гнучкої організаційно-тактичної моделі виявлення, документування, досудового розслідування та судового розгляду фактів вчинення корупційних злочинів на ґрунті нового проактивного підходу до протидії злочинності.

Така модель має складатися з відповідних стратегічних, оперативних і тактичних рівнів, що охоплюють всі форми та етапи протидії злочинності. Як показує аналіз сучасного стану організації проведення судових експертиз під час досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження фактів протиправної діяльності суб'єктів корупційних злочинів стратегічна складова повинна реалізовуватися у відповідних законодавчих та міжвідомчих-відомчих нормативних актах, що визначають:

- мету діяльності держави у сфері протидії злочинності;
- державні, громадські, суспільні, галузеві та міжгалузеві суб'єкти протидії, а також їх структуру, функції, завдання, систему координації;
- створення інституцій з експертного забезпечення судочинства у сфері протидії корупції і т. ін.

Відносно останнього пункту слід погодитися з думкою, що до стратегічного рівня слід віднести також питання формування системи експертних установ, процедури призначення та проведення судових експертиз.

При розгляді шляхів реформування судової експертизи в Україні слід

враховувати думку щодо таких пропозицій наданих різними видами громадських установ:

Скасувати судовий контроль за всіма видами експертиз, у тому числі тими, які зазвичай проводяться під час розслідування корупції. Мова йде про економічну, почеркознавчу та лінгвістичну експертизи, експертизи відео- та звукозапису, а також товарознавчу. За допомогою судів та реєстру судових рішень фігуранти справ зможуть розуміти плани детективів щодо експертиз, знати про конкретні питання експерту, ідентифікувати судово-експертну установу, в якій буде проведено експертизу, «сприяти» призначенню лояльних експертів.

Виключити норму про створення реєстру судових експертиз. Створення реєстру із невизначеним переліком відомостей та доступом до нього потенційно необмеженого кола осіб може призвести до витоку інформації щодо експертиз і фахівців, які їх проводять. У підсумку фігуранти справ зможуть відстежувати експертизи та самих експертів і здійснювати тиск на них, а також з'ясувати інші деталі кримінальних проваджень.

Ліквідувати державну монополію на проведення експертиз у справах щодо топ-корупції та економічних злочинів. Можливість проведення експертиз виключно державними експертами призводить до порушення строків розслідування: через перевантаженість державних установ експертизи деякі справи змушені чекати експертизи більше року, що може призвести до закриття справ фактично без здійснення якісного розслідування. Крім того, державна монополія створює додаткові можливості для тиску на експертів через вертикаль влади [18].

Якщо з першими двома пропозиціями можемо погодитися з певними умовами стосовно можливого віднесення інформації до слідчої та службової таємниці відносно способу отримання об'єктів експертних досліджень та можливої наявності на них інформації обмеженого користування відповідного рівня.

Відносно третьої, то вона йде у протиріччя першим двом. Фактично ця пропозиція сприяє без обмеженому розповсюдженню інформації серед суб'єктів, що не обмежені вимогами забезпечення права користування та розповсюдження інформації обмеженого користування. Особливо це стосується експертних досліджень об'єктів-результатів негласних слідчих (розшукових) дій відповідно до вимог КПК, відомчих та міжвідомчих нормативних актів. Основним підґрунтям означеної пропозиції автори визначають перевантаження державних експертних установ. В той же час, означена пропозиція може бути нівельована створенням у структурі НДУСЕ Міністерства юстиції України груп-секторів у резонансних справах за фактами вчинення корупційних злочинів, що відносяться до підслідності НАБУ та ДБР України. До компетенції означених груп – секторів слід віднести проведення експертних досліджень, які найчастіше проводяться за фактами вчинення корупційних злочинів.

З метою забезпечення вилучення, під час слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, відповідно до вимог процесуального законодавства об'єктів майбутніх експертних досліджень, видати міжвідомчу Інструкцію сумісно Мінюстом та НАБУ про участь працівників науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України як спеціалістів у кримінальному провадженні за фактами вчинення корупційних злочинів віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро та Державного бюро розслідувань.

Окрім наведеного завданням стратегічного рівня має бути створення системи підготовки експертних кадрів для запропонованих нами спеціалізованих секторів та відповідної системи матеріально-технічного забезпечення.

Означені пропозиції повинні відповідно реалізовуватися на оперативному та тактичному рівнях.

1. Індекс сприйняття корупції»: Україна дещо зміцнила позиції. Радіо свобода. 29 Січень 2019, 07:05. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29735869.html>.

2. Звіт про стан протидії корупції за 2018 рік за формою № 1–КОР. URL: https://mvs.gov.ua/ua/pages/274_Statistika.htm

3. Михайленко Д. Індикатори корупційних правопорушень: поняття, втиди та можливості використання для цілей кримінального закону. *Національний юридичний журнал: теорія та практика*. Іюль. 2017. С . 136-140. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/9293/7.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (11.06.19-10:05).

4. Кліменко Н.І. Щодо сутності корупції та антикорупційних судових експертиз. *Віче*. №6. березень 2012. С.12.

5. Чичиркіна С. Судові експертизи як засіб виявлення злочинів у сфері службової діяльності. *Експертне забезпечення розслідування окремих видів злочинів*: Мат-ли наук.-практ. конф. Київ, 2011. С. 220—232.

6. Мезенцева І.Є. Тактика і методика розслідування корупційних злочинів. *Криміналістика і судова експертиза*: міжвідом. наук.-метод. зб. / Київський НДІ судових експертиз; редкол.: О. Г. Рувін (голов. ред.) та ін. К., 2017. Вип. 62. 552 с. <http://kndise.gov.ua/upload/document/original/a2fc25cb69.pdf> С.129-138 8.

7. Пілюков Ю., Шрамко О. Судова експертиза, як форма використання спеціальних знань при розслідуванні корупційних злочинів. *Актуальні проблеми правознавства*. Випуск 4 (16). 2018 р. С. 139 – 143.

8. Яфонкін А. Щодо виконання антикорупційного законодавства в Україні. *Напрями удосконалення протидії правопорядку у сфері господарської діяльності*. — Ірпінь, 2011. С. 351—353.

9. Шевченко О. Використання спеціальних товарознавчих знань на досудовому слідстві. *Експертне забезпечення розслідування окремих видів*

злочинів: Мат-ли наук.-практ. конф. Київ. 2011. С. 235—238.

10. Казміренко Л. Проблеми використання спеціалістів при розслідуванні злочинів у сфері економіки. *Експертне забезпечення розслідування окремих видів злочинів*: Мат-ли наук.-практ. конф. Київ. 2011. С. 69—71.

11. Янюк Ю. Питання використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів у сфері економічної діяльності. *Експертне забезпечення розслідування окремих видів злочинів*: Мат-ли наук.-практ. конф. Київ. 2011. С. 243—245.7.

12. Голикова В. О. необходимости выделения налоговой экспертизы в самостоятельный род судебно-экономической экспертизы. Мат-лы 3-й межд. науч.-практ. конф. «Теория и практика судебной экспертизы в современных условиях», Москва, 25—26 января 2011 г. Москва. 2011. С. 447—450.

13. Смірнова Ю.О. Сутність державної антикорупційної політики України. *Політичне життя*. №4. 2016. С. 30-33. URL : Users/user/Downloads/3091-6221-1-SM.pdf

14. Про запобігання корупції: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2014, № 49, ст.2056. (зі змінами та доповненнями) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення 10.06.19).

15. Альтернативний звіт з оцінки ефективності державної антикорупційної політики / Р.Г. Рябошапка, О.С. Хмара, А.В. Кухарук, М.І. Хавронюк, О.В. Калітенко; За заг. ред. А.В. Волошиної. Київ. 2015. 268 с.

16. Альтернативний звіт з оцінки ефективності впровадження державної антикорупційної політики. [М. І. Хавронюк, І. Б. Коліушко, В. П. Тимошук та ін.] ; за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ. 2017. 317 с.

17. Резюме до Альтернативного звіту з оцінки ефективності впровадження державної антикорупційної політики. [О. В. Калітенко, Д. О. Калмиков, І. Б. Коліушко та ін.] ; за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ. Москаленко О.М., 2019. 44 с.

18. Незалежність експертиз у справах топ-корупції під загрозою. URL : <https://antac.org.ua/publications/nezalezhnist-ekspertyz-u-spravah-top-koruptsiji-pid-zahrozoyu-zayava/>.

Шпитко О.В.,

ад'юнкт кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО З ОПЕРАТИВНИМИ СПІВРОБІТНИКАМИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Вирішення передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України завдань кримінального провадження покладається на усіх суб'єктів, за-

лучених до цієї діяльності. Однак, ключова роль у цьому питанні відведена слідчому, який виступає ініціатором взаємодії з іншими учасниками.

Ефективність взаємодії слідчого з оперативними співробітниками є найбільшою (принаймні однією з найбільших) запорукою успіху виконання покладених процесуальних завдань.

Їх спільна діяльність має ґрунтуватися на результатах спільної оцінки слідчих та оперативно-розшукових ситуацій, постійному обміні інформацією. На даний час вся ініціатива під час розслідування злочину, окрім початкового етапу, належить слідчому. Сама ж взаємодія зводиться до того, що у переважній більшості випадків слідчий дає письмові вказівки, а співробітники оперативного підрозділу їх виконують. Н.В. Гуменна переконана, що для ефективної взаємодії слідчого з іншими суб'єктами розшуку необхідним є: наявність загальних цілей; загальна мотивація для досягнення мети; необхідність чіткого визначення завдань та їх розподілу; погоджене, координоване виконання розподілених та об'єднаних індивідуальних дій усіх учасників; необхідність в управлінні; наявність єдиного завершального результату, загально-го як для слідчого, так і для інших суб'єктів розшуку; єдине просторово-часове функціонування учасників взаємодії; врахування попереднього досвіду кожного учасника взаємодії; активізація здібностей і можливостей суб'єктів взаємодії; довіра і повага. Недоліком такої взаємодії автор вважає те, що ця система носить тимчасовий характер, створюється і скасовується кожного разу, коли, на думку тих чи інших посадових осіб, виникає або відпадає необхідність у ній [1, с. 501–592].

В.О. Глушков, досліджуючи проблеми вдосконалення законодавства України про оперативно-розшукову діяльність, ще до вступу Кримінального процесуального кодексу України 2012 року у законну силу, справедливо визначив, що окремі норми двох взаємопов'язаних нормативних актів, зокрема Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та Кримінального процесуального кодексу України, які регламентуватимуть діяльність суб'єктів оперативно-розшукової діяльності та досудового слідства, повинні містити узгоджено кореспондуючі та взаємодоповнюючі положення” [2, с. 42-50].

Слід наголосити, що на законодавчому рівні питання взаємодії слідчого та оперативного співробітника, зокрема процес обміну інформацією, передбачене та врегульовано. Так, п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України визначено, що слідчий уповноважений доручати проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам. Такі доручення він надає у письмовій формі, а під час їх виконання співробітники оперативних підрозділів користуються повноваженнями слідчого [3].

Однак, проблемним питання у такому форматі взаємодії є оперативність обміну інформації. Адже, у відповідь на доручення оперативний співробітник письмово складає мотивований рапорт про проведену роботу, який потім реєструє в канцелярії міськрайліноргану для списання пошти (дору-

чення слідчого). Звичайно, ніщо не заважає оперативному співробітнику передавати інформацію усно, не чекаючи реєстрації рапорту. Це, на наш погляд, прямо впливає на ефективність та оперативність виконання завдань кримінального провадження.

Крім цього, на підзаконному рівні питання взаємодії слідчого з оперативними співробітниками також регламентується низкою відомчих інструкцій. Так, наприклад, Інструкцією з організації діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України, яка затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ від 09.08.2012 № 686, передбачено, що у випадку виїзду на місце події слідчий керує діями членів слідчо-оперативної групи та несе персональну відповідальність за якість проведеного огляду. Співробітник оперативного підрозділу під час огляду місця події негайно інформує слідчого про одержані дані щодо обставин вчинення злочину та причетних до нього осіб, для їх подальшої фіксації шляхом проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій [4]

Тобто, прослідковуються такі способи взаємодії як розподіл процесуальних обов'язків між суб'єктами та обмін інформацією.

Однак, проблемним аспектом взаємодії слідчого з оперативним співробітником є відсутність конкретизованих доручень на проведення слідчих (розшукових) дій. Зазвичай слідчий обмежуються трактування щодо необхідності проведення необхідних заходів, спрямованих на встановлення осіб, причетних до вчинення злочину. Слідчий повинен пам'ятати, що письмові доручення повинні бути чіткими та конкретними. Для цього, за правило, слідчий повинен пам'ятати, що у дорученні необхідно зазначити, що саме повинен встановити оперативний співробітник в інтересах кримінального провадження.

Ще один недолік організаційно-тактичної форми взаємодії слідчого з оперативними співробітниками, називає В.М. Малюга, це те, що слідчий не дає доручення конкретному співробітнику (тобто, знає виконавця, час отримання ним доручення і строки виконання), а доручення скеровуються на відповідний оперативний підрозділ (тобто, слідчий не знає, хто буде виконавцем) [5, с. 68].

У цьому контексті ми підтримуємо думку М.А. Погорецького та інших науковців, які вважають, що з метою підвищення оперативності проведення негласних слідчих (розшукових) дій доцільно зазначені доручення слідчого надсилати безпосередньо тому оперативному чи оперативно-технічному підрозділу, який уповноважений на її проведення [6, с. 270-276].

Ще одним проблемним питанням взаємодії слідчого з оперативним співробітником є, на наш погляд, відсутність визначених строків виконання доручення. Це призводить до безпідставного зволікання з виконанням поставлених у дорученні завдань з боку оперативного співробітника.

Отже, із вище викладеного слідує, що на законодавчому на підзаконному рівнях питання взаємодії слідчого з оперативними співробітниками

знайшло своє відображення, однак практично виникають проблемні питання під час їх реалізації. Це прямо впливає на ефективність та оперативність виконання завдань кримінального провадження. Саме тому, положення нормативно-правових актів потребують певного доопрацювання та законодавчого врегулювання з метою усунення наявних протиріч та проблемних аспектів взаємодії.

1. Гуменна Н.В. Поняття взаємодії слідчого з іншими суб'єктами розшуку під час здійснення ними розшукової діяльності / Н.В. Гуменна // Актуальні проблеми держави і права. – 2014. – С. 497-504.

2. Глушков В.О. Актуалізація проблеми вдосконалення законодавства України про оперативно-розшукову діяльність / В. О. Глушков // Вісник Вищої ради юстиції. – 2011. – № 2 (6). – С. 42-50.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. (зі змінами) URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

4. Про затвердження Інструкції з організації діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 09.08.2012 р. № 686 URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

5. Малюга В.М. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами в системі методики розслідування злочинів. Дис. канд. юрид. наук. Львів. 2016. – 289 с.

6. Погорецький М. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми впровадження та використання результатів у доказуванні / М. А. Погорецький // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 270-276

Яковенко М.О.,

доцент кафедри організації правоохоронних та судових органів
Луганського державного університету внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка,
кандидат юридичних наук

ЩОДО СТВОРЕННЯ ПІДРОЗДІЛІВ ДІЗНАННЯ В ОРГАНАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

Захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування є прерогативою реформування функціональної моделі право-

охоронної системи. Для реалізації цих принципів, з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), було започатковано інститут кримінальних проступків, за якими проводитиметься спрощене досудове розслідування у формі дізнання. Для втілення зазначених новел вирішального значення набуло прийняття Верховною Радою України 22 листопада 2018 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень», за який проголосували 239 народних депутатів, а 7 грудня 2018 року документ направлено на підпис Президента України (Проект Закону № 7279-д від 20 квітня 2018 року (далі – Проект № 7279-д)). У зв'язку з цим доцільно проаналізувати та змоделювати дію цих концептуальних змін в практичній площині. Таким чином, вельми актуальним питанням є вирішення процедурних аспектів створення підрозділів дізнання, а також запровадження спрощеного досудового розслідування. Предметом дискусії є низка аспектів, пов'язаних з визначенням штатної чисельності осіб, уповноважених здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків, розподілом навантаження між слідчими та дізнавачами, порядком передачі кримінальних проваджень, налагодження взаємодії суб'єктів, уповноважених проводити дізнання з іншими учасниками кримінального процесу тощо.

На сьогодні Кримінальний кодекс України (далі – КК України) містить приблизно 780 складів злочинів, із яких близько 200 (що становить чверть) є злочинами невеликої тяжкості. При цьому в загальній кількості розслідуваних злочинів тяжкі та особливо тяжкі складають четверту частину, а злочини невеликої тяжкості або середньої тяжкості, такі як некваліфіковані крадіжки, шахрайства (частини 1 статей 185, 190 КК України) та легкі тілесні ушкодження (стаття 125 КК України), становлять майже 50 % від усіх розслідуваних [1, с. 1]. Цілком очевидно запровадження спрощеного провадження щодо кримінальних проступків поліпшить розслідування злочинів невеликої тяжкості. Однак одним із найважливіших питань є визначення штатної чисельності співробітників цих підрозділів та розподілу між ними навантаження. Вважаємо, задля цього необхідно провести детальний аналіз структури злочинності та стану розслідування злочинів невеликої тяжкості. Так, у 2018 році всього було обліковано 487 133 кримінальних правопорушень, з яких 106 768 (21,9 %) невеликої тяжкості. Змушені констатувати, що лише третина проваджень направляється до суду для вирішення їх по суті, решта залишаються без прийняття рішення. У звітному періоді кількість таких проваджень становила 303 604 (64,3 %). Майже аналогічною є ситуація щодо нетяжких злочинів – 69 107 (64,7 %) [2].

Одним із основних показників ефективності роботи слідчих підрозділів є кількість встановлених осіб, які отримали процесуальний статус підозрюваного. Відповідно протягом звітного періоду за усіма кримінальними право-

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

порушеннями було вручено повідомлень про підозру 191 856 (39,4 %). Загалом закінчено з обвинувальним актом 173 257 (35,6 %) [2].

Для загального уявлення проблеми, проілюструємо зазначені показники в залежності від тяжкості злочину:

– *особливо тяжкі злочини* – 15 691 (3,2 %) ⁴, з яких вручено повідомлень про підозру – 5228 (33,3 %), закінчено з обвинувальним актом – 3625 (23,1 %);

– *тяжких злочинів* – 167 986 (34,5 %), з яких вручено повідомлень про підозру – 57 770 (34,3 %), закінчено з обвинувальним актом – 50 120 (29,8 %);

– *злочинів середньої тяжкості* – 196 688 (40,4%); вручено повідомлень про підозру – 90 305 (45,9 %), закінчено з обвинувальним актом – 84 497 (42,9 %);

– *злочинів невеликої тяжкості* – 106 768 (21,9 %); вручено повідомлень про підозру – 38 553 (36,1 %), закінчено з обвинувальним актом – 35 015 (32,8 %) [2].

Як нами вже зазначалося, запровадження спрощеного порядку досудового розслідування у формі дізнання всіх злочинів невеликої тяжкості сприятиме зменшенню навантаження на органи досудового розслідування. Адже на сьогодні пріоритетність щодо проведення слідчих (розшукових) дій та інших заходів визначаються виходячи з наявної системи стимулів, показників і власного уявлення про пріоритетність проваджень. У результаті цього відбувається ігнорування розслідування нетяжких злочинів, особливо це стосується крадіжок чужого майна без кваліфікуючих ознак, де особу підозрюваного не встановлено.

Систему негативних факторів, що впливають на своєчасне розкриття нетяжких злочинів, можливо диференціювати на дві складові: суб'єктивні та об'єктивні. До першої групи слід віднести: несвоєчасний виїзд на місце події з метою його огляду та документування факту вчиненого злочину; неналежне використання науково-технічних засобів; неправильна оцінка слідчої картини злочину і, як наслідок, необґрунтоване висунення слідчих та розшукових версій, що призводить до тяганини в розслідуванні та втрати джерел доказів; допущення помилок при розслідуванні; неналежна взаємодія слідчого при розслідуванні нерозкритого злочину з іншими службами поліції; складність, а інколи й неможливість виправлення деяких помилок, допущених у ході розслідування; негативний результат проведеного розслідування та пов'язане з цим переконання, що можливості з розкриття злочину вичерпано. У свою чергу до об'єктивних причин несвоєчасного розкриття злочинів можемо віднести: накопичення великої кількості матеріалів, в тому числі й за минулі роки; вчинення злочинів в умовах неочевидності; зникнення або суттєва зміна своєчасно не виявлених і не закріплених матеріальних слі-

⁴ Показники розраховуються від загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень у звітному періоді.

дів; втрата або перекручування свідчень очевидців події під впливом часу або характеру подій, що відбулися згодом.

Основним критерієм розподілу навантаження кримінальних проваджень про нетяжкі злочини (кримінальні проступки) між дізнавачами є їх спеціалізація в залежності від виду кримінальних проступків, зокрема: злочини проти власності; злочини проти життя та здоров'я особи; злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина; злочини проти громадського порядку та моральності тощо. Специфіка розслідування різних видів злочинів вирізняється особливістю методики розслідування та визначають складність роботи. Наприклад, крадіжки характеризуються неочевидністю, їх розкриття є набагато складнішим, ніж тих злочинів, де особу правопорушника встановлено на момент їх реєстрації (як правило це незаконне зберігання наркотичних речовин, нанесення легких тілесних ушкоджень, хуліганство тощо). Керівник підрозділу має установлювати спеціалізацію дізнавачів в розслідуванні кримінальних проступків за окремими категоріями, адже розподіл проваджень за принципом пропорційності є мало ефективним. При цьому слід враховувати існуючу штатну чисельність працівників, специфіку оперативної обстановки, географічні та демографічні особливості адміністративної дільниці, яку обслуговує територіальний орган. Для визначення системи розподілу кримінальних проваджень та спеціалізації дізнавачів пропонуємо в якості орієнтиру використовувати показники офіційної статистики. Так, у 2018 році із 22 658 злочинів проти власності невеликої тяжкості вручено повідомлень про підозру 2 309 (10,2 %) особам, а закінчено з обвинувальним актом лише 2 015 (8,9 %), не прийнято рішень (про закінчення або зупинення) – 20 434 (90,2 %). Для порівняння зазначимо, що злочинів проти власності середньої тяжкості у 2018 році обліковувалося 150 749, із них 66 570 (44,8 %) особам було вручено повідомлення про підозру, а закінчено з обвинувальним актом 62 818 (42,2 %) [2]. Спостерігаємо в пропорційному співвідношенні різницю в чотири рази на користь розслідування злочинів середньої тяжкості. За цих умов робота дізнавачів щодо кримінальних проступків проти власності має бути максимально посилена. Такий стан пояснюється тим, що наразі абсолютна більшість крадіжок без кваліфікуючих ознак (частина 1 статті 185 КК України), за якими особу підозрюваного не встановлено, має значно менший інтерес у слідчих для скрупульозного розслідування.

Водночас, з 27 571 проваджень про нетяжкі злочини проти життя та здоров'я особам було вручено повідомлень про підозру 14 727 (53,4 %), а закінчено з обвинувальним актом лише 14 010 (50,8 %), не прийнято рішень (про закінчення або зупинення) – 13 051 (47,3 %). Очевидно, ці показники є кращими через те, що, наприклад, нанесення легких тілесних ушкоджень характеризуються очевидністю, і, як правило, особа підозрюваного встановлюється майже відразу після звернення до поліції заявника. У цьому випадку

розслідування зосереджується на доведенні вини уже встановленої особи, а не на його розшуку, що менш притаманно крадіжкам.

Надзвичайно складна ситуація має місце при розслідуванні нетяжких злочинів проти громадської безпеки (з 235 злочинів, вручено лише два повідомлення про підозру, а закінчено з обвинувальним актом лише один), тоді як із 1050 злочинів середньої тяжкості повідомлень про підозру було вручено 745 (71 %), а закінчено з обвинувальним актом 699 (66,6 %) [2]. З цього прос-тежується явний дисбаланс розподілу сил та засобів.

Проаналізуємо стан розслідування злочинів інших категорій. Так, у 6482 провадженнях про злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина було вручено повідомлень про підозру 2637 (40,7 %), а закінчено з обвинувальним актом 2409 (37,2 %), не прийнято рішень (про закінчення або зупинення) – 3893 (60 %). Із 1893-ти нетяжких злочинів проти громадського порядку та моральності повідомлень про підозру вручено 1 008 (53,2 %) особам, а закінчено з обвинувальним актом 907 (47,9 %), не прийнято рішень (про закінчення або зупинення) – 919 (48,5 %) [2]. Найкраща ситуація спостерігається щодо розслідуванні нетяжких злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Із 1306-ти проваджень було вручено 1061 (81,2 %) повідомлень про підозру, а закінчено з обвинувальним актом 972 (74,4 %), не прийнято рішень (про закінчення або зупинення) всього 256 (19,6 %) [2]. Наведену систему показників доцільно враховувати керівництвом поліції для оптимального розподілу сил та засобів, а також визначення ліній роботи окремих працівників підрозділів дізнання.

Не менш важливим аспектом реформування функціональної моделі органів Національної поліції України є організація післядипломної освіти кадрів, які будуть уповноважені здійснювати дізнання. За цих умов, пропонуємо, на базі закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання забезпечити перепідготовку, підвищення кваліфікації та спеціалізації майбутніх дізнавачів. Такий підхід сприятиме покращенню їх рівня готовності до виконання професійних завдань та обов'язків, а також набуттю здатності виконувати додаткові завдання та обов'язки шляхом засвоєння нових знань і вмій у межах професійної діяльності або галузі знань.

Спеціалізація працівників поліції обов'язково відбувається при призначенні на посади в новостворені підрозділи. Для реалізації цього напрямку можливо використовувати існуючий досвід залучення технологій дистанційного навчання. Наразі професорсько-викладацьким складом закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання накопичено великий масив інформаційних ресурсів, які можуть використовуватися для дистанційної перепідготовки поліцейських, а також їх підвищення кваліфікації та спеціалізації (розроблені спеціальні дистанційні курси, комплекси практичних і тестових завдань, електронні бібліотеки та інші бази та банки даних, у тому числі й ті, що є в мережі Інтернет). Переконані, такий підхід забезпечить економію сил та засобів, сприятиме ефективному задоволенню індиві-

дуальних потреб працівників підрозділів дізнання в особистому професійному зростанні, забезпечить потреби держави у кваліфікованих кадрах високого рівня професіоналізму та культури, здатних компетентно і відповідально виконувати свої функції.

Крім того, з метою недопущення незаконного знищення чи втрати кримінальних проваджень уповноваженими працівниками поліції мають бути проведені позачергові інвентаризації кримінальних проваджень. Ця процедура полягає у звіренні фактичної наявності кримінальних проваджень з даними їх обліку та звітності. Під час такої позачергової інвентаризації перевіряється наявність кримінальних проваджень за Єдиним реєстром досудових розслідувань (далі – ЄРДР), списками, наданими підрозділом інформаційного забезпечення, журналом-реєстром кримінальних проваджень та книгами обліку слідчої роботи кожного слідчого. Крім того, вивчаються попередні акти інвентаризацій, супровідні листи, що відображають рух кримінальних проваджень.

Вважаємо за необхідне заздалегідь розробити проект Положення про органи та підрозділи дізнання Національної поліції України, а також підготувати спеціальну інструкцію з організації діяльності органів дізнання Національної поліції України. Разом з тим, доцільно привести у відповідність інші відомчі нормативно правові акти, що регулюють діяльність у частині досудового розслідування злочинів.

Таким чином, ми спробували розглянути потенційно-важливі аспекти запровадження кримінально-процесуальних та організаційних процедур щодо спрощеного розслідування кримінальних проступків у формі дізнання. Можемо констатувати, що у практичній діяльності злочинам невеликої тяжкості, особливо, якщо за ними особа підозрюваного не встановлена, приділяється вкрай мало уваги. Адже практичними працівниками пріоритетне значення надається саме тим кримінальним правопорушенням, які несуть особливу суспільну небезпеку або є перспектива швидкого закінчення розслідування і направлення провадження до суду для вирішення його по суті. Успішне створення та організація діяльності органів дізнання неможливе без належної адаптації чинного законодавства України та відомчих нормативно-правових актів, розробки відповідних методичних рекомендацій, забезпечення умов для належної післядипломної освіти поліцейських кадрів та внесенні відповідних штатних змін. Зазначене потребує ретельного обговорення науковою спільнотою та практиками. Переконані, такий підхід зрештою сприятиме ефективній протидії злочинності в Україні, забезпечить охорону прав і свобод людини та інтересів суспільства і держави, сприятиме реалізації принципу невідворотності відповідальності.

1. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо спрощення досудового розслідуван-

ня окремих категорій кримінальних правопорушень», зареєстрований 20 квітня 2018 року № 7279-д. Верховна Рада України: [офіц. веб-портал]. URL : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=63928&pf35401=453554>.

2. Статистична інформація за 2017 рік про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Генеральна прокуратура України: [офіц. веб-портал]. URL : https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113281&libid=100820&c=edit&_c=fo

3. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень», прийняти 22 листопада 2018 року. Верховна Рада України: [офіц. веб-портал]. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=63928&pf35401=469718>.

Яцуба Л.О.,

директор Регіонального центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Дніпропетровській області

ЗАЛУЧЕННЯ ПЕРЕКЛАДАЧІВ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ВТОРИННОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Українська система безоплатної правової допомоги передбачає широке коло осіб, які можуть отримати БВПД у кримінальному провадженні, а також у разі адміністративного затримання та арешту, тим самим сприяючи широкому доступу до правосуддя та забезпечуючи ефективніший захист прав людини.

Зокрема, передбачено залучення перекладачів та сурдоперекладачів для надання БПД особам, які мають право на її отримання і не володіють державною мовою або є глухими, німими чи глухонімими.

Центри з надання безоплатної правової вторинної допомоги, після отримання повідомлення (рішення слідчого, прокурора чи слідчого судді (суду)) про необхідність залучення перекладача особам, які мають право на безоплатну правову допомогу, залучають необхідних перекладачів на підставі укладених договорів щодо надання послуг перекладу, у тому числі з фізичними особами-підприємцями/юридичними особами згідно з вимогами цивільного законодавства.

Це передбачено постановою КМУ від 20 грудня 2017 року № 1048 шляхом внесення змін до постанови Уряду від 24 червня 2016 р. № 401 «Деякі питання залучення перекладачів (сурдоперекладачів) для забезпечення надання безоплатної вторинної правової допомоги».

Прийнята постанова Уряду удосконалила питання залучення перекладачів / сурдоперекладачів для забезпечення надання доступної та якісної безоплатної вторинної правової допомоги особам, які відповідно до Закону України “Про безоплатну правову допомогу” мають право на її отримання і не володіють державною мовою та/або є глухими, німими чи глухоніми.

Завдяки цьому з початку 2019 року Регіональним центром з надання БВПД у Дніпропетровській області було залучено перекладача у 70 випадках. Виникла потреба у перекладі з української на російську мову, рідше – з українською на арабську, англійську.

Серед причин, з яких у поодиноких випадках було відмовлено у наданні перекладача:

- Невчасне інформування про мовну пару, місце, дату та час з надання послуг усного перекладу (менше доби, як у випадку з листом з апеляційного суду, який надійшов 5 червня з вимогою перекладача на судовий розгляд, який призначено на 5 червня)

- У разі, якщо обвинувачений не є суб’єктом права на безоплатну правову допомогу і, відповідно, не має захисника, призначеного Центром

- Відсутність вільного перекладача у день судового процесу

- Відсутність перекладача зі знанням відповідної мови (вірменська, грузинська)

Черняк Н.П.,

доцент кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Рец В.В.,

курсантка факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В АСПЕКТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗАХИСТ

Кримінальне процесуальне право як динамічна сукупність правових норм, яка регламентує процесуальну діяльність органів досудового розслідування, прокуратури, суду із попередження, виявлення, розслідування і розкриття злочинів, сьогодні вміщує у собі багато інститутів. Ці інститути як взаємопов’язані, так і взагалі жодним чином не корелюють між собою, але складають систему кримінального процесу України. Слід звернути увагу на те, що держава забезпечує надійні і досконалі правові механізми для того, щоб

реалізувати принцип невідворотності кримінальної відповідальності у кримінальному процесі України. Таким допоміжним інститутом реалізації даного принципу виступає інститут спеціального досудового розслідування, норми якого закріплені у главі 24-1 КПК України. Така сукупність однорідних правових норм є досить новою у вітчизняному правовому полі і потребує детального вивчення і переосмислення окремих положень. Вітчизняні науковці сучасної процесуальної науки нерідко звертають увагу на гострі питання даної тематики.

Питання спеціального досудового розслідування досить дискусійне у сучасній процесуальній науці. Д.О. Алексеєва-Процюк досліджує проведення спеціального досудового розслідування щодо окремих категорій осіб, які знаходяться в зоні проведення антитерористичної операції та на окупованих територіях і наголошує на необхідності визнання таких процедур на законодавчому рівні [1, с.157-169]. Ю.І. Азаров взагалі ставить під питання доцільність імплементації, застосування та розповсюдження на території України спеціального досудового розслідування та спеціального судочинства, наголошуючи на тому, що успішне запровадження даного інституту залежить від розробки дієвих механізмів контролю і стримування для запобігання порушень прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження [2, с.134-140]. Питання інституту захисника у спеціальному досудовому розслідуванні входить до предмету дослідження Дубівки І.В., яка наголошує на тому, що участь захисника у такому розслідуванні є обов'язковою. Це передбачено законодавством і має бути обов'язково враховано під час проведення певних процесуальних дій та вилучення доказів [3, с.57].

З метою врахування особливих умов, у яких перебуває Україна (наявність тимчасово окупованої території, районів проведення антитерористичної операції), 12 травня 2016 року Верховною радою України схвалено Закон за № 889-VIII, яким тимчасово до 15 квітня 2017 року у розділі XI «Перехідні положення» Кримінального процесуального кодексу України визначено нові особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень [5].

Слід нагадати, що спеціальне досудове розслідування визначається у КПК України як застосування визнаного міжнародним правом правила (*in absentia*), яке полягає в заочному досудовому розслідуванні, а у подальшому і заочному судовому розгляді з метою забезпечення принципу невідворотності покарання у випадках, коли особа ухиляється від слідства і суду [4].

Відповідно до статті 297-1 КПК України «...спеціальне досудове розслідування здійснюється стосовно одного чи декількох підозрюваних відповідно до загальних правил досудового розслідування, передбаченими цим Кодексом, з урахуванням положень цієї глави» [5]. Спеціальне досудове розслідування може розпочинатися за окремі категорії кримінальних правопорушень. У ч.2 ст.297-1 зазначено номери статей, за якими, на підставі ухвали слідчого судді, здійснюється досудове розслідування. Об'єктами криміналь-

них правопорушень, посягання на які може стати підставою для проведення спеціального досудового розслідування, є наступні: громадська безпека (ст.ст. 255; 258; 258-1; 258-3; 258-4); господарська діяльність (ст. 209); авторитет органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, проти журналістів (ст. 348); службова діяльність та професійна діяльність, пов'язана із наданням публічних послуг (ст. ст. 364; 364-1; 365; 365-1; 368; 368-2; 368-3; 368-4; 369; 369-2; 370); правосуддя (ст. ст. 379; 400); мир, безпека людства та міжнародний правопорядок (ст. ст. 436; 437; 438; 439; 440; 441; 442; 443; 444; 445; 446; 447) [6].

У ході аналізу суті та завдань спеціального досудового розслідування, а також його процесуальної спрямованості за Кримінальним процесуальним кодексом, окремих норм Кримінального кодексу виокремлено вищезазначені об'єкти, які охороняються кримінальним законом і є родовими об'єктами у спеціальному досудовому розслідуванні.

Суть спеціального досудового розслідування полягає в тому, що воно здійснюється за відсутності підозрюваного, тому що у випадку проведення спеціального досудового розслідування така особа: переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності; оголошена в міждержавний та/або міжнародний розшук; понад шість місяців переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або стосовно якої наявні фактичні дані, що вона перебуває за межами України, на тимчасово окупованій території або ООС [5].

На підставі вищезазначених умов прокурор або слідчий за погодженням із прокурором може звернутися до слідчого судді із клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування, де відповідно до ст.297-2 буде викладено всі необхідні фактичні матеріали, які обґрунтовують необхідність проведення спеціального досудового розслідування [5].

Проте існують випадки, коли в рамках спеціального досудового розслідування виникають ризики для порушення засади кримінального процесу – забезпечення права на захист. Слід звернути увагу на те, що право на захист закріплено у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Право на захист в розумінні п.3 ст. 6 Конвенції, передбачає елемент вибору особи – захищати себе особисто чи використовувати правову допомогу захисника [7].

Відповідно до вищезгаданої Конвенції право на захист у ній комплексне і багатоаспектне, яке знайшло відображення і у вітчизняному КПК. Поняття «право захисту» характеризує ряд елементів, які, власне і складають структуру цього права, як у міжнародному, так і вітчизняному праві. У праві на захист можна виокремити наступні елементи: право особи захищати себе самостійно; а за певних обставин – право обирати захисника; право на безоплатну правову допомогу, якщо не має достатньо коштів або якщо цього вимагають інтереси правосуддя; право на практичну і ефективну правову допомогу взагалі [7].

Тематика інституту захисника у спеціальному досудовому розслідуванні є недостатньо розробленою у кримінально-процесуальній науці, тому потребує детального і ґрунтовного вивчення, а також вирішення кола проблемних питань.

Спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді. Таке процесуальне рішення слідчий суддя приймає на основі клопотання. Клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування розглядається слідчим суддею не пізніше десяти днів з дня його надходження до суду за участі особи, яка подала клопотання, та захисника. У випадку, якщо підозрюваний самотійно не залучив захисника, слідчий суддя зобов'язаний вжити необхідних заходів для залучення захисника з тим, щоб уникнути порушення принципу процесуальної діяльності – забезпечення права на захист. Таке процесуальне рішення повинно бути скасоване у разі відсутності при цьому захисника, тому що таким чином також порушуватиметься інший принцип кримінального процесу – змагальність сторін.

Захисник у спеціальному досудовому розслідуванні – це особа, яка представляє сторону захисту і наділена процесуально правом брати участь у перебігу спеціального досудового розслідування. Захисник має право безпосередньо доводити поважність причини неявки за викликом слідчого шляхом виключення умов переховування, а зведення, наприклад, до незнання підозрюваним про факт виклику; сприяти збиранню доказів шляхом надання вичерпної конкретної інформації. Крім того, ключовим моментом у реалізації процесуальних прав і обов'язків захисника з метою уникнення процесуальних колізій є повідомлення особисто захисником про обов'язкову його участь у проведенні процесуальних дій і прийнятті процесуальних рішень з тим, щоб забезпечити законність, повідомити контакти для зв'язку і звертатися із клопотанням до слідчого про залучення до будь-яких судових процедур, які можуть бути проведені щодо підзахисного [8].

Власне, використання захисником такого алгоритму сприяє успішній реалізації його процесуальних прав і обов'язків. Проте існують і певні труднощі у системі відносин захисник-підозрюваний у аспекті відсутності зв'язку із особою підозрюваного, а відтак неможливості узгодження правової позиції, а також повідомлення про процесуальне становище кримінального провадження.

Отже, спеціальне досудове розслідування досить новий інститут у кримінальному процесуальному праві, тому існують певні труднощі із імплементацією і формуванням його норм. Досить важливим елементом під час проведення досудового розслідування є забезпечення права на захист і можливість реалізації в рамках існуючих норм процесуальних прав і обов'язків самого захисника. Проте успішність перебігу спеціального досудового розслідування залежить саме від рівня компетентності і обізнаності самого захисника, який через встановлення контактів із органом досудового розслідування сприятиме реалізації права на захист.

1. Алексєєва-Процюк Д.О., Цюприк І.В. Особливості спеціального досудового розслідування щодо окремих категорій осіб. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 1 (98). С. 157-169.
2. Ю.І. Азаров, М.П. Климчук. Чи доцільне запровадження процедури спеціального досудового провадження та спеціального судочинства в Україні. *Юридична наука*. 2014. №12. С. 134-140.
3. Дубівка І.В. Діяльність адвоката в стадії досудового розслідування : дис. на здобут. к.ю.н. : 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ. 2017. 233 с.
4. Нові особливості спеціального досудового розслідування. Офіційний сайт прокуратури Чернівецької області : *веб-сайт*. URL: https://chrn.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=183954&fp=50 (дата звернення: 02.05.2019).
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 12.04.2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 02.05.2019).
6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. №2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 02.05.2019).
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. № 995_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_004 (дата звернення: 02.05.2019).
8. Очима адвоката: здійснення спеціального досудового розслідування. Протокол : *юридичний інтернет-ресурс*. URL: https://protocol.ua/ru/ochima_advokata_zdiysnennya_spetsialnogo_dosudovogo_rozsliduvannya/ (дата звернення: 02.05.2019).

Рекомендації
за результатами проведення Всеукраїнської науково-практичної конференції за темою «Актуальні проблеми діяльності органів досудового розслідування»

7 червня 2019 року в Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ відбулася Всеукраїнська науково-практична конференція на тему «Актуальні проблеми діяльності органів досудового розслідування». У проведенні конференції взяли участь понад 100 практиків та науковців із Києва, Дніпра, Запоріжжя, Кривого Рогу, Львову, Одеси, Полтави, Сєверодонецька, Харкова.

Під час конференції виступили запрошені гості заходу: доктор юридичних наук, професор, академік Академії політичних наук України Тертишник В.М., суддя Ленінського районного суду м. Дніпропетровська Таус М.М., директор Регіонального центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Дніпропетровській області Яцуба Л.О., старший слідчий Слідчого управління ГУНП в Дніпропетровській області Чоботар Є.М., ряд інших вчених, правоохоронців, юристів, адвокатів, що практикують у сфері кримінального судочинства.

За результатами конференції прийнято рішення підтримати наступні науково-практичні рекомендації.

Існує необхідність запровадити підготовку слідчих за спеціалізаціями: боротьба зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми; захисту економіки.

Доповнити чинне кримінальне процесуальне законодавство процедурними повноваженнями органів досудового розслідування: термінове збереження комп'ютерних даних, термінове розкриття збережених даних про рух інформації, транскордонний доступ до публічно доступних комп'ютерних даних.

Укладання угоди в кримінальному провадженні в електронній формі відповідає положенням статей 471 та 472 КПК щодо встановлених вимог до форми угоди у кримінальному провадженні. Але, відсутність чітких норм, які б визначали можливість оформлення угоди в електронній або паперовій формі за вибором сторін, породжує неоднакову судову практику при прийнятті процесуальних рішень щодо відповідності угоди вимогам закону. Для подолання вказаної проблеми необхідно внести зміни до глави 35 Кримінального процесуального кодексу України, доповнивши цю Главу нормами, що встановлюють конкретні вимоги до форми угоди у кримінальному провадженні та передбачають можливість оформлення угоди як у паперовій, так і в електронній формі.

Реалізація засад процесуальної самостійності і незалежності слідчого вимагає вирішення до кінця проблеми відмежування слідчої функції від адміністративної влади, виведення слідчого з під можливого впливу виконавчої та законодавчої влади, визнання функції розслідування самостійною функці-

єю кримінального процесу, визначення місця слідчого в системі гілок влади та зміцнення його статусу.

Для забезпечення процесуальної самостійності слідчого доцільно скасувати положення чинного Кримінального процесуального кодексу України згідно яких, слідчому мають даватись прокурором та керівником слідчого підрозділу обов'язкові до виконання письмові вказівки. Адміністративна влада не повинна поєднуватись з функцією розслідування, процесуального контролю чи нагляду в одній особі.

Доцільно встановити правило, що кримінальне провадження стосовно слідчого може бути порушена Генеральним Прокурором чи його заступником або прокурором області. Притягнення до кримінальної відповідальності слідчого можливе тільки з дозволу Вищої ради правосуддя за поданням Генерального Прокурора чи його заступника, або прокурора області, узгодженим з Уповноваженим з прав людини Верховної Ради України.

До наказу Генеральної прокуратури № 139 «Про затвердження Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань» від 06.04.2016 р., наказу МВС України № 111 «Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України» від 16.02.2018р. та наказу МВС України № 100 «Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події» від 08.02.2019 р. необхідно внести доповнення щодо можливості внесення на певний строк відомостей до ЄРДР відносно затриманої, заарештованої (ув'язненої) особи під умовними анкетними даними з докладним описом такої особи.

З М І С Т

Баранова А.М. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ПІДРОЗДІЛІВ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ	3
Бублик Н.С., Бобик М.В. ПОНЯТІЙ ЯК УЧАСНИК КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	6
Бойко О.П. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧИХ З ПІДРОЗДІЛАМИ КАРНОГО РОЗШУКУ НА ДОСУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ	9
Бойко О.В., Гаркуша А.Г. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	12
Бублик Н.С. ДО ПИТАННЯ ПРО ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ОСОБИ, ЩОДО ЯКОЇ ОБВИНУВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ БЕЗ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ	15
Бублик О.В. ЕКСПЕРТНА ПРАКТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИЧИН НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ В ЕЛЕКТРОУСТАНОВКАХ	18
Булдакова К.Е., Федченко В.М. ДЕЯКІ ПИТАННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗАХИСТУ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	21
Бурак М.В., Шевчук О.Ю. ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧИХ ТА ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ РОЗБОЇВ	24
Волошина М.О. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ ЗА УХВАЛАМИ СУДУ ПІД ЧАС ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНИМ ЗЛОЧИНАМ	27
Герасименко О. А. ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАТЕРІАЛІВ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ НА СТАДІЇ	

ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	31
Гій Ю.А. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ОБСЯГУ ПРЕДМЕТА ДОПИТУ ЕКСПЕРТА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	33
Говорова К.І. АКТУАЛЬНІСТЬ ПИТАННЯ ЩОДО ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВО- КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ ІНТЕРНЕТ БАНКІВ	36
Голобородько В.В., Бублик Н.С. ДЕЯКІ ПИТАННЯ ОБМЕЖЕННЯ ГЛАСНОСТІ ТА ПУБЛІЧНОСТІ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	41
Грига М.А. ОКРЕМІ ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПОМИЛКИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКІВ	44
Губанова І.В. ЩОДО ПИТАНЬ БАНКРУТСТВА БАНКІВ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СУДОВИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ	47
Гулян А.Д., Шиян А.Г. ПЕРЕКЛАДАЧ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ТА ПРАКТИКА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН	51
Давидюк В.М. ЩОДО ПРАВОВИХ ЗАСАД ВИКОРИСТАННЯ ДОПОМІЖНИХ СИЛ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОЦЕСІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ	55
Дараган В.В. ЩОДО НАПРЯМКІВ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	58
Денежко О.В. НАЛЕЖНІСТЬ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ	61

- Дробишева О.С., Гайдамакіна Д.І.**
ДО ПИТАННЯ ПОЧЕРКОЗНАВЧОГО ДОСЛІДЖЕННЯ КОРОТКИХ
РУКОПИСНИХ ЗАПИСІВ, ВИКОНАНИХ ОСОБАМИ ПОХИЛОГО Й
СТАРЕЧОГО ВІКУ 63
- Єфімова І.В.**
ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ
КОНТРАБАНДИ ОБ'ЄКТІВ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ
ВЛАСНОСТІ 67
- Захарко А.В.**
СТАН ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ДО КПК УКРАЇНИ КОНВЕНЦІЇ ПРО
КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ: ПРОЦЕДУРНІ ПОЛОЖЕННЯ
МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА 71
- Зінченко О.А.**
ЗАКНОДАВЧИЙ РІВЕНЬ РЕГУЛЮВАННЯ
ДАКТИЛОСКОПЮВАННЯ ОСІБ 75
- Каркоцький І.О., Пономаренко А.С.**
СУЧАСНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СУДОВОГО
ПОЧЕРКОЗНАВСТВА 79
- Кобзар О.Ф.**
ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ СЛІДЧИХ У
ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ
НАВЧАННЯ МВС УКРАЇНИ 82
- Ковкіна Є.В.**
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ ТА ПРОВЕДЕННІ
ЛІНГВІСТИЧНИХ (СЕМАНТИКО-ТЕКСТУАЛЬНИХ) ЕКСПЕРТИЗ
ЩОДО ВСТАНОВЛЕННЯ ВИСЛОВЛЮВАНЬ ПОГРОЗИ
У ТЕКСТАХ СМС-ПОВІДОМЛЕНЬ 85
- Комар Ю.М.**
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ ПРИ ПРОВЕДЕНІ
ДАКТИЛОСКОПІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ 88
- Коробка О.М.**
СУТНІСТЬ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ
ПРИЗНАЧЕНОЇ ОРГАНАМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ 92

Кравцова Л.Ю. ОКРЕМІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ІНШОЇ ОСОБИ ПРАВА ЧИ ЗАКОННІ ІНТЕРЕСИ ЯКОЇ ОБМЕЖУЮТЬСЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИ ТИМЧАСОВОМУ ДОСТУПІ ДО РЕЧЕЙ ТА ДОКУМЕНТІВ	95
Крижна В.В. СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ У РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАГАЛЬНИХ ПОЛОЖЕНЬ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	97
Кулик М.Й., Симчук А.С. ЗАТРИМАННЯ УПОВНОВАЖЕНОЮ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ	100
Кутній Є.А. ЩОДО ПРОБЛЕМАТИКИ ВИБОРУ НОСІЯ ІНФОРМАЦІЇ У ВИГЛЯДІ ПЕРСОНАЛЬНОГО ІДЕНТИФІКАТОРА ДЛЯ ДОСТУПУ КОРИСТУВАЧІВ В АВТОМАТИЗОВАНУ СИСТЕМУ КЛАСУ 1	104
Литвинов В.В. СУБ'ЄКТИ ДІЗНАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ	106
Макаренко Є.І., Здор В.М. ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ТА ПРАКТИКИ	109
Маренич А.А., Черненко А.П. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОКУРОРОМ ФУНКЦІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КЕРІВНИЦТВА ДОСУДОВИМ РОЗСЛІДУВАННЯМ ЗА КПК УКРАЇНИ	113
Мешков О.О. ПОБУДОВА ЕКСПЕРТОМ МОДЕЛІ БЕЗПЕЧНОЇ СИТУАЦІЇ ПРИ ПРОВЕДЕНІ ДОСЛІДЖЕНЬ НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ЕЛЕКТРОТРАВМУВАННЯМ	117
Міщанинець О.М., Занудько Г.А. ШАХРАЙСТВО: СТАН ПРОТИДІЇ НА МІЖРЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ	121
Міщенко Д.О. ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТРАСОЛОГІЧНИХ ОБЛІКІВ	126
Мудрецька Г.В. ОСОБЛИВОСТІ НАКЛАДЕННЯ АРЕШТУ НА ТРАНСПОРТНИЙ ЗАСІБ ЯК ЗАХІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	129
Навроцька В.В. ПОПЕРЕДЖЕННЯ ВТРАТИ ТА ЗНИЩЕННЯ МАТЕРІАЛІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ: ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПИТАННЯ	132
Назаров В.В. ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСАД ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ТА ЗАКОННОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	136
Овсянникова І.М. ПРИНЦИПИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	139
Огурченко В.Г., Чаплинський К.О. СУЧАСНИЙ СТАН ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ, УЧИНЕНИХ ЗЛОЧИННИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ	143
Пархоменко А.О., Солдатенко О.А. ЩОДО СТАНУ ДОТРИМАННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ ЗА ДАНИМИ СТАТИСТИКИ ЄСПЛ	145
Пархоменко А.О., Гаркуша А.Г. УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	147
Первій В. Ю. ДЕЯКІ ПЕРШОЧЕРГОВІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ, ЯКІ ПРОВОДЯТЬСЯ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З НАДАННЯМ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ	149
Плескачова В.С., Гаркуша А.Г. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОКУРОРОМ ЗАКОННОСТІ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	153

Плетенець В.М., Іскра А.Ю. ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ СВІДКІВ ТА ПОТЕРПІЛИХ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ	156
Рибалко В.О. НЕОБГРУНТОВАНІ ТА ПОСПІШНІ РІШЕННЯ ПРО ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЗА НЕЗАКОННУ ВИРУБКУ ЛІСУ	158
Рогальська В.В. ПРАВО НА ПЕРЕКЛАД В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПРАВЕДЛИВОГОСУДОЧИНСТВА: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ	161
Рожнова В.В. ПРО СПРОБУ ЧЕРГОВОГО УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНУ	165
Савела Є.А., Гаркуша А.Г. ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОГО ЗАБОВ'ЯЗАННЯ ВКРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ, ЯК ОДИН ІЗ ВИДІВ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ	168
Свиридова Л.В., Абросимова В.Г., Сиротенко Н.В. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ	171
Сербін М.М. ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО З ПРАЦІВНИКАМИ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВТЕЧ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ	174
Солдатенко О.А. ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО СТРОКІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ПІДСТАВ ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	177
Соловйов В.О. ЗАГАЛЬНА ТА СПЕЦІАЛЬНА ПРОЦЕДУРИ ЗБИРАННЯ МАТЕРІАЛІВ СТОРОНОЮ ЗАХИСТУ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	179
Степанова Г.М. ВИКОРИСТАННЯ «ЗЕЛЕНОЇ КІМНАТИ» ПРИ ПРОВЕДЕННІ ДОПИТУ МАЛОЛІТНЬОЇ (НЕПОВНОЛІТНЬОЇ) ОСОБИ	183

Стрельнікова-Ляшко А.В. ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАХИСНИКА ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ	187
Струц А.С., Шиян А.Г. ПРО УМОВНО-ДОСТРОКОВЕ ЗВІЛЬНЕННЯ ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ	190
Таус М.М. ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ВИМОГ ЩОДО ФОРМИ УГОД У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	193
Тертишник В.М. ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ КОМПЕТЕНЦІЇ СЛІДЧИХ ОРГАНІВ ТА СТАТУСУ СЛІДЧИХ	197
Федоренко О.А. ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНАМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	201
Федченко В.М. ЗАТРИМАННЯ В ПОРЯДКУ СТ. 208 КПК УКРАЇНИ ОСОБИ ПІДОЗРЮВАНОЇ У ВЧИНЕНІ ЗЛОЧИНУ БЕЗ ВСТАНОВЛЕННЯ ЇЇ АНКЕТНИХ ДАННИХ	203
Фоміна Д.О., Черненко А.П. СУД ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД	206
Христов О.Л., Денисенко Є.М. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕДМЕТУ ПОСЯГАННЯ НЕЗАКОННИХ ЗАВОЛОДІНЬ АВТОМОБІЛЯМИ, ОБЛАДНАНИХ СУЧАСНИМИ СИСТЕМАМИ ЗАХИСТУ	210
Черненко А.П. СПЕЦІАЛЬНЕ ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ - ОДНА ІЗ ФОРМ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	212
Чіпець О.І. ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИННОГО ПОСЯГАННЯ У СПРАВАХ ПРО НЕЗАКОННЕ ПЕРЕМІЩЕННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ	216

Шаповалова І.С. ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ ПРЕЦЕДЕНТНОЇ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ СУДОВОГО КНТРОЛЮ НА ДОСУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ	219
Шебалков І.Л. ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ СУБ'ЄКТІВ ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	221
Шинкаренко І.Р., Спіцина Г.О. НАПРЯМКИ ФОРМУВАННЯ НОВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ ПРОВАДЖЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ	225
Шпитко О.В. ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО З ОПЕРАТИВНИМИ СПІВРОБІТНИКАМИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	231
Яковенко М.О. ЩОДО СТВОРЕННЯ ПІДРОЗДІЛІВ ДІЗНАННЯ В ОРГАНАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ	234
Яцуба Л.О. ЗАЛУЧЕННЯ ПЕРЕКЛАДАЧІВ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ВТОРИННОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ	240
Черняк Н.П., Рец В.В. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В АСПЕКТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗАХИСТ	242
Рекомендації	246

Наукове видання

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ**

Матеріали

Всеукраїнської науково-практичної конференції

(7 червня 2019 року,

*Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ)*

Оригінал-макет – Дараган В.В.

У авторській редакції